

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 05070

GEKLIBENE PROZE

Yosef Kerler

*Permanent preservation of this book was made possible
by Ann & Willy Stern
in honor of
Zachariah L. Stern*

THE MAX PALEVSKY
YIDDISH LITERATURE COLLECTION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

יוסף קערלער / געקליבענע פראָזע

א הארציקן דאנק מיין ליבער

אניען

פֿאַר איר טרייער באטייליקונג
ביים ארויסגעבן דאָס דאָזיקע בוך

דערשיינט ביי דער מיטהילף פֿון

קרן עמו"ס ע"ש זלמן שז"ר ז"ל — ירושלים

קרן תל-אביב לספרות ואמנות ע"ש י. רבונוביץ

גאָלדע-מאַשע פּלאַטקין-פֿונדאַציע פֿאַר ייִדישער ליטעראַטור — ניו-יאָרק

אליעזר פינעס-פֿאַנד פֿאַר ליטעראַטור און קונסט — תל-אביב

יוסף קערלער

געקליבענע פראזע

(עסייען, זכרונות, דערציילונגען)

פאָרוואָרט פֿון אַפֿרים שעדלעצקי

"ירושלימער אלמאנאך"

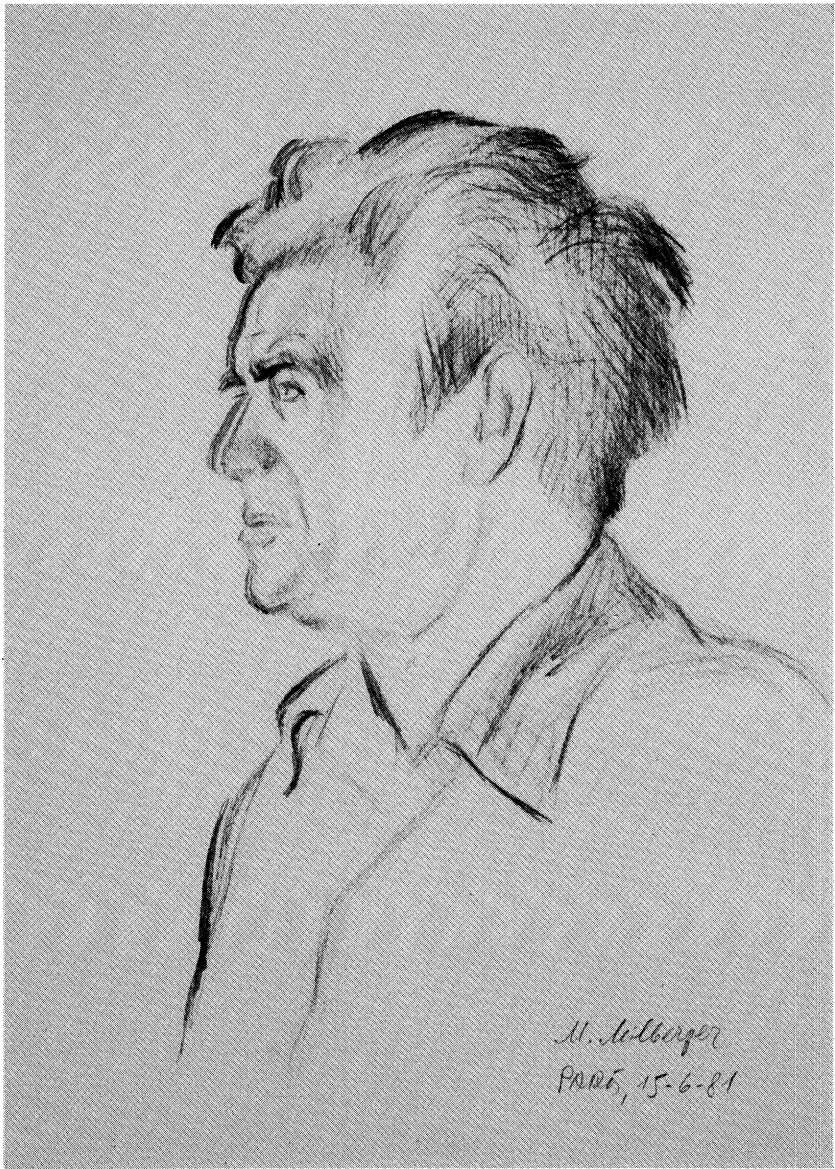
תשנ"א—1991

יוסף קרלר / קובץ פרוזה
(מסות, זכרונות, סיפורים)
מבוא : אפרים שדלצקי

JOSEF KERLER
GEKLIBENE PROZE

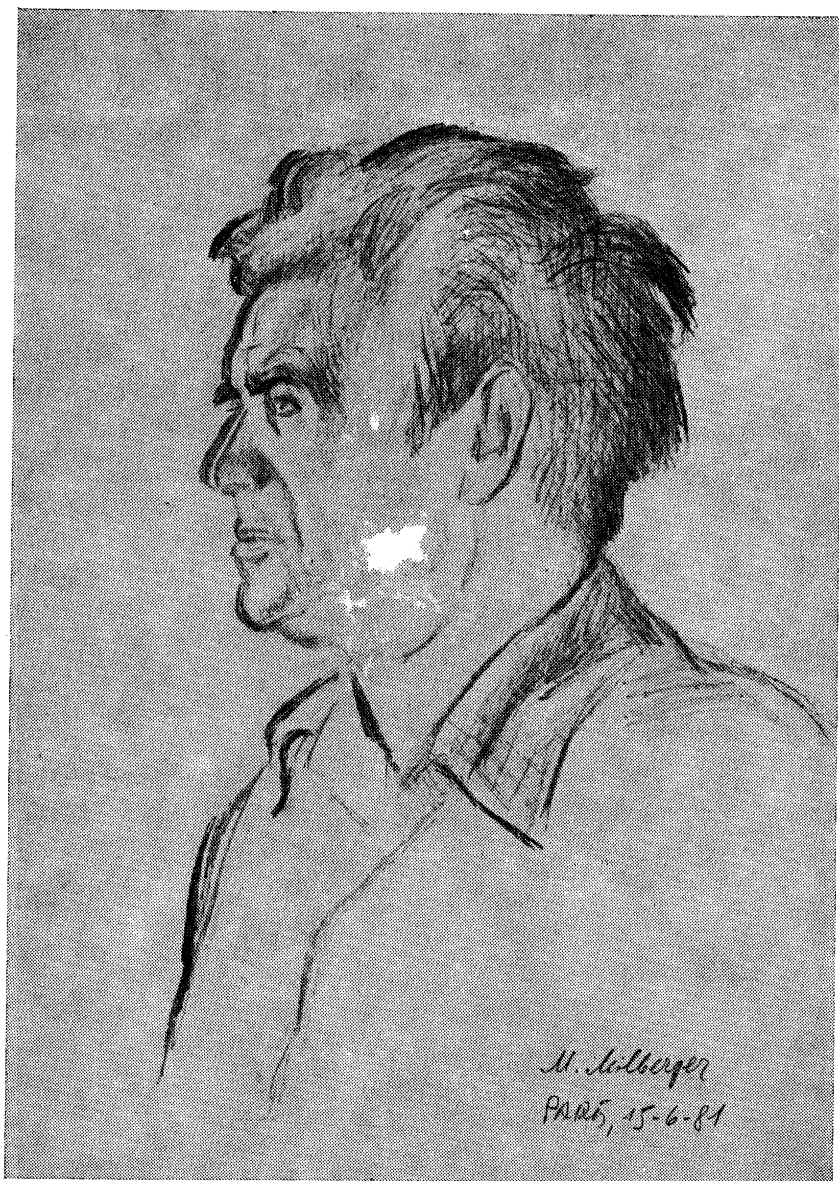
כל הזכויות שמורות
©
All Rights Reserved

נדפס בישראל, תשנ"א
דפוס צור-אות, ירושלים

געצייכונט פון מיכאל מילבערגער, פאריז, 1981

געצייכנט פון מיכאל מילבערגער, פאריז, 1981

אינהאלט

9 אפרים שעדלעצקי / דעם דיכטערס פראָזע

אין ליכט פֿון זכרון

15	דוד האַפֿשטיין — אונדזער ערשטע באַווונדערונג
30	מיט פּרץ מאַרקיש
43	לייב קוויטקאָ
55	אהרון קושניראָוו
70	שמואל האַלקין
91	שלמה מיכאַעלס און זײַן טעאַטער
102	בנימין זוסקין
109	דער נסתר
125	מיין לערער עליע פֿאַלקאוויטש

יורשים

141	אַ וואָרט וועגן רחל בוימוואַל
147	שיקע דריז
160	זיאַמע טעלעסין
176	יאַסל קאַטליאַר

185	דוד ספֿאַרד און זײַן דיכטונג
199	אין דער וועלט פֿון גיטל מייזל

אין געציילטע ווערטער

207	לכבוד דב סדן
211	אַ וואָרט וועגן יוסף פֿאַפּערניקאָוו

215	צום אַנדענק פֿון משה יונגמאַן ז"ל
219	אויסגעצייטיקט אין שטילשווייגן (יאָסל לערנער)
223	דער לירישער טאַגבוך פֿון עליע ווערבֿלון
229	"גרינער ווינטער" פֿון מאיר חרץ
232	ער איז געקומען פֿון דאָרטן (חיים שמוליעוויטש)
237	1. וועגן און אַרום דעם בוך פֿון ש. בר-עוזי
243	2. אַ פּאַר ווערטער צו שמשון ליוועראַנטס צווייטן באַנד
245	דאָס בוך פֿון גרויסער גבֿורה (לעאַפּאַלד טרעפּער-דאָמב)
249	די בריוו פֿון ירמיהו דרוקער ז"ל
253	משה שולשטיין ז"ל
257	שהחיינו (לייבל באַטוויניק)

וואָרע געשיכטעס

263	א. געלעבט האָט אַ ייד אויף דער וועלט
267	ב. דאָס מעשהלע וועגן די דריי מאַראַנצן
272	ג. צווישן חלום און וואָר
275	ד. אַזוי פֿיל הימל
279	די ירידה פֿון אַסיפּ אַוואַקומאַוויטש קראַסאַווסקי

אפרים שעדלעצקי

דעם דיכטערס פראָזע

אַנדערש איז דאָס דאָזיקע בוך אין פֿאַרגלײַך מיט אַלע פֿריערדיקע ביכער, מיט וועלכע יוסף קערלער האָט אונדז מזכה-געווען — זײַנט זײַן ערשטלינג פֿאַר מײַן ערד, וואָס איז דערשינען אין מאַסקווע אין יאָר 1944, און אין זײַנע ביכער וואָס זענען דערשינען שוין דאָ אין לאַנד: דאָס געזאַנג צווישן צײַן (1971), זעט איר דאָך (1972), און די ביכער וואָס זענען געמישט — פֿראָזע און פֿאַעזיע: 12טער אויגוסט 1952 (1978), די ערשטע זײַבן יאָר (1979) און הױמלאַפֿט (1986). בעת די אַלע ביכער זענען בעיקר פֿאַעזיע, איז דאָס נײַע בוך פֿולו פֿראָזע — אַ זאַמלונג עסייען, זכרונות און דערציילונגען, געשריבענע צו פֿאַרשידענע געלעגנהײַטן און אין פֿאַרשידענע צײַטן. אמת — דער חותם פֿון דיכטונג איז אויך דאָ און דאָרט פֿאַראַנען, און צײַטנווייז ווערן דאָ באַרירט טעמעס, וואָס דערגאַנצן די פֿריער פֿאַר-עפֿנטלעכטע פֿאַעטישע שאַפֿונגען, געשטאַלטן און סיטואַציעס. היסטאָרישער זכרון, נאַציאָנאַל געוויסן און פֿאַלקס-אחריות — דאָס כאַראַקטעריזירט צום מײַנסטן דעם לײַטעראַרישן שאַפֿונג-וועג פֿון יוסף קערלער.

אַ געבוירענער אין הײַסין פֿאַדאַליע, אינגאַנצן איין יאָר נאַכן רעוואָ-לוציע-אויסברוך, האָט ער, זײַן דערציִונג און רײַף-ווערן, דורכגעמאַכט אין די דײַטיקער יאָרן ערבֿ דעם קאַטאַקליזם, דערנאָך האָט ער געקעמפֿט אויף די מלחמה-פֿראַנטן, געווען אַ עדות צום חורבן פֿונעם ייִדישן לעבן אין רוסלאַנד בעת דער מלחמה און צום גוט-פֿלאַנירטן מאַסן-מאָרד פֿון די סאָוועטישע הערשער איבער די וויכטיקסטע לײַטעראַרישע און קולטור-שאַפֿערס אין ייִדיש, באַלד נאָך דער מלחמה. אויך אים האָט געטראָפֿן צו זײַן צווישן די קרבנות — דורכצומאַכן טורמעס און קנעכטישע צוואַנגס-לאַגערן במשך פֿון זעקס יאָר. דאָס אַלץ, פֿידוע, ווערט אַרויסגעבראַכט אין זײַנע פֿאַעטישע שרײַפטן מיט ווייטיק און צאָרן, באַדויער און פֿראַטעסט אָן

שום געבראכנקייט, אדער גרייטקייט שלום צו מאכן מיט אט דעם טראגישן גורל.

דאָס אַלץ איז די טעמע פֿון זײַן מוטיק ליד און ליטעראַרישן שאַפֿן ; דאָס איז אויך דער וועג פֿון זײַן דריסט לעבן.

זײַן בונטאַרישקייט קעגן די עוולות פֿונעם רעזשים און געוואַגטע פֿאַדערונג צו עליה האָט געהאַט אַן אַפּקלאַנג און המשך אין זײַן סבֿיבֿה, ביז דאָס איז געוואָרן די נחלה פֿונעם פּלל. קערלערן וועט אָבער תּמיד בײַשטיין דאָס, וואָס ער איז געווען דער ערשטער, דער נחשון בן עמינדבֿ פֿונעם דאָזיקן קריעת ים-סוף, ווי עס האָט דעמאָלט אויך אונטערגעשטראַכן דבֿ סדן אין זײַן אַפהאַנדלונג וועגן קערלערס ערשט בוך, וואָס איז דערשינען צו זײַן עליה, אין 1971 :

... "ער איז נישט דער איינציקער וואָס איז צו דעם סינטעז דערגאַנגען, אָבער אין רעם פֿון דער סאָוועטיש-יִידישער ליטעראַטור איז ער, לעת-עתה, דער איינציקער און ערשטער, וואָס האָט עס געטאַן בריש-גלי, נאָך זײַענדיק הינטערן אייזערנעם פֿירעהאַנג, און דאָס וועט אים דאָס יִידישע פֿאַלק און דאָס יִידישע לאַנד קיינמאַל נישט פֿאַרגעסן" — —

און אהרן צייטלין האָט דעמאָלט געשריבן :

... "יוסף קערלער איז דורך זײַן ליד און קאַמף און נאַציאָנאַלער בענקשאַפֿט געוואָרן אַ שליח-ציבור פֿון דעם ציון-באַגערנדיקן סאָוועטישן יִידנטום" ...

* * *

מיר זענען איצט אין סאַמע פּראָצעס פֿון דער מאַסן-עליה פֿונעם רוסלענדישן יִידנטום. אַלץ וואָס איז פֿרײַער געווען חלום ווערט ווירקלעכקייט. דער טרוים פֿון קיבוץ גלויות האָט אָבער געמיינט און מיינט ביזן היינטיקן טאַג, אַז צוזאַמען מיטן גוף נייטיקט זיך אויך די נשמה אין אויסלייזונג, אַז די עליה און איינזאַמלונג פֿונעם פֿאַלק אין לאַנד, שליסט אויך איין די געשאַפֿענע און אויפֿגעהיטע ווערטן אין די יִידישע גלותן. אַלץ וואָס דער יִיד האָט געשאַפֿן, פֿאַרדינט אַ פּלאַץ אינעם פֿאַלקס-אוצר, און דאָס איז פּולל אויך דער סאָוועטישער ליטעראַטור אין יִידיש, הגם זי איז צײַטנווייז געצווונגען געווען זיך אונטערוואַרפֿן דער רוצחיש אַפֿיציעלער יעווסע-קישער טענדענץ אַפּצורײַסן זיך פֿון נאַציאָנאַלן שטאַם און פֿון די פֿאַריקע דורות. נישט געקוקט אויף דעם האָט אָבער דאַרטן די ליטעראַרישע שאַפֿונג

אין גרונט דערפילט איר פאלקס-אויפגאבע — בייגעשטייערט און בא-
רייכערט די נאציאנאלע טעמע אין דער יידישער וועלט-ליטעראטור און
אונדזער נאציאנאלער צוגאנג דיקטירט אונדז איינצושליסן אינעם אלגע-
מיינעם אוצר פון אונדזער קולטור אויך די צוויי דורות יידיש-שאפער
אינעם סאָוועטן-פֿאַרבאַנד. ס'איז נייטיק בלויז באַזייטיקן דאָס אַנגעצווונ-
גענע, דאָס קראַנקע ווילדגראָז אַרום אַ שיינעם און געזונטן בוים...
און אין אַט דעם אויסוואַל און אַפקלייב פֿון דער סאָוועטישער יידיש-
ליטעראַטור איז אונדז ביכולת אַרויסצוהעלפֿן קערלערס ניי בוך.

* * *

"געקליבענע פראָזע" פּרעטענדירט נישט אויף שלימותדיקייט און
אַביעקטיווע אַפּשאַצונג. דער מחבר ברענגט דאָ בעיקר זיינע מיינונגען וועגן
די לערער און חברים אויף זיין ליטעראַרישן וועג — נישט פֿון אַלע
שאַפֿערס, נאָר פֿון די, וואָס ער האָט פּערזענלעך געקענט פֿון דער נאָענט.
דעריבער זענען די עסייען וועגן זייער שאַפֿן בעיקר דורכגעפֿלאַכטן מיט
זיינע פּערזענלעכע דערינערונגען. דאָס איז דער ערשטער ציקל אונטערן
קאָפּ "אין ליכט פֿון זכרון" וואָס איז פּולל עסייען-זכרונות וועגן דוד
האַפּשטיין, פּרץ מאַרקיש, לייב קוויטקאָ, אהרן קושנירזאָו, שמואל האַלקין,
דער נסתר. רירנדיק ביז גאָר זענען די זכרונות וועגן קערלערס לערער,
דעם שפּראַך-פֿאַרשער עליע פֿאַלקאוויטש, און באַזונדערס דאַרף אַרויס-
געהויבן ווערן דער עסיי וועגן שלמה מיכאַעלס; איז דאָך קערלער געווען
אַ תּלמיד אין זיין טעאַטער-שולע. מיכאַעלס איז געבליבן ביזן היינטיקן טאָג
קערלערס וועגווייזער און אידעאַל אין לעבן און אין דער קונסט.

דער צווייטער ציקל "יורשים" איז כּולל אַפּהאַנדלונגען וועגן די
שרייבער פֿונעם צווייטן דור, צווישן זיי אַזעלכע, וואָס האָבן געירשנט די
געפֿאַלענע און ווייטער געגאַנגען מיט אייגענע וועגן, אַזעלכע ווי רחל
בוימוואַל, זיאַמע טעלעסיין, שיקע דריז, יאַסל קאַטליאַר, דוד ספּאַרד פֿון
פוילן און אַנדערע.

דער ווייטערדיקער ציקל "אין געציילטע ווערטער" זאָגט עדות אויף
קערלערן דעם רעדאַקטאָר.

ביים רעדאַגירן דאָס יאַרבוך "ירושלימער אַלמאַנאַך", קומט אים אויס
רעאַגירן אויף ביכער, שרייבער און קולטור-געשעענישן, אין וועלכע ער
איז אַנגאַזשירט טאָג-טעגלעך.

און נישט בלויז וועגן קאלעגן-שרייבער. קערלער ברענגט דא און דאָרט אויך אַרויס געשטאַלטן פֿון סתם-יידן, וואָס האָבן זיך דערהויבן אין דער סאָוועטישער ווירקלעכקייט און אין די לאַגערן, יידן, וואָס לעכצן און בענקען נאָך ייִדישקייט, ווי למשל די געשטאַלט פֿון ר' מרדכי, וואָס איז מזכּה דעם שרײַבער מיט וואַרעמער טראַדיציאָנעלער ייִדישקייט, וואָס הייסט פשוט ייִדישער בטחון אין פֿינצטערע צײַטן. דאָס געהערט שוין צום לעצטן ציקל אינעם בוך מיטן נאָמען "וואַרע געשיכטעס", דערציילונגען און פּאַסירונגען, וואָס דערגענצן דאָס בילד פֿון דער ייִדישער ווירקלעכקייט אין יענע יאָרן, די ווירקלעכקייט, וואָס האָט לסוף געבראַכט צו דער היס-טאָרישער ווענדונג, וואָס שפּילט זיך איצט אָפּ פֿאַר אונדזערע אויגן.

אין ליכט פון זכרון

דוד האַפֿשטיין — אונדזער ערשטע באַווונדערונג

ייִדישע דיכטער אויף רוסלענדישער ערד, קאַנקרעטער — "די נאַכ-אַקטאַבערישע פֿלעיאַדע". ס'גייט אַ רייד וועגן אַ ריי פֿאַרשידן-מיניקע, לויט זייערע סטיל-אייגנשאַפֿטן, אויסנעמיקע דיכטערישע פּערזענלעכקייטן, וועלכע האָבן ווי פֿלוצים אויפֿגעשײַנט מיט דער רייפֿסטער ליכט פֿון טאַלאַנט — ווער, אַ יאָר, צי צוויי פֿאַר דער אַקטאַבער-איבערקערעניש, ווער, אַ יאָר, צי צוויי — נאָך אַט דעם פֿאַלשן אַנזאָג אויף מענטשלעכער גאולה. לאַמיר דאָ דערמאָנען די אייניקע בלוז פֿון "קוועער פּעריאָד": דוד האַפֿשטיין, אָשר שוואַרצמאַן, אהרן קושניראָו, פּרץ מאַרקיש, לייב קוויטקאָ, ליפּע רעזניק און שפּעטער — עזרע פֿינינבערג.

געקומען זענען די אַלע פֿון וואַלינער, פּאַדאַליער און פּאַליעסער שטעטלעך, פֿון אַז איינגעוואַרצלטער ייִדישער סבֿיבֿה, די מערהייט — אַנגעלאַגלטע מיט ייִדישער קולטור-ירושא און אינטעלעקטועלער וועלט-לעבקיט, כמעט אַלע זיי האָבן באַקומען אַ טראַדיציאָנעלע ייִדישע דער-ציאונג — פֿון חומש און גמרא — שוין אַפּגערעדט, אויך אין דער רוסישער לאַנדקולטור האָבן זיי זיך געשפּירט גאַנץ היימיש, אויך די נייע העברעיִשע ליטעראַטור איז געווען זייער אייגנס.

ס'איז באַוווסט, אַז דוד האַפֿשטיין און שפּעטער — דער לעצטער צווישן דער גרויסער דיכטער-פֿלעיאַדע — שמואל האַלקין, האָבן געשריבן אויך העברעיִשע לידער. ס'איז באַוווסט די באַקאַנטשאַפֿט און שפּעטערדיקע פֿריינדשאַפֿט צווישן האַפֿשטיין און ביאַליקן, ווי דער לעצטער האָט מיט קרובֿישער ליבשאַפֿט און אינטערעס באַגלייט די ערשטע שריט פֿון שוואַרצ-מאַן און האַפֿשטיין.

בכלל איז נישט אַפּצופֿרעגן די גוואַלדיק-רעוואַלוציאָניזירנדיקע השפּעה פֿון חיים נחמן ביאַליק אויף דער מאַדערנער ייִדישער פּאָעזיע און בפרט — אויף דער נאַכאַקטאַבערישער ייִדישער דיכטונג אין רוסלאַנד.

דוד האַפֿשטיין איז געווען דער ערשטער אין דער פֿראַנטיקער ריי פֿון דער טריומפֿאַלער און קרבנותפֿולער ייִדיש-סאָוועטישער פּאָעזיע. ער איז

אויך געווען דער ערשטער, וועמען די סטאלינישע רוצחים האָבן אַוועקגע-
נומען צום טויט.

מיט פֿיר יאָר פֿאַר זײַן אַרעסט, אין 1944, האָט ער געשענקט זײַן
ביכעלע איך גלייב זײַן קאַלעגע און יוגנטפֿריינד אַהרן קושניראָוו. אין דער
ווידמונג האָט ער געשריבן: "יאָרן גייען, כּוואַליעס פֿון פֿיין ווילן אונדז
פֿאַרשלינגען, נאָר מיר לעבן און מיר וועלן לעבן און וועלן נאָך זינגען.
אַרקען, מײַן יוגנטפֿריינד פֿון קױעוו, מיט אַ יאָר 39 צוריק. דוד האָפֿשטיין".

* * *

דוד האָפֿשטיין האָט פֿאַרויסגעשפּירט, זיכערער פֿון די פֿילבאַרסטע
סייסמאָגראַפֿן, די אונטערערדישע קלעפּ און רעוואַלוציע-קרעמפֿן, וואָס
האַבן זיך דערטראַגן צו אים נאָך אין מלחמה-יאָר 1912. דאָך פֿול מיט
יִידישן בטחון זינגט ער שטיל און באַהאַרצט:

אין בלוי פֿון מײַנע טונקעלע פֿאַרטאַגן,

ווי כּוואַנדער לאַנג,

די ערשטע מזרח-צײַכנס האָבן דורכגעשלאָגן אַ העל געזאַנג:

— עס הייבט אָן טאַגן!

און ווען מײַן האַרץ מײַן מידס האָט קוים געטראַגן

פֿון אַנוועגן דעם עול,

האַט עס דערהערט בײַ ראָזער שײַן פֿון טאַגן

אַ לויטער קול:

— דו וועסט דערטראַגן! ...

דאָס איז איינע פֿון די לידער אין זײַן ערשטער זאַמלונג "בײַ וועגן"
("קױעווער פֿאַרלאַג", 1919) און שוין פֿון דער דאָזיקער זאַמלונג אַנטפלעקט
זיך פֿאַר אונדז איינער פֿון די גרעסטע ליריקער אין דער מאָדערנער
יִידישער פּאַעזיע, וואָס צײַכנט נישט נאָר זײַן אייגענעם ווייטערדיקן גאַנג,
נאָר מיט אַלע זײַנע שאַפֿונגען, (אַלע, יעדנפֿאַלס, ביז צו די דרייסיקער
יאָרן), לייגט ער זײַן חותם אויף די ווייטערדיקע אַנטוויקלונגס-פּראָצעסן
פֿון דער יִידישער דיכטונג אין סאָוועטן-פֿאַרבאַנד. סײַ מיט זײַן איבער-
ראַשנדיקער פֿרישקײט פֿון פּאַעטישן וואָרט און בילד, סײַ לויט די מאַטיוון —
נאַציאָנאַלע און אַוניווערסאַלע — פֿאַרוואַנדלט ער זיך, וואָלט איך געזאַגט,

אין אן אמתן מוזיקאלן קאמערטאָן, לויט וועלכן אַ גוטע פּאַר דורות
 יידישע דיכטער האָבן אָנגעסטראַיעט זייערע פּאָעטישע כלים...
 קענטיק, אַז צו אונדזער פּילבאָרן און קלוגן פּאָעט יעקב גלאַטשטיינען
 איז האַפּשטיינס דיכטונג דערגאַנגען ערשט אין יאָר... 1945. זי איז דער-
 גאַנגען צו אים, אַ דאַנק דער איקוף-אויסגאַבע אונטערן נאָמען "איר
 גלייב". אַוודאי האָט גלאַטשטיין נישט געוויסט דאָס, וואָס מיר ווייסן אַז
 די לידער דאַטירט מיטן יאָר 1912 זענען געשריבן געווען אין יידיש און
 נישט איבערזעצט פֿון זיינע אָנפּאַנגס-לידער, געשריבן אין יאָר 1909 אויף
 רוסיש, אוקראַיניש, העברעיִש. דעריבער שטעלט ער די פּראָגע:

"האַט טאַקע האַפּשטיין געשריבן אין יידיש אין 1912? ... ווייל
 קודם כל זענען זיי אינטערעסאַנט ריין-שפּראַכלעך. אויב האַפּשטיין
 האָט זיי טאַקע געשריבן ווי יידישע לידער אין 1912, בעת מאַני
 לייב, זישע לאַנדוי, מ. ל. האַלפּערן און משה נאַדיר האָבן נאָך
 דעמלט געשריבן האַלב-דייטשמערישע און פּאַרמלאַזע לידער ביי
 אונדז אין אַמעריקע, דאַרף האַפּשטיין געקרוינט ווערן פּאַר דעם
 פּאָטער פֿון דעם מאַדערנעם יידישן וואָרט און ניט נאָר פֿון נייעם
 יידישן ליד".

(יעקב גלאַטשטיין "אין תּוך גענומען", פּאַרלאַג "מתנות",

ניו יאָרק 1947, ז' 42. אונטערגעשטראַכן — י. ק.)

נישט ווייניק באַגייסטערטע שורות האָט גלאַטשטיין געווידמעט דער
 דיכטונג פֿון האַפּשטיינס "אור-יונגע" יאָרן, וואָס איז אָבער נישט מער ווי
 "אַ פּריוואַטע סטעזשקע פֿון אויסגעצייכנטע לידער" און, ווי ער זאָגט,
 "אַ נאָכלאַזיק פֿלעגמאַטיש בוך", און ס'רופֿן אַרויס ביי אים פֿיל צעטומלעניש
 און פּאַרדראַס דער איבערפֿלוס פֿון מיטלמעסיקע לידער, אויף וועלכע
 ס'ליגט דער קאַלטער שטאַמפּ פֿון סאָוועטישן הורא-פּאַטריאָטיזם. אַוודאי
 איז די איקוף-אויסגאַבע צונויפֿגעשטעלט געוואָרן לויט דער פינקטלעכער
 רעצעפּטור פֿון די סאָוועטישע זאַמלונגען פּאַר די לעצטע דאַן צען יאָר,
 וווּ מען האָט זיך געמוזט באַוואַרענען פֿון אַלע זייטן, כדי אַרײַנצושמוגלען
 אַ פּאַר גוטע, זאָל זײַן אַפֿילו נייטראַלע, לידער. אין ניו-יאָרקער "איר גלייב"
 זענען אויסגעמיטן געוואָרן קלאַסישע ווערק פֿון אַ גוטע אַכט ביכער, ווער
 שמועסט נאָך — פֿון אַזעלכע טיף-נאַציאָנאַלע צער-און-צאַרנדיקע לידער
 ווי פֿון בוך "טרויער", צי דאָס באַרימטע אין רוסלאַנד "ליד פֿון מיין

גלייכגילט" ... פֿון דעסטוועגן, ציטערנדיק איבער יענעם ביסל האָב-און-
גוטס, וואָס איז יאָ איינגעשלאָסן געוואָרן אין "איך גלייב" פֿון ניו-יאָרקער
איקוף-פֿאַרלאַג, קומט דער פֿאַרשטענדיקער יעקב גלאַטשטיין צו דער
מסקנא :

"ס'דאַרף געזאָגט ווערן, אַז דוד האָפֿשטיין איז איינער פֿון די
נאַציאָנאַלסטע ייִדישע דיכטער אין סאָוועטן-פֿאַרבאַנד".
(דאָרט, ז' 47)

* * *

די איבערוועגנדיקע מערהייט ייִדישע און העברעיִשע שרייבער אין
רוסלאַנד, ווי אויך די אויבנדערמאָנטע דיכטער-פֿלעיִאָדע האָבן אויפֿ-
גענומען די אַקטאַבער-רעוואָלוציע מיט אַפֿענע און פֿאַרגלויבטע הערצער,
מיט לויב און מיט בענטשונג, פֿונקט ווי די ייִדישע פֿאַלקס-מאַסע, פֿון
וואַנען זיי האָבן געשטאַמט. זיי האָבן געזען אין דער רעוואָלוציע די
איינציקע רעטער פֿון פֿאַרהאַסטן צאַריזם, פֿון די קאַנטר-רעוואָלוציאָנערע
פֿאַגראַם-באַנדעס. זיי האָבן געזען אין דער רעוואָלוציע — סאַציאַלע און
נאַציאָנאַלע אויסלייזונג. זיי האָבן געזען די רוסלענדישע רעוואָלוציע מיט
ייִדישע אויגן.

האַפֿשטיין האָט פֿמעט מיט רעליגיעזן עקסטאַז באַגעגנט און באַזונגען
די רעוואָלוציאָנערע "פֿראַצעסיע" און דעם "אַקטאַבער". אַלע זיינע מיט-
גייער-פֿאַעטן און ער אַפֿשר מער פֿון אַלעמען, האָט געגלויבט באַמונה
שלימה אין דער גערעכטיקייט פֿון דער רעוואָלוציע :

... נאָר ס'האַט קיינמאַל אַזוי גלייביק

ניט געהויבן זיך קיין האַנט ! ...

און דאָס איז בעיקר מחמת זיין איינגעוואָרצלטער ייִדיש-געשיכטלעכער
געדענקשאַפֿט, זיין צוגעבונדנקייט צום שטאַם, וואָס טראָגט אויף זיך פֿון
וועגן און "פֿון אַנוועגן דעם עול"; לאַמיר זיך דערמאָנען דעם מאַטיוו פֿון
"וואַנדער-שטויבן", אַ מאַטיוו וואָס וואָלט און פֿולסירט זינגעוודיק, פֿון
איין לידער-ציקל צום אַנדערן, איבער די היימישע און אומהיימלעכע
שטחים פֿון אַלע זיינע שעפֿערישע גילגולים. דער זעלבער "שטויב פֿון אַלע
וועגן" וועלכן ער, האָפֿשטיין, דערמאָנט נאָך אין זיינע ערשטלינג-לידער

פֿול מיט ייִדיש-תּמימותדיקן בטחון און ס'הייבט זיך טאַקע אָן מיט זײַן
נצחדיקן "איך גלייב":

איך גלייב,

אַ ריגל דאַרט אַ גרינגער

פֿון מיט פֿון הויכער טיר

שוין וואָרט אויף ערשטן ריר

פֿון מײַנע מידע פֿינגער.

פֿון שטילע ווינקלען פֿיר

דאַרט וואָרט שוין איינער

אויף מײַן פֿאַרברענטן וואַנדער-שטעקן,

אַ קרוג מיט וואַסער פֿול מיט ריינער

שוין וואָרט אויף שטויב,

וואַס ליגט אויף מיר,

אויף שטויב פֿון ווייטע וועגן ...

(פֿון "ביי וועגן")

אין די דאָזיקע שטילע דורכזעיק-לויטערע שורות ציטערט דער קינדיש-
נאָיווער חלום וועגן רו, דער אייביקער, דאַכט זיך, חלום פֿון אַן אייביק
געפּלאַגטן וואַנדער-פֿאַלק ...

און שפּעטער געשעט עפעס ווי פּלוצים אויסערגעוויינטלעכס: נישט
עפעס אַ פּאַסיווער "דאַרט וואָרט שוין איינער", נאָר ווייזט זיך גאָר אַרויס
(אַר, ווי ס'האַט זיך דאָן געגלויבט!) אַז רוסלאַנד, די וועלט, די רעוואַ-
לוציאַנערע גאולה פֿון גאָר דער מענטשהייט, קען זיך אויך נישט באַגייען
אַן אונדזערע וואַנדער-שטויבן ... און בײַם וואָרט-מײַסטער פֿורעמען זיך
אויס די לײַדנשאַפּטלעכע געמאַסטענע סטראַפֿן פֿון זײַנע באַרימטע "מיר
שטאַמען פֿון פֿעלדזן", סטראַפֿן, וואַס פֿאַרקריצן זיך לדורות אין אונדזערע
הערצער, ניט וויכטיק מיט וועלכן מײַן און בײַ וועלכע אומשטענדן זיי זענען
געשריבן געוואָרן:

מיר שטאַמען פֿון פֿעלדזן,

פֿון פֿעלדזן צעמאַלטע אויף מילשטיין פֿון צײַטן ...

מיר שטאַמען פֿון פֿעלדזן,

וואַס האָבן דעם גורל פֿאַרבונדן

מיט ימען,
מיט ווינטן,
מיט ווייטן ...

מיר שטאמען פֿון פֿעלדזן,
וואָס האָבן צעבראַכן
דעם יאָך פֿון דעם גליווערנעם שטייען, —
מיר גייען.
און וועלדער נאָר וויסטע
אונדז קאַנען פֿאַרהאַלטן ...
מיר זיינען די ערשטע
אין פֿאַלדן פֿון ווינטן,
מיט וויכערס געבונדן,
מיט כוואַליעס געשוועסטערט,
געברודערט מיט שטורעם —
קייז מורח, קייז מערב, קייז צפֿון, קייז דרום!

* * *

ווי שוין געזאָגט, האָט די יונגע דאָן אויפֿגעשטורעמטע דיכטער-מחנה
אויפֿגענומען די אַקטאַבער-געשעענישן באַגייסטערט, מיט האַפֿענונג און
מיט ברכה, נישט געקוקט אויף צומאַליקע ספֿקות און טראַגישע מאַטיוון.
געאַנט האָבן זיי אַלע, אַז אויף די "וואַלגער-שטיינער" און חורבֿות, פֿון
דער אין בלוט פֿאַרגייענדיקער רוסישער אימפעריע, וועט אויסגעבויט ווערן
אַ נייע און אַ פֿרייע וועלט פֿון פֿעלקער-ברודערשאַפֿט און גערעכטיקייט.
ס'קלערט זיך מיר, אַז בכלל זענען פֿאַר יענעם ערשטן פֿעריאָד אין דער
געשיכטע פֿון דער ייִדיש-סאָוועטישער פּאַעזיע, כאַראַקטעריסטיש נישט
נאָר אַזעלכע גרויס-מייסטערישע סאַציאַל-פּאַטעטישע "זעונגען" און אַדע-
געזאַנגען, ווי שוואַרצמאַנס "אויפֿשטאַנד", האַפֿשטיינס "אַקטאַבער",
קושניראָווס "ווענט", קוויטקאַס "אין רויטן שטורעם", און אַנדערע, אפֿשר
קען מען נאָך שאַרפֿער דערשפירן דעם פֿרישן ווינט, דעם לעבעדיקן אַטעם
פֿון יענער פּאַעזיע אין איר אַנגעגליטער יוגנטלעכער ליריק. בלעטערסט
אַפֿט די פֿאַרגעלטע שוין, געדרוקטע, אויף ביליקן צייטונגס-פּאַפּיר, בלעטלעך
פֿון יענע ערשטע ביכעלעך און ווערסט ממש פֿאַרכאַפֿט. ווייל קיינער האָט

נאך קיינמאל אויף דער יידישער גאס נישט געזונגען אזוי פֿריש און
האָפֿערדיק וועגן פֿרילינג, וועגן בלינג, וועגן יוגנט, ווי אין יענע יאָרן
האָבן דאָס געטאָן אונדזערע דיכטער! שפּירסט עס אויך אין דער אַרגאָ-
נישער, ממש קערפּערלעך-פֿיזישער באַהעפֿטונג פֿון דיכטער מיט די אייביק-
יירנדיקע באַניונגס-קרעפֿטן אין דער אַרומיקער נאַטור, און בעיקר, ווען
אַט די נאַטירלעכע באַהעפֿטונג מיטן אוניווערז קומט אין פֿולשטענדיקער
האַרמאָניע מיט עכט-ייִדישן וועלט-באַנעם, מיט עכט-ייִדישע שפּירונגען,
ווי ס'ליכטיקט זיך אַרויס ביים גרויסן ליריקער אונדזערן — דוד האָפֿשטיין
אין זײַנע ״רויטע בליטן״:

*

איך בין

אויף אַלטן שטאַם אויף מײַנעם

מיט צווייגן הענגענדיקע, גראָווע פֿלאַקסן

אַ יונגע צווייג,

און איין באַגער נאָר האָב איך — וואַקסן!

איך גרין,

איך שטייג

אַהין,

ווי ס'העלט —

איך וויל מיט רויטע בליטן טענהן,

מיט גרויסער וועלט!

פֿון אַלטן שטאַם פֿון מײַנעם,

פֿון אַלטן זאַפֿט

נאָר שעפּ איך יונגע קראַפֿט,

נאָר וויג איך אַלטע וויינען —

און ווען די נאַכט פֿאַרלאַזט

דעם קאַלטן רוים

בײַ ערשטן בלי פֿון זון —

פֿון אַלטן שטאַם,

פֿון אַלטן ראַסט

פֿאַרשיכורט קוקט מײַן יונגע קרוין

אַנטקעגן זון! ...

די בולטע, ממש פֿיגוראטיווע פלאסטישקייט, מיט וועלכער ס'ווערט
אין דאָזיקן קורצן שעדעווער אַרויסגעבראַכט טיף-אינערלעכע האַפֿשטיין-
סימבאָליק — איז נישט קיין אויסנאַם אין זײַן פּאַעזיע. אין דעם אייגנטלעך
באַשטייט דער דויערנדיקער פּישוף, מיט וועלכן דער דיכטער הערט נישט
אויף צו באַצויבערן אונדזערע הערצער. עפעס וואָס ענלעכס געפֿינען מיר
סײַדן אין דער רוסישער דיכטונג ביים גרויסן דיכטער אַלעקסאַנדער בלאָק,
אַבער דערביי שאַרט נישט אין זײַנען צו האָבן טאַקע האַפֿשטיינס אַ זאַג,
אַז "פֿון ירדן ביז וואַלגע איז פֿאַלג מיך אַ גאַנג".

דוד האַפֿשטיין צוזאַמען מיט זײַן דיכטער-דור האָבן דורשטיק-פֿאַר-
גלויבטע אַלץ העכער זיך געטראָגן אויף באַגרייטערטע פֿליגל צו "דער זון
פֿון אַקטאַבער" און שפּעטער אויך טיף געפֿאַלן צוריק אין אַלטן, גוט-
באַקאַנטן יאַמער-טאַל פֿון ייִדישער פּיין. פֿון יאָר 1919 ביז אין די ווייטערע
צוואַנציקער יאָרן שמידן זיך די אויפֿטרייסלענדיקע פּאַעטישע קינות איבער
די מאַסן-פּאַגראַמען אין דער אוקראַינע און ווייסרוסלאַנד, איבערן טויט
און חורבן פֿון גרויסע ייִדישע קהילות. אומשטערבלעך וועט פֿאַרבלײַבן
אין אונדזער ליטעראַטור די עפּאַפּייע פֿון נאַצאָנאַלן קלאַג און פּראַטעסט
— דוד האַפֿשטיינס "טריסטיאַ", "טרויער", "אין פֿאַלן", "אוקריינע" ...
"די קופּע" פֿון פּרץ מאַרקיש, "טריט" און "1919" פֿון לײַב קוויטקאַ,
קושניראַווס "הזכרה" א. אַנד.

די ביטערסטע, די ווייטיקפֿולסטע אַנטווישונגען שרײַען אַרויס דווקא אין
דער טויט-רויַקער, פּלומרשט גלייכגילטיק-פֿילאַזאָפּישער אַבסערוואַציע אין
האַפֿשטיינס "טרויער", וועלכע איז פֿאַרזען מיט צוויי עפּיטעטן: "אַלע פֿאַר
דער צײַט פֿאַרשניטענע ומבשרי אחזה אלוה" (איוב יט, כו) און: "סיון —
מזל תאומים, מזל שבט — דלי".

קוק נאָר אַז,

ווי זי יאַגט,

די ראַד פֿון מזלות;

זיי בלאַנקען ווי מעסערס, די שפּיזלעך ...

ערשט דעם צווילינג געזען אין חלום —

איצט פֿון עמער שוין וואַסערן פֿליסן ...

ערשט געלערנט זיך זוכן און שעפּן די פֿרייד

אין די פֿאַנען פֿון פּלעצער —

איצט זע איך געשאַבטענע שעפּסן,
איצט הער איך נאָר אַנגסטלעכע קרעכצן ...

יעדער איינער אויף זיין אָפּן : לייב קוויטקאָ איז דורכגענומען מיט
אימה אין זײַנע פּאָגראַם-לידער : "אַז דער צוואַג ווערט אין אונדז דער-
וואַרגן ? — ווױזן זאָלן מיר לױפֿן ?" און ווער ווייסט ? — ס'קאָן זײַן, מיט
ווייטן פּאַרגעפֿיל פֿון נאָך אַ גרעסערן פּאַלקס-אומגליק : "אַפֿשר איז אונדז
עפעס אַנדערס, / גאָר אַן אַנדערס צוגעזאַגט געוואָרן / און דאָס איז נאָר
די פּרוּוו, / די שווערע פּרוּוו דורך שווערד און פּורעניות !" — נאָך שטאַרקער
שפּירט זיך דער פּחד פּאַרן "רוסלענדישן טױט" אין זײַנע מאַקאַבריש-
סאַרקאַסטישע שחיטה-בילדער ("קאַטשען מיר זיך פֿון געלעכטער" א. אַנד.).

און אַהרן קושניראָוו אין אַפּגרונט פֿון יאוש : "שטאַרב, שטאַרב מיין
געשרײַ, וועסט במילא / אין הימלען ניט ווערן דערהערט ... / נאָכט האָט
פּאַרמאַסטן דעם מולד, / ווי אַ מעסער איבער האַלדז פֿון דער ערד"
("הזכּרה").

פּרץ מאַרקיש אין "די קופּע" שלידערט ווילקאַניש צו די הימלען זײַן
פֿײַער-שפּײַענדיקע לאַווע פֿון צער-און-צאַרן, זײַן אויסגעווייטיקטע לעס-
טערונג :

"מיין האַרץ, מיין האַרץ, מיין אויסגעדאַוונט האַרץ, / מיט אַלע אַפּ-
וואַרפֿעכצן, — נאָ דיר, נאָ דיר ! ... / און פּיק עס, פּיק אויף רײַטוואַגן פֿון
צוואַנציק דורות דיר געבראַכטסן — איך בין עס דיר מנדר ! ..."
האַפּשטיין איז פֿון זײַן סאַמע קינדהייט אַרומגערינגלט געווען מיט
וואַלד, פֿעלד, דאַרשטיקע רױערדן, וואָס וואַרטן אויף זױמען, ער איז
פּאַרליבט געווען אין דער אוקרײַנישער לאַנדשאַפֿט, אין אוקרײַנישן וואַרט,
אין איר ניגון און זינגט ער וועגן גרויסן עלנט אויף רוסישע פֿעלדער, זעט
זיך מיר שטענדיק ניט רוסישע — נאָר אוקרײַנישע פֿעלדער. אויך די ערשטע
באַוונדערונג, אויך די ערשטע געבורטס-ווייזן פֿון זײַן לױטער-געשליפֿענער
ליריק האָט ער דורכגעמאַכט אויף דער אוקרײַנישער ערד.

פֿון דעם אַלץ זיך אַפּזאַגן וואַלט באַטייט אַפּזאַגן זיך פֿון דער קינדהייט,
פֿון זיך אַלײַן. דאָס איז נישט אין דער טבֿע פֿון דעם דיכטער האַפּשטיין.
דערמאַנט ער דאָך אויך אין זײַן מעכטיקן פּאַעטישן באַשולדיקונגס-
דאָקומענט "אוקרײַנע" : "איך פֿיל מיט ליבע נאָך : / עס האָט קײַן שױב דאָ

ניט געפלאצט / אין בערגן-טורעמס אין דינע, / וואָס קוקן לויטער נאָר,
אויף די געוויסערן פֿון דניעפער, / אויף סטעפעס דינע" ...
ווי שרעקלעך איז אָבער געווען דער בראַך אויג-אויף-אויג מיט די
ייִדישע מאַסן-שחיטות און ווי גרויס האָט באַדאַרפֿט זײַן דעם דיכטערס
וויי און מוט, אַז איבער אַלץ און אַלעמען, — איבער זיך און איבער זײַן
ליבשאַפֿט, — זאָל ער אַ וואַרף טאַן אין פּרצוף פֿון דער זעלבער אוקרײַנע:

איך ווייס דאָס אויך:
ביסט דורות לאַנג
געווען אַ מיקלט-פּלאַץ
פֿאַר אויסוואַרפֿן
פֿון גרויסן גרויען לאַנד ...
אויף אַלע, אַלע שטרעקעס דינע
שאַטנט זיך דיין שאַנד,
אוקרײַנע!

און גערעכט איז ער, האַפֿשטייז, גערעכט ווי זײַן "ווייזן פֿון פֿלאַמיקן
גערעכט", ווען ער זאָגט אין אַ צווייטן ליד:

ווען היזער שטייען
אין פֿלאַם פֿון וויי-געשרייען,
ווען קנוילן גרוילן זיך קייקלען איבער גאַסן,
ווער קען מיר הייסן וואַרטן?
ווער קען פֿאַרווערן האַסן? ...

("ווען ס'קריצן ציין")

וועגן דוד האַפֿשטיינס דיכטונג פֿון יענעם פעריאָד איז פֿאַראַן אַ סך
וואָס צו זאָגן, אַ סך וואָס נאָכצודענקען — ס'איז נאָר אַלץ אַ ברייט פֿעלד
פֿאַר אונדזער ליטעראַטור-פֿאַרשונג, ס'ווילט זיך אָבער אַרויסהייבן איין
וועזנטלעכע אייגנשאַפֿט וואָס איז אַזוי כאַראַקטעריסטיש בלויז פֿאַר האַפֿ-
שטיינען: די טראַגעדיע פֿון ייִדישן פֿאַלק נעמט ער אויף ניט נאַציאָנאַל-
באַגרענעצט — די ייִדישע טראַגעדיע איז בני אים די טראַגעדיע פֿון דער
מענטשהייט. אין דער דערמאָנטער פּאַעמע "אוקרײַנע" שילדערט זיך ווי
ער פֿאַרט מיט אַ צוג איבער די פֿאַרשווענדטע, פֿאַרבּרענטע חרובֿע שטעט
און שטעטלעך "אויף ברייטער פֿלאַך פֿון פֿעלדער מילדע, / שטיל פֿאַר-

שאַטענע / מיט בענקשאַפֿט, / רײַך באַפֿיכטע / מיט מיין בלוט" ... און
וויסער :

די אַפּגעריסענע
צעדאַרטע ווענט
פֿון גרויען
אומריינעם וואַגאַן —
זיי ציטערן
אין איינעם מיט די זיטלעך
פֿון מיין אויפֿגעוואַכטן האַרץ,

און אונטער וואַקלענדיקע פּלייצעס
שטייט יונג-געבוירן,
מיט וואַרעמקייט אין קינדערש ריינע אויגן
די אַלטע-אַלטע טענה :
"וואָס וועגט אַריבער
אַ טראַפּן בלוט
פֿון קינדערשן
אומשולדיק שיינעם וועזן ?"

און דאָס קומט אויך פֿון ייִדישן וועלט-באַנעם, פֿון סאַמע שורש, וווּ
ייִדישקייט איז אַ געזעצלעכער צווילינג מיט מענטשלעכקייט.

* * *

די זאַמלונג "פֿון אַלע מיניע וועלטן" (מלוכה-פֿאַרלאַג פֿון אוקרײַנע,
כאַרקאָוו-קייעוו, 1929) עפֿנט זיך מיט אַ ליד "דער געראַנגל" : "די דריי-
סיקער יאָרן זיי ברענען אין שווערן געראַנגל — / גבֿורה זיך ראַנגלט מיט
קלאַרן פֿאַרשטאַנד. / זיי שטילער מיין "איר". דער דיכטער כאַראַקטע-
ריזירט די צוויי שטרייטנדיקע, סימבאָלישע, פֿאַרשטייט זיך, כוחות : "גבֿורה
וואָס רייסט זיך צום קרייצן, / וואָס וויל מיט פֿאַרשוונדן / אויך צונעמען
אַלץ פֿונעם לעבן"; און "פֿאַרשטאַנד, וואָס וויל אַלץ פֿאַרהיטן / געשטילט
און געליטערט" און ווייטער קומט אַ דריטע קראַפֿט, וואָס דערגענצט דעם
קלאַסישן דרייעק פֿון יעדן דראַמאַטישן קאָנפֿליקט :

און איר —

איר געפֿין זיך אין מיטן

אין מיט פֿון די שטרייטן

אין דער מיט פֿון דעם שלאַכט פֿאַר מיין "איר".

ווייזט זיך אָבער אַרויס, אַז דער "אין דער מיט" איז אַן אילוזאָרישער, אַ פֿלומרשטער, ווי אַנדערע "פֿלומרשטלעך" אין האַפֿשטיינס דיכטונג... און קלאָר ווערט פֿון די ווייטערדיקע סטראַפֿן, אַז דעם דיכטערס "איר" איז ווייט ניט קיין איזאָלירטער קעמפֿער אויף דעם פֿלומרשט נייטראָלן "צווישן" אינעם שווערן געראַנגל פֿון די דרייסיקער יאָרן. דער דעליקאַטער לידיקער רופֿט נישט אַן די "גבֿורה" בני איר אמתן נאָמען, גענוג די באַראַקטעריזאַציע פֿון אַט דער ברוטאַלער, צעשטערערישער, טאַטאַל-טויטנדיקער קראַפֿט און קלאָר ווערט, אַז דער דיכטער ראַנגלט זיך פֿאַר זיין "איר" אויף איין פֿאַדערליניע מיט "פֿאַרשטאַנד", וועלכן ער רופֿט איצט אַן ביים פֿולן נאָמען — געלייטערטער שכל.

... געלייטערטער שכל!

ער איז קיין מאָל ניט קעלטער

פֿון וואַרעמען קינדערשן קערפֿער,

ער איז קיין מאָל ניט שוואַכער

פֿון פֿחד,

פֿון לעבן,

ער איז קיין מאָל ניט בלאַסער,

אין ליבע, אין האַסן,

פֿון דער רויטקייט פֿון בלוט,

פֿון צונטער פֿון הייסע געבליטן...

אַט אַזאַ איז דיין שכל,

אַט אַזאַ איז דיין ליד,

דאָס געזאַנג פֿון געלייטערטן שכל.

מיר ווייסן, אַז בעת האַפֿשטיין האַט אויסגעליכטיקט די דאָזיקע שורות איז ער שוין אפֿשר מער פֿון אַנדערע זיינע חברים, געיאָגט און פֿאַרפֿאַלגט געוואָרן דורך די פֿינצטערע "פֿראַלעטקולטישע" און שפעטער "סאַצ-רעאַליסטישע" "גבֿורה"-לייט.

מען קען נישט זאגן, אז די אלגעמיינע טעראר-אטמאספֿער און דער טאטאלער פסיכאָז פֿון אויסהיטן אידעאלאָגישע בשרות, האָט אויסגעמיטן האָפֿשטיינען. צומאָל האָט ער אַליין אויפֿריכטיק געפרוּווט גיין אין שפּאַן מיט דער "גענעראַלער ליניע" און דאַן האָט ער, דער פֿיל גערודפֿטער און האַרב-געדראָשענער דיכטער אַרויסגעגעבן אויך "פֿשרע" סאָוועטישע פּראָ-דוקציע — לידער, וואָס צעפֿליען זיך ווי פּאַלאָווע אויפֿן ווינט פֿון אונדזער זכרון און ס'פֿאַרבלייבן אונדז די זוניקע פֿולווערטיקע קערנער פֿון זיין ווונדערלעכער פּאַעזיע — לידער און פּאַעמעס, וועלכע דער דיכטער שליסט איין מיט געוואַגטקייט און עקשנות אין אַלע זיינע ווייטערדיקע זאַמלונגען. האָפֿשטיין איז געווען געוואַגט ווי יעדער עכטער ייד, וואָס "האָט מורא פֿאַר אַ הונט און קריכט אין פֿייער" (שלום אַש).

ער איז געווען געוואַגט אין וואָרט און אין טאַט. דערמאָנען מיר זיך ווי ער האָט געוואַגט זיך איינשטעלן פֿאַר דער גערודפֿטער העברעיִשער קולטור אין 1924.

ווי ער איז געקראַכן אין פֿייער, זיך איינשטעלנדיק פֿאַר זיין גערודפֿטן ברודער-פּאַעט לייב קוויטקאָ, טראָץ דער אַלמעכטיקער דאַן סטראַשידלע פֿון דער ייִדיש-סאָוועטישער קולטור — דעם ליט-קאָמיסאַר משה ליטוואַ-קאָו (1926).

אַבער בעיקר איז האָפֿשטיין דער דיכטער געוואַגט געווען מיט זיין פּאַעטישן וואָרט — אין אַ לאַנד, וווּ די קאָמוניסטישע זעלבסטהערשער האָבן געקלערט "איבערקערן וועלטן" מיט "פֿאַרשטאַרקטן קלאַסן-קאָמף", מיט שטענדיקער "וואַכזאַמקייט" און קעגנזייטיקן חשד, קומט אַ ייִדישער דיכטער און טוט זיך אַ זאָג :

ליבע, גיי זעלטן אַרויס פֿון מיין הויז,

איך ווייס :

דו קערסט קיין וועלטן ניט איבער,

נאָר בויסט נייע אויס.

יא, אין אַ לאַנד מיט אַ רעזשים, וואָס וואַרפֿט אָפּ מיט פֿאַראַכטונג דעם באַגריף רחמנות אַדער מיטלינד, נישט נאָר צו פֿרעמדע, אויך — צו אייגענע, קומט אַ ייִדישער דיכטער און פּראַקלאַמירט :

ליבשאַפֿט און חסד.

דערמאָנט עס אונדז ניט האַפֿשטיינס באַליבטן רוסישן גאון —
אַלעקסאַדער פּושקין, וואָס האָט פֿאַרקריצט אין זײַן "צואה":

און לאַנג נאָך בײַ דעם פֿאַלק באַליבט כּוועל זײַן
וואָס אין מײַן תקּופֿה דער שלעכטהאַרציקער
גערימט האָב איך די פֿרײַהייט
און מיטלײַד צום געפֿאַלענעם געפֿאַדערט ...

(פֿרײַע איבערזעצונג)

דוד האַפֿשטיין איז אונדזער ערשטע באַווונדערונג. אַזעלכע קלאַסישע
שעדעווערען ווי אין "ווינטער-פֿאַרנאַכטן", "פֿרילינג", "אין וואַלד", "כּ'האַב
דערזען זי בײַם טײַך", "אַז עפל", "אַוונט", "שטאַט" און נאָך און נאָך —
אויסרעכענען אַלץ איז נישט שײַך — ס'וועט נישט קלעקן קײַן אַטעם! אָבער
נישט אין פּמות איז פֿאַרבאַרגן אונדזער ערשטע באַווונדערונג, נאָר אין
איכות — לידער, וועלכע דוד האַפֿשטיין האָט אויסגעדיכטעט מיט גוטע
80 יאָר צוריק, האָבן נישט פֿאַרלאָרן קײַן טראַפּן פֿון זײַער יוגנטלעכן רײַך,
פֿון זײַער אַט-ערשטיקײַט און ס'קאַפּעט נאָך, דאַכט זײַך, דער זון-צעפֿינקל-
טער באַשאַפֿונגס-טוי פֿון זײַער נישט וועלקנדיקער פֿרישקײַט.

דוד האַפֿשטיין איז געווען אַ קינד פֿון זײַן תקּופֿה, ער האָט געלעבט,
געאַטעמט און געדיכטעט מיט זײַן צײַט. זײַן ווונדערלעך שײַן צעבליטן
וואַנדער-שטעקן האָט די האַרבע צײַט נישט איינמאַל זיך געפרוּווט אַרויס-
רײַסן פֿון די הענט, אַרומוויקלען מיט זשאַווערדיקן שטעכדראָט. אָבער
איבער אַלע צײַטן האָט שוין דאַן געקלונגען. זײַן "ווי טרויעריק-זיס איז
מענטש צו זײַן!"

אין דער נאַכאַקטאַבערישער פּלעיַאָדע פֿון גרויסע פּאַעטן פֿאַרנעמט
דוד האַפֿשטיין, בלי שום ספֿק, דעם בפּוֹדיקסטן אויבנאַן און דאָך פֿאַר-
טונקלט ער ניט, לאַזט נישט אין שאַטן קײַן אײַנעם פֿון זײַנע קאַלעגן און
מיטצײַטלער. פֿאַרקערט — פֿון גאָר זײַן שעפֿערישקײַט און פֿון אַלע זײַנע
ליטעראַריש-דערצייערישע טעטיקײַטן שײַלט זיך שאַרף און בולט אַרויס
די אויסנאַמלעכע אײַגנאַרטיקײַט פֿון דעם אָדער אַנדערן דיכטער.

פֿון אײַניקע מיטצײַטלער זײַנע איז ער עלטער געווען נישט מער ווי
אַ יאָר, צי צוויי, מײַנסטנס — אויף אַ יאָר פֿינף ... און פּמעט פֿון סאַמע
אַנהײב איז ער אַרומגערינגלט געווען דורך זײַנע קאַלעגן מיט ליבשאַפֿט
און חשיבות. ער איז דער אײַנציקער אין רוסלאַנד און אפֿשר אויך אויף דער

גאָרער "יִידיש-אימפעריע", וואָס האָט אויפֿגעשטעלט אַן אייגענע פּאַעטישע שול, אין וועלכער קיינער פֿון זיינע פֿילצאָליקע תּלמידים איז נישט געוואָרן קיין עפיגאָן פֿון זייער רבי, יעדערער פֿון זיי איז אַוועק אויף אייגענע דרכים, אויסהיטנדיק דעם געבאָט פֿון באַליבטן לערער :

**אַ שפּאַן טאָן מיט נייעם, מיט ברייטן
מיט אייגענעם, נאָך ניט געגאַנגענעם גאַנג !**

1991

מיט פּרץ מאַרקיש

אַרום סוף 1945 איז אין פֿאַיע פֿון מאַסקווער ייִדישן מלוכה-טעאַטער פֿאַרגעקומען אַ שעפֿערישע באַגעגעניש פֿון פּרץ מאַרקיש מיט די אַקטיאָרן און מיטאַרבעטער פֿון טעאַטער. עס איז אויך געקומען אַ היפשע צאָל ייִדיש-שרייַבערס און קולטור-טוערס.

איך וויל בלויז דערמאָנען, וויל איבערגעבן די שטימונג און די אַט-מאָספֿער פֿון יענע טעג בין איך פשוט ניט בפּוּח... ס'האַבן ערשט ניט לאַנג געהאַט אָפּגעהילכט די פֿייערלעכע סאַלוטן צום גרויסן נצחון איבער דעם נאַצישן דייַטשלאַנד, ראַקעטן-אילומינאַציעס האָבן באַלויכטן אויף אַ ווילע די פֿאַרקוילטע חורבֿות פֿון שטעט און דערפֿער איבערן ריזיקן לאַנד — שטעט און דערפֿער וואָס מ'וועט שפּעטער, אין הונגער, קעלט און נויט, מיט מסירת-נפֿש פֿון איין זייט און צוואַנגאַרבעט — פֿון דער אַנדערער, ווידער אויפֿבויען און אויפֿלעבן. די ראַקעטן-אילומינאַציעס האָבן באַלויכטן אַ ווילע אויך דאָס, וואָס לאַזט זיך ניט אויפֿלעבן — די אומצאָליקע מענטש-לעכע קרבנות, די מיליאָנען פֿאַראיינזאַמטע און פֿאַריתומטע.

גרעסער פֿון אַלץ איז געווען אונדזער אַבֿידה. מיר זענען פֿאַרבליבן אין דער פֿינצטערניש מיט אונדזערע אומגעבראַכטע זעקס מיליאָן, מיט אונדזער באַבי-יאַר און פֿאַנאַר, מיט אונדזערע פֿאַרקוילטע קאַלכאָוונס און קרעמאַטאַריעס.

און נאָך. מיר, די סאָוועטישע ייִדן, האָבן זיך געשלאָגן אויף אַלע פֿראַנטן קעגן דעם גרויליקן שונא, אפֿשר העלדישער און מוטיקער ווי די אַנדערע סאָוועטישע פֿעלקער. וועגן דעם זאַגן עדות די מאַטעריאַלן און דאָקומענטן פֿון ייִדישן אַנטי-פֿאַשיסטישן קאָמיטעט און אַפֿילו די סטאַטיס-טישע קאָמוניקאַטן פֿון דער סאָוועטישער מיליטערישער איבער-קאָמאַנד-שאַפֿט.

יעדער פֿון אונדז האָט זייער גוט געוואָסט אַז ס'איז כּמעט ניט געווען קיין ייִדישע משפּחה אין סאָוועטן-פֿאַרבאַנד, אין וועלכער ס'זאַלן ניט זיין קיין געפֿאַלענע מלחמה-העלדן. אַבער דער גרויס-רוסישער שאָוויניזם,

אויסגעכאוועט פונעם רוצחישן אזיאט סטאלין, האָט אַלץ אָנגעווענדט סױזאַל פֿאַרשוויגן און אויסגעמעקט ווערן פֿון דער געשיכטע סײַ אונדזער גרויסער בראַך, סײַ אונדזער וואָגיקער אָנטייל אין די שלאַכטן מיט די נאַצישע רוצחים. איבערן לאַנד האָבן זיך געטראָגן קלאַנגען, און טראָגן זיך נאָך עד היום, אַז די גאַנצע מלחמה איז פֿאַרקאָכט געוואָרן צוליב די יידן, אַז יידן האָבן געהאַלטן מלחמה אין... טאַשקענט און אַז זיי זענען באַרייכערט געוואָרן אויפֿן חשבון פֿון רוסי, אוקראַינער און אַנדערע סאַוועטישע פֿעלקער.

קיינער האָט די דאָזיקע בילבולים עפֿנטלעך ניט אָפּגעלייקנט און ניט אָפּגעפֿרעגט.

פֿון אוקראַינע און ווייסרוסלאַנד האָט זיך דערטראָגן צום ייִדישן אַנטיפֿאַשיסטישן קאָמיטעט דאָס פֿאַרטויבטע ווייגעשריי פֿון ייִדישע משפּ-חות וואָס האָבן זיך אומגעקערט פֿון עוואַקואַציע, דאָס געשריי פֿון מלחמה-אינוואַלידן, געוועזענע פֿאַרטיזאַנער און דעמאָביליזירטע זעלנערס. זיי האָבן אַלאַרמירט וועגן דער פֿאַגראַם-אַטמאָספֿער וואָס הערשט דאָרטן און וועגן דעם פֿינדלעכן גלייכגילט פֿון די אַרטיקע מאַכטאַרגאַנען.

ווען מיכאַעלס האָט פֿאַר סטאַלינס ייִדישן אויבער-משרת לאַזאַר קאַגאַנאוויטש אַרויסגעבראַכט די אַלע פֿאַקטן און געבעטן הילף, האָט יענער אָנגעשרייען אויף אים און געסטראַשעט:

— איר זענט דאָך אַ קלוגער מענטש, סאַלאַמאַן מיכילאָוויטש, ניטאָ ביי אונדז, ניט קיין ייִדן-פֿראַגע און ניט קיין אַנטיסעמיטיזם! פֿאַרגע-דענקט עס!

אין אַט אַזאַ אַטמאָספֿער איז דעמאָלט פֿאַרגעקומען די שעפֿערישע באַגעגעניש מיט פּרץ מאַרקיש אין מאַסקווער ייִדישן מלוכה-טעאַטער. ביים פּרעזידיום-טיש איז געזעסן שלמה מיכאַעלס, וואָס האָט נאָר וואָס פֿאַר-ענדיקט זײַן אַרײַנפֿיר-וואָרט, פֿול מיט ליבשאַפֿט צום פּאַעט. ער איז געזעסן אַ פֿאַרטראַכטער, דער סאָקראַטעס-קאַפּ אָנגעשפּאַרט אויף זײַנע אויסדריק-לעכע הענט.

מאַרקיש האָט געלייענט פֿון זײַן גרויס ווערק מלחמה, וואָס ער האָט דעמאָלט געהאַלטן ביים פֿאַרענדיקן און ווי ער ברענגט אַרויס, אויפֿן פֿאַן פֿון דער צווייטער וועלט-מלחמה, אונדזער פֿאַלקס-קאַטאַסטראַפֿע, אונדזער פֿאַלקס-גבורה און אונדזער רעכט אויף ווידערגעבורט. מאַרקיש איז גע-שטאַנען אַ בלייכער, משכּמו ומעלה איבער אונדז, מיט זײַן פֿלאַטענדיקער,

קוים באַפֿראַסטיקטער טשופרינע. ער האָט געלייענט ... ניין, ער האָט מיט
צער אַרויסגעברומט, אַרויסגעשריגן, אַרויסגעוואַלדעוועט ... זיין קול האָט
זיך געקניקלט איבער די פוסטע קאַרידאָרן און רעפעטיציע-זאַלן, ביז צו
דעם ליידיקן צושויער-זאַל.
מיר האָבן צוזאַמען מיטן דיכטער מיטגעמאַכט דעם לעצטן וועג פֿון
קאַלאַנעס יידן, געטריבענע צום טויט :

זי האָט זיי אויסגעשפּירט, די האַק, און זיי דעריאָגט —
אַ לאַנגער וועג נאָך פֿון סעוילע און טאַלעדאָ ...

אונדזערע הערצער זענען איבערפֿול געווען מיטן גילדענעם נאַגנדיקן
זשום פֿון דער פֿאַריתומטער בין, וועמענס בינשטאַק ס'איז פֿאַרברענט
געוואָרן אין די מלחמה-פֿלאַמען. און צוזאַמען מיט אַט דער בין האָבן מיר
וויינענדיק געוואַנדערט און זיך געדרייט מיט דער ראַד פֿון וואָגן, אויף
וועלכן ס'איז געלעגן שווער פֿאַרווונדיקט אַ מאַטראַס, "ווי אַ טאַטוירטער
גאַט" ...

פֿאַרענדיקט האָט ער מיט אַ גאַנץ שוואַכער "אַדע" צום "פֿאַטער פֿון
אַלע פֿעלקער".

נאָך דעם אָונט בין איך אַרויס אין דרויסן צוזאַמען מיטן דיכטער היים
גראַדע. מיר זענען שווייגנדיק געגאַנגען דורך די האַרבסטיקע שיטער גע-
וואַרענע אַלעען פֿון טווערסקאַי-בולוואַר.
— ס'איז פשוט ניט צו באַנעמען! — האָט ענדלעך גראַדע אַרויס-
געאַטעמט.

כ'האַב דערשפּירט אין טאָן פֿון אַט די ווערטער אַ מין פֿאַרווורף קעגן
מיין מאַרקיש. האָב איך געפרוּווט פֿאַרטיידיקן מאַרקישן דעם דיכטער.
— פֿאַראַן, פֿאַרשטייט זיך, ביי אים אַן איבערשטראַם פֿון רייד, צו
מאַל קאַזיאַנשטישנע, איבערגעטריבענער פֿאַטאַס, אָבער ...
— איי! — האָט גראַדע מיך איבערגעשלאָגן, ענערגיש אַ פֿאַך געבנדיק
מיט דער האַנט, גלייך ער וואַלט געטריבן פֿון זיך אַ שטאַטע זלידנע פֿליגן
— איי, וועגן וואָס רעדט איר, קערלער? איך מיין די גוואַלדיקע וויזיע און
די נביאישע גבורה פֿון פּרץ מאַרקיש!

לאַנגע, שווערע יאָרן פֿון פּיין האָב איך געדאַרפֿט דורכמאַכן, כּדי
אַזוי ווי מײַן עלטערער פֿריינד היים גראַדע אוועקצוטרייבן מיט דער האַנט
די פֿאַלשע פֿערזן פֿון דער יידיש-סאַוועטישער פּאַעזיע. די דאָזיקע שוואַכע

פֿערזן זענען, ווייס איך אַצינד, געקומען אָדער פֿון בלאַנדזשענישן און פֿאַרבלענדענישן, אָדער, שפּעטער, ווי אַ מין קאַזיאַנע קמיעלע, פּדי צו פֿאַרהיטן פֿון שרעקלעכן טעראָר די עכט ייִדישע, טיף-נאַציאָנאַלע נשמה פֿון אַט דער דיכטונג.

און אין שיין פֿון אַט דעם אויספֿיר, וויל איך זאָגן מיין וואָרט וועגן פּרץ מאַרקישן :

אַנהייב 1949. ביי נאַכט זענען געקומען צו מאַרקישן די ק.ג.ב.-לייט און אים צוגענומען.

שווערער פֿון אַלץ איז פֿאַרצושטעלן זיך מאַרקישן צווישן די ענגע טורמע-ווענט פֿון דער סטאַלינישער אינקוויזיציע. זיין אויג אויף אויג מיט אַ גאַנצער טשאַטע קאַרליקעס-תּלינים. קען מען דען אַרײַנשפּאַרן אין קאַרצער אַ צעשטורעמטן ים ? אומבאַגריפֿלעך !

געשריבן האָט ער מעסטנדיק גאַסן, פּלעצער און וואַקזאַלן פֿון קינען, וואַרשע, בערלין, פּאַריז, מאַסקווע ; געפֿורעמט האָט ער זײַנע לידער און פּאַעמעס, ווי שטייענדיק ביי אַ באַלעמער, ביי עפעס אַ הויכן פּיופיטער. ווען כּ׳האַב אַ מאָל באַווונדערט זײַן אופֿן פֿון אַרבעט, האָט ער פֿאַרחידושט און בייזלעך אַ ברי געטאַן מיט די בלויע פֿײַערן פֿון זײַנע שײַנע אויגן :

— מ'קען דען איינזיצן ?

נעבעכדיק זעט מיר אויס לערמאַנטאַווס דעמאַן אַנטקעגן דעם פּאַעט פּרץ מאַרקיש, וועלכער האָט מיט אַ געטלעכער קראַפֿט אַנגעשלינדערט כאַאָטישע בערג מיט אַלדאַס גוטס און מיט . . . כּ׳ווייס אַליין ניט מיט וואָס. ער האָט ניט פֿאַרמאַגט די דורכזעיקע פֿאַרטיפֿטקייט פֿון האַפֿשטייגס קלאַסישן פֿערז, די געשליפֿענע סטראַפֿיק פֿון שמואל האַלקיז, דעם ווייטיק-לעך-געצוימטן ליריזם פֿון אַהרון קושנירָאָו, אַבער אין קאַפּיטלען פֿון זײַנע פּאַעמעס, אין די לידער זײַנע, האָט דאָס אַלץ אַפֿט מאָל אַרויסגעבליצט מיט אַ באַזונדערער קראַפֿט, ווי טײַערע איידלשטיינער, וואָס באַלויכטן די הייכן פֿון זײַן עפּיק.

ער האָט אין אַלע זײַנע וואַגלענישן מיטגעשלעפט מיט זיך דעם היימישן וואַלין, ווי שאַגאַל זײַן וויטעבסק, אַבער להיפּוך צו קוויטקאַן האָט ער זײַנע וואַרצלען פֿון סאַמע אַנהייב פֿאַרוואַנדלט אין פֿליגל. ער האָט אויפֿגענומען די רעוואָלוציע ווי ס'פּאַסט פֿאַר זײַן סטיכישער בונטאַרישקייט. אויף די חורבֿות פֿון פֿאַרהאַסטן צאַריזם האָט ער געשטרעבט צו אַ נײַער פֿרייער וועלט פֿון גלייכהייט און יושר. ערגעץ ווייט זענען פֿאַרבליבן זײַן וואַלין און

פֿאַדאַל, מיט פֿאַרדאגהטע טאַטעס ביי וואַכעדיקע רונדקעס און פֿאַריתומטע מאַמעס ביי די שבתדיקע בענטש-ליכט — בעת ער איז אַ צעכראַסטעטער געפֿלויגן מיטן ווינט איבער "פֿייער-פֿלאַמיקער אומענדלעכקייט":

מיין גוף איז שוים
און ס'שמעקט פֿון אים מיט ווינט
מיין נאָמען איז "אַצינד" ...
צעוואַרף איך מיינע הענט,
דערלאַנגען זיי די וועלט פֿון איין עק ביזן צווייטן ...
די אויגן כ'לאַז געווענדט,
פֿאַרטרינקען זיי די וועלט פֿון אויבן ביז אַרויף!

אַבער ס'איז אַלץ ניט אזוי פשוט. זיין אַדלערישער בליק פֿון אויבן האָט
עפעס דערזען און האָט זיך אַנגעגאַסן מיט פֿאַרצווייפֿלונג:

האַסט אַ שטיקל האַרץ? פֿאַרשוויג עס!
ווילט זיך שווייגן? שריי צום טויט!
ערגעץ גרימפלען באלאַליקעס
אויף אַ שטיין צעזעצטערהייט! ...

משה ליטוואַקאָוו, איינער פֿון די גרעסטע אויטאָריטעטן אין דעם
יעווסעקישן וועלטל, איז ניט איין מאָל געשטרױכלט געוואָרן ביים פרווון
אַפשאַצן מאַרקישן דעם דיכטער. אַט זאָגט ער אָן אַ פֿריידיקע בְּשׁוּרָה אין
דעצעמבער 1918, אַז ניט ווי ביי אַנדערע דיכטערס ... "געפֿינען מיר שוין
ביי מאַרקישן סימנים פֿון גוֹבֶר זיין דאָס נאַציאָנאַלע אין דער ייִדישער
ליריק. אין מאַרקישעס לידער שלאָגן שוין קוואַלן פֿון אוניווערסאַליזם,
פֿון דעם באַפֿרייטן מאַסן-יחיד איבערהויפט". און ווייטער "... קוויטקאָ
און מאַרקיש זענען צוויי גרויסע אַנזאָגן פֿון גאָר אַ נייער דיכטונג, אַ
דיכטונג פֿון נייע מאַסן" ("אין אומרו", ז' 43). מיט זיבן יאָר שפעטער
דערהערן מיר שוין גאָר אַן אַנדערן טאַן ביי דעם זעלבן ליטוואַקאָוו:
"דערפֿאַר איז מאַרקיש דער הפֿקר-מענטש פֿון דער דאָזיקער אויפֿגערודער-
טער כאַליאַסטרע, ער איז דער 'באַסיאַק', וואָס אַלץ איז ביי אים קיי און
שפּיי, אַן טראַדיציעס, אַן צוזאַמענבונדן. אין פֿייער פֿון שלאַכט קאָן ער אַ
מאָל מיטגערױסן ווערן, אַבער ער קאָן זיין אויך דער ערשטער פֿון די
דעזערטירער" (דאָרטן, "ביים איבערבראַך").

א סך גילגולים האָט מאַרקישעס פּאַעזיע דורכגעמאַכט שוין אין די ערשטע יאָרן. יעדער גילגול איז אַ וועלט פֿאַר זיך, אָבער זײַנע אָדלער-פֿליגל זענען צום ערשטן מאל אָפּגעסמאַליעט געוואָרן דורך די פּאַגראַמען אין אוקראַינע.

אָודאי רופֿט זיך איבער זײַן קופּע מיט דער צער און צאַרנדיקער שחיטה-שטאַט פֿון חיים-נחמן ביאַליק. אָבער ביאַליק איז געקומען "פֿון גאָט געשיקט", ווי אַ נביא מיט שטראַפֿרייד, פּדי צו וועקן דעם נאַציאָנאַלן באַוווּסטזײַן און די פֿאַלקסווערדע. מאַרקיש האָט אין נאַמען פֿון די הרוגים געשלינדערט זײַן אויסגעפּײַניקטע לעסטערונג :

אַ, סיני-באַרג ! אין איבערקערטער שאַל פֿון הימל — לעק די בלאַווע בלאַטע ! ...

און נכנע, נכנע ווי אַ קאַץ אין האַלבנאַכטיקער תּפֿילה,
— די מלכה-קופּע שפּײַט אין פנים צריק דיר אָפּ די צען געבאַטן ! ...

אַזעלכע ווערטער קאַנען אַרויסגעבראַכט ווערן בלויז אין געראַנגל פֿון דיכטער מיט גאָט. און פּונקט ווי אַ מאל יעקבֿ אַבֿינו, איז דער דיכטער אַרויס פֿון זײַן געראַנגל אַן אויסגעלענקטער.

ווי ער זאָל ניט געווען שאַפֿן און פֿורעמען זײַן ווייטערדיקע דיכטונג, האָט אים כּמעט תּמיד געפּײַניקט דער טראַגישער און העלדישער גורל פֿון פֿאַלק ישראל. דאָס האָט פּרָך מאַרקיש אויסגעווייטיקט די אַנטיפּאַשיסטישע, טיף-נאַציאָנאַלע פּאַעמע די טענצערין פֿון געטאַ. ער האָט זי געשריבן אין דער צײַט פֿון סטאַלין-היטלער-פֿרײַנדשאַפֿט, ווען די סאָוועטישע בלעטער זענען פֿול געווען מיט לויב פֿאַר דעם "זיגרייכן גערמאַנישן וואַפֿן", ווען די סאָוועטישע עפֿנטלעכקייט האָט אָנגענומען אַ פֿול מויל מיט שטום-שוויגע-ניש וועגן מאַסנמאַרד פֿון ייִדישן פֿאַלק אין דײַטשלאַנד און אין די אַקופּירטע געביטן. יעדער זאָץ פֿון דער טענצערין איז דעמאַלט געווען טרייף-פּסול און מען האָט געקאַנט פֿאַר יעדן וואָרט פֿאַרקאַטעוועט ווערן ביז צום טויט אין די קעלערן פֿון לוביאַנקע.

נעם אים אַרום דעם טרויער, בני דײַן שוועל,
פֿיר ווי אַ בלינדן פֿאַר דער האַנט אים, דער פֿאַרשעמטער, —
ער קער אַן אייגענער זיך אַן דער גאַנצער וועלט
און יעדער איינציקן באַזונדער זײַער אַ פֿרעמדער.

אין דער דאָזיקער פּאָעמע פֿילן מיר שוין דעם ווייטיקלעכן חשבון-
הנפֿש צווישן ייד און וועלט, צווישן ייד און לאַנד, דעם זעלבן חשבון-הנפֿש
וואָס ס'האָבן שפּעטער געמאַכט פֿאַר זיך הונדערטער טויזנטער יידן אין
ראַטן-פֿאַרבאַנד, איינגערעכנט מאַרקישעס משפּחה, וואָס האָט זיך דורכ-
געבראַכן קיין ישראל מיט דער עליה פֿון די 70ער יאָרן.

די טענצערין פֿון געטאָ איז איינס פֿון די ווערטפֿולסטע נאַציאָנאַלע
ווערק אינדזערע, ניט נאָר מחמת דער פּאָעטישער אַנלאַדונג, נאָר אויך
ווי אַ דאָקומענט פֿון גרויסער קולטור-היסטאָרישער וויכטיקייט. דאָס דאָזיקע
גרויסע ווערק וואַרפֿט אַ דורכדרינגלעכע שייַן אויף דער עוואָלוציע און
דעם געמיט-צושטאַנד פֿונעם אַזוי גערופֿענעם "שווייגנדיקן יידנטום". די
גאַנצע פּאָעמע שטעלט מיט זיך פֿאַר איין מאַכטיקע קייט פֿון פֿונאַנדער-
געוויקלטע מעטאָפֿאָרן און בילדערישע אַסאַציאַציעס:

געווען אַ ציג ... אזא מיין צוגעלאָזטע ציג ...

האָט איר פֿאַרגלוסט זיך ראָזשינקעס מיט מאַנדלען ...

געטאָן האָט עס זי מיט אַ מאָל ערגעץ אַ צי,

האָט עמעץ איינהאַלטן געקאָנט זי אין דער האַנט דען ?

דאָ קומט דער דיכטער צום שאַרפֿן ראַנד וווּ ס'קאָן, חלילה, צעשטערט
ווערן דאָס גאַנצע פּאָעטישע געוועב. דאָס איז ווען ער גיט אונדז בולט
אַנצוהערן אַז אַלץ מיט אַנאַנדער, די רו וואָס האָט זיך אַרויסגערין פֿון
האַרצן, איז "אָוועקגעפֿלויגן ווי די גינגאַלדענע פּאַווע"; די ציג וואָס איז
אַנטלאָפֿן פֿון דער היים זוכן גליקן, און די היים, וואָס איז ערגעץ וווּ
פֿאַרשווינדן — אַלץ איז ניט מער, ווי פּאָעטיש-פֿאַלקסטימלעכע אַלעגאָריע,
אַ משל, אַזוי צו זאָגן, צום אויסגעבלוטיקטן נימשל. אָבער מיט וואָס פֿאַר
אַ דערוועגטקייט דער קינסטלער איז גוֹבֶר דעם אַפּגרונט, ווי נאַטירלעך
ס'איז דער איבערגאַנג פֿון דער "צוגעלאָזטער ציג", וואָס קומט אַוודאי
פֿון שלום-עליכמס פֿאַרפּיטשפֿאַטן שניידער און פֿון דער מאַמעס וויגליד,
צו אַט דעם נימשל:

פֿון אַלץ געבליבן איז מיר בלויז אַ ליד אַליין,

איך זוך זיי אַלע אין מיין בלאַנדזשעניש אַן אופֿהער,

איך גיי זיי נאָך און זאָג זיי שפּרוכן אַלערליי

און כ'קען מיט גאַרנישט זיי צוריק צו זיך פֿאַררופֿן ...

און ווינטער קומען די שפרוכן :

א שפרוך וועגן א ציג וואָס איז אוועק ערגעץ געהיים
אדורכשניידן א וועג — פֿון לאַנד צו לאַנד זיך,
ניין, ניט געווען ז'די ציג געבונדן צו קיין בוים,
ווייל ניט געהאט קיין בוים האָט וווּ זיך צו פֿאַרפֿלאַנצן ...

— — —

א שפרוך וועגן א בוים, וואָס ניט פֿאַרפֿלאַנצטערהייט
טראַגט ער די לאַסט אויף זיך פֿון בליען און פֿון וואַקסן ...

— — —

א שפרוך וועגן דער האַק, וואָס איז פֿאַרמאָסטן אויף דיין האַלדז,
ווייל ס'שטייגט פֿון אים א קאַפּ די זון אַריבער.

— — —

און דאָ קומט "א שפרוך וועגן א היים", וועלכע רופֿט זיך אויף ס'ניי
איבער מיטן גוטן זוניקן שלום-עליכם, אַפֿפֿרעגנדיק דעם באַרימטן זאָג פֿון
טביהן וועגן "דער באַטקאוּשטשינע" (היימלאַנד). און אַליין "די שפרוכן
אַלערליי", צי דערמאָנען זיי ניט די פּסוקים און די משלים פֿון דעם זעלבן
טביה דעם מילכיקן ? באַזונדערש איינעם אַזא משל :

"ברענג איך איר א משל מיט א הון א קוואַקע, וואָס האָט אויסגעזעסן
קאַטשקעלעך. די קאַטשקעלעך האָבן זיך נאָר אויפֿגעכאַפט אויף די פֿיסלעך
האַבן זיי זיך געלאָזט אויפֿן וואַסער. און די קוואַקע נעבעך קוואַקעט. וואָס,
זאָג איר, וועסטו זאָגן, זאָג איר, דערויף, טאַכטער לעבן ? וואָס, זאָגט זי,
זאָל איר דערויף זאָגן ? ס'איז אַוודאי אַ רחמנות, זאָגט זי, אויף דער קוואַקע,
נאָר צוליב דעם, זאָגט זי, וואָס די קוואַקע קוואַקעט זאָלן די קאַטשקעלעך
ניט שווימען ?"

טביה האָט, ווי מיר ווייסן, געמוזט נאַכגעבן זיין האַדלען, קוויקנדיק
זיך מיט פֿאַטערלעכע חלשות-טראַפּן, אַז "טביהס טאַכטער רעדט ניט
גלאַט" ... אויך שלום-עליכם האָט ניט אַנגענומען קיין באַשטימטן צד אין
דעם דאָזיקן וויפּוח.

מ'האָט באַדאַרפֿט האָבן הינטער זיך די טראַגישע דערפֿאַרונג פֿון
רעוואָלוציע, פּאַגראַמען, צוואַנג-אַסימילאַציע, סטאַלין-טעראָר און היטלע-
ריסטישע פֿאַלקס-פֿאַרטיליקונג, מ'האָט באַדאַרפֿט דערשפּירן דעם גרעסטן
און בלוטיקסטן חורבן אין דער געשיכטע פֿון ייִדישן פֿאַלק, פּדי אַמאָ דיכטער

ווי פּרץ מאַרקיש זאַל אפֿשר, ניט ווילנדיק, אונטערפֿירן דעם שרעקלעכן
באַלאַנס:

די היים איז קיין היים ניט, זי איז "אַליין ערגעץ פֿאַרשווינדן", דער
בוים איז קיין בוים ניט, וויל ער האָט זיך ניט "ווי צו פֿאַרפֿלאַנצן" און
די קאַטשקעלעך זענען נאָר... געוויינטלעכע הינדעלעך, וואָס האָבן זיך
געלאָזט שווימען מיט אַלע קאַטשקעלעך גלייך...

אידעאַלאָגיש איז פּרץ מאַרקיש, ווי אַלע אַנדערע אומגעבראַכטע
שרייבערס, געווען אַ הייסער פֿאַטריאַט פֿון סאָוועטישן היימלאַנד, אָבער
ווי אַן עכטער ייד און אַן עכטער קינסטלער האָט זיך בײַ אים געמוזט
דורכרייסן די טרויעריקע וואָר, דער האַרצייסנדיקער סך-הפּל פֿון טראַגישן
פֿאַלקס-נסיון:

פֿאַר יעדן טראַפֿן פֿרייד, וואָס ערגעץ בלויז מיר דאַכט זיך,
זאַל איך זיי צאַלן זיבן מאָל אזוי פּיל פּיין.

אומעטום, אין דער גראַנדיעזער עפּאָפּעע מלחמה, אין טראַט פֿון
דורות, אין עלעגישן לידער-ציקל קאַווקאַז, וועט זיך איבערחזרן דער
מאַטיוו:

איז ניט געווען דען נײַן מאָל נאַכט
אויף איין געדאַכטענעם באַגינען?

* * *

מאַרקיש! ער פֿלעגט באַהערשן אונדזערע צעטומלטע הערצער מיט
בליץ און דונער פֿון זײַנע דרייסטע "שטערנשאַפֿטן", אַסאַנאַנסן, מעטאַפֿאָרן
און קאַסמאַגאַנישע היפּערבאַליזמען. שטורמישע איבערפֿלייצונגען פֿון
בילדער און געשיכטלעכע אַסאַציאַציעס האָבן צו מאָל געבראַכן אַלע
צוימען פֿון ריטעם און פֿאַרעם. וועלנדיק מיט גוואַלד אַרײַנפּרעסן אין
וועלכע ניט איז גרענעצן אַט די איבערפֿאַרפֿלייצונג, פֿלעגט ער צו מאָל
פֿאַרגוואַלדיקן די שפּראַך. פֿון דעסטוועגן איז פּרץ מאַרקיש אײַנער פֿון
אונדזערע געניאַלע וואַרטמייסטערס.

און דאָ ווילט זיך מיר שליסן אַט דאָס קאַפּיטל מיט אילוסטרירן אַ ליד

מעכטיקער נאַצאָנאַלער געדענקשאַפֿט, אַ ליד וועלכע מיר, די יונגע, האָבן פֿיל מאָל געלייענט און פֿאַרזורט אויף שטענדיק:

ווידערשפעניקונג

ניין, ניין, ס'איז ניט געווען פֿון גורל קיין באַצווונג,
אַן אויסוואַל ס'איז געווען דורכויס אַ פֿרייער,
דאָס, וואָס צו פֿייער צוגערירט האָט זיך צוערשט דיין צונג,
צו גאַלד — נאַכהער, נאָך אין דעם חושך פֿון מצרים!

צו פֿייער האָט געפֿירט דיין אומרויזק געמיט
ביים טראַגן שטיין און זאַמד פֿאַר פֿיראַמידן,
אַז זאַלסט, אין קייטן זייענדיק געשמידט,
אַ שווערד אויף ווידערשפעניקן זיך קענען שמידן.

און ביסט דערפֿאַר געבענטשט געווען מיט דעם,
וואָס דאָס געשליפֿן שטיינדל פֿון דיין פֿאַסטער
האַט אונטערשניידנדיק דעם גלותדיקן דעמב,
אין דעם באַגינען זינגעוודיק אַריינגעפֿאַסט זיך.

כ'ווייס נישט ווי וועמען, נאָר מיר פֿערזענלעך האָט דאָס דאָזיקע ליד
באַלויכטן מיין עקשנותדיק שווערן גאַנג און אַרויפֿגאַנג צו ארץ-ישראל.

* * *

און ווידער צוריק צום לעבעדיקן — און אפֿילו גליקלעכן — פרץ
מאַרקיש. כ'געדענק ניט גענוי ווער ס'האַט מיר, דעמאָלט אַ פֿאַרייאַוושטן,
אַ פֿמעט פֿאַרחלשטן סטודענט, צוגעפֿירט און פֿאַרגעשטעלט מיין באַליבטן
דיכטער; קאַן זיין אַז יחזקאל דאַברושיץ, איינער פֿון מייע סטודיע-
פֿעדאַגאָגן, "די הייבאַם פֿון אונדזער ליטעראַטור", ווי דוד בערגעלסאָן
האַט אים גערופֿן. פרץ מאַרקיש האָט מיר שאַרף אַ מעסט געטאַן, אפֿילו
מיט איבערגעטריבענער ערנסטקייט אַריינגעקוקט מיר אין די אויגן, בעת
אויף די געטאַקטע ליפֿן זיינע האָט געשוועבט אַן איידעלער שמייכל וועגן
מיין יינגלשער פֿאַרלויבנקייט. פֿלוצעם האָט זיך דער שמייכל דורכגעריסן

און מיך באַלויכטן פֿון אויבן ביז אַראָפּ. פֿון דאַנען איז שוין פֿאַרבליבן ניט
מער ווי אַ רגע צו זיין היימיש-גוטברודערִישן קלאַפּ אין פּלייצע:
— ווילסטו ליינענען לידער, טאָ כאַפּ זיך אַרײַן, חבֿרהמאַן!
און נאָך אַ קליינער הפֿסקה:
— אויפֿעסן וועל איך דיך ניט, אַפֿילו ווען די לידער דינענע טויגן
אויף פּפרות! ...

... און אַט בין איך אויף דער רעשיקער גאַרקי-גאַס, ביים שיינעם
מויער וואָס אַנטקעגן דעם ווייטרוסישן וואַקזאַל. אַט הייב איך זיך אויף
צום פֿינפֿטן שטאַק און טרעט אַריבער די שוועל, וועלכע איז מיר דערנאָך
באַשערט געווען נישט איין מאָל אַריבערצוטרעטן, סײַ ווען מאַרקיש האָט
נאָך געלעבט, סײַ נאָך דעם ווי מען האָט אים אומגעבראַכט. די פֿרינדלעכע
אסתר מאַרקיש האָט ברייט צעעפֿנט די טיר און מיך אַרײַנגעפֿירט צום
דיכטער. ער איז געשטאַנען אַ שטראַלנדיקער אין אַ ווינקל פֿון צימער,
לעבן דער אַלטפֿרענקישער שאַפֿע, אַן אַנגעשטאַפֿטע מיט ביכער. אויף
זײַנע הענט — אַ שוואַרץ-חנעוודיק פֿאַרשויןדל, אפֿשר פֿון אַ יאָר, ניט
מער, וואָס פֿאַרגייט זיך ממש פֿון געלעכטער, שלעפֿנדיק דעם טאַטן פֿאַר די
צעשויערטע קוטשערן.
— אסתרל, ער מאַכט דאָך מיך פֿאַר אויס קראַסאוועץ, דער ממזר!
נעם אים שוין צו!

ווען מיר זענען ענדלעך געבליבן אַליין אין צימער, האָט ער מיט
שײַנענדיקער פֿאַטערלעכער פֿרייד זיך אַ באַרים געטאָן:
— דאָס איז מײַן דוד סאַסונסקי! ס'וואַקסט אַן אמתער גיבור... אַ
יִדישער גיבור — האָט ער צוגעגעבן.

אויף דער ליטעראַרישער וועלט האָט זיך דעמאָלט געטומלט מיט דער
פּראַכטיקער איבערזעצונג פֿון דער אַרמענישער פֿאַלקס-פּאַעמע וועגן
מיטל-עלטערלעכן העלד פֿון אַרמעניע דוד פֿון סאַסון. "סאַסון" הייסט אויך
אַ זויגלינג אויף רוסיש.

* * *

ס'וועלן אַדורך יאָרן, שווערע, ביטערע יאָרן, יאָרן נאָכן בינאַכטיקן
אַרעסט פֿון מאַרקיש, ווען אסתר מיט די צוויי קליינע יינגלעך איז
פֿאַרשיקט געוואָרן קיין סיביר אויף הונגער, נויט און אומקום. אַט די

שוואַרץ-חנעוודיקע ענערגישע און מוטיקע פֿרוי האָט אין די דאָזיקע יאָרן באַוווּזן ניט נאָר אויסהיטן און אויסכאַווען אירע צוויי זין, זי האָט אויך באַוווּזן, ממש איינשטעלנדיק דאָס לעבן, אויסהיטן פֿמעט די גאַנצע ליטע-ראַרישע ירושה פֿון אונדזער גרויסן דיכטער.

ס'וועלן פֿאַרביי יאָרן פֿון ענדגילטיקן חשבון-הנפֿש, ניט נאָר פֿאַר דער משפּחה מאַרקיש, נײַערט פֿאַרן גאַנצן ייִדישן פֿאַלק. ניט קיין אַנדערער ווי יענער אַמאָליקער זוּיגלינג, וועגן וועלכן דער פֿאַטער האָט אַ מאָל געזאָגט: ס'וואַקסט אַן אַמתער גיבור, אַ ייִדישער גיבור! — דער זעלביקער דוד מאַרקיש וועט קעמפֿן אין רוסלאַנד פֿאַר אַ פֿרייער עליה און אַפֿדרוקן אין ישׂראל אייניקע פֿון זײַנע לידער, אונטערן פֿסעוודאָנים "מגן". צווישן אַט די לידער וועט זײַן איינס מיטן נאָמען פֿון דער אויסגעווייטיקטער מאַרקיש-טעמע: "טראַט פֿון דורות". אַט ווי דוד מאַרקיש פֿאַרענדיקט דעם דאָזיקן אַני-מאמין זײַנעם:

שלום, צו אַלע די, וואָס פֿאַרבליבן!
כ'וועל דערגיין צו דער ערד פֿון מיין שטאָם.
כ'וועל דערגרייכן, ווייל זיי זאָגן מיר אַן,
די מיליאָנען פֿאַרבליבענע דאָ:
גיי און קוק זיך ניט אום — וועסט דערגרייכן.
זאָל מיין שטעג ווי אַ שלייף זיך פֿאַרציען
פֿון די בלוטנדיקע פֿיס ביז צום האַלדז —
כ'וועל דערגיין, ווייל אויף צוויי טויזנט יאָר
בין איך נענטער איצטער צו דיר,
מיין באַשערטע, מיין הייליקע ערד,
כ'בין איצט ייִנגער מיט צוויי טויזנט יאָר
און מיט צוויי טויזנט יאָר בין איך שטאַרקער,
זאָל אַ קויל נאָר מיין וועג ניט פֿאַרלויען ...

טאַמער יאָ, און ס'דאַרף טרעפֿן אַזוינס,
כ'וועל אַ פֿאַל טאָן פֿאַרויס מיט דער ברוסט —
מיטן האַרץ זאָל איך נעענטער זײַן,
כאַטש אַ וויילע, מיין היימלאַנד, צו דיר. *

* איבערזעצט פֿון רוסיש — י. ק.

* * *

פרץ מאַרקיש איז נאָך אַלעמען געווען אַן אויפֿריכטיקער פּאַטריאָט פֿון סאַוועטן-פֿאַרבאַנד, איינער פֿון די סאַמע באַגייסטערטע באַזינגערס פֿון דער אַקטאַבער-רעוואָלוציע. קאַן זײַן, אַז טאַקע דערפֿאַר האָט מען אים דערשאַסן, פֿדי צוזאַמען מיט אים אַפּצווישן די לעצטע אילוזיע אַז די אַקטאַבער-רעוואָלוציע האָט פֿלומרשט געבראַכט מיט זיך סאַציאַלן יושר און נאַציאָנאַלע באַפֿרייונג אויך פֿאַרן ייִדישן פֿאָלק. אָבער זיכער האָט מען מאַרקישן אומגעבראַכט דערפֿאַר, ווייל ער איז פֿאַרבליבן אַ ייִדישער דיכטער מיט אַ גרויס האַרץ, אַ האַרץ וואָס ער אַליין האָט עס ביזן טיפּסטן ווייטיק געשפּירט צעבראַכן אויף טויזנט שטיקער ווי "אַ שפּיגל אויף אַ שטיין".

דאָ ניט לאַנג האָט מיר דערציילט אַ פּוילישער ייִד, וואָס איז בייגעווען אויף אַ פֿייערלעכער פֿאַרזאַמלונג אין לאַקאַל פֿון מאַסקווער קאַמיטעט פֿון פּוילישע פּאַטריאָטן. אַן ערך אין נאַוועמבער 1945 איז דאָרטן פֿאַרגעקומען אַ געזעגענונג-אַוונט לפֿבֿוד דעם אַנגעזעענעם שרייבער לעאַ פֿינקלשטיין, וואָס האָט זיך געגרייט, צוזאַמען מיט אַנדערע פּוילישע ייִדן, פֿאַרלאָזן דעם סאַוועטן-פֿאַרבאַנד. ס'האַבן אַלעמען אויפֿגעטרייסלט מאַרקישעס פֿלאַמיקע ווערטער; זײַנער אַ זאָג האָט זיך אויף שטענדיק איינגעקריצט אין זכרון: "איר פֿאַרט אַוועק, אָבער אַ האַרץ קאַן מען ניט צעטיילן... צעברעכן קאַן מען עס, נאָר צעטיילן — קיין מאָל ניט!"

יאַ, דאָס האַרץ, דאָס צעבראַכענע האַרץ פֿון אונדזער גרויסן דיכטער, איז מיט אונדז, מיט די ייִדן אין רוסלאַנד, מיטן ייִדישן פֿאָלק אויף גאָר דער וועלט, מיטן איינציק מעגלעכן ייִדישן היימלאַנד — ישראל.
פרץ מאַרקיש איז דאָ מיט אונדז !

1976

לייב קוויטקא

(1890-1952)

אלע קומען מיר פֿון די קינדעריאָרן. ער — מער פֿון אַלעמען. פֿון אים איז די קינדהייט נישט אָפּגעטראָטן אויף קיין שפּאַן. ער איז אייגנטלעך, דורך אַלע זיינע ליכטיקסטע ליבשאַפֿטן און פֿינצטערסטע אַנטווישונגען, פֿאַרבליבן אַ גרויס קינד מיט ברייט-צעפּראַלטע אויגן, איבערפֿולטע מיט חידוש און... מיסטעריעזער שרעק.

זיין לעבן און זיין פּאַעטישער באַרג-אַרויף מיט צעקאַליעטשעטע פֿיס איבער שאַרפֿן שטיין-און-דאַרן, קען זיך אונדז צומאַל אויסדוכטן ווי אַ שרעקלעך צויבער-מעשעהלע, וואָס מוז זיך סוף-סוף אויסלאָזן צום גוטן וווּ דער פֿאַרליבטער פּרינץ, בייקומענדיק אַל דאָס שלעכטס, באַפֿרייט ענדלעך זיין פֿאַרכיטשפֿטע בת-מלכה...

די וואָר זיינע איז אָבער נישט געווען קיין צויבער-מעשעהלע און זיין טראַגישער סוף דעם 12טן אויגוסט 1952 — אַ קויל אין קאַפּ, ווען ער איז געפֿאַלן אַקסל צו אַקסל מיט זיינע נאָענטע קאַלעגן און פֿריינד אין די חושכדיקע קאַזעמאַטן פֿון דער רוצחישער סטאַלין-אימפעריע.

געבוירן דעם 15טן אַקטאָבער 1890 אין אַ פּאָדאָליער האַלב-ייִדיש, האַלב-אוקרייניש דערפֿל, האַלאַסקאָוו, אין דער משפּחה פֿון אַן ייִדישן לערער, איז ער גאַר פֿרי פֿאַרבליבן אַ יתום, — די עלטערן, ברידערלעך און שוועסטערלעך זענען אַלע — איינס נאָכס אַנדערן, יונג פֿאַרשניטן געוואָרן דורך דער שרעקלעכער טובערקוליאַז-עפּידעמיע...

אַ קורצע צייט זיך דערצויגן ביי דער באַבע, באַוויזן אַ ביסל אונטער-צוקנעלן אין אַ חדר, אָבער שוין צו 10 יאָר געוואָרן אַ גאַנצער "פֿאַרדינער", אַנגעהויבן צו אַרבעטן ווי אַ לערן-ייִנגל ביי אַ שטעפּער, זיך געלערנט שוסטערי, שפּעטער אַרומגעוואַגלט איבער שטעט און דערפֿער פֿון דער אוקראַינע און שווער געפּראַצעוועט ביי פֿאַרשידענע פּאַכן — אַ געזעל ביי דעכער-פֿאַרבערי, אַ פֿערד-טרייבער אין אַ בויםל-פֿאַבריקל ("מאַסלאַ-באַיקע"), אַ טרעגער און שפּעטער — אַן אַנגעשטעלטער אין אַ געשעפֿט.

צו 12 יאָר האָט ער אָנגעהויבן אַרויסצוברומען זײַנע ערשטע לידער
(פֿאַרשרײַבן זײ, האָט ער נאָך דאָן ניט געקענט ...).

ער האָט זיך דאָן געוויס אַליין מוראדיק געחידושט: װאָס איז דאָס?
װי קומט עס צו אים אַזאַ מײַן זלידניע צוטשעפעניש? ...

ערשט אין יאָר 1940, שױן אַ באַרימטער דיכטער אין רוסלאַנד, האָט
ער אין זײַנע זכרונות — "מײַן ערשטע באַגעגעניש מיט דוד בערגעלסאָן"
געגעבן אַן ענטפֿער אויף דער דאָזיקער האַרבער קשיא: "געקומען איז
עס פֿון דער לופֿט, ניט פֿון קיין שול, ניט פֿון קיין חדר, ניט פֿון קיין פֿרײַוואַט-
שטונדן, נאָר פֿון דער לופֿט, װאָס איז געווען אויפֿגערודערט, געווען פֿול
מיט סודות, הריגות, בהלות און שרעקלעך אינטערעסאַנטע געשעענישן ..."
פֿון 1915 לעבט און אַרבעט קוויטקאַ אין אומאַן און דאַרטן טאַקע
באַגעגנט ער זיך צום ערשטן מאַל מיטן אָנגעפֿאַרענעם אַהיז דוד בערגעל-
סאָן. די באַגעגעניש איז פֿאַר קוויטקאַן געווען אַ גורלדיקע. אונדזער
גרויסער פּראָזע-מײַסטער האָט מיט זײַן װונדערלעכן חוש, דער ערשטער
דערשפירט אין די רױע, עטװאָס האַמעטנע פֿערזן פֿון אַט דעם אַרבעטער-
יונג — אַ מעכטיקן פֿאַלקס-טאַלאַנט. ער דערמוטיקט אים, באַזאָרגט אים
מיט פּרײַוואַטע לערערס אויף אַלגעמײַנע לימודים און שפּראַכן, העלפֿט
אַרויס מאַטעריעל ...

דער פֿאַרדינסטפֿולער ייִדישער קולטור-טוער און פּעדאַגאָג ז. דאַװיד-
סאָן האָט מיר אַמאָל געשענקט זײַנס אַן אייגנאַנטיק-אַרויסגעגעבן בענדל
בריוו פֿון דוד בערגעלסאָן — אַפּגעקאַפּירטע פֿון די יוואָ-אַרכיוון. סאַן-
אַנטאַניאַ, טעקסאַס, 1978. אַט װאָס בערגעלסאָן שרײַבט אין אַ בריוו צו
ש. ניגער װעגן לײַב קוויטקאַ:

"... איך, פּערזענלעך, טײַערער ניגער, קען אייך דערפֿרײַען דערמיט
װאָס אונדזער ליטעראַטור װעט אינגיכן זיך באַרײַכערן מיט איינעם אַ גאַנץ
גרויסן טאַלענטירטן פּאַעט. איך פֿאַלג אים נאָך שױן פּמעט צװײ יאָר" ...

און װײַטער:

"דאָס איז נאָך גאָר אַ יונגער מענטש, אַ יאָר 21-29¹, פֿון מײַנע
קאַנטן. ער איז געווען פּמעט אַן אַנאַלפֿאַבעט, װען איך האָב אים דערזען
צום ערשטן מאַל. ער האָט געאַרבעט װי אַ געװײנלעכער אַרבעטער אין אַ

1 זיכערער — 25. י. ק.

קליינשטעטלדיקער פוטער-פֿאַבריק², ער האָט דאָרט געפֿירט אַ בלינד פֿערד אַרום אַ זיך דרייענדיקן שטיין. די ערשטע ליד, וואָס ער האָט מיר געוויזן הייבט זיך אָן מיט פֿאַלגנדיקע ווערטער :

איך וויל דרימלען אינעם שויס פֿון טרוים
און גלעטן זאָל איך יענע צארטע האַנט,
וואָס היילט די רויטע ווונד אין מערבֿ,
ווען די טרייסט, די זון פֿאַרגייט.

ער איז געווען כמעט אַ ווילדער; איינע פֿון זיינע לידער האָט זיך אָנגעהויבן אזוי :

פֿאַרשקוואַרעטע, צעהאַקטע, קמצנישע הענט
האַלטן דאָס לעבן ביי די גילדענע האָר —
ס'שטרעקט אויס די אויגן פֿון יאוש און שרעק,

און ווייטער :

שנורן פֿאַרציען, רייפֿן פֿאַרשפּיליען
די צארטע טאַליע פֿון לעבן ביזן בייז — — —

... צום באַדויערן האָב איך איצט ניט ביי זיך גאַרנישט פֿון זיינע לידער און קען זיי דאָ ניט אַרויסברענגען ווי מוסטערן פֿון זייער הער-לעכקייט, וואָס שייך דער קראַפֿט פֿון וואָרט און דער קלאַרקייט פֿון טיף-פֿאַעטישן בילד. ער איז זיכער נאָך נישט בולט פֿאַרמירט, אָבער אָן שום ספֿך פֿאַרמאַגן מיר אין אים איינעם פֿון גאַר אַ גרויסן טאַלאַנט ...

דער דאָזיקער בריוו איז, ווי געזאָגט, געשריבן אין רוסיש און לידער — ניט דאָטירט, אָבער ס'איז ניט שווער זיך אַנצושטויסן, אַז דער בריוו איז געשריבן אין דער פֿאַרשיפורנדיקער "האַניק-צייט" נאָך דער אַקטאַבער-רעוואָלוציע. ס'האָט זיך דאָן נאָטירלעך אויך געקאָכט אויף דער ייִדישער גאַס פֿון קיעוו: ס'האָבן דערוואַכט פֿאַרשידענע פֿאַליטיש-געזעלשאַפֿטלעכע שטרעמונגען, און אַ באַזונדערס האַפֿערדיקע אויפֿלעבונג האָט געהערשט צווישן די קיעווער ייִדישע קולטור-און ליטעראַטור-קרייזן, ווי שוואַמען נאָך אַ דערפֿרישנדיקן רעגן האָבן זיך באַוויזן פֿאַרשידענע אויסגאַבעס, אַלץ

2 די בריוו איז איבערזעצט פון רוסישן טעקסט דורכן זאַמלער. ס'דאַרף זיין בוימל-פֿאַבריק. י. ק.

נייע ביכער, אלץ נייע נעמען פֿון דיכטער, פראַזאיקער, פובליציסטן. ס'האָט זיך פֿיבערהאָפֿט אַנטוויקלט אַ פֿאַרלאַג-טעטיקייט... און איבער אלץ — די גאָר גרויסע דערוואַרטונג אויף סאַציאַלן יושר און נאַציאָנאַלער אויס-לייזונג, וואָס ס'האָט געדאַרפֿט ברענגען מיט זיך די אַקטאַבער-רעוואָלוציע. אין יענעם קיעווער פעריאָד איז אויפֿגעקומען, האָט זיך, קען מען זאָגן, אויסגעצייטיקט און זיך באַפֿליגלט, דער אַוואַנגאַרד פֿון דער מאַדערנער ייִדישער ליטעראַטור (באַזונדערס פֿון דער פּאַעזיע) אין סאַוועטן-פֿאַרבאַנד. סאַראַ ליכטיקע שטערנשאַפֿט פֿון איינציקאַרטיקע טאַלאַנטן — אשר שוואַרצמאַן, דוד האַפֿשטיין, פּרץ מאַרקיש, אַהרן קושניראָו!... אויך די עלטערע — דוד בערגעלסאָן און דער ניסתר האָבן געווירקט און אַליין באַווירקט געוואָרן אין דער רעוואָלוציאָניזירנדיקער אַטמאָספֿער פֿון יענעם קיעווער פעריאָד.

אין 1918 באַזעצט זיך לייב קוויטקאָ מיט זײַן פֿרוי אין קיעוו (מע קען זיך משער זײַן אַז ניט אַן דער טרייער ברידערלעכער הילף פֿון זעלבן בערגעלסאָן). ער איז געצווונגען אויך דאָ, אַ שטיק צײַט, צו בידעווען און איז פֿאַריאָגט געווען מיט פֿאַרשידענע זײַטיקע אַרבעטן, אָבער ס'דויערט ניט לאַנג און ער פֿאַרנעמט שוין אַ גאָר בפֿכוֹדיקע פּאַזיציע אין דער לויכטנדיקער פֿלעיאַדע נאַכאַקטאַבערישע דיכטער.

"לויב צו די וואָס קומען צו דער צײַט, / לויב צו די וואָס האָבן ניט פֿאַרשפּעטיקט!" — האָט אַ מאָל געשריבן אַהרן קושניראָו. לייב קוויטקאָ האָט זיך, קען זײַן, עטוואָס פֿאַרשפּעטיקט לגבי אַנדערע, אָבער געקומען איז ער פּינקטלעך, ווען ס'האָט געשלאָגן זײַן גורלדיקע שעה... דער היסטאָרישער מאָמענט, די ברענענדיקע נייטיקייט, די שטור-מישע אַקטואַליטעט פֿון יענעם פעריאָד, האָט אַרויסגערופֿן צום לעבן און אַנטפלעקט פֿאַר דער ליטעראַרישער עפֿנטלעכקייט ניט ווייניק נייע פֿיל-צוואַנגדיקע נעמען, וועלכע זענען אין זייער ווייטערדיקער שעפֿערישקייט אויסגעבלייכט געוואָרן און אַנדערע זענען בכלל פֿאַרשווונדן פֿון אויג (ס'איז צו גלייבן, צוליב פֿאַרשידענע גאַנץ טראַגישע סיבות).

לייב קוויטקאָ, דער צוגעבונדענער "צום גרויסן היינט", האָט מער און נאַטירלעכער, פֿון אַלע געקומענע צוזאַמען מיט אים, זיך איינגעגלידערט אין יענער "שטורעם און דראַנג"-סיטואַציע. ער איז געווען אויך לחלוטין אַנדערש פֿון די גרויסע דיכטער, וואָס האָבן שוין איידער אים זיך צעלויכטן אַזוי העל, יעדער מיט זײַן באַזונדערער שײַן און פּײַן.

געקומען פֿון זײַנע באַרױבטע קינדעריאַרן, האָט ער קודם איבערראַשט דעם עולם מיטן קינדער-ביכל "לידעלעך", דערשינען אין 1918. פֿון זײַנע "פֿײַנפֿעלעך", "מײַן קעצעלע", "האַסטיק לאַסטיק" און אַנדערע װאַרע מעשהלעך האָט אַ װײַע געטאַן מיט חן, מיט יוגנטלעכער פֿרישקײט, מיט גוט־האַרציקײט און בעיקר מיט רײַן-קינדישער תּמימות, װעלכע פּישװפֿן בײַן הײַנט סײַ קלײַן, סײַ גרויס. פֿון יענע "לידעלעך" דערשטײַגט ער אין זײַן װײַטערדיקער פּאַעטישער עליה צו דער מדרגה פֿון די גרעסטע קינדער-דיכטער נײַט נאָר בײַ ייִדן, — אױך בײַ די רוסן און בײַ אַלע פֿעלקער פֿון דער סאַװעטישער אײַמפּעריע. דאָך איז אַט די פֿריידיק-צעשטראַלטע קינדער-װעלט, מיט װעלכער קװײטקאָ װעט זיך שױן נישט שײַדן בײַן צום סוף פֿון זײַן לעבן, דאָך איז אַט די גערוימע װעלט, נײַט מער און נײַט װײַניקער, װי אַן אײַנטעגראַלע טײל פֿון זײַן פֿילװײַטיקער שעפֿערישקײט.

צו דער דעמאָלטיקער קײַעווער גרופּע איז צוגעקומען דער "במעט װילדער", אָבער טײַף-אײַנגעװאַרצלטער אין קאַנקרעטן בײַטערן לעבנס-שטײַגער, דיכטער קװײטקאָ.

דער געקומענער פֿון שװערער דערדריקנדיקער פּראַצע, דער, פֿון װעמען ס'האַט אַרױסגעשפּאַרט די שטומע טענה, װען באַנטשע שװײַג האָט זיך צעבונטעװעט, באַקומען לשון :

ס'אַראַפּ פֿון מיר אַ באַרג מיט צרות,

אַ פּנוֹפֿיאַ באַלעבאַטיס,

שררות,

שטיקעניש און קבצן-לופֿט

פֿון נאָרע,

װוּ מײַן יוגנט האָט זיך אױסגעפּיקט.

("אײך גײַ מיט דיר", 1917)

נײַט קײַן װונדער, װאַס דװקא ער, דער אַנגעלאַגלטער, מיט סאַציאַלער קרײַװדע, האָט פֿאַרעפֿנטלעכט די "ערשטע פּאַעמע פֿון דער רעװאָלוציע". װי ס'איז פֿאַרצײכנט געװאָרן אין דער אַפּײַזיעלער געשיכטע פֿון דער ייִדיש-סאַװעטישער ליטעראַטור, — זײַן "אין רױטן שטורעם" ... דער גאַנצער שטורעם אָבער באַשטייט אײַגנטלעך אין הײַס-יוגנטלעכער חוצפּה פֿון בײַן אַרײַנרײַדן אין דער גאַל די "אַלטע טאַטעס", װעלכע "חקירען" און "װאַרנען" מיטן פֿינגער :

"פֿון צעבילן, זיך צעקנילן, / ווערט נישט גרינגער, / ווערט נישט גרינגער, / ווערט נישט גרינגער... / ווייס איך וואָס! — / מיר צעקריגטע שוין מיט טאַטעס, / מיר פֿאַרברענען אַלטע שמאַטעס / און צעקנאַקן גרינע גלאַז".
און ווייטער:

"מיט דערוואַרטן / לאַנג געגאַרטן / ברודער-גוי — / שטעל איך פֿעסטן, / אָפּגעמעסטן, / איינגעפרעסטן / האַרטן טראַט. / פֿון מיין ברודער / שמעקט מיט שטרוי / פֿון אונדז ביידע / שמעקט מיט גאַט!"
ווען דער שטאַרבנדיקער טאַטע רופֿט אים צוריק פֿון דער צעבושע-וועטער גאַס, הערן זיך אין דער פּאַעמע אויך דעקלאַראַטיווע טענער פֿון די ערשטע פּראַלעטאַרישע דיכטער אין אַמעריקע: "שטאַרק איך זיך / און וויל נישט הערן! — / איך דאַרף ווערן / און געהערן / צו דעם שטורעם פֿון צעשטערן"... (ציטירט לויטן זשורנאַל "באַגינען" ערשטער בוך 1919). שוין אין זעלבן יאָר, מיטן אויסברוך פֿון די מאַסן-פּאַגראַמען אין אוקראַינע, קומט די ערשטע ביטערע אַנטווישונג אינעם ברודער-גוי, אָבער וועגן דעם אַז אין גרונט זענען די טאַטעס פֿאַרבליבן די גערעכטע, וועגן דעם וועט ער זיך, צו אונדזער אַלעמענס צער, איבערצייגן צו שפּעט...
אַפֿילו אין זײַן לידער-זאַמלונג "1919" (אידישער ליטעראַרישער פֿאַר-

לאַג אין בערלין, 1923) — אַ טיף טראַגיש בוך וועגן די פּאַגראַמען אין אוקראַינע, אַ בוך וואָס פֿאַרנעמט אַ באַזונדער אַרט אין אונדזער ליטע-ראַטור, וועלכע האָט דעמאָלט אַרויסגעבראַכט אין אירע ווערק די אויפֿ-טרייסלענדיקע קינות איבערן טויט און חורבן פֿון גאַנצע ייִדישע קהילות; אַפֿילו אין דאָזיקן בוך קומט אַרויס דער דיכטער מיט זײַן הקדמה, אין וועלכער ער דריקט אויס אויפֿריכטיק און באַגלייבלעך עקשנותדיקע באַ-גינסטערונג פֿאַר דער רעוואָלוציע, דערמאָנענדיק זײַן "אוקראַינע — אַ גליד פֿון גרויסן רוסלאַנד" זאָגט ער:

"דאָ האָב איך געזען, געהערט און איבערגעלעבט דעם ריזן-גאַנג פֿון דער רעוואָלוציע, דעם ריזן-גאַנג פֿון די חיילות, וואָס זענען אין פֿײַער געגאַנגען מיט געזאַנג, מיט הייסן גלויבן צו באַפֿרײַען ניט נאָר אונדזער קנעכטיש לאַנד — אַ גאַנצע וועלט באַפֿרײַען. איך, אַליין אַ קנעכט געווען, האָב מיט אַלע מײַנע אייגענע אַזוינע פֿון מײַן לאַנד, געטרונקען און געבלינעט דאָס

לאנג-געווארטע, לאנג-געגארטע פרייקייט, וואס די היילות האָבן
אונדז געבראַכט. איך און מינע אייגענע אַזוינע, האָבן אונדזער
שאַפנדיקן פרייען אַטעם ערשט באַקומען פֿון דעם ווונדערלעכן
"ריזן-גאַנג..."

אויב מיר ווילן זיין אַביעקטיוו און נישט געבן קיין אַפשאַצונגען אויפֿן
סמך פֿון אונדזער געשיכטלעכער דיסטאַנץ, דאַרף מען זאָגן אַז דאָס איז
געווען דאָן קוויטקאָס אויסגעווייטיקטער אמת... ווייטער שוין פרוווט
דער דיכטער פֿאַרענטפֿערן די לידער אינעם בוך "1919":

"איז מיר באַשערט געווען צו בלייבן אין דער היים, אויג אויף
אויג מיטן פעטלורעשן פֿאַלק —

איז מיר באַשערט געווען זען און הערן און איבערלעבן די אַלע
מעשים פֿון פעטלורעשן פֿאַלק.

אויך איבער מיר איז געהאַנגען אַ מיתה-משונה, — האָבן זיך
אין מיר אויפֿגעקליבן רגעס.

וועט אַ טעות און אַ ווייטאַג זיין, אויב מע וועט מיין בוך, —
רגעס אויף דער דינער שאַרף פֿון זיין און ניט-ווערן, אויב מען
וועט עס אויפֿנעמען אַלס דיכטונג, אַלס לידער וועגן פֿאַגראַ-
מען.

ווי שוידערלעכע קינדער-שרעק איז דין און ממש און לויטער, —
אַזוי איז אויך דער פֿיין, דאָס פחדנות, די זונען-שיין, דאָס בלוט
פֿאַרגאַסענע פֿון 1919.

אַזוי זיינען אויך די רגעס ממש."

דאָס דאָזיקע פֿאַרוואַרט קוויטקאָס רופֿט אַרויס ניט ווייניק פֿראַגע-
צייכנס — אפילו די מאַדנע דאָטירונג צום סוף פֿון מאמר: "געשען איז
אומאַן, זומער 1919". און ס'קלינגט בפֿירוש אַבסורדאַל דער זאַג אַז "ס'וועט
זיין אַ טעות און אַ ווייטאַג" אויב ס'וועט ווער אַנעמען די לידער פֿון בוך
"1919", ווי פֿאַגראַם-לידער! ווי זשע אַנדערש דאַרף מען אַנרופֿן אַ בוך,
אין וועלכע יעדעס ליד איז איבערפֿולט מיט בהלה און שרעק, מיט נאַציאַ-
נאַלן קלאַג און פֿראַטעסט, מיט האַרצרייסינדיקן צער-און צאַרן? כ'ווייס
נישט, אפֿשר קען מען דאָס דערקלערן דערמיט, וואָס דער דיכטער, האָט
זיך דאָן, אין 1923, געפלאַגט אין דיטשלאַנד, און ליידנשאַפֿטלעך זיך

גערופן צוריק אַ היים; און פֿון דאָרט, — פֿון אַט דער היים, האָט זיך דערטראַגן די צעיושעטע העצע פֿון די יעווסעקישע רעדל־פֿירער, קעגן די דיכטער פֿון "פּאָגראַם-סעזאָן" — קעגן האַפֿשטיין, מאַרקיש, קוויטקאָ, קושניראָוו? כּווייס ניט. אָבער איינס איז שוין קלאָר אויף געוויס: די לידער, וועלכע קוויטקאָ האָט אָנגערופֿן "רגעס", האָבן איבערגעלעבט און פֿאַרטונקלט פֿיל אַנדערע דעקלאַראַטיווע שאַפֿונגען, סײַ פֿון רעוואָלוציאַ-נער-ראַמאַנטישן פעריאָד, סײַ פֿון שפּעטערדיקן אַזוי גערופֿענעם סאַצערע-אַליוס, דווקא די "רגעס" וועלן פֿאַראייביקט ווערן אין דער ייִדישער ליטע-ראטור פֿון רוסלאַנד.

אין 1925 קערט זיך אום קוויטקאָ צוריק קיין ס"פֿ און פֿון דעמאָלט הייבט ערשט אָן צו שלאָגן אַ נײַער קוואַל פֿון זײַן פּיינפֿולער, ווי אויך יוגנטלעך-פֿריידפֿולער שעפֿערישקייט. ווי אַ פּאַעט, פּראָזאַיקער, רעדאַקטאָר און דערצײער פֿון אַ ליטעראַרישן נאַכוואַקס, שלײַדערט אים די סאַוועטישע ווירקלעכקייט פֿון אַפֿיציעלן דערפֿאַלג ביז צו אַפֿיציעלע ביטערע פֿאַר-פֿאַלגונגען. אַוודאי האָבן אַ שייכות אויך צו אים, לײב קוויטקאָ, די ווערטער פֿון יעקב גלאַטשטיין "וועגן די אומגעבראַכטע ייִדישע שרײַבערס אין סאַוועט-רוסלאַנד":

"... זיי האָבן פֿון צײַט צו צײַט קאַפיטולירט פֿאַר דער מורא און זיך באַמיט אין זײַערע ווערק צו צאָלן צינז צום קאַמוניזם... ווער מיט מער אײפֿער און ווער מיט ווייניקער ענטוואַיאָם. אָבער זײַערע קינסטלערישע דערגרייכונגען האָבן מײנסטנס איבערגעשײנט די פּאַרטי-ליניע, אַדער די זיגאַגישע ענדערונגען פֿון די פּאַרטי-פֿאַדערונגען" (יעקב גלאַטשטיין "פּראָסט און פּשוט", נ"י 1978).

קוויטקאָ איז געווען צווישן זיי איינער פֿון די סאַמע טראַציקע, אַזאַ וואָס האָט זיך צומאַל דערוועגט אַרײַנצוזאָגן ביז אין דער זיבעטער ריפּ די פּאַרטיישע דעהזאָגער, סײַ מינדלעך, סײַ דורך זײַנער אָן אַלעגאָריש-דורכזיכטיקער סאַטירע.

אויך בײַ אים, אין זײַנע צענדליקער ווערק, קען מען אויסגעפֿינען ניט ווייניק זעלבסט-אַנגעצווונגענע "צינזן צום קאַמוניזם", ניט ווייניק אידעאָ-לאַגיש-"כּשרע" מאַך-און-פּאַלאָווע... און דאָך און איבער אַלעמען ליכ-טיקט ער אין אונדזער ליטעראַטור ווי איינער פֿון די אַריגינעלסטע ייִדישע ליריקער, מעשֿה-דערציילער און משלים-שרײַבער.

זײַן פּאַעזיע אַטעמט מיט געזונטער פֿאַלקישקייט, מיט מחייהדיקער

היימישקייט און גוטסקייט, מיט ליבלעכער קרובשאַפֿט צו פֿרישער ערד, צו בוים און פֿלאַנצונג, צו יעדן מינדסטן באַשעפֿעניש און בעיקר — מיט ליבשאַפֿט און רייז-קינדישער באַוונדערונג פֿאַרן בן-אדם און זײַן שע-פֿערישן לעבנסגאַנג אויף אַט דער ערד.

ער איז געווען ווי יענער לעבעדיקער ברונעם, וועלכן ער באַזינגט אין איינעם פֿון זײַנע לידער אין יאָר 1936 :

דעם ברונעם איז צום האַרצן, אַז מע שעפט אים,
אַז דער עמער דרינגט צום קאַלטן דעק
און באַברעט מיט זײַן ליפֿ דעם גרונט און וועקט
די קוואַלן אונטער ערד און מערט די קרעפֿטן.

גענוג וועט זײַן אַ בלעטער טאָן און זיך פֿאַרטיפֿן אין זײַנע "געקליבענע ווערק", אַרויסגעגעבן אין מאַסקווע אין 1967, וועלכע זײַן טרײַע און ליבע בעטי קוויטקאָ האָט מיט גרויס געשמאַק, מיט די מינימאַלסטע באַוואַרענישן פֿון אַ "גוט" אויג, צונויפֿגעשטעלט. גענוג אַ בלעטער טאָן, זאָג איך, דאָס דאַזיקע בוך, פֿדי צו בלייבן אַ פֿאַרגאַפֿטער פֿאַר די פֿילזשאַנערדיקע פֿאַעטישע שעדעווערען, וועלכע ליכטן פֿון דאָרט אַרויס. כ'מיון, אַז אַרומ-נעמיקער פֿון אַלע האָט וועגן קוויטקאָן געשריבן אונדזער באַרימטער קריטיקער ש. ניגער :

"זײַנע צו גלייך אי טונקעלע, אי שאַרפֿע לעבנס-באַנעמונגען, זײַן ראַנגלען זיך מיט דעם נאַכטישן, כאַאָטישן יסוד און זײַן אונטערגעבן זיך אים; זײַנע אומגעריכטע בילדער און פֿאַרגליכענישן, זײַן צעאַקערן דאָס גלאַטע פֿעלד פֿון דעם פֿאַלקסטימלעכן ייִדיש, דאָס אַלץ איז זײַנס... קוויטקאָס ליריק — איז ייִדישע ליריק פֿון אַ פֿאַרברייטערטן געהער, פֿון אַ פֿאַרשפּיצטער ראיה" (ש. ניגער, "ייִדישע שרײַבער אין סאָוועט-רוסלאַנד", נ"י 1958).

דעם דיכטערס גרויס האַרץ האָט שטענדיק געווייטיקט מיט גאָר דעם צער און צאָרן פֿון געיאָגטן און געפֿלאַגטן ייִדישן פֿאַלק. מיט אַ באַזונדע-רער קראַפֿט האָט זיך דאָס אַנטפלעקט, בעת דער צווייטער וועלט-מלחמה, אין די לידער וועגן גבורה און אומקום, לידער וואָס לאָזן אונדז נישט רוען און וועקן דאָס געוויסן פֿון דער גלייכגילטיקער וועלט. ("די קלאַג פֿון פּוילישן יונגל", "דאָס וואָרט וועגן עטעלען", "דאָס וואָרט וועגן קינדער",

”דאָס וואָרט וועגן מיין פעלד“, ”מענה-לשון פֿון לייזער פּאָפּערניקס מוטער“,
”מיכאל פּלאַטקין פּאַרטונקלט בערלין“ און אַנדערע).

לייב קוויטקאָ, דער צוערשט הייס-צאַפּלענדיקער אויף די סאַציאַלע
און נאַציאָנאַלע וועלט-מרידות פֿון ”רויטן שטורעם“, דער ”צעקריגטער
מיט די טאַטעס“ האָט ער, מיט זײַן גאַנצן וועזן דער ערשטער זיך אַ צי
געטאַן מיט בענטשונג און שלום-פֿרײַנדשאַפֿט צום ”ברודער גוי“ און ער
האַט טאַקע אויך, אַפֿשר פֿון די ערשטע דערפֿילט די גרויסע בראַך און
אַנטווישונג פֿון פּאַגראַמירטן ייִדישן פֿאַלק:

”וויאַהין זאָלן מיר לויפֿן? ...“

אַז דער צוזאַג ווערט אין אונדז דערוואָרגן?

לייב קוויטקאָ האָט מוטיק און פּאַרעקשנט דורכגעמאַכט זײַן האַרטנע-
קיקן וועג צוריק צום שורש, צו די טאַטעס, מיט וועלכע ער האָט זיך אַזוי
שקציש און גראַב-יונגעריש צעקריגט. אויפֿן וועג האָבן אים געפֿייניקט
און געפֿיקט מיט זייערע שנאַבלען פּאַרשידענע יעווסעקיש-פּראַלעטאַרישע
”שטינקפֿויגל“. געווען אַ צײַט, ווען איבער זײַן קאַפּ האָבן געלויערט
שוואַרצע דראַענדיקע כּמאַרעס און עס איז שווער צו וויסן, פּאַרוואָס די
דאָזיקע פֿינצטערע כּמאַרעס האָבן אים נישט אײַנגעשלונגען צוזאַמען מיט
די ערשטע קדושים, גרויסע ייִדישע שריפֿטשטעלער נאָך אין די יאָרן
1937-1939 ... אַפֿשר דערפֿאַר, ווייל ער האָט מצליח געווען מיט זײַנע
לידער פֿול מיט אגדה-און גמרא-חכמה, פֿול מיט עכט ייִדישן שטייגער און
פּאַלקס-חן און פֿרײַער פֿון אַלץ, מיט די פּרעכטיק-תּמימותדיקע קינדער-
לידער. ער איז מצליח געווען דווקא אויף דעם ברייטן טראַקט פֿון דער
רוסלענדישער ליטעראַטור ... זײַנע פּאַעטישע ווערק זענען כּמעט אַדעקוואַט
אין רוסישער איבערזעצונג, זיי זענען באַרימט און באַליבט בײַ מיליאָנען
און מיליאָנען רוסישע לײַענער — קינדער און דערוואַקסענע. לויט דער
אַפֿיציעלער סאַוועטישער ליטעראַטור-סטאַטיסטיק פֿון יאָר 1946, זענען
דערשינען דאָרט 131 אויסגאַבעס פֿון זײַנע ווערק איבערזעצט אויף 33
לשונות מיט אַן אַלגעמײַנעם טיראַזש פֿון כּמעט 7 מיליאָן עקזעמפּלאַרן!
ער האָט געאַרבעט ווי אַ ליטעראַרישער רעדאַקטאָר אין ייִדישן אַנטי-
פּאַשיסטישן קאַמיטעט. דורך זײַנע הענט זענען אַדורך טױזנטער בריוו און
דאָקומענטן וועגן היטלעריסטישן מאַסן-מאָרד איבער די ייִדן אין אייראָפּע,

וועגן עלנט, פֿאַרשטויסנקייט און באַעוולטקייט פֿון די פֿאַרבליבענע, אָדער צוריקגעקומענע אויף די אָפּגעברענטע נעסטן. צו אים איז דערגאַנגען דאָס ווייגעשרי פֿון אוקראַינע און וויסרוסלאַנד, וועגן דער געדיכטער, צום דערשטיקט ווערן, פּאַגראַם-אַטמאָספֿער... איך האָב זיך דאָן אָפּט גע- טראָפֿן מיט אַט דעם גוטן, האַרציקן פֿאַלקס-מענטש. נאָך אַ טאַג אַרבעט פֿלעגט ער אַרויס אַ צעבראַכענער פֿון הילפֿלאַזיקייט, פֿון ווייטיק און פֿון צאַרן. אַמאָל האָט ער אַ זאַג געטאָן:

— וואָס טוט מען? וואָס טוט מען, אַז אַלע — פֿון אויבן ביז אַראָפּ... איך האָב אים נישט געלאָזט פֿאַרענדיקן דעם געדאַנק. ער איז שרעק-

לעך געווען פֿאַר אונדז ביידן...

דאָכט זיך, האַרבסט 1948, ווען די מאַרד-מאַשין איז שוין געהאַט געלאָזט געוואָרן אין פֿולן גאַנג האָט עמעצער פֿון אויבן פֿאַראַרדנט אַפּצייכענען זײַנעם אַ יוביליי... דעם אַנטיפֿאַשיסטישן קאָמיטעט האָט מען שוין געהאַט ליקווידירט, מען האָט פֿאַרמאַכט די צײַטונג "אייניקייט" און דעם פֿאַרלאַג "עמעס". ס'איז שוין געהאַט באַוווּסט געוואָרן, אַז מיכאַעלס איז געווען איינער פֿון די געפֿערלעכסטע "שונאים פֿון פֿאַלק". האַפֿשטיין איז שוין אַרעסטירט געווען פֿון לאַנג, מאַרקישן האָט מען ערשט צוגענומען... איך בין געזעסן אין ליטעראַטן-הויז נאָענט צום אינגע- שרומפענעם און פֿאַרחושטן איציק פֿעפֿער. ביים פרעזידיום-טיש איז געזעסן אַ טויט-בלייכער דער בעל-יובֿל און צוגעהערט מיט אַ טרויעריק-צעקרימטן שמייכל די שִׁבְחִים פֿון קאַרניי טשוקאַווסקי, וועלכער האָט, אַגבֿ זייער פֿיין דורכגעלייענט קוויטקאַס לידער אין ייִדיש; ער האָט זיך צוגעהערט צו די קאַזיאַנע פֿייערלעכע באַגריסונג-טעלעגראַמעס פֿון "פּראַוודאַ", פֿון צ. ק., פֿון קאַמיוז, פֿון בילדונגס-און קולטור-מיניסטעריום א.א.וו.

— איר ווייסט נישט וואָס הערט זיך בײַ זוסקינען? — האָט מיר אַרײַנגעשעפטשעט אין אויער איציק פֿעפֿער. ניין, איך האָב נישט געוווּסט, אַז די נאַכט האָט מען צוגענומען דעם ווונדערלעכן פֿאַלקס-אַרטיסט בנימין זוסקין — אַרויסגעשלעפט אַ קראַנקן פֿון שפיטאַל-בעט...

מיר איז באַשערט געווען דער טרויעריקער פֿבֿוד פֿון באַגלייטן אים אַ היים פֿון יענעם אָוונט. פֿאַרויס זענען געאַנגען זײַן פֿרוי און טאַכטער, מיר — אַ ביסל דערווייטערט.

כ'האַב זיך באַמיט אים אָפּווענדן פֿון זײַנע שווערע מחשבוֹת, און מײַנע רייד, כ'געדענק שוין ניט וועגן וואָס, האָבן געקלונגען פּוסט און ייִנגליש-

נאַריש, ווייל האָב איך דען געהאַט וואָס צו ענטפֿערן אויף זיין פּלוצימדריקער
פֿראַגע :

— צי וועט נאָך ליכטיקער אַ מאָל ווערן אויף דער ייִדישער גאַס? ...
איז אַ צען טעג אַרום נאָך יענעם צינישן ספּעקטאַקל איז מען געקומען
ביי נאַכט צו קוויטקאָ אין זיין הויז אויף מאַראַסיקאַ ...
ווער קען וויסן ווי לייב קוויטקאָ האָט באַגעגנט זיין לעצטן זוטן
אויגוסט? אפֿשר זענען אים געקומען אין זין שורות פֿון זינע פֿריע לידער :

רוסלענדישער טויט
איז טויט פֿון אַלע טויטן,
רוסלענדישע פיין
איז פיין פֿון אַלע פייען ...

און ווייטערדיקע פֿינצטערע נביאות :

אַן אומגליקלעך פֿאַרבליבענער
וועט איבערציילן די הרוגים —

זאַל ער כאַטש דערמאַנען דאָרט,
אַז בלוטיק יונג מיין האַרץ געווען,
אַז שטאַרק ווי שרעק, געווען מיין ווילן לעבן,
שטאַרק און משוגע
ווי מיין לעצטער טאַג. — — —

1990

אהרון קושניראָוו

(1890-1949)

מיט אַ פּאָר יאָר שפּעטער ווי שלמה מיכאַעלס האָט אויף דער בינע פֿון מאַסקווער ייִדישן מלוכה-טעאַטער אַרויסגערופֿן צום לעבן דאָס אויף סיני אויפֿטרייסלענדיקע געשטאַלט פֿון שעקספּירס קעניג ליר, האָט אַ באַרימטער רוסישער פֿאַלקס-אַרטיסט פֿון מאַסקווער "מאַלי טעאַטער"¹ אָפֿשר ניט מיט קיין קלענערער קראַפֿט צו נישט געמאַכט אַלע ביז-איצטיקע טעאַטראַלע קאַנאַנען און פֿאַרעלטערטע באַגריפֿן ביים אויסגעשטאַלטיקן זיין "אַטעלאַ"-ראַל.

דאָס איז געווען דער דאָן שוין ווייט ניט יונגער און לחלוטין טויבער אַלעקסאַנדער אַסטוזשעוו; אָבער ניט זיין פּיינפֿולער מום, ניט זיין באַיאָרט-קייט איז נישט געווען צו מערקן בעת זיינע מוסטערהאַפֿטע האַנדלונגען אין יענעם ספּעקטאַקל, נאַטירלעך ביז געניאַליטעט איז געווען זיין רעאַקציע אויף דער מינדסטער רעפּליק פֿון בינע-פּאַרטנער; אַפֿילו מיט דער פּלייצע האָט ער בליץ-שנעל זיך אָפּגערופֿן אויף יעדן וואָרט, געשפּירט אַפֿילו יעדער זשעסט און תנועה פֿון זיינע מישפּילער.

באַוועגט האָט ער זיך יונג, עלאַסטיש און אַ באַפֿליגלטער פֿון גרויסער ליבע צו זיין דעזדעמאַנאַ. ס'קלינגט אין מיר ביז היינט די שטים פֿון אַסטוזשעוו'ס אַטעלאַ. ער האָט ווי אויסגעזונגען יעדער שעקספּיר-פֿראַזע און די אומדערהערטע יונגע איינגעהאַלטענע מעלאָדישקייט האָט זיך געדאַכט נאַטירלעכער פֿון יעדער מין שטייגער-רעאַליזם, וועלכער איז געווען כאַראַקטעריסטיש גראַד פֿאַר דעם טעאַטער, אין וועלכן אַסטוזשעוו האָט געשפּילט.

ביז דאָן און אויך איצט טראַקטירט מען דאָס אַטעלאַ-געשטאַלט ווי די טראַגעדיע פֿון אייפֿערזוכט; ווילד-צעשטורעמטע אייפֿערזוכט פֿון אַ מאָוור, אַ שוואַרצן אַפּריקאַנער אין דער ציוויליזירטער ווענעציעלער רעפּובליק...

1 מאַסקווער מלוכישער (געוועזענער אימפּעראַטאָרישער) אַקאַדעמישער קליינער דראַ-מאַטישער טעאַטער.

אסטוזשעווס אטעלאָ איז געווען כמעט דאָס איינציקע מענטשלעכע געשטאַלט צווישן די ווייסע וואַנדאַלן פֿון דער "פראַכטיקער ווענעציע". דאָס איז געווען אַ צערטלעך, אַ פֿאַרגלויבט און פֿאַרטרוילעך נאַטור-קינד ...

אסטוזשעווס האָט אויסגעזונגען און אויסגעשטאַטיקט די גרעסטע טראַגדיע פֿון דער סאָוועטישער ווירקלעכקייט — די טראַגדיע פֿון אַפֿ-גענאַרטן צוטרוי, פֿון פֿאַרשוועכטער ליבע און גרענעצלאַזער טריישאַפֿט. אין לעבן טרעפֿן צופֿעליקייטן, וואָס מיט יאָרן שפּעטער קאָנען זיי אויסזען ווי סימבאָליש: גראַד אויף יענער פֿאַרשטעלונג איז מיר באַשערט געווען זיך נעענטער באַקאָנען מיטן דיכטער אַהרון קושניראָוו און יעדעס מאָל, ווען איר קלער וועגן אים, אַהרון קושניראָוו ז"ל, קומט מיר שטענדיק אויפֿן זינען אסטוזשעווס אטעלאָ-געשטאַלט ...

ער איז, ווי מיר דאַכט, מער פֿון אַלע זיינע מיטצייטלעך געווען אַ צערטלעך, אַ פֿאַרגלויבט און פֿאַרטרוילעך נאַטור-קינד. אַזוי אין לעבן, אַזוי — אין די בעסטע זיינע דורכדרינגלעכע געשליפֿענע פּאָעטישע פֿערזן, פֿול מיט געצוימטן פֿלאַמיקן אומרו.

שווערער פֿון אַלץ איז זיך פֿאַרשטעלן קושניראָוו, איינעם פֿון די אייגנאַרטיקסטע דיכטער אונדזערע, אויסער דער מחנה פֿון זיין דור, אויסער דעם גאַנצן שפּערישן קאַלעקטיוו פֿון ייִדישע פּאָעטן אויף רוסישער ערד — אַנהייבנדיק פֿון דעם יונג-געפֿאַלענעם אין בירגער-קריג קעגן די ווייסע און דערפֿאַר אַפֿיציעל קאַנאַניזירטן "גרונטלייגער פֿון דער ייִדיש-סאָוועטישער פּאָעזיע" — דעם ניט רעאַליזירטן און דאָך ווונדערלעכן עכט-נאַציאָנאַלן ליריקער אַשר שוואַרצמאַן און ענדיקנדיק לייַדער, לייַדער און להבדיל מיט דער פּאָעטיזירטער "ייִדיש-אַפּשטאַמיקער" אַנטי-ייִדישקייט פֿון "סאָוועטיש היימלאַנד" אין די 60ער-70ער יאָרן.

צווישן די אַנגעזעענסטע פֿון דער קיעווער ייִדישער שרייַבער-גרופּע איז קושניראָוו אפֿשר דער איינציקער וואָס האָט קיין מאָל ניט פֿאַרלאָזט סאָוועטן-רוסלאַנד. ער האָט פֿון סאַמע אַנהייב דורכגעפּאַקט און דורכ-געמאַזלט אַלע צרות און אַלע אומגליקן פֿון לאַנד, צוזאַמען מיטן "פינף-שפיציקן שטערן", ער האָט פֿיבערהאַפֿט געזוכט זיין וועג אין דער דיכטונג און נישט איין מאָל פֿאַרפּלאַנטערט זיך און אַרײַנגעשלעפּט געוואָרן אין הייסן שטראָם פֿון בײַ-ליטעראַרישן געוויירבל פֿון פֿאַרשיידענע גרופּקעס און גרופּקעלעך, וועלכע האָבן פֿאַרביטערט געראַנגלט זיך איינס מיטן

אנדערן פֿאַר דער "פּראָלעטאַרישער העגעמאָניע" אין דער ייִדישער לי-
טעראַטור.

ס'איז אים, ווייזט אויס, ניט איין מאָל נמאס געוואָרן ביז צו חלשות די
געראַנגלענישן און די פּראָווינצעלע קליינלעכקייט פֿון פֿאַרשיידענע יעווסע-
קישע "אידעאָלאָגן". און ווער ווייסט, אפֿשר דערפֿאַר טאַקע — אַזוי פֿיל
בענקשאַפֿט אין פֿיל פֿון זיינע לידער :

"פֿאַראַן ערגעץ ברייטן און לענגען און ווייטן / אויף וועלטן צו
שאַפֿן... / פֿאַר שיפֿן פֿון אומזין פֿון יוגנט פֿאַרשייטער — /
דאַרטן אַ האַפֿן !"

צי :

"אין ווייטן לאַנד, אין לאַנד געטרוימטן / רוף פֿון פֿייערן אויף
אַלע ברעגן — / פֿאַר אַלטער שיף, וואָס האָט דורך ים צעשווימטן /
דורכגעטראָגן אירע יוגנט-זעגלען..."

צי רופֿן זיך צומאָל ניט איבער די דאָזיקע "יוגנט-זעגלען" מיט
לערמאַנטאָוס "איינזאַמען זעגל" וואָס פֿלאַטערט אַ ווייטער אין דער
ווייטקייט צווישן בלויען ים און הימל ?

און צי האָט קושינראָוס "אומרו" און "ברויז" ניט קיין ווייטע שייכות
צום יונג-פֿאַרשניטענעם רוסישן געניאַלן דיכטער-ראַמאַנטיקער, וואָס האָט
זיך אויך געשטיקט, וועלנדיק זיך אַרויסרייסן פֿון דער רוסלענדישער ווירק-
לעכקייט נאָך צוריק מיט אַ יאָרהונדערט : "און ער, דער מורד, בעט אויף
שטורעם, באַגלייך אין שטורעם דאָ איז רי...".

די פֿראַגע, יעדנפֿאַלס איז ווערט מע זאָל זיך גענויער אַרײַנקלערן
אין איר...

קושינראָוו איז בטבֿע געווען אַ מילדער מענטש, אים און זײַן דיכטונג
האָט מען ליב געהאַט ; מע האָט זיך געפֿרייט מיט זײַנע דערגרייכונגען און
שטיל מיטגעפֿייניקט זיך מיט זײַנע דורכפֿאַלן.

ס'געדענקט זיך מיר ניט קיין איין מיטצײַטלעך זײַנער, אויך ניט קיין
איינער פֿון שפּעטערדיקן נאַכוויקס, וואָס זאָל געווען אַרויסווייזן אַ שפור
פֿון גרינגשעצונג צו זײַנע פֿאַעטישע "בענטשערלעך", ווי דוד בערגעלסאָן
פֿלעג מיט ליבשאַפֿט אַנרופֿן קושינראָווס מיינסטנס דיניקע לידער-
זאַמלונגען.

צו זײַן ערשט "בענטשערל", וואָס באַשטייט אין גאַנצן פֿון 37 זײַטעלעך א. נ. "ווענט" (מלוכה-פֿאַרלאַג יִדִּסעקציע, קײַעוו 1921) איז געגעבן במקום אַ פֿאַרוואָרט — אַ בריוול פֿון דוד האַפֿשטיין צום מחבר — "טייערער אַרקע" אזוי פֿאַנגט אָן האַפֿשטיין און דערציילט אויף זײַן האַרציק באַחנטן אופֿן וועגן דער ערשטער באַגעגעניש צווישן אים, האַפֿשטיינען, שוואַרצ-מאַנען און קושניראָוון ווען... "אויף זוניקע וויגן פֿון אוקראַינער פֿעלדער האָט מיט אונדזערע קינדערשע טעג אַ שטאַרקן שפּיל געטאָן די פֿאַרפֿירע-רישע שטילקייט"... ס'לוינט זיך אַרויסשרײַבן די שורות דירעקט געווענדעט צו קושניראָוון :

"און דיר האָט דאָס לעבן געגעבן גאָר אַ באַזונדער שול פֿון עכטער ניכטערקייט... סיביר, רוסישע קאַזאַרמעס, דערנאָך פֿראַנטן. און אומעטום מיטן ליד, וואָס האָט זיך געטראָגן פֿון רוסלענדישע טיפֿן, מיט אַט דעם ליד, וואָס האָט שטענדיק געהאַלפֿן אַרויסזאָגן גרויסע שותפֿותדיקע ווייען-פֿריידן.

גענוג און איבערגענוג !

האַסט דאָס פֿולע רעכט מיט דיין זינגענדיקער נשמה פֿאָדערן ביים לעבן, וואָס האָט אַפּגעזאַגט אין שטילקייט, האָסט דאָס רעכט פֿאָדערן ביים לעבן עס זאָל ניט אַינלן זיך מיט זײַן צווייטן געשאַנק — פֿאַרגעסנהייט פֿון איבערגעלעבטן...".

די דאָזיקע שורות גיבן אונדז, ווי מיר דאַכט דעם אמתן שליסל צו דער קאַמפּליצירטער דיכטערישער וועלט פֿון אהרן קושניראָוון. די דאָזיקע האַפֿשטיין-ברכה, וואָס באַגלייט אַרויס אין וועג קושניראָווס ערשטלינג איז עכטער און אמתדיקער ווי די יִדיש-סאָוועטישע קריטיק — די "פּראַ-לעטאַרישע", די יעווסעקישע פֿון, לאַמיר זאָגן, יאַשע בראַנשטיין — דעם פֿאַנאַטיש-מאַרקסיסטישן, אַבער טייוולאַניש-באַגאַבטן קריטיקער (אויך אומגעבראַכט אין די דרייסיקער יאַרן), ביז דער היינטצײַטיקער "סאַצערע-אַליסטיש"-צבֿועקישער פֿון ה. רעמעניק.

פֿאַרשטייט זיך, אַז דוד האַפֿשטיין האָט אין זײַן שוין דערמאַנטן פֿאַרוואָרט צו קושניראָווס ביכעלע "ווענט" געהאַט אין זײַנען, ניט אזוי די 15 לידער, וואָס אָט די זאַמלונג אַנטהאַלט, ווי די ווייטערדיקע עליה פֿון קושניראָווס פּאַעזיע... דאָס איז געווען אַ טיף-דיכטערישער כאַטש גאַנץ נעפּלהאַפֿטער פֿאַרגעפֿיל, אַז ער, קושניראָוון, וועט אונדז ערשט "דערציילן און וועט אונדז באַוויסטיקן פֿון געשעענעם און פֿון געוועזענעם".

שוין אין יענעם ביכעלע האט זיין מחבר דער ערשטער אין דער יידיש-סאָוועטישער דיכטונג געוואָגט זיך אַ קער צו טאָן פֿון "אומבאַשטימטן דראַנג צו שטורעם" (בראַנשטיין), פֿון די אַבסטראַקט-דעקלאַמאַטאַרישע "ווענט", "עקראַן" צו דער באַזיניקונג, אַז די אַקטאַבער-איבערקערעניש איז אייגנטלעך אַ קאַנקרעט-רוסישע דערשיינונג ("ראַסיאַ", "אויף רויטן פּלאַץ, וווּ שאַרף פֿון האַק"...) — אַ געדאַנק, וואָס איז ערשט אַפֿיציעל "געפּשרט" געוואָרן כּמעט מיט אַ פּאַר צענדליק יאָר שפּעטער. שוין אין "ווענט" איז פֿאַראַן דער קער פֿון "פֿילטוויזנטער בליק פֿון המוז" — פֿון דער מאַיאַקאַוּסקי-פּאַטעטיק, צוריק טאַקע צו רוסלאַנד פֿון לערמאַנטאָוו און בלאַק און צום דיכטערס "איר" אין אַט דער מדינה — קושניראָווס ריין-יידישער "איר" אין בלוטיקן געווירבל פֿון דער ריין-רוסלענדישער רע-וואַלוציע —

וואָס בין איר, ווער בין איר און וועמעס, / ווען היינטיקער טאָג
איז דער שטאַרקער. / איר וואַרף איך אין פנים דעם אמת, / אַז
איר בין אַ קעסט-קינד פֿון מאַרקו. / איר ווייסט דען וואָס הייסט
זיך רייבן / ביי טירן פֿון וועלטישע קראַמען / און שטענדיק און
שטענדיק פֿאַרבלייבן / מיט ליידיקן זאַק פֿון נשמה."

— און דער עיקר —

"ווי בלייבט מען אין דיין געווימל / איין איינציקער קלאַנג אַ
צאַרטער..."

דאָס ליד "ווער בין איר" איז שפּעטער אַריין מיט וועזנטלעכע ענדע-
רונגען אין זיין שטאַרקסטן פּאַעזיע-ציקל "הזכרה", וועלכע זיין עלטערער
פֿריינט דוד האַפּשטיין האָט, אַזוי קלערן מיר, אינטוויטיוו פֿאַרויסגעשפּירט.
"הזכרה" איז קושניראָווס פּאַעטישער אויפֿשטייג אויפֿן העכסטן באַרג-
שפיץ. אין נאַרמאַלע אומשטענדן וואַלט אויך געדאַרפֿט קומען אַ צייט-
ווייליקער באַרג-אַראַפּ, אָבער אין ר"פּ, אין די צייטן פֿון "פֿאַרשטאַרקטן
קלאַסן-קאַמף", אין די שרעקלעכע יאָרן פֿון שטייגנדיקן טאַטאַליטאַרן
טעראָר — סײַ פֿיזישן, סײַ גייסטיקן האָט געמוזט קומען דער גאַר טראַגישער
קלימאַקס פֿון קושניראָווס דיכטערישער ירידה.

יאַשע בראַנשטיין, וואָס באַצייכנט גראַד די "הזכרה" אַלט "עטאַפּ פֿון
אידעאָלאָגישער ירידה", אַנקניפּנדיק צוערשט אַט די "ירידה" צו דער

גאנגבארער דאן פֿאַרמול פֿון דער "מאַרקסיסטישער" קריטיק, וועגן די אַנטוישטע קליינבירגערלעכע ראַדיקאַלן בשייכות מיטן "ראַפֿטומדיקן קער פֿון דער רעוואָלוציע אויף די רעלסן פֿון נעפּ", גיט אָבער שפּעטער, אַ גלענצנדן און מוטיקן אַנאַליז פֿון די אמתע סיבות פֿון אַט דעם צוריקגאַנג: "נאָך די "טעג פֿון די פֿאַנען" זענען געקומען די "טעג פֿון פּאַגראַמען". .. "די ייִדישע ראַדיקאַלע אינטעליגענץ האָט מיט התפעלות זיך געוואָרפֿן אין די אַרעמס פֿון דער רעוואָלוציע, וועלכע האָט געזאַלט פֿאַרווירקלעכן אירע נאַציאָנאַל-דעמאָקראַטישע אידעאַלן פֿון אַ "פֿרייען ייִד און בירגער" אָבער דער "ברודער גוי" האָט אַנטוישט" ... "די שאַרף פֿון טרוים" איז פֿאַרטעמפט געוואָרן, די "גויאישע" פֿאַנען האָבן פֿאַרראַטן: "אויף העלן רוף פֿון דייענע פֿאַנען האָב איך מיט לייב און האַרץ געוואָגט, / נאָר האָסט געצלמט מיין עקשנות / מיט צאַרטע פֿינגער פֿון אַ האַק. . . ." "די אינטערווענץ פֿון דער האַק — זאָגט ווייטער בראַנשטיין — דער קאַנפֿליקט צווישן "מזרח-בלוט" און "ווילדן זאָד פֿון שנייען" שטעלט פֿאַר קושניראָוו, ווי פֿאַר אַ גרויסן טייל פֿון דער ייִדישער פּאַעזיע פֿון יענער קריזיס-צייט, די פּראַבלעם פֿון נאַציאָנאַלן קיום אין דער רעוואָלוציע.

דער "אַפּקלאַנג פֿון שווערע, פֿון שטייפֿע, פֿון אייזערנע טריט", וואָס קושניראָוו האָט אַזוי רעטאַריש באַזונגען אין "ווענט", ווערט איצט פֿאַר-הילכט דורך אַ צווייטן אַפּקלאַנג, וועלכער קומט פֿון די טיפֿענישן פֿון "מזרח-בלוט":

"אַ קול נאָר הערט זיך אין רמה,
רחל וויינט אויף אירע קינדער . . ."

און עס ציט צוריק אַ היים, צו מוטערשן "רוף פֿון פֿייערן" אויף זיכערע ברעגן . . .²

נעמט אַראָפּ ערגעץ וווּ די פּלומרשט איראַנישע "גענדזנפֿיסלעך" און ס'באַקומט זיך אַ גאַנץ אַביעקטיוו בילד פֿון דעם, וואָס דער זעלבער קריטיקער רופֿט "אידעאָלאָגישע ירידה". וואָס שייך דער קינסטלערישער מיניסטערשאַפֿט פֿון דער "הזכרה" איז בראַנשטיין, וואָס איז, דאַכט זיך, באַרופֿן צו שעלטן לשם מאַרקסיסטישער אידעאָלאָגיע, טוט ער אָבער דאָס

2 י. בראַנשטיין "אַטאַקע", ז' 145-146. צענטראַלער פעלקער-פּאַרלאַג מאַסקווע-באַרקאָוו — מינסק, 1930.

זעלבע וואָס אַמאָל בלעם — זינע רייד זענען פֿול מיט לויב און מיט בענטשונג: "קושניראָוו דערהויבט זיין דיכטערישע שורה ביז די העכסטע טעכנישע דערגרייכונגען פֿון אונדזער פּאָעזיע... פֿאַרשטייפֿט זיין דיכטע-רישע סטראָפֿע מיט אַזאַ שטרענגקייט, אַז איר קאַנט פֿון דאָרטן קיין זילב ניט אַרויסוואַרפֿן..."

אַזאַ ראַפֿינירט פֿאַרטיפֿט בילד ווי: "נאָר די טיר פֿון מיין אייגענעם שבת / האָט וואָך מיט אַ שטערן פֿאַריגלט" וועט אויף לאַנגע יאָרן פֿאַר-בלייבן אַן אידעאַל פֿון קאָמפּליצירטן פּאָעטישן וואַרט". און פֿרֿיער אַנווייזן-דיק, אַז קושניראָוו ווערט "צוגלייך מיט האַפֿשטיינען פֿאַרעכנט אַלס דער פֿיאיאקסטער נאָוואַטאַר פֿון דער ייִדישער ליריק", פֿאַרגעסט נישט בראַנשטיין פֿאַרצייכענען דערביי אַז: "קושניראָוו ווי האַפֿשטיין זעטיקט אַבער גאַנץ שטאַרק אַז, זיין דיכטערישע שורה מיט אַלטער ייִדישער קולטור-טראַדיציע, — ס'איז אייגנטלעך אויך אַ מין "צוריקקער אַ היים" אין געביט פֿון פּאָעטיק (אַ דערשיינונג, וועלכע איז געווען גאַנץ פֿאַרשפּרייט אין יענעם נאַציאָנאַל־יסטישן פּעריאָד פֿון דער קיעווער ייִדישער פּאָעזיע)". ... דאָס שטערט דאָך ניט אונדזער מאַרקסיסטישן קריטיקער אַנערקענען, אַז קושניראָווס "הזפרה" גיט "אַ גלענצנדיקן מוסטער פֿון פֿולשטענדיקער קינסטלערישער גאַנצקייט"... "דאָס שטרענגע און געזעצמעסיקע בילד-וואַרט, די פֿאַר-האַרטעוועטע לייַדנשאַפֿט פֿון "האַרבּסט־יקער בענקשאַפֿט" — מאַכן דאָס דאָזיקע ליד (גיכער לירישע פּאָעמע) פֿאַר אַ שעדעווער"³.

וואָס שייך דער הייַנטיג־יקער עפּיגאַנישער קריטיק פֿון "סאָוועטיש הייַמלאַנד". חזרט זי איבער גאַנץ בלייך בראַנשטיינס טרעפֿלעכע כאַראַקטע-ריסטיק פֿון קושניראָוו דעם קינסטלער, אַבער דערביי קומט למשל ה. רעמעניק צו גאָר אַן אויסטערלישן, וואָלט איר איידל געזאָגט, אויספֿיר, אינטרעפּעטירנדיק די "הזפרה" שיער ניט ווי אַן אַנטירעליגיעזע פּאָעמע, ווי "אַ געזאַנג, וואָס באַצייכנט אַ שאַרפֿן קער אין לעבן פֿון פֿאַלק, דאָס איז טאַקע אַן אַנטשיידענע געזעגענונג מיטן אַלטן צו וועלכן ס'איז שוין ניט פֿאַראַן קיין אומקער..."⁴

טאַקע נאָר הייַנטיקע "ייִדיש-אַפּשטאַמיקע" ליערעאַטור-פֿאַרשונג קאַן

3 דאָרט, ז' 147.

4 "סאָוועטיש הייַמלאַנד" נומ' 3, 1967. ה. רעמעניק "אונדזער דיכטונג אין נאַכאַקטיאַבער-פּעריאָד".

זיך דערלויבן אויף אזא משונה-ווילדער טראנספארמאציע פֿון "צוריקקער אַ היים" אויף "אַנטשיידענע געזעגענונג מיטן אַלטן" ...

קושניראָוו אַליין, דער דיכטער פֿון געצוימטער און אַ מאָל פשוט פֿאַרבאַרגענער ייִדישער ליִדנשאַפֿט, האָט זייער גוט געשפּירט, אַז "הזכּרה" איז אַ לירישע פּאַעמע, וואָס טראַגט אַ גוואַלדיקן רעזערוו פֿון נאַציאָנאַלער אַנגעלאַדנקייט, דאָס איז ניט "יעדער פּולווער-קאַסטן", אין וועלכן ער האָט זיין "זינדיקן, פֿאַרשטויסענעם און פֿאַרשייטן קאַפּ" געטראַגן אויף צו שליי-דערן ווי אַ פֿונק", — דאָס איז ער טאַקע דער איינציקער פּולווער-קאַסטן, איבער וועלכן ער האָט טאַקע און באַמט געקאַנט פֿאַרלירן זיין אומרויִקן און ברויִזיקן קאַפּ אויף שטענדיק ...

קושניראָוו דער ייד האָט שטיל און גליקלעך געוויינט, ווען עמעצער האָט אים בסוד-סודות איבערגעגעבן אַז אין ערגעץ איינעם פֿון די נייע ייִדישע קבֿוצות אין דער ווייטער פּאַלעסטינע האָבן חלוצים, זיצנדיק ביים שניטער אויף אויסווייניק פֿאַרחורט זיין "שטאַרב, שטאַרב מיין געשריי, / וועסט במילא / אין הימלען ניט ווערן דערהערט ..."

און

"צעמאַלט מיר, צעמאַלט ווי אַ קערנדל,
מילשטיינער פֿון אַלע צייטן,
אויב דורך דעם וועט ווערן נאָר
דער מאַרגנשטערן, ווי אַן עפל צייטיק."

זיי, די חלוצים, האָבן דאָס אויפֿגענומען ווי דעם שטאַרקסטן אויסדרוק פֿון זייער אייגענעם געמיט — אַ מיין ייִדישער גילגול פֿון עכט-רוסישן קרבנות־פֿולן אידעאָליזם.

קושניראָוו, וועמען מען האָט שפּעטער פּראַקלאַמירט ווי אַ זינגער פֿון דער פּראַלעטאַרישער רעוואָלוציע, ווי אַ פֿאַרגייער פֿון פֿעפֿערן, קושניראָוו דער קאָמוניסט, וואָס איז צייטנווייז אַפּילו געווען אַ "פּירער", וואָס ... האָט זיך געלאָזט פֿירן, פֿאַרפֿירן ביז ער האָט זיך פֿול שרעק אַרומגעקוקט, אַז דווקא אין דער "הזכּרה" שטעקט די גרעסטע סכּנה ניט נאָר פֿאַר זיין איבערגעטריבענער פּראַלעטאַרישקייט, נאָר פֿאַר זיין אייגן ליב-און-לעבן, פֿאַר "ליבע צו ווייב און צו קינד" און פֿאַר "חבֿרים פֿון זיין דור", דער זעלבער קושניראָוו האָט דאָך געלאָזט דרוקן אין מיינסטנס פֿון זיינע ווייטער-דיקע זאַמלונגען די "הזכּרה", איבערשטעלנדיק דאָ און דאָרט אַן אַנדער

אויסדרוק אָדער וואָרט, אַרײַנשטעלנדיק דאָ און דאָרט אַן אַנדער ליד, אָדער גאַר צעשײטנדיק באַזונדערע לידער איבער אַנדערע ציקלען, פּדי צו באַשטעטיקן דעם פּאָעטישן טעזיס פֿון "איצט זענען מיר באַוואָרנט און באַפֿרייט פֿון רוישן צווישן האַרבסטֿיקן געבלעטער", געווען, הייסט עס, אַ קריזיס, אַ "ירידה", אָבער "איצט זענען מיר באַוואָרנט און באַהיט פֿון איבערזאָגן שוין געזאָגטע ווערטער"...

ס'וועט אויף ווייטער און אויף שטענדיק פֿאַרבלייבן קושניראָווס "פֿאַר-שטייפֿטער פֿערז", זײַן געצוימטע לידנשאַפֿט, ס'וועט ערגעץ ווי נאָך אַ קלינג טאָן דער ליריש-אומאַנזשיניסטישער מינאַר, ס'וועט פֿאַרבלייבן די נאַגנדיקע בענקשאַפֿט פֿון "יוגנט פֿאַרשייטער און דרייסטער, וואָס האָט אירע האַפֿנס אויף שיפֿן פֿון אומזין פֿאַרביטן". באַזונדערס כאַראַקטעריסטיש איז, אין דעם פרט דאָס ליד "אַשר שוואַרצמאַן" (זע די זאַמלונג "מזרח און מערבֿ", מלוכה-פֿאַרלאַג "עמעס", 1940).

אָבער איצט וועלן די אַבסטראַקטע סימבאָלן פֿון רעוואָלוציאַנערער ראַמאַנטיק: ווינטן, שטורעמס, ברויזיקע טיפֿן, יאַגנדיקן אומרו, אייביק-זוכנדיקע שיפֿן, — באַגריפֿן אַבסטראַקטע און דאַכט זיך גאַנץ אַפּגעריבענע, וואָס קושניראָו האָט אַ דאַנק דעם גרויסן פּישוף פֿון פּאָעטיש-תּמימותדיקער אויפֿריכטיקייט און פֿאַרגלויבטיקייט, אַ דאַנק דער סקולפּטאַרישקייט פֿון בילד, און געשליפֿענעם פֿערז — אומגעקערט פֿון באַנאָליטעט צו דער פֿרישקייט פֿון ערשט אַרויסגעבראַכטן וואָרט, אַט די סימבאָלן וועלן אַלץ בלייבער ווערן זינט דעם ליד "האַרבסט" (1926) אַ ליד, אַ ווייטיקפֿולס וואָס הייבט זיך אָן מיט אַ מיין פֿאַרענטפֿערונג, אַז "יעדער מענטש פֿאַר בענקשאַפֿט האָט אין האַרץ אַ נעסט" און וואָס פֿאַרמאַגט נאָך אַזעלכע שורות ווי: "אַ, מיין אַלטע היים צוקאַפּנס פֿרעמדער גאַס, / וווּ הימל האָט געטריפֿט מיט רו. אויף שטויב פֿון געסלעך / אַלע שאַרפֿשטיינער פֿון ליבע און פֿון האָס / האָבן אויסגעשאַרפֿט אויף דיר אַ מעסער".

און צי באַוויסזיניק, צי געצווינגען, נאָך דער דיכטער קאַנסטאַנטירט: "ניט צוריק איז בליק מיניער געווענדט איצט / אויף צו זעען טייערס און גענאַרטס / און אויף שטילער שײַן פֿון אַלטע פֿענצטער / ציט מיך ניט צו וואַרעמען דאָס האַרץ".

אַט וווּ רעמעניק וואָלט געווען גערעכט! אַט דאָ האָט דער דיכטער פֿאַרראַטן זיך אַלײַן, אַוועק באַרג אַראַפּ נישט נאָך פֿון דער "הזכרה" נאָך אויך פֿון זײַן "יוגנט פֿאַרשייטער"...

און פֿון דאָנען שוין די אמתע ירידה צו סאָצערעאַליסטישע צייטונגס-
באַנאַליטעטן פֿון אַזעלכע לידער ווי "פֿרילינג", "נאָך אַ רייזע", "באַלשע-
וויסטיש וואָרט", "קיראַוו", "רום פֿון מיין לאַנד", "די שטים פֿון פֿאַלק",
דער געגראַמטער בריוו-אויסטויש צווישן אים און פֿעפֿערן, וואָס וואָלט
אויסגעזען צו זיין קאָמיש, ווען ס'וואָלט געווען בלויז אַ שפּיל אַזאַ, אַ
קאָמעדיע, ווען די מחברים וואָלטן דאָס ניט געמיינט גאַנץ ערנסט. טויט-
ערנסט ווי די שרעקלעכע גרימאַסע פֿון יענער צייט...

באַזונדערס טראַגיש איז דער פּרוּוו פֿון קושניראָוו אָנצושרייבן אַ
פּאַעמע אונטער דעם פֿיינעם נאָמען "גענעראַלע ליניע". דאָס ערשטע
קאַפיטל א. נ. "מיין צווייטער העלד" איז אַפּגעדרוקט געווען אין מאַסקווער
ליטעראַרישן אַלמאַנאַך "סאָוועטיש" (פֿאַרלאַג "עמעס", 1934) און פֿאַר-
מאָגט שוין עלעמענטן פֿון דעם "נייעם שעפֿערישן מעטאָד" פּראָסט-פּשוט —
אַ בלייכע קאַפּיע פֿון פֿעפֿערס "מאַנומענטאַלע", "געוועטן", "פּלאַסטן",
"גרויסע גרענעצן"...

צייטנווייז געפֿינט ער נאָך אַ באַהעלטעניש "פֿון טיפֿער רוי" אין
איבערדיכטונגען פֿון אינטערנאַציאָנאַלע פֿאַלקלאַר-מאַטיוון און באַזונדערס
— סלאַווישע און בֿפֿרט רוסישע, וועלכע זענען אים טיף איינגעבאַקן אין
האַרץ — די פּראַכטיקע איבערדיכטונגען פֿון "געזאַנג וועגן איגאָרס הייל"
(מיטלאַלטערלעכער רוסישער פֿאַלקס-עפּאָס), די איבערדיכטונג פֿון לאַפּע
דע וועגאַס דראַמע "שעפּסן-קוואַל". זיין דראַמאַטישער טאַלאַנט בליצט
אויף מיט אַ באַזונדער קראַפֿט אין דער איבערדיכטונג פֿון זיין באַליבטן
לערמאַנטאָוו, פֿון יענעם יוגנטלעכער דראַמע "שפּאַניער", וועלכע גיט
אים אַ מעגלעכקייט ווידער אומקערן זיין טיפּסטע ליידנשאַפֿט צום אייגע-
נעם געדריקטן און געשטיקטן פֿאַלק ישראל.
צווישן דעם טאַראַראַם פֿון זיין ביראַבידזשאַנער ציקל "ווייטער מזרח",
קומט אומגעריכט אַ ליד "די סאָסנע":

"אויף ווילדן פֿעלדז, אויף העכסטן שפיץ / אַ סאָסנע שטייט און
רוישט. / מיט גרינעם קאַפּ אין קעלט אין היץ / פֿאַר זון פֿאַר ווינט
אַנטבלויזט. / שוין וויפֿל דונערס דאָ געקנאַלט / און שטורעמס דאָ
פֿאַרביי / און זי מיט יאַרן זאַט און אַלט, / זי שטייט און רוישט
דאָ פֿריי. /
"נאָר פּלוצלינג בלייבט זי שווייגן שווער / און אַטעמען ניט וואָגט, /

זי קוקט מיט שרעק: ווי קומט אהער / א מענטש... און מיט א האק?!" ("מזרח און מערב").

אָט די ליד טיילט זיך אויס פֿון דער אויפֿגעבלאָזענער "ביראָבידזשאַן-עפּאָפּייע" אין דער ייִדיש-סאָוועטישער דיכטונג, וווּ ס'ווערט באַזונגען דאָס אויסקאַרטשעווען די ווילדע וועלדער (טינגע). און דאָ... ווי זשע קומט אהער אַזאָ דורכדרינגלעכער מיטלינד צו דער סאַסנע, וואָס בלייבט אין איינע שרעק: "ווי קומט אהער אַ מענטש... און מיט אַ האַק?!"

דאָס ליד איז דאָטירט: 1938, ווען ערשט ניט לאַנג האָט די האַק זיך אַראָפּגעלאָזט אויף די סאַמע נאָענטע חֲבֵרִים פֿון זײַן דור — כאַריק, קולבאַק, מאַקס עריק, ליטוואַקאָוו, בראַנשטיין און נאָך און נאָך... און אַפֿשר איז דאָס אַ רמז אויף די ווייטער קומענדיקע טראַגישע געשעענישן, ווער ווייסט? און...

אין 1939-1940 שרייבט ער אַן זײַן דראַמאַטישן פֿאַלסיפּיקאַט "אין אַ וויגע", וווּ ער אידעאָליזירט די שטורמישע רעוואָלוציאַנערע פֿאַרגאַנגענ-הייט פֿון איינעם אַ... יונגן יוסף דזשוגאַשווילי (סטאַלין).

אַזאַ מין פֿאַרשוועכונג פֿון אייגענער "יוגנט פֿאַרשייטער און דרייַסטער" איז, בין איך זיכער, אַן אַנגעצווונגענע טאַקע אויס מוראַ פֿאַר דער בלוטיקער האַק פֿון זעלבן דזשוגאַשווילי.

מיר ווייסן נאָך פֿון דוד האַפֿשטיינס שוין דערמאַנטער הקדמה צו "ווענט", אַז שוין דאָן, ביים סאַמע אָנהייב פֿון קושניראָווס דראַמאַטישן דערנער-וועג אין דער ייִדישער דיכטונג אויף רוסישער ערד, האָט ער, דער דיכטער, שוין געהאַט הינטער זײַנע פּלייצעס אַ שווערע און אַ העלדישע לעבנס-דערפֿאַרונג: "סיביר, רוסישע קאַזאַרמעס, דערנאָך פֿראַנטן". פּונקט ווי זײַן יוגנט-חבֿר אָשר שוואַרצמאַן האָט ער פֿרײַער אַנטייל גענומען אין דער ערשטער וועלט-מלחמה, דערנאָך זיך אַנגעשלאָסן אין בירגער-קריג טאַקע אויף איין פֿראַנט מיט שוואַרצמאַנען אין די שלאַכטן קעגן די ווייס פּאַליאַקן.

ערגעץ וווּ, אין באַזונדערע לידער איז די דאָזיקע דערפֿאַרונג קוים קוים רעאַליזירט געוואָרן. ווייל צו פֿיל האָט זיך "געאייילט דאָס לעבן", לויט האַפֿשטיינס אויסדרוק, און קושניראָוו איז גראַד ניט געווען פֿון יענע פּאַעטן, וואָס האָט צו אַזאַ צײַט געקאַנט פֿאַרדינען אַלץ וואָס דאָס לעבן האָט

פֿאַרקאָכט ... אומזיסט איז געווען זײַן דעקלאַראַטיווע בראַוואַדע, מיט וועלכן ער הייבט אָן זײַן ציקל "רוף" אין דער זאַמלונג "ברויז" (1928):

וויל צו די, וואָס קומען צו דער צײַט
וויל צו די, וואָס האָבן ניט פֿאַרשפּעטיקט

די ייִדיש-סאָוועטישע ליטעראַטור-קריטיק האָט מיט גרויס התפעלות אויפֿגענומען די דאָזיקע בראַוואַדע אַלס באַווייז ווי סאָוועטיש-פֿאַרגע-שריטן, ווי פֿאַרטייאיש, אונדזער קושניראָוו איז געווען, ברענגענדיק אַלס באַווייז די "סאַצערעאליסטישע" באַנאָאליטעטן, וועגן וועלכע מיר האָבן שוין דערמאָנט און וועלכע זענען צו אונדזער מזל נישט צו פֿיל פֿראַדוצירט געוואָרן דורך דעם גרויסמייסטער פֿון דער ייִדישער דיכטונג.

יא, דאָס לעבן האָט זיך געאייילט מיטן "צווייטן געשאַנק — פֿאַרגעסן-הייט פֿון איבערגעלעבטן". קושניראָוו איז גאָר זעלטן "געקומען צו דער צײַט", ער האָט אָבער אַ פֿאַר מאָל איבערגעיאָגט די צײַט. באַזונדערס מיט זײַן אומשטערבלעכער "הזכרה".

און דאָס איז שוין "גענוג און איבערגענוג!" און דאָס לעבן האָט ווייטער געיאָגט אין האַלדז-און-נאַקן און אָט ברעכט אויס די צווייטע וועלט-מלחמה. דער דאָן שוין באַיאַרטער אַהרון קושניראָוו וואַרפֿט זיך פֿרייוויליק אין די שלאַכטן קעגן נאַציזם, ער גייט אַוועק אויף דער פֿאַדער-ליניע, אין סאַמע פֿײַער. ער האָט זיך העלדיש געשלאָגן ניט נאָר פֿאַרן ייִדישן פֿאָלק, וועמען די נאַצי-דייטשן האָבן זיך געשטעלט פֿאַר אַ ציל אויסצומאַרדן. ער האָט אויך געקעמפֿט פֿאַר דער רוסישער ערד, וועלכע ער האָט ליב געהאַט בלב ובנפֿש ...

ערגעץ אין אַ פֿראַסטיקן פֿעברואַר 1942 האָבן אין די בריאַנסקער וועלדער אַרומגעוואַגלט רעשטן פֿון די אַרומגערינגלטע און צעשמעטערטע דורכן שונא, סאָוועטישע אַרמיי-טיילן. פֿאַרפֿרוירענע, הונגעריקע, באַ-וואַקסענע, אָנגעטאַן אין צעשליסענע שמאַטעס ...

מיינסטנס פֿון זיי האָבן שוין לאַנג פֿאַרוואַרפֿן זייער געווער און געשטרעבט זיך איבערגעבן אין געפֿאַנגענשאַפֿט צו די דײַטשן.

איינעם אָן עלטערן שוין, אָבער ענערגישן פֿאַלקאָוויק צוזאַמען מיט אַ קליינער גרופּע באַוואַפֿנטע אַפֿיצירן, האָט זיך אײַנגעגעבן צוניפֿאָאמלען אַ גאַנץ היפשע טייל פֿון אָט די דעמאָראַליזירטע און איבערגעלאָזטע אויף

הפּקר סאַוועטישע סאַלדאַטן. אויסגעשטעלט זיי אין אַ שערענגע האָט דער אַלטער פּאַלקאַוויק באַפּוילן :

— זאָלן אַרויסטרעטן פֿון דער ריז די, וואָס ווילן מיט שלאַכטן זיך דורכברעכן צו אונדזער אַרמיי.

קיינער האָט זיך פֿון אַרט נישט גערירט.

— פּאַרטיי-מיטגלידער און קאָמסאַמאַלצעס — איין טראַט פּאַרויס !

קיינער האָט זיך פֿון אַרט נישט גערירט.

מיט צאַרנדיקער ליידנשאַפֿט האָט שוין דער פּאַלקאַוויק ניט באַפּוילן אויף די הויכע טענער, נאָר איינגעהאַלטן, כּמעט שעפּטשענדיק אַ פֿרעג געטאַן : — צי דען איז צווישן אייך נישט פּאַראַן קיין איין עכטער רוס, וואָס איז גרייט זיך מקריבֿ זיין פֿאַר רוסלאַנד ? ...

און דאָן איז אַרויסגעטראַטן דער ערשטער — אַ גרוילעכער, אַ נידע-ריקער מאַן און קענטיק, לויט די פּוּחות, ניט קיין גרויסער גיבור. דאָס איז געווען דער ייִדישער דיכטער אַהרון קושניראָוו ...

איינע פֿון זיינע שלאַכט-אויסצייכענונגען האָט דער דיכטער באַקומען, ווייל ער איז געווען צווישן די ווייניקע, וואָס האָבן זיך צוזאַמען מיט יענעם פּאַלקאַוויק דורכגעבראַכן צו די פּאַדער-ליניעס פֿון דער סאַוועטישער אַרמיי. דער קאַפיטאַן קושניראָוו האָט דערביי באַוווּזן אַרויסצוטראַגן פֿון דער פֿיינטלעכער אַרומרינגלונג אַן איבערפּוּלטן פּלאַנשעט מיט וויכטיקע אַפּעראַטיווע שטאַבס-דאָקומענטן.

וועגן דעם האָבן געוויסט זייער פּיל ייִדישע און רוסישע שרייבער. וועגן דעם האָט אָבער קיינער קיין מאַל ניט גערעדט און ניט געשריבן. מען האָט זיך בלויז געשעפּטשעט אין די ווינקעלעך, ווייל ס'איז דאָך געווען אַ געפּאַר צו זאַגן, אַז אַ ייִד האָט געקענט זיין מער פּאַטריאָט פֿון פּיל רוסן ...

צווישן די לעצטע לידער קושניראָווס לוינט זיך פּאַרצייכענען זיין זאַמלונג "פּאַטער-קאַמאַנדיר" (אַגיו, מלוכה-פּאַרלאַג "דער עמעס" 1948). מלחמה-לידער, געלייטערטע אין טיפּסטן צער, געשריבן אין אַ שטילן דורכזיכטיקן מינאַר — "פּאַטער-קאַמאַנדיר", "סאַלדאַטישע פּײַס", "קיינעמס ערד", "אומהיימלעכע מלחמה", וועגן דעם געפּאַלענעם זון "יוניק", "ליבע צו ווייב און צו קינד", "די מוטער רחל" — לידער, וואָס לאַזן זיך אַזוי גרינג נישט פּאַרגעסן.

און דאָס לעבן האָט ווייטער געיאָגט. 1949. איצט איז אַהרון קושניראָוו

שוין לאנג נישט קיין רעדאקטאָר פֿון אלמאנאָך "היימלאַנד": דער אַכטער נומער איז ליקווידירט געוואָרן צוריק מיט אַ יאָר, צוזאַמען מיטן פֿאַרלאַג "עמעס". דער מוטיקער גוואַרדיע-קאַפיטאַן אַהרון קושניראָוו שלעפט זיך אום ווי אַ שאַטן — אַן אַלטער צעבראַכענער ייד. אַלע חֲבָרִים פֿון זײַן דור האָט מען שוין לאַנג צוגענומען — וועמען אויף קנעכטשאַפֿט און וועמען אויף אומקום... אַפֿילו פֿיל ייִנגערע פֿון אים האָט מען שוין אַרעסטירט.

איז אַ קילן רעגנדיקן טאָג האָב איך אים צופֿעליק באַגעגנט ניט ווייט פֿון שרייבער-הויז אויף וואַראַווסקי-גאַס, געהויקערט, מיט אַן אויפֿגעהוי-בענעם קאַלנער, אַ שוץ פֿאַר רעגן און ווינט.

— האָ? — האָט ער פֿאַרוונדערט אויפֿגעהויבן אויף מיר זײַנע אויגן און אַ צעפֿיניקטן שמייכל געטאַן :

— גוט וואָס מע טרעפֿט נאָך אַ היימיש פֿנים — און פֿמעט מיט אַ מין איינגעהאַלטענער כליפּעריי :

— אָבער פֿאַר וואָס קומען זיי ניט נאָך מיר, קערלער? כּײַן דען ערגער פֿון אַלע מײַנע פֿרײַנט? ביז איך דען אַזאַ אויסוואַרף? ...

אזוי אַן ערר האָט ער צו מיר גערעדט און איך געדענק שוין ניט, צי האָב איך אים געהאַט וואָס צו ענטפֿערן.

מער האָב איך אים שוין בײַם לעבן ניט געזען. דערציילט האָט מען מיר שפּעטער, אַז דעם טאָג ווען מען האָט אים אַרויסגערופֿן אויף אַ פֿאַרטיי-פֿאַרזאַמלונג, ווי מען האָט באַדאַרפֿט באַהאַנדלען די פֿראַגע וועגן די "שונאים פֿון פֿאַלק" צווישן די ייִדישע שרייבער, האָט ער בעת עסן פֿרישטיק צעבראַכן די צײַן-פֿראַטעזע און ווען זײַן פֿרוי ליובע האָט זיך שטאַרק געערגערט, האָט ער מיט פֿאַרליכטערונג זי געטרייסט: נאַרעלע, דאַנקען גאָט — נישטאָ מיט וואָס צו רײַדן ...

און ווען אויף דער פֿאַרזאַמלונג האָט מען אים אַרויסגערופֿן צום פֿרעזידיום-טיש: זאַל ער טאַקע זאַגן, ער, דער "קאַמוניסט", ער, דער ייִדישער שרייבער, ער דער ייד, וואָס איז אַזוינס געשען מיט די שרייבער פֿון זײַן נאַציע, זיי זענען דאָך אַלע זײַנע נאַענטע חֲבָרִים געווען ... איז ער, קושניראָוו אַרויס אַ בלייכער, האַלטנדיק אין איין האַנט דעם צעבראַכענעם פֿראַטעזע און מיט דער צווייטער אָנווייזנדיק אויפֿן אַנצײניקן מויל: — נישטאָ מיט וואָס צו רײַדן ...

אין זאל איז אויסגעבראָכן אַ ווילד געלעכטער. דער דיכטער האָט זיך
אַ וואַקל געטאָן און זיך אָנגעכאַפט ביים האַרץ...
געשטאַרבן איז ער, דאַכט זיך, דעם זעלבן חודש. געשטאַרבן דערפֿאַר,
וויל מען האָט אים צו דער צייט ניט גענומען אין אַרעסט, גלייך מיט אַלע
גרויסע ייִדישע דיכטער אויף דער ליבער און פֿאַרשאַלטענער רוסישער ערד.

שמואל האלקין

(1897-1960)

שטיל און באַשיידן, קוים צו מערקן, האָט זיך צווישן דער שנינענדיקער דיכטער-פּלעיַאָדע באַוויון דאָס ייִנגסטע שטערנדל — ש. האַלקין. ער איז דערשינען אין דער נאַכאַקטאַבערישער פּאָעזיע נישט ווי זינע פּאָרגייער און נישט ווי זינע מיטגייער, וועלכע זענען שטאַרק פּאַרבּלענדט געווען דורך די גוואַלדאָוונע הַבְּטָחוֹת פֿון די רעוואַלוציאָנערע שטורעמטעג און שפּעטער — מיטן, ווי ס'האָט זיך געדוכט, ייִדיש-רענעסאַנס אין סאַ-וועטנפּאַרבאַנד. ש. האַלקין — דער ייִנגסטער און ביז טיפּסטער פּיין — דער ווייט-זיכטיקסטער.

זיין ערשט ליד איז אָפּגעדרוקט געווען אין קאַטערינאַסלאַווער זאַמל-בוך "טרעפּ" אין יאָר 1921. זאָגן זאָגט מען, אַז דאָס ליד האָט שטאַרק אויסגענומען בייַ מאַרקישן. ס'איז כּדאי צו ציטירן יענע אַכט שורהלעך פֿון ליד:

די ליפּן ביים טאַטן, ווי עמעצן בענטשט ער,
די אויגן צום האַרט-גרינעם מערבֿ געהויבן;
די טויט-קאַלטע פּאַרהיינגלעך ער הויבט אויף פֿון פֿענצטער,
ווישט אויס מיט די פּינגער פּאַרלאַפֿענע שויבן...
צוויי שטערן — צוויי שפּילקעס אין הימל פּאַרשטאַכן,
באַזילבערטע בלאַטעס צעגרייזלען די זשאַבעס,
אַי, זאַל מען דעם טישטוך ניט לייגן דעם וואַכיקן,
זאַל דאָ נאָך פּאַרבלייבן אַ זכר פֿון שבת...

אַט די אַכט שורהלעך זענען אויך איינגעשלאָסן אין האַלקינס ערשט זאַמלונג "לידער" (ליטעראַטן-פּאַרלאַג "ווידערוואקס", קיעוו — 1922). האָט איר דאָ שוין דעם גרונט-מאָטיוו פֿון זינע שפּעטערדיקע לידער פֿון "וויי און מוט" (צענטרפּאַרלאַג, מאַסקווע 1929). בייַ ייִדן האָט מען שטענדיק באַגעגנט מיט פּריידיקע זמירות די מלפּה שבת און אַרויסבאַגלייט

זי מיט האַרציקער בענקשאַפֿט, אָבער האַלקינס "אי... זאל דאָ נאָך פֿאַר-
בלײַבן אַ זכר פֿון שבת...". איז אָן אַ שיער ווייטיקפֿולער פֿון יענער
טראַדיציאָנעלער בענקשאַפֿט — ס'פֿאַרגייט דער שבת אויף שטענדיק
צוזאַמען מיט אַל דאָס שענצטע פֿון ייִדישן שטייגער-לעבן, פֿון ייִדישן
וועלט-באַנעם.

אויב אַלע — אונטער דעם האַרבן קאַנטראַל פֿון די ליטקאַמיסאַרן —
אויב אַלע — ווער מיט מער און ווער מיט ווינציקער "הצלחה" — האָבן
געשוּנדן פֿון זיך שטיקער און געפרוּווט זיך באַפֿרײַען פֿון "זיידנס מיטוואַך",
פֿון דער דורותדיקער ייִדישער קולטור-ירושא און אויב פֿאַר אַלע איז שוין
אויפֿגעגאַנגען אַ נייע ווירקלעכקייט, אַ נייע וועלט — אַ שענערע און אַ
בעסערע, וועלכע מען האָט געמוזט באַזינגען, איז פֿאַר דעם ייִנגסטן
האַלקינען אונטערגעגאַנגען אַ וועלט, וועלכע ער האָט צומאַל אָפֿן און
צומאַל דורך טיף ייִדיש-פֿאַעטישער סימבאָליק ביטער באַוויינט...

אָבער לאַמיר געבן דאָס וואָרט איינעם פֿון זײַנע שפּעטערדיקע קרי-
טיקערס :

"אונטערן צייכן פֿון שווערן געראַנגל מיט ירושא פֿון "עלטער-עלטער-
זיידעס" שטייט דער אַנהייב פֿון האַלקינס אידעיש-שעפֿערישן וועג. ער איז
געקומען אין דער סאַוועטישער דיכטונג ווי איינער פֿון די לעצטע מאַהי-
קאַנער פֿון דער דורותדיקער ספֿרים-קולטור... אַנגעזאַפט מיט... "שטילן
ציטער" פֿון פֿאַרגיין און מיט אומעטיקער שיין פֿון וועקסענע שול-ליכט
זענען געווען האַלקינס ערשטע ביכער — "לידער" און אַ טייל פֿון "וויי
און מוט".

און ווייטער שרייבט אַ. כאַשין :

"אין "וויי און מוט" הייבט זיך אָן האַלקינס שווערער געראַנגל צווישן
"עלטער-עלטערזיידעס אייגנס" און נייעם לעבן, צווישן "וויי" און "מוט".
"ביי האַלקינען איז דער דאָזיקער געראַנגל אַ צײַט לאַנג געווען די
צענטראַלע טעמע פֿון זײַן דיכטונג.

רוסלאַנד ! ווען ס'גייט דאָ אין מיר,

אין מיין קאַפּ — איך וואָלט דיר געשענקט אים...

אַלע וואָס איצטער פֿאַרלאָזן דיין טיר

ביזן טײַט נאָך דיר וועלן בענקען.

האַלקינען פֿון דעמלט איז ליב און טייער די רעוואָלוציע... נאָר אים
 שרעקט דעמלט אָן איינגערעדט געשפענסט פֿון נאַציאָנאַלן אומקום". (א.
 כאַשין — ש. האַלקין, אַלמאַנאַך "סאַוועטיש", נומ' 4, 1937).
 זיין בוך "וויי און מוט" האָט אַרויסגערופֿן נישט ווייניק בייז בלוט,
 זידלעריי און ציינקריצעניש ביי די יעווסעקיש-פּראָלעטקולטישע קריטיקערס,
 נישט געקוקט אויף דעם וואָס שוין דאָרט האָט האַלקין בפֿירוש אויפֿריכטיק
 געפרוּווט באַזינגען און באַרעכטיקן די נייע סאַוועטישע ווירקלעכקייט.
 און דאָר :

וואָס קאָן איך טאָן — אַזוי בין איך געבאָרן שוין,
 אַז אויג פֿאַרנעמען זאָל אויך אַליץ, וואָס גרויזאַם איז;
 איך האָב געזען — האָב איך געזאַגט :
 מיר שעמען זיך מיט אונדזער אַרעמקייט,
 מיט אונדזער נאַקעטקייט, מיט אונדזער אויסזעען.

אַלע האָבן דאָן געטראַכט, געמיינט גענוג איז
 פֿון העכסטן דאָר, פֿון העכסטן שפיץ אומאַרעמען די וועלט;
 אוי, פֿאַרגעסן האָבן עלטערע, פֿאַרגעסן, גלייך ווי יוגנט, —
 אַז אַנדערש אונדזער פֿרייד איז, אַנדערש אונדזער עלנט,

אַז אונדזער פֿרייד איז טויזנט מאָל אַן אַנדערע פֿון אַלע —
 אַז אונדזער פֿרייד איז קאַלטער גלאַנץ אויף אַפּגעשלינענען חלף.

נו, קאָן דען ווער אַ פֿרעמדער פֿון דעם וויסן —
 אַן אומפֿריינד, צי אַ פֿריינד ?

ווי נאַריש און אומגעלומפּערט סע זאָלן נישט קלינגען די שרעקלעכע
 דאָן ווערטער : "די שטים פֿון צעיושעטן קליינבירגער", ווערטער, מיט וועלכע
 איינער פֿון זיינע קריטיקערס האָט באַצייכנט אַזעלכע אין דער שטיל אויס-
 געווייטיקטע לידער — איז דאָך נאָך נאַרישער זיך אַרײַנלאָזן איצט אין אַ
 סיכסוך מיט יענע לייט. ווער שמועסט נאָך, אַז די סטאַלינישע האַק האָט
 זיך פֿריער פֿון אַליץ אַראָפּגעלאָזט דווקא אויף זיי...
 די עפּאַכעאַלע דיסטאַנץ פֿון האַלקינס "וויי און מוט" ביז צו זיינע

"לידער פֿון תפֿיסה און לאַגער" ("ישראל-בוך", תל-אביב 1988) אָט די דיסטאַנץ וואָלט געוויס אויך קליגער און מילדער געמאַכט זײַנע אַמאָליקע קריטיקערס.

איצט באַדאַרפֿן מיר שוין ניט זײַן קײן צו גרויסע חכמים, פֿדי צו באַשטעטיקן, אַז ער, האַלקין, דער ייִנגסטער צווישן דער גרויסער דיכטער-פֿלעיאַדע, נישט געקוקט אויף אַלע זײַנע שטרויכלונגען — די אָנגעצווונגענע און זעלבסט-אָנגעצווונגענע "איבערבוּי-פֿראַצעסן", איז פֿאַרט געווען און פֿאַרבליבן דער ווייַזיכטיקסטער פֿאַעט צווישן אַלע.

ניין, האַלקינען האָט ניט געשראַקן קײן "אײַנגערעדט געשפּענסט פֿון נאַציאָנאַלן אומקום". פשוט — דער דיכטער האָט מיט אַלע זײַנע דינסטע פֿאַעטישע חושים פֿאַרויס-געשפּירט די שרעקלעכע סכּנה פֿאַרן ייִדישן פֿאַלק, וועלכע ס'האַט געטראָגן מיט זיך די באַלשעוויסטישע ווירקלעכקייט, שוין ביים סאַמע אָנהייב.

אין יאָר 1917 האָט קוויטקאַ אין זײַן "אין רוטן שטורעם" גערייצט זיך מיט די "אַלטע טאַטעס", וועלכע "חקירענען" און "וואָרענען מיטן פֿינגער":

פֿון צעבײַלן, זיך צעקײַלן
ווערט נישט גרינגער ...

ווייס איך וואָס ! —
מיר, צעקריגטע שוין מיט טאַטעס,
מיר פֿאַרברענען אַלטע שמאַטעס
און צעקנאַקן גרינע גלאַז.

און הערט נאָר, הערט, ווי האַלקין רופֿט זיך אָפּ אויף די דאָזיקע הפֿקר-ווערטער פֿון זײַן עלטערן און באַליבטן, דאַרף מען זאָגן, קאַלעגע שוין אין זײַן ערשטן ביכעלע "לידער" פֿאַרן יאָר 1922 :

איז אפֿשר אַ נס גאָר,
וואָס מיר האָט פֿאַרהאַלטן —
אַ זיידע אַן אַלטער
מיט ברעמען — צוויי קוסטעס פֿאַרפֿראַסטיקט,
וואָס שטענדיק מיר ווינקט ער
מיט קוקן אין אויגן

און וואָרנט
מיט האַריקן פֿינגער —
מען טאַר ניט ...

אַליין שמואל האַלקין האָט זיך אַנטפלעקט אין דער סאַוועטיש-ייִדישער דיכטונג ווי "אַפֿשר אַ נס גאַר". זײַן "וויי און מוט" איז איבערפֿולט מיט מינאַר פֿון שווערן פֿאַרגעפֿיל, מיט סימבאָליש-פֿאַרבאַרגענע און צומאַל גאַנץ דורכזעוודיקע נבֿיאות. איז דען אַ חידוש, וואָס די דעמאָלט אָפֿיציעלע קריטיק האָט אים באַוואָרפֿן מיט שטיינער ?

און צי דאַרף מען זיך ווונדערן וואָס דער ערשטער האָט געבענטשט דאָס דאָזיקע בוך דער עלצטער און פֿילבאַרסטער דיכטער אונדזערער דור האַפֿשטיין, וועמענס ווערטער האַלקין האָט גענומען ווי אַ מאַטאַ צו זײַנער אַ פֿאַעמע: "און וויי און מוט איצט קאָן איך ניט צעטיילן" ? אין יאָר ווען ס'איז דערשינען "וויי און מוט" (1929) שרײַבט האַפֿשטיין אין אַ בריוו קיין אַמעריקע צו זײַן גוטן פֿרײַנד, דעם שרײַבער דניאל טשאַרני: "... האָט איר געזען ש. האַלקינ(ס) בוך לידער וויי און מוט ? פֿדאי אים האַבן — אַ גוטער בוך. איך וועל אים אייך אַרויסשיקן אויב איר האָט אים ניט. שרײַבט מיר אָן".*

אין ערשטן לידער-ציקל פֿון יענעם בוך — "רוסלאַנד", ווענדט זיך דער דיכטער צום לאַנד :

טײַער איז אונדז יעדער הויב פֿון דיין האַנט
און ווייטיקדיק-שווער זי פֿאַרטראַגן —
און, ווי גרויס ס'זאַל ניט זײַן איצט דער בראַך און די שאַנד
מיר קומען פֿאַר דיר זיך קלאַגן :
אויף ווהיזן באַשווערן איצט וואָסערן ?
אויף ווהיזן, צו וועלכע לענדער ?
גליקלעכע רוסלענדער גאַסן,
איז אייך מיר וועלן זיך ענדיקן.

ניט באַשערט אייך געווען ביז היינט
זען אונדז אויסגיין אונטער ווילדער ירושה,

* בריוו פֿון ייִדישע סאַוועטישע שרײַבערס, העברעיִשער אוניווערסיטעט, ירושלים, תשמ"ב

און איצטער מיר גייען אין שפּאַן
און שטאַרבן פֿון אייערע קושן.

פּדאי צו באַמערקן, אַז אין יענע צייטן האָט מען נאָך ניט מער ווי מיט
אַ "קוש" געפרוּווט אַוועקנעמען די נשמה ביים ייִדישן פֿאַלק און צי דען
נאָר ביים ייִדישן? — כאַראַקטעריסטיש, אַז אויך דער באַגריף "רוסלאַנד"
איז דאָן געווען נישט אין דער מאַדע, כּמעט ווי טריף פּסול. אַפֿילו אַזאַ
קריטיקער ווי יחזקאל דאַברושין, וואָס באַציט זיך צו האַלקינס פּאַעזיע מיט
מער פֿאַרשטענדעניש האָט אים אויך פֿירגעוואָרפֿן :

"... מע זעט דאָך בחוש דעם פֿאַרפֿירערישן געדאַנק-וועג, דאָס ברענגט
אים אַפֿילו צו ברויכן דאָס אַנאַכראָניסטישע וואָרט "רוסלאַנד", טאַקע דער-
פֿאַר, ווייל האַלקין האָט אַהער, אויפֿן נייעם ראַטנלענדישן באַדן אַראַפּ-
געבראַכט באמת די אַלטע, די לאַנגבאַוואוסטע נאַציאָנאַליסטישע טענות*."

ווי ביי די טייכן פֿון בבל זיצט ער, דער פּאַעט, און קלאַגט :

אַז קיינער פֿאַרנעמט ניט די לייד פֿון פֿאַרגיין,
קיינער זעט ניט, ווי פֿאַרביקער בויגן פֿיבערט! ...
אוי, ווען אַ נס טרעפֿט מיט מיר כאַטש אַליין ...
איך זאָל ווי אַ פֿויגל, די שעה אַריבער!

צי :

טרייסט מיך ניט מיט ברעגן אַנדערע
אַן אַבֿל בין איך היינט — איך זיך צוקאַפּנס :
ביי שטערנדיקער נאַכט, ביי בלינדע וואַנדערער
איז לעצטן אַפּרו.

און אַפֿילו דאָרט וווּ האַלקין פּרוּווט זיך שוין צו שטעלן, אַזוי צו זאָגן,
איך ריי מיט אַלע, וועלכע באַזינגען "פֿרייד און ברויז אויף יעדער גאַס",
הייבט ער אויך אָן זיין אַ ליד מיט :

איך הויכן איז רויט נאָך רויטער,
איך הויכן איז טראַט נאָך הילכיקער —
פֿון ציגל אַ טורעם געבויט איז,
אַ טורעם ביז זילבערנעם מילך-וועג ...

* "סאָוועטישע דיכטונג", פֿאַרלאַג "עמעס", מאַסקווע 1935, ז' 80.

הערט זיך איין אין דעם דאָזיקן פלומרשט-אַפטימיסטישן פֿרייד-געשריין, וועלכער הילכט אָפּ אין אונדזערע הערצער און וועקט די ווייטסטע גע- דענקשאַפֿט וועגן דעם טראַגיש-באַרימטן בבל-טורעם!

אודאי קענען מיר איצט גאָר אַנדערש אָפּשאַצן און אויף סײַ באַזיניקן האַלקינס דעמאָלטיקע רייד. מיר, וועלכע זענען לעבעדיקע עדות וועגן דעם ווי קאַטאַסטראַפֿאַל ס׳קראַכט דער סאָוועטיש-אימפערישער בבל-טורעם און אַרום טראַגן זיך שוין ווילדע ווייגעשרייען און ביטערע קללות פֿון די צעקריגטע פֿעלקער אויף אַלע אויסגעמישטע צעקאַליעטשעטע לשונות.

* * *

דריי יאָר נאָך דעם ווי מען האָט האַלקינען באַפֿרייט פֿון צוואַנגס-לאַגער, אין יאָר 1958, האָט מען אין רוסיש אַרויסגעגעבן אַ בוך אויטאָ-ביאָגראַפֿיעס פֿון די אַנזעעוודיקסטע סאָוועטישע שרייבערס. אויך אונדזער דיכטער איז געצווונגען געווען צו לאָזן אָפּדרוקן זײַן אידעאָלאָגיש גוט-צוגעקעמטע אויטאָביאָגראַפֿיע. דאָרטן פֿאַרצייכנט ער אַגבֿ: "נאָר אויב פֿאַר אים, פֿאַר האַפֿשטיינען, איז זײַן ערשט בוך "ביי וועגן" (ווי פֿאַר לייב קוויטקאָ זײַן בוך "טריט", ווי פֿאַר פּרץ מאַרקישן — "שוועלן") געווען די גרויסע זיכערע שוף, וואָס האָט דורכגעשניטן אַ נייעם וועג פֿאַר דער דעמלט נאָך יונגער ייִדישער פּאַעזיע, וואָלט איך מיין ערשטע זאַמלונג "לידער" פֿאַרגליכן מיט אַ קליין שיפֿל, אין וועלכן מע האָט מיך אָפּגעפֿירט פֿון ברעג אין מיטן ים און געזאַגט: אַט דאָ שפּרינג אַרויס און שוויים...". יאָ, האַלקין האָט זיך געלאָזט שווימען און מיט דורותדיקער ייִדישער עשקנות און מוטיקייט, געראַנגלט זיך מיט די בייז-צעשטורעמטע ים-כוואַליעס, געקומען איז ער צו אונדז אַן אויסגעליכטיקטער דורך בראַך און איבערבּראַך, געקומען און זיך אַנטפּלעקט ווי איינער פֿון די אַריגינעלסטע פּאַעזיע-מייסטערס אונדזערע, ווי אַ ברייט פֿאַרנעמיקער און פֿאַרטיפֿטער ליריקער, אַנהייבנדיק פֿון זײַנע "וויי און מוט"-מאַטיוון ביז צו זײַן ליבע-בוך, פֿון זײַנע מלחמה-לידער און סימבאָלישע באַלאַדן, ביז צו זײַנע עכט-נאַציאָנאַלע דראַמאַטורגישע שאַפֿונגען. (אײַנגעשלאָסן די אויסנאַמלעכע איבערדיכטונג פֿון שעקספּירס "קעניג ליר").

מען קען מיט רעכט זאָגן, אַז האַלקינס גרעסטער מוט איז באַשטאַנען דווקא אין דעם, וואָס ער האָט אויף זײַן און נאָר אויף זײַן פּאַעטישן אופֿן

עפֿנטלעך אַרויסגעבראַכט זײַן טיף-ײַדישן װײַ. און דאָס איז געװען אין
יענער ברוטאַלער צײַט, װען מײנסטנס פֿון אונדזערע דיכטער האָבן שװין
געשטיקט אין זיך דאָס דאָזיקע געפֿיל און נישט נאָר דערפֿאַר װײַל דאָס
"האַט געשמעקט מיט קרימינאַל", נאָר מען איז אױפֿריכטיק געקומען צו
דער הספּמא, צו װעלכע האַלקין אַלײַן איז געקומען אַ סך שפּעטער אין זײַן
בוך "פֿאַר אַ נײַעם פֿונדאַמענט" (מאָסקװע, 1937):

מיר שרײַבן, װאָס מיר װילן

מיר שרײַבן, װאָס מע טאַר

מיר שרײַבן, װאָס מיר װילן,

מיר שרײַבן, װאָס מע דאַרף.

("אונדזער דיכטונג")

אַבער אױך אין בוך "קאַנטאַקט" (1935) אין װעלכן דער דיכטער,
גרענעצט זיך אַפּ פֿון זײַנע פֿלומרשט באַגאַנגענע "חטאים" און שליסט
זײַן פֿולשטענדיקן קאַנטאַקט מיט דער "סאָװעטנלענדישער װירקלעכקײַט",
קען ער נישט ניט דערמאַנען מיט גרויסער װײַטיקלעכער ליבשאַפֿט זײַן
היים :

היים מײַנע — קינדערשע הױפּטשטאַט !

ביים אַרײַנגאַנג אין יאַרן אַזױנע —

מיר װילט זיך דיך לױבן, דיך קרױנען,

אין גאַסן אין דײַנע אַ רױש טאַן.

שווער איז געװען מיר צו טראַגן

דײַן שװידער, דײַן אַנווער, דײַן שװײַגן,

דעם אומעט, װאָס בליט אױף די צװײַגן

פֿון בײַמער אין זומער-פֿאַרטאַגן.

געפרװוט כ׳האַב דאָס פּנים באַהאַלטן,

דער שטױב זאַל די װײַסלען ניט שנײַדן —

געמײַנט איך װעל קאַנען פֿאַרמײַדן

די פּײַן פֿון דײַן אױבערגעשטאַלטונג.

כזוייס נישט קיין אַנדער דיכטער אין אונדזער ליטעראַטור, וואָס זאָל געווען באַזינגען אַזוי פֿיל מאָל און אַזוי טרײַ די ליבע פֿון אַ מענטשן-פּאָר. דאָס ליבע-ליד בײַ האַלקינען איז ווי אַ רעגנבויגן איבער גאָר דער דיכטונג זײַנער, איבער אַלע זײַנע ערדישע וואַגלענישן. אַ רעגנבויגן, וואָס שעמעריט און גיסט זיך איבער מיט אַלע שאַטירונגען און קאַלירן, מיט גאָר דער שײַן און פֿיין פֿון טיף-מענטשלעכסטן געפֿיל.

אַט איז דאָס ליד זײַנס תּמימותדיק פּראָסט און מײַדלש-רײַן: "מע זאָגט דאָס איז אַ זינד — / איך ווייס? / ער האָט געקושט מיך בלינד, / ער האָט געקושט מיך הייס, / מע זאָגט דאָס איז אַ זינד — / איך ווייס? / ער האָט מיך אַנגערופֿן פֿרוי, / ער האָט מיך אַנגערופֿן קינד, — / איז דען דאָס אַלץ פֿאַרווערט אַזוי? / איז דען דאָס אַלץ אַ זינד? / ער האָט מיך שטאַרק אַרומגענומען / און געבעטן: קומען, קומען, / און אַפהאַלטן מיך וועלן ניט / קיין רעגן און קיין ווינט, — / איז דען דאָס אויך אַ זינד?"

און אַט איז דאָס ליבע-ליד זײַנס לײַדנשאַפֿטלעך-דראַמאַטיש: "דו זאָגסט, איך מוז דיר אויסוואַרצלען פֿון האַרצן — כּמ״ז! / כּוואַלט צוליב דעם פֿון איין עק וועלט צום צווייטן גיין צופֿוס, / אין הויכן גראַז פֿאַר-שטעלן זיר, איז ווילדו וואַלד, / אַהינטער בערג באַהאַלטן זיך פֿון דיין געשטאַלט. / דו האָסט מיין לעבן אויפֿגערודערט ביזן דעק. / דו ווילסט וועל איך פֿאַרשוויגן דיר, פֿאַרבײַגן דיר אין וועג, / נאָר לערן אויס פֿאַרגעסן דיר זאָל זײַן כאַטש גרינגער, / און זאָג, וואָס זאָל איך טאָן / מיט דער אומשטערבלעכקייט פֿון דינע פֿינגער?"

אַן אַנדערש מאָל ווערט האַלקינס ליד פֿרײַוואַליש, פֿאַרצויגן מיט אַ דורכזיכטיק עראַטיש וואַלקנדל: "ווער קאָן דאָס בײַשטיין קעגן לאַכנדיקע צײַן, / ווען מויל און ליפֿן זײַנען פֿריש און מלאַ חן, / דער האַלדז ביז ברוסט — ניט נאַקעט, נאָר אַנטבליזט. / און עטוואָס טיפֿער נאָך — די אומשולד קוקט אַרויס. / דאָס האַרץ דאַרף זײַן פֿון אייזן, צי פֿון שטיין — / ווער קאָן דאָס בײַשטיין קעגן לאַכנדיקע צײַן? / ווער רעדט, אַז אַט דאָס שוימיק פּערלדיקע פּאַר / פֿאַרמאַגט אַ קנייטש אין מיט / מיט חן פֿאַרפֿולט ביז גאָר, / און איבער דעם — אַ קינדערש-ציטערדיקע ליפֿ, / און יעדער ליפֿ, / און יעדער ריר פֿון ליפֿ איז ווי דאָס לעבן ליב."

ווי גאַלדענע פּוסות מיט שטאַרקן שוימיקן וויין זענען איבערפֿולט מיט

לעבנס-חכמה האלקינס באיאָרטע אומרויַקע ליבע-לידער, אַזעלכע ווי "ליכטיקער זינגער", "דער וואַלקו", "די אינד", "דו האָסט מיך ליב אַזאַ", די באַלאַדע "ליקוי חמה" און פֿיל, פֿיל אַנדערע, וועלכע ס'וואַלט נישט געשאַדט אַרויסברענגען דאָ אין גאַנצן ווי אַ מין מיני-אַנטאַלאָגיע פֿון האַלקינס ליבע-ליד. אָבער דאָ וואַלטן בלייך און אַפֿשר גאָר איבעריק געוואָרן אַלע מיניע רייד וועגן אַט דעם גרויסן דיכטער... און מיר ווילט זיך נאָך ריידן און דערציילן וועגן אים.

פֿון זיין יוגנטלעכן הייסן געפֿליסטער, פֿון זיין התלהבֿותדיקן פֿרייד-געפֿיל פֿאַר גאָטס חידוש, וואָס הייסט ליבע. פֿון זיין "טייערע מיניע, האָר-ציקע מיניע, — / אַט ווי דו זעסט גיי איך אום און איך טענה: / טייערע מיניע, האַרציקע מיניע", ווערטער, וועלכע אַ גאַנצער דור ייִדישע שילער און סטודענטן האָבן איינגעחזרט, כאַטש זיי, די ווערטער, האָבן אויסגעפֿעלט אין די לערן-פּראָגראַמען; פֿון דעם — ביז צו דער האַרצייַסנדיקער פּיינפֿולער ליבע-תּפֿילה, וועלכער האָט זיך דורכגעריסן צו אונדז פֿון הינטער די טורמע-ווענט און לאַגער-פֿאַרצוימונגען:

אויף איין עק וועלט — איך, און דו — ערגעץ דאָ, ביי אַ צווייטן,
און צווישן — די ערד מיט איר לענג, מיט איר ברייט טוט זיך
שפּרייטן,

נאָר ווי זאָלסט ניט שטיין — ביי דיין ברעג פֿון דער וועלט, צי
דערנעבן —
מיין רופֿן צו דיר, שוין אַן מיר און אַן דיר, וועט נאָך לעבן.

טייל פֿון האַלקינס קריטיקערס האָבן אַמאָל באַשולדיקט דעם דיכטער,
אַז זיינע ליבע-לידער זענען "צו פּערזענלעך, צו אינדיוידוואַליסטיש".
סאַראַ פֿאַרבּלענדעניש! ס'איז גענוג פֿירצוברענגען נישט מער ווי אַכט
שורהלעך, פּדי מיר זאָלן זיך איבערצינגן, אַז האַלקין ווי יעדער גרויסער
ליריקער גייט — וואָס אַן אמת טאַקע — פֿון פּערזענלעכן, אָבער ער דער-
הייבט עס צו עכט-אנויווערסאַלער רחבֿות:

דו קוקסט אויף מיר אַזוי,
ווי ס'קוקט אַ מאָל אַראָפּ פֿון צווייג אַ טראָפּן טוי
און ווייסט ניט: פֿאַלן אויף דער ערד, צי ניין?
ווייל אויפֿן צווייגל איז אים קיילעכיק,

ווייל אויפן צווייטן איז ער ריין,
און ס'שיינט די זון אויף אים,
און ער איז מלא חן:
אי דורכזיכטיק, אי פול מיט זיך אליין.

אין אַט דעם "טראַפּן טוי" האַלקינס, וואָס גיט איבער אַזוי תּמּימותדיק-
טריי דאָס אינטימסטע, דאָכט זיך, געפּיל, אין דאָזיקן זוניקן טראַפּן שפּיגלט
זיך אָבער אויך, ווי מיר דאָכט, די דראַמאַטישע קאָלזיע פֿון "טרויעריק-
זיסן" מענטשלעכן לעבן בכלל.

* * *

שמואל האַלקין איז נישט געווען קיין דירעקטער אַנטיילנעמער אויף
די שלאַכט-פֿעלדער קעגן דעם נאַצי-שונא, אָבער יענע גורלדיקע און
גרויזאָם-טראַגישע מלחמה-יאָרן האָבן אויפֿגעטרייסלט זיין פּאָעזיע נישט
ווייניקער ווי ביי זיינע נאָענטע פֿריינד און דיכטער-קאָלעגן — די פֿראַנט-
לייט עזרא פֿינינבערג און אהרן קושניראָוו.

"אין וויי פֿון אָפּגעבן אַ שטאַט, אַ געגנט — / אין צער, וואָס האָט צו
זיך קיין גלייכן ניט; / אין שעה, ווען ס'איז קיין צייט געבליבן פֿרעגן; /
"וווּהיז?" — געשטאַנען איז דער גלויבן אינדערמיט, / געהיט און ניט
געלאָזן זינקען דאָס געמיט". אַזוי פֿאַרצייכנט ער אין זיין ערשט ליד
"אונדזער גלויבן" פֿון בוך "ערדישע וועגן" (אַגיו — מלוכה-פֿאַרלאַג "דער
עמעס", מאַסקווע, 1945).

פֿון די ערשטע ביז צו די לעצטע מלחמה-טעג האָבן מיר דאָן אַלע
געלעבט "אין צער, וואָס האָט צו זיך קיין גלייכן ניט", געלעבט, געראַנגלט
זיך מיטן פֿאַרהאַסטן שונא, געפֿאַלן, באַוואַשנדיק זיך מיט בלוט, ווידער זיך
געהויבן אין שלאַכט און אין אַ רגעלע שטילשטאַנד, צי רוי — פֿון דער
נאָענטסטער טיף ביז צו דער ווייטסטער הייך — אַרויסגעקערעכצט צוזאַמען
מיט אונדזער דיכטער: "אוי, ווען וועט ווערן ליכטיק?" ... מיר האָבן דאָן
מיטגעבליטיקט מיט אַלעמענס צער-און-צאַרן. צי זענען אָבער טאַקע
אַלעמען אָנגעגאַנגען אונדזערע "טיפֿע גריבער רויטע ליים. כ'האַב אַמאָל
געהאַט אַ היים"? ... ס'האַט זיך געוואָלט גלייבן, אַז יאָ — עמעצן וועט
יאָ אָנגיין, ווייל זעט ווי ס'ענדיקט זיך האַלקינס באַרימט ליר "טיפֿע גריבער":
"קומען וועלן גוטע צייטן — / וועט דאָס מול אויך זיך בייטן, / וועלן

ווייען ווערן לינדער, / וועלן ווידער וואקסן קינדער, / וועלן קינדער שפילן,
רוישן / ביז די קברים פון די קדושים, ביז די טיפע רויטע גריבער, — /
אז דער וויי זאל ניט אריבער. / טיפע גריבער, רויטע ליים — / כ'האב
אמאל געהאט א היים."

אין יאר 1919 — מיט 26 יאר צוריק, איידער ס'איז פֿארעפנטלעכט
געוואָרן דאָס אויבן-ציטירטע ליד פֿון שמואל האַלקין, האָט גאָר אַן אַנדער
דיכטער אויסגעקלאָגט זײַנס אַ ליד "פֿון אַן אַלטער שטאָט אַ טױטער, —
יידן-שטאָט" און פֿאַרענדיקט האָט ער כּמעט ווי האַלקין, כאָטש אין זײַן
אייגן-אייגנארטיקן נוסח :

וועלן קינדער אפשר קומען
ביז דעם זון-קוואל פירן שפילן
און פון זון-קוואל הערן מעשיות —
און ביז טיפן הארץ פארשוויגן
אָט דאָס פֿאַלק פֿון לאַנד פֿאַרשטאַפּטן
און ביז טיפן בלוי געדענקען
און אַ לידל צערטלעך זינגען
נאָך דער טױטער שטאָט, דער אַלטער
יידן-שטאָט.

דאָס ליד וועט איר געפֿינען אין לייב קוויטקאָס בוך "1919" פֿאַרן זעלבן
יאר ... סאַראַ פֿאַטאַלער איבערוף צווישן פֿאַרשידענע טראַגישע יאָרן און
פֿאַרשידענע ייִדישע דיכטער !

וויסנדיק אויך וועגן דעם וואָס מיט זיי, מיט אונדזערע דיכטער האָט
שפּעטער פֿאַסירט אין סאַוועטנלאַנד, וואָס מיט אונדז אַלעמען איז געשען,
וואָס ס'קומט איצטער פֿאַר מיט אונדז און אַרום אונדז, שטייען מיר נאָך
אַלץ צווישן האַלקינס "אונדזער גלויבן" וואָס היט און "לאַזט נישט זינקען
דאָס געמיט" און זײַן אויסגעווייטיקטן קרעכץ :
"אוי, ווען וועט ווערן ליכטיק ? ..."

* * *

משה ליטוואַקאָוו האָט נאָך אין יאָר 1925 אין זײַנער אַן אַרבעט מיט
חידוש פֿאַרצייכנט וועגן האַלקינען: "דאָס איז אַן אינטערעסאַנטע דער-
שיינונג. אַ מיין ייִדישוירטער העבריער ... אַן אייגנארטיקער טאַלאַנט,

וועלכער ציט זיין יניקה מער פֿון דער העברעיִשער ליטעראַטור און האָט אַ קנאַפּע פֿאַרבינדונג מיט דער מסורה פֿון ייִדיש" * . . . שווער צו וויסן, פֿאַרוואָס דער דאָזיקער "עמעס" פֿון ליטוואַקאַוון, קלינגט פֿיל מילדער פֿון אייניקע זיינע באַלשעוויסטישע אַרויסזאַגעכצן וועגן קוויטקאַז, מאַרקישן און אַנדערע, אָבער אויך דער "עמעס" איז קיין אמת ניט.

אודאי איז האַלקינס דיכטונג באַפֿרוכפּערט געווען מיט נישט ווייניק תנ"ך-אימאַזשן, זיין בילדערישקייט — מיט אַסאַציאַטיווע ווידערקלאַנגען פֿון אגדה-חכמה פֿון אַלטע מוסר-ספֿרים, פֿון חסידיש אד"ג. אָבער דאָס אַלץ אַנטפלעקט זיך אין זיינע שאַפֿונגען ווי איין נאַטירלעך-האַרמאָנישע גאַנצקייט מיט זיין טיף-אינגעוואַרצלטן, פֿאַלקסטימלעך-פּערלדיקן ייִדיש-לשון. אַט לייענען מיר, למשל, איינע פֿון האַלקינס פּאַעטישע שעדעוורען, מיט וועלכן ס'עפֿנט זיך זיין בוך "קאַנטאַקט", אַ משלדיק ליד, וואָס קומט אויך פֿון אונדזערע אַלטע פֿאַלקס-קוואַלן :

דאָס גלאַז איז דורכזיכטיק און ריין —
 דו זעסט דורך דעם די גאַנצע וועלט :
 ווער עס וויינט און ווער עס קוועלט.
 נאָר ווי דו האָסט איין זייט פֿאַרשטעלט
 מיט זילבערפֿאַרב, וואָס האָט די ווערט
 אַ גראַשן געלט, צי עטוואָס מער, —
 פֿאַרשווינדט פֿון אויג די גאַנצע ערד,
 פֿון ריינעם גלאַז אַ שפיגל ווערט.
 און ווי דער שפיגל זיין זאָל ריין —
 דו זעסט אין אים נאָר זיך אַליין.

דער פּישוף פֿון אַט דעם קונסט-ווערק באַשטייט אין דעם, וואָס יעדערער פֿון אונדז האָט זיך, קלער איך, אַרומגעטראָגן מיט אַן ענלעכער לעבנס-דערפֿאַרונג — ס'האָט זיך, צייטנווייז, ממש געבעטן אויף דער צונג — אָבער טאַקע נאָר איינער האָט עס געשטאַלטלעך אַנטפלעקט פֿאַר אונדז מיט אַזאַ גאונישער, וואַלט איך געזאָגט, בולטקייט און פּשטות. און דער איינער איז האַלקין !

* "אין אומרו", פּאַרלאַג "שול און בוך", מאַסקווע, 1926.

און לאַמיר אַ ביסל שטוינען איבער דער אייגנארטיקער קרעפטיקייט פֿון זײַן ייִדיש-לשון: סטרוקטורעל שטעלן מיט זיך פֿאַר די אויבן-ציטירטע צען שורות — אַן איינהייטלעכן בילדערישן געדאַנקען-שטראַם און דאָך איז, ווי סע זאָגט זיך, יעדער וואָרט אויף זײַן אָרט און האָט זיך זײַן מוזיקאַלישע לופֿטיקייט.

אַבער ווער קען נאָך שענער זאָגן ווי דער דיכטער אַליין איז זײַן בוך "מיין אוצר" * :

... יעדער וואָרט זאָל האָבן פֿעסט זײַן באַדן.

יעדער אות זאָל פֿרײַ אין לופֿט זיך באַדן —

אַ געשאַנק איז דיר אַזאַ געגעבן —

מענטשן צו פֿאַרגרינגערן דאָס לעבן.

זעסט, זײַ זײַנען דאָך אין זאָרג פֿאַרטיפֿט —

מאָך זײַ כאַטש ניט שווערער מיט דײַן שריפֿט.

("דאָס וואָרט איז הייליק")

* * *

ווי כּיזאַל נישט געווען זײַן אַ טױט-מידער, נאָך 12 שעה שווערער אַרבעט אין די קוילן-קבֿרים, ווי מיר פֿלעגן אַנרופֿן די שאַכטעס פֿון וואָרקוטאַ — ווי כּיזאַל ניט געווען זײַן דורשטיק אויף אַ ביסל רו, נאָר אויב ס'איז צו אונדז דערגאַנגען, אַז ס'איז געקומען אַ נײַער עטאַפּ אַרעסטירטע, פֿלעגן מיר — אַ בינטל ייִדישע לאַגערניקס — אַרויסגיין זײַ מקבל פנים זײַן: אפֿשר וועלן זיך אין אַט דער פֿינצטערער מאַסע נײַ-אַנגעטריבענע "מלוכה-פֿאַרברעכער", אויסזוכן אויך אַ פֿאַר יידן ...

יענץ מאָל האָט איינער פֿון די געקומענע, דווקא מיך געפֿונען, ער איז שנעל פֿאַרביי און זײַטיק, אַזוי זיך, גלאַט אין דער וועלט אַרײַן, אַרויס-געשמייכלט:

— יהודי?

— יאָ, יאָ — אַ ייד! — האָב איך אַ דערפֿרייטער אים אַ כאַפּ געטאַן

פֿאַר אַן אַרבל פֿון זײַן צעפֿליקטער פֿופֿאַיקע ...

דעמלט, סוף 1952, האָט עס געקענט אויסזען געפֿערלעך — ס'האָט

* מאַסקווע, 1966, פ-ג "סאָוועטסקי פּיסאַטעל".

נאך געבושעוועט דאָס בלוט-בלבול וועגן די ייִדישע "מערדער אין ווינסע
כאַלאַטן". אָבער... אַלע ניט-יידן זענען דאָך אויך געקומען זוכן זייערע
"זעמליאַקעס" — לאַנדסלייט, האָט זיך עס שוין במילא געלייגט אויפֿן
שכל — ס'איז בשר...

יענער ייד האָט זיך טאַקע אַרויסגעוויזן ווי מינער כמעט אַ "זעמליאַק"
(געבוירן אין מיין פּאָדאָליע און "צוגענומען" האָט מען אים אויך פֿון
מאָסקווע). דאָס איז געווען דער איצט באַוווּסטער העברעיִשער שרייבער —
צבי פּרייגערוזאָן ז"ל (באַקאַנט לויט זײַן פּסעוודאָנים — צפֿוני).

אַט דער געשמאַקער, היימישער ייד, האָט מיר טאַקע געבראַכט דעם
ערשטן לעבעדיקן גרוס פֿון האַלקינען, מיט וועמען ער איז צוזאַמען געזעסן
אין איינעם פֿון די לאַגערן אין אינטאַ — אַן אָרט, נישט אַזוי געפֿערלעך
ווייט פֿון אונדז, אָבער דאָך — דרומדיקער (דאָרט זענען אַפֿילו, זאָגט מען,
געוואָקסן ביימלעך!). ער, פּרייגערוזאָן, האָט פֿיל דערציילט וועגן האַלקינען,
אויף אויסנווייניק געלייענט זײַן ליד אויף רוסיש — "דאָראַזשענקאַ" —
דאָס שטעגעלע, און התלהבֿותדיק האָט ער כמעט ווי אויסגעזונגען די
שורות פֿון האַלקינס "מיין נצחון":

... ס'האַט די קלעם מיר ניט צעבראַכן,

ניט געמאַכט מיר קליין,

כ'בין אַרויס מיט אַ נצחון

איבער זיך אַליין —

זייער שאַטן אויף מיין שיין האָט

זיך ניט אַפּגעזעצט.

ער האָט מיר אויך פֿירגעזונגען זייער אַ קאַמיש לידל, וואָס זיי ביידע,
האַלקיז און פּרייגערוזאָן, האָבן פֿאַרפֿאַסט, דאָס איז געווען אַ מין "מאַקאַ-
ראַניק" — אַ געמיש פֿון רוסיש, ייִדיש און העברעיִש. דאָס לידל, האָט זיך
אַנגעהויבן, געדענק איך, מיט די ווערטער:

אוי וויי, שמולקע, אוי וויי, הירשקע,

ס'קאַזשדים דניאַם ווסיאַ הירשע, (ביטערער) הירשע.

דאָס לידל, צוזאַמען מיט אַנדערע, האָט פרייגערוואָן, שוין זייענדיק אויף דער פֿרײַ, געוונגען מיט זײַן מעלאָדיע און פֿאַרשריבן אויף אַ טאַשמע. כּיגלייב, אַז די קינדער זײַנע, האָבן עס אויסגעהיט און מיטגעבראַכט קײַן ישראל.

סוף 1955 — האָט מען מיך ענדלעך באַפֿרײַט פֿון צוואַנגס-לאַגער און כּײַבן צוריק געפֿאַרן קײַן מאַסקווע, אויפֿן קאַזאַנסקע וואַקאַזאַל האָט מיך צווישן אַנדערע באַגעגנט מײַן טײַערער לערער עליע פֿאַלקאַוויטש זײַל, וועלכער האָט מיר אײַנגערוימט, אַז שמואל האַלקינען האָט מען אויך מיט אַ צײַט צוריק באַפֿרײַט. ער געפֿינט זיך אין מאַסקווע, באַגריסט מיך גאַר האַרציק און וואַלט מיך גערן געוואַלט זען ...

ווער קען דען פֿאַרגעסן די ערשטע באַגעגעניש אונדזערע? ... איך האָב געטראָפֿן דעם ליבן, גוטן האַלקינען אַ באַוואַקסענעם מיט אַ געדיכטער שוואַרצער באַרד, דורכגעוועבט מיט גרײַזע פֿראַסטיקע פֿעדים, געקליידט נאָך אין זײַן וואַטאַווער לאַגער-הלבשה ... מיט עפעס אַ מײַן פֿאַרשטיקטן כליפֿ זענען מיר צוגעפֿאַלן אײַנס צום אַנדערן. דערנאָך — לאַנג און שווינג-דיק באַטראַכט אײַנער דעם צווייטן ...

... ער איז מיט אַ צײַט צוריק ערשט געקומען פֿון לאַגער. דאָרט האָט מען פֿאַר אים נישט געפֿונען קײַן אַנדער באַשעפֿטיקונג ווי רײַניקן קלאַזעטן. געקומען איז ער אויף צוריק, ניט ווי קײַן רעהאַביליטירטער, נאָר מען האָט אים אָפּגעלאָזט נאָך דעם, ווי אַ ספּעציעלע קאַמיסיע האָט באַשטימט, אַז ער איז שוין סײַווי אַ נוצלאַזער אינוואַליד ... (אין לאַגער זײַענדיק האָט ער שוין דורכגעמאַכט צוויי שווערע האַרץ-אַטאַקעס). איצט האָט ער בײַ זיך אין דער היים, אויפֿן פֿורמאַנאַוו-געסל, געמוזט לעבן האַלב-לעגאַל, ווייל אין מאַסקווע איז אים נאָך פֿאַרווערט געווען צו ווײַנען.

... ער האָט מיר געבעטן עפעס לײַענען פֿון מײַנע לאַגער-לידער ... קײַן זאָך אויף דער וועלט האָט האַלקין אַזוי ניט ליב געהאַט ווי אויס-דיכטן, לײַענען און הערן לידער; מיט יעדן געלונגענעם פֿערן, אַן אײַגענעם צי אַ פֿרעמדן, פֿלעגט ער זיך פֿרײַען ווי אַ קינד. די העכסטע מדרגה פֿון התפעלות איז געווען אַן אויסגעשרײַ אין שכנותדיקן צימער אַרײַן:

— מאַרי, דו הערסט? הער! הער!

אויף וואָס מאַרי זײַל, די טרײַע פֿרוי זײַנע, פֿלעגט אַרײַנקומען מיט אַ שײַנענדיקן שמײַכל:

— איך הער, איך הער. אַוודאי הער איך ...

שפעטער האָט ער שוין אויך געלייענט אייגענע לידער. איינע אַ ליד האָט מיר אויפגעטרייט אויפֿן גאַנצן לעבן. דאָס דאָזיקע ליד איז דאָכט זיך, דערגאַנגען צו דער פֿרייער וועלט און פֿאַרעפֿנטלעכט געוואָרן אין "די גאַלדענע קייט".

דער קיצור פֿון אַט דער ליד: ווען ס'איז צעשטערט געוואָרן דער בית המקדש, האָט דער פּה-גדול אַ וואָרף געטאָן די שליסלען צום הימל און דערפֿאַר, ווייזט אויס, זענען פֿאַרבליבן ביז היינט, צעזייט אויף גאַר דער ערד, פּהנ'ס, קאַגאַנס, קאַגאַנאָוס, קאַגאַנאָוסיס... מיר האָבן פֿון אונ-דזער, להבדיל, בית-המקדש, ווען ער האָט געברענגט, די שליסלען ניט געוואָרפֿן, נאָר געלאָזט זיי ביי זיך — און דערפֿאַר וועלן מיר באַשטראַפֿט זיין און אונדזער נאָמען וועט אויסגעמעקט ווערן פֿון דער ערד...

ווען האַלקין האָט דערזען טרערן אין מיינע אויגן, האָט ער מיר פֿאַטערלעך געטרייסט:

— פֿונדעסטוועגן איז גוט, וואָס איר האָט אויך אין לאַגער געשריבן לידער. מע דאַרף שרייבן, פֿאַרשרייבן, באַשרייבן באַדאַרף מען, קערלער — אַלץ וואָס דו האָסט פֿאַרגעדענקט אויף אויסנווייניק און אויף תּמיד. שרייבט! ער האָט אַ פֿיר געטאָן ביים האַלדז: — מע קען, חלילה, דערוואָרן ווערן, ווען סע בלייבט שטעקן די שטומקייט אין גאַרגל!...

* * *

שמואל האַלקין — דער איינציקער פֿון דער גרויסער און פּרעכטיקער פּלעיַאדע נאָכאַקטאַבערישע דיכטער, וועלכער האָט זיך על פי נס אַרויס-געגליטשט פֿון אונטער דער מערדערישער האַנט... די לעצטע יאָרן האָט ער פֿיל געקרענקט. פֿון דעסטוועגן האָט ער פֿאַרמאַגט און אויסגעהיט אין זיך אַזויפֿיל חן, פּאַעטישע גאַנצקייט און מענטשלעכע גוטסקייט, אַז אַלע אַרומ — יינגערע און אַפֿילו עלטערע — האָבן זיך געטוליעט צו אים און האָבן זיך געוואַרעמט ביי זיין שיין.

האַלקינען איז פֿרעמד געווען טראַגישע פּאַטעטיק, זיין אַלץ אַרומ-נעמענדיקע מילדקייט און זיין פֿאַרטיפֿטער ליריש-פֿילאָזאָפֿישער אוניווער-סאַליזם האָבן נישט געדולדעט קיין שום מין קעמפֿערישן טעמפּעראַמענט. דערמאָנט זיך איינע פֿון זיינע אויפֿטרייסלענדיקע לאַגער-פּאַעמען "דער

יודוי פֿון סאַקראַט* . דערצו איז ער, צי פֿון געוויינשאַפֿט, צי פֿון ביו גאַר ביטערער דערפֿאַרונג, פֿאַרבליבן זייער פֿאַרזיכטיק, געהיט פֿון אַ ביזוי אויג און צייטנווייז זיך געלאָזט פֿירן דורך דער שווערער האַנט פֿון אינערלעכן צענזאָר. דאָך און טראַץ דעם זענען די מערהייט פֿון זיינע פֿאַעטישע ווערק, געשאַפֿענע אין צוואַנגס-לאַגער און אויך נאָך דער אַזוי גערופֿענער באַ-פֿרייונג, — די לידער און באַלאַדעס, סיני די פֿאַרעפֿנטלעכטע און נאָך מער — די נישט פֿאַרעפֿנטלעכטע, — דער וואַגיסקטער בייטראַג צו דער ייִדישער וועלט-ליטעראַטור. די דאָזיקע גוטע, זיבן מאָל אין פיין געטוֹבלטע, לירישע סטראַפֿן פֿונעם לעצטן גרויסן ייִדישן דיכטער אויף רוסישער ערד, וועלן מער פֿון אַלץ עדות זאָגן און באַלייכטן די שטאַק-פֿינצטערע עפֿאַכע אינעם לעבן פֿון סאָוועטישן ייִדנטום.

זייענדיק אין "טאַל פֿון לינדן, וואָס ניט אַרומצוכאַפֿן מיטן בליק און ניט מיט ווערטער זיי אַרויסצורייִדן" זייענדיק דאָרט, ווי "ס'פֿלאַגט דיך דאָס געיאַמער פֿון מענטשן-לייב וואָס ווערט געפֿלאַגט, ווייל ס'איז קיין אויס-לייזונג ניטאָ מער פֿון אַט דעם שדיים-פתֿבֿ — דעם "נאַמער", / וואָס יעדער אויף דער פֿלייצע טראַגט" . . . געפֿינט נאָך דער דיכטער קראַפֿט און מוט אין זיין צעווייטיקט האַרץ, פֿדי דערמאַנען די אומגעבראַכטע פֿריינד און קאַלעגן:

"די לעצטע זיינען אַפֿ — ס'האַט זייער טראַט פֿאַרשלונגען / דאָס אייביקע געטופֿ פֿון פֿיס, וואָס לעבן הייסט; / און ווי יתומים ווי פֿאַר-שעמטע, ניט געטרייסט — / די לידער זייערע, וואָס האַבן אַזוי דרייסט געקלונגען, / אַוועק אין קלעם אויף קיינמאַל ווערן אויסגעלייזט, / און אַלע זייערע די שענסטע, בעסטע טאונגען — / פֿאַרשוואַרצט, פֿאַרמעקט, פֿאַררעכנט זיי פֿאַר אַלדאָס בייז". ("ווי וואַלט איך לעבן דאָרט").

און אַט ווענדט זיך אין איינעם אַ ליד די פֿרוי פֿון געפֿאַנגענעם דיכטער:

"און אויב איר ווילט דעם ריינעם, שיינעם אמת, — / זיי מוחל ליבער, מיר דאָס האַרבע וואַרט, / אויב ס'איז דאָס בעסטע, שענסטע אין דער קלעם איצט / דאַרפֿסט זיין דאָרט, איז איצטער דאָרט דיין אַרט". ("איך בין זיין פֿרוי").

דער דאָזיקער ווירדיקער שטאַלצער שלום-אַקאָרד שטעלט פֿאַקטיש

* "לידער פֿון תּפּיסה און לאַגער" (פֿאַרלאַג "ישראל בוך", תּל-אביב, 1988); ז' 122.

צום שאַנד-סלופ אויף דורות די סאַוועטישע פֿאַרברעכער קעגן מענטש און מענטשלעכקייט.

ס'איז אַלעמען אַזוי גוט געווען וואָס האַלקין האָט פֿאַר די לאַגער-יאָרן, אין פֿראַסט און אין וויוגע, נישט אָנגעוואָרן זײַן גלעטנדיק-ברוסטיקע שטימע און לײענענדיק זײער טרויעריקע, צו מאַל — פֿאַרצווייפֿלטע און דאָך פֿול מיט לױטערן בטחון לאַגער-לידער, האָבן זײַנע מילדע אויגן אַרײַנגע-קוקט גלײַך אין האַרצן אַרײַן :

"און יענע שאַרפֿע גוף-צעברעכנדיקע שטיינער / אין וועג, וואָס זײַנען אויפֿגעשטאַנען מיך אַנטקעגן — / זײ האָבן ניט פֿאַרקרימט דעם וועג פֿון מײַנע וועגן, — ניט אָפֿגעשטויסן מיך פֿון אים, ניט אָפֿגעפֿרעמדט, / ווען צווישן שטיין און שטיין בין איך געווען פֿאַרקלעמט / דו זעסט, דער קוואַל, ער ווערט דאָך נאָכאַמאָל געלײטערט / און דו האָסט זיך פֿון אים ניט ווילנדיק דערווייטערט / אַף אײַן שפּאַן מער, ווי דו האָסט רעכט דערויף — / און דיין נשמה אין דער קלעם, כאַטש פֿרײַ דער גוף".

די סטראַפֿן געהערן צו אַ ליד "דער אָנהויב וועג". און פֿאַרשטענדלעך איז געווען פֿאַר אַלע, אַז בלױז טרײַהייט צום אײַגענעם שטאַם, צו די געלײטערטע פֿאַלקס-קוואַלן, צום אמת, האָבן געקענט אויסהיטן דעם דיכטער פֿון פֿײַזשער פֿײַן און מאַראַלישן אונטערגאַנג. אַפֿילו אין קלעם פֿון "גוף-צעברעכנדיקע שטיינער", אַפֿילו ווען דער קערפּער איז פֿאַרקנעכט, איז מעגלעך אויסצוהיטן שטאַלצע אינערלעכע פֿרײַהייט. און פֿאַרקערט : האָסטו כאַטש אויף אײַן שפּאַן דערווייטערט זיך פֿון יענעם קוואַל, "פֿאַר-קרימט דעם וועג פֿון דינע וועגן" — וועט דיר קיין שום אַזוי גערופֿענע אויסערלעכע פֿרײַהייט נישט העלפֿן — "די נשמה בלײַבט אין קלעם" — פֿאַרבלײַבסט אַ פֿאַדלער קנעכט.

און דווקא אין די, אין געהיים אויסגעווייטיקטע, "לידער פֿון תּפֿיסה און לאַגער" אַנטפלעקט זיך פֿאַר אונדז דער דיכטער צום ערשטן מאַל אין זײַן גרויסער רײַז-תּוכיקער עכטקײט, ממש ווי אַ באַפֿרײַטער פּראַמעטיי, וואָס האָט אָפֿגעהאַלטן דעם גרעסטן זיג — דעם "נצחון איבער זיך אַלײַן". און דווקא פֿון דער שטאַק-פֿײַנצטערניש קומען אַרויס אַזעלכע קלאַרע ליכטיקע שורות :

דער חושך זאָל אַנטרינען —
אַ ליכטל טראַג אַרײַן.

און אויב ס'וועט ניט באגינען,
וועט כאַטש ניט פֿינצטער זײַן.

(״ניט יאָג די נאַכט מיט פֿלעקענער״)

אין די יאָרן 1955-1957, יאָרן — ערשט נאָך אונדזערע לאַגער-
אַפֿקומענישן, ווען ס'פֿלעגט זיך נאָך צײַטנווייז דוכטן, אז פֿון הינטער די
פֿלייצעס טרעט נישט אָפּ און ס'באַגלייט אונדז נאָך אַלץ דער באַוואַפֿנטער
קאַנוואַי, ווען ״די ווענט צו מיר אין שטוב זיי האָבן אויערן / און אפֿשר
אויגן אויך וואָס קאַנען בויערן / נישט נאָר אַ צווישן-וואַנט — אויך
פֿעסטונג-מויערן...״ אין יענע יאָרן האָט שמואל האַלקין נישט איין מאָל
געלייענט פֿאַר מיר זײַנע טורמע-און לאַגער-לידער. געוויס, מײַן איך,
בין איך נישט געווען דער איינציקער, צו וועמען דער דיכטער האָט געהאַט
גענוג צוטרוי פֿאַר אַזאַ מין איינשטעלעניש; נאָר אויב נישט דער איינציקער
בין איך, ווייס איך, פֿאַרט געווען צווישן די געציילטע. און דאָס וועט מײַך
וואַרעמען ביז צו די לעצטע מינוטן מײַנע.

האַלקין, האַלקין... כ׳האַב נאָך פֿיל וואָס דערציילן וועגן אים און זײַן
דיכטונג און אפֿשר וועל איך זיך נאָך אומקערן צו אַט דעם פֿרישן,
לעבעדיקן פֿאַעטישן קוואַל. און דערווייל, ווי וועט זײַן דער סוף פֿון מײַן
מעשה-האַלקין? אַט הערט:

דו פֿרעגסט מײַך דעם סוף — ס'איז אַ סוף אויך געווען
נאָר ס'איז, ווי עס טרעפֿט זיך, אַן אומגליק געשען:

אַ טייל פֿונעם סוף, מיטן שלאָף איז אַוועק,
אַ טייל האָט פֿאַרטראָגן אַ פֿיש אויפֿן עק,

אַ טייל האָט פֿאַרכאַפט אַ לבֿנהניקער שטראַל,
די רעשט האָט דערשלונגען די קו אין דער שטאַל...

נאָר אַנדערע זאָגן, ס'האַט אַנדערש געטראָפֿן:
דער סוף איז צוריק צו דעם אָנהייב אַנטלאָפֿן.

און ביידע אינײַנעם — דעם הירש אויפֿן האָרן,
ביים הירש אויפֿן האָרן — די מעשה געבאָרן.

דער הירש איז געשטאַרבן, דער האָרן פֿאַרלאָרן,
די מעשה — זי ציט זיך שוין טויזנטער יאָרן.

(האַלקיז "די באַלאַדע וועגן דעם שיפֿל און
דעם ווינט", פֿון בוך "ערדישע וועגן")

ירושלים, 1990

שלמה מיכאעלס און זיין טעאטער

די פֿייערונגען, געווידמעט דעם 100סטן געבוירן-טאָג פֿון געניאלן ייִדישן בינע-קינסטלער שלמה מיכאעלס האָבן געטראָגן אַ טיפּ-סימבאָלישן כאַראַקטער, באַזונדערס דאָרט — אין רוסלאַנד. אין מאַסקווע, לענינגראַד און אַנדערע שטעט האָט די פּראַגרעסיווע פּרעסע און די טעאָטראַלע גע-זעלשאַפֿטלעכקייט אויף גאָר אַ ברייטן פֿאַרנעם אָפּגעמערקט דעם דאָזיקן יוֹבילי, אָפּגעמערקט מיט פֿבֿוד און שטאַלץ נישט נאָר פֿאַר דער ייִדישער טעאָטער-קולטור, נאָר אויך ווי אַ "וויכאַ" — ווי אַ וויכטיק-ווערטפֿולן עטאַפּ אין דער געשיכטע פֿון סאָוועטישער בינע-קונסט בכלל.

די דאָזיקע פֿייערונגען זענען מיר אויס באַזונדערס פֿילדייטיק אויפֿן פֿאַן פֿון דער איצטיקער, וואַלט איך געזאָגט, סמוטנער צייט אין רוסלאַנד, ווען די ליכטיקע פּוּחות פֿון דער דאָרטיקער דעמאָקראַטיע ווערן געהאַ-מעוועט דורך די אַרויסגעקראַכענע פֿון אַלע פּערעסטראַיקע-לעכער — פֿראַנק-און-פֿריי צעיושעטע פֿאַרשידנמיניקע אַנטיסעמיטיש-פֿאַשיסטישע פּאַגראַם-אַרגאַניזאַציעס.

אויך פֿאַר אונדז — דאָ אין ישראל, זענען די מיכאעלס-פֿייערונגען ביז גאָר וויכטיק.

זיי זענען וויכטיק צוליב טיפּער באַנעמען, זיך דערגרונטעווען צום שורש, סײַ פֿון דעם פֿריערדיקן עליה-און עמיגראַציע-שטראָם, סײַ פֿון דער איצטיקער מאַסן-עליה און פּליטים--פֿאַרפֿלייצונג, וואָס קומט פֿון יענעם צערודערטן לאַנד ...

* * *

דער מאַסקווער ייִדישער טעאָטער האָט ווי באַוווסט, זיך אויסגעבילדעט פֿון דער גראַנאַווסקי-סטודיע אין פעטראַגראַד אין יאָר 1919, אויך אין אַ צערודערט-שטורמישער עפּאַכע, נאָך דער אַקטאַבער-איבערקערעניש. סײַ אַבער אַ וועזנטלעכער חילוק צווישן דער איצטיקער סמוטע און יענער רעוואָלוציאָנערער שטורם-און-דראַנג עפּאַכע. לאַמיר נישט פֿאַרגעסן, אַז

דאן איז געווען א צייט נישט נאָר פֿון בלוט און שרעק, נאָך אויך פֿון האַפֿענונג — דער מיראזש פֿון סאַציאַלן יושר און פֿרייער פֿעלקער-ברודערשאַפֿט, וועלכע ס'האַט פּראַקלאַמירט אַקטאַבער, האָט נאָך גוטע עטלעכע יאָר, שוין נאָך 1919, באַהערשט די הערצער און מוחות פֿון פֿילמיליאַניקע מאַסן אין דער רוסלענדישער אימפעריע. און צי דען נאָר אין רוסלאַנד? ...

און ס'איז נישט געווען קיין צופֿאַל אין דער פֿילגעליטענער געשיכטע פֿון ייִדישן טעאַטער נאָר אַ גליקלעכער איינפֿאַל, ס'איז געווען ממש אַ זיווג מן השמים, וואָס די סאַמע מאַדערנע רוסישע און אייראָפּעיִשע טעאַטער-קונסט אין געשטאַלט פֿון דעם ראַפּינירטן רעזשיסער און בינע-מייסטער אַלעקסאַנדער גראַנאַווסקי, האָט געשלאָסן מיט דער ענטוואַסטישער, איינ-געוואַרצלטער אין ייִדישקייט טעאַטער-גרופּע בראַש מיט שלמה מיכאַעלס. פּונקט ווי ס'איז געווען אַ גליקלעכער איינפֿאַל פֿון יענער צייט די באַגע-געניש פֿון יונגן "הבימה"-קאַלעקטיוו מיט וואַכטאַנגאַוון ...

אַלעקסאַנדער גראַנאַווסקי איז נאָך אין זײַן געבוירן-שטאָט ריגע שטאַרק דערווייטערט געווען פֿון וועלכן ס'ניט איז ייִדישן לעבנס-שטייגער און פֿון מינדסטן מין ייִדישער טראַדיציע. פֿאַרענדיקט אַ רוסישע גימנאַזיע, האָט ער פֿון קינדווייז טיף איינגעזאַפט אין זיך די רוסישע קולטור. זײַן טעאַטראַלע אויסבילדונג באַקומט ער אין דער באַרימטער מאַקס ריינהאַרט-סטודיע, דאָרט אין בערלין שפּירט ער נאָך מיט גרויס אינטערעס די ערשטע דערפֿאַלגרייכע עקספּערימענטן פֿון פּיסקאַטאַר-טעאַטער. שפּעטער באַ-גיטטערט ער זיך מיט די געוואַגטע טעאַטראַלע אויפֿטוען פֿון גרויסן רוסישן רעזשיסער וסעוואַלאַד מייערבאַלד; דער זעלבער גראַנאַווסקי, וועלכער האָט זיך שוין אין 1919 קונה שם געווען אַלס רעזשיסער פֿון דער גראַנדיע-זער פֿאַרשטעלונג פֿון סאַפֿאַקלס "קעניג עדיפּ" אין פעטראַגראַדער צירק ... דווקא ער, דער דאָזיקער פֿולשטענדיק אַסימילירטער ייד און מאַדערנער רוסיש-אייראָפּעיִשער בינע-קינסטלער, איז פּלוצים ווי באַהערשט געוואָרן פֿון דער אידעע צו שאַפֿן אַ ייִדיש-טעאַטראַלע סטודיע ... דווקא אים, גראַנאַווסקי, איז באַשערט געווען זיך אַנטרעפֿן אויפֿן דווינסקער בחור, וואָס האָט שוין געהאַט באַדאַרפֿט פֿאַרטיידיקן זײַן דיפּלאָם אין אַ פע-טראַגראַדער יורידישן פֿאַקולטעט — אויף שלמה וואַפּסי (מיכאַעלס).

ס'קלערט זיך מיר, אַז בײַ גראַנאַווסקען האָט נישט גענומען קיין סך צייט, ער זאָל זיך אַנשטויסן, אַז דער דאָזיקער קורצוואַקסיקער אימפּולסי-

ווער און אויסדריקלעכער חברה מאַן, וואָס לייענט אַזוי אייגנארטיק און ליידנשאַפֿטלעך ביאָליקס "דאָס לעצטע וואָרט" און די לידער פֿון ש. פֿרוג, איז ווי אַנגעמאַסטן פֿאַר זיינע פֿלענער וועגן אַ מאָדערנעם ייִדישן טעאַטער און אַז דער גאַנצער ענין מיט יוריספרודענץ, וועלכע ס'האַבן אים, שלמהן, אַנגעהאַנגען זיינע טרייע עלטערן, צוליב תּכלית, ליגט אים אַפֿילו ניט אין דער לינקער פּאה, ווייל קודם ברויזט אין אים די ליידנשאַפֿט פֿון אַ גע- בירענעם קאָמעדיאַנט.

וואָס אַן אמת איז, אַז אויך מיכאַעלסן איז ווייט נישט פֿרעמד געווען די רוסישע קולטור, אָבער פֿרײַער פֿון אַלץ איז ער געווען דער פּאַסיקסטער מענטש וואָס איז מסוגל געווען אויפֿצושפּאַרן פֿאַר גראַנאַווסקען די סודות פֿולע פֿאַר אים טויערן צו ייִדיש-העברעיִשער קולטור, ליטעראַטור, פֿאַלקלאַר, געשיכטע — צו דער ליכטיקער און פֿינפֿולער פֿאַרגאַנגענהייט און טאַגטעגלעכקייט פֿון עם הספֿר — פֿון ייִדישן פֿאַלק.

אין די פּערזענלעכקייטן פֿון גראַנאַווסקי-מיכאַעלס האָבן זיך צוזאַמען- געטראָפֿן צוויי שפּעריש-קעגנוויירקנדיקע קרעפֿטן און אַוודאי וועט עס קלינגען מעכאַניש, אויב מירן דאָס פֿאַרגלייכן צום אַנשלוס פֿון צוויי קעגנזעצלעכע עלעקטראַצירנדיקע ספּעראַס, וואָס צעבליצן זיך העל פֿאַרן געבורט פֿון עלעקטרישן שטראָם... ס'פֿאַרבלייבט אָבער פֿאַר אונדז דער היסטאָרישער פֿאַקט, אַז בלויז דער צוזאַמענטרעף פֿון מיכאַעלס-גראַנאַווסקי האָט שפּעריש אַרויסגעקוואַלט פֿון זיך דעם פֿענאַמען אין דער געשיכטע פֿון ייִדישן טעאַטער — דעם מאַסקווער גאַסעט.

ס'גייט אָבער היינט אַ רייד וועגן שלמה מיכאַעלסן, וואָס האָט גע- שטאַלטיקט דעם דאָזיקן אוניקאַלן טעאַטער-קאַלעקטיוו, נישט נאָר 20 יאָר, נאָר דעם, ווי פֿון אים איז אַוועק זײַן גרינדער און ערשטער וועגווייזער, נאָר אויך טאַקע צוזאַמען מיט אים, בעת ער, גראַנאַווסקי, איז נאָך געשטאַנען ביים רודער.

אין וואָס איז באַשטאַנען דאָס פּרינציפּיעל-נייע און אייגנארטיקע פֿון דאָזיקן ייִדישן טעאַטער? קודם — דער האַרמאָניש-צוזאַמענגעשפּילטער אַנסאַמבל, נישט נאָר דער אַקטיאָרן-אַנסאַמבל נאָר אויך די ווונדערלעכע האַרמאָניע פֿון אַלע טעאַטער-קאָמפּאָזיטן: מוזיק, דעקאָראַציעס, באַ- וועגונג. לאַמיר נישט פֿאַרגעסן, אַז מיטן גאַסעט האָבן מיטגעאַרבעט אַזעלכע מוזיקער ווי מילנער, קריין, אַחרון, קינסעלגאַף, פּולווער און

אנדערע, אזעלכע קינסטלער ווי מאַרק שאַגאַל, ראָפּאַעל פֿאַלק, אַלעקסאַנ-
דער טישלער, נתן אַלטמאַן, איסאַק ראַבינאַוויטש . . .

אַפֿילו איז די ערשטע צען יאָר, ווען ס'האַט נאָך פּרעוואַלירט גראַ-
נאַוסקיס אַריגינעלע אָבער האַרב-זעלבסטהערשערישע רעזשיסערישע קאַנ-
צעפּציעס, זענען דאָך און אַפֿשר טראַץ דעם, מיינסטנס צווישן די אַקטיאָרן
נישט פֿאַרוואַנדלט געוואָרן אין קיין געהאַרכזאַמע מאַריאַנעטן נאָר אַרויס-
געהויבן זייער שעפֿערישע אינדיווידוואַליטעט און באַוויון אויסצופֿורעמען
אַ רייכע פֿולבלוטיקע געשטאַלטן-וועלט. שוין נישט רעדנדיק פֿון דעם
געניאַלן פֿאַרטנערן-פֿאַרל מיכאַעלס און זוסקין — נישט צום פֿאַרגעסן
זענען די פֿאַרשידנאַרטיקע איבערגעשטאַלטונגען פֿון אזעלכע אויסנאַם-
לעכע אַרטיסטן ווי דניאל פֿינקעלקרויט, שרה רויטבוים, יעקבֿ חזק, גערטנער,
שידלאַ, ליאַליע ראָם, מינקאַווע, עדאָ בערקאַווסקי און אַנדערע.

נישט געקוקט אויף דעם, וואָס פֿון די ערשטע טעג איז דאָרט פֿון דער
בינע-ראַמפּע פֿראַקלאַמירט געוואָרן, אַז "דער אַלטער ייִדישער טעאַטער
איז געשטאַרבן ברוך דיין אמת", איז עס פֿאַרט נישט אַזוי די מעשה. אין
דער אמת, האָט ווי מיר דאָכט, דער גאַסעט שעפֿעריש געירשנט, געצויגן
זיין ייִחוס פֿון דער שפרודלדיק-פֿאַלקסטימלעכער טעאַטראַלישקייט, פֿון
קלוגן גראַטעסקן און הייליק-נאַיוון גאַלדפֿאַדען-טעאַטער.

ציענדיק זיין ייִחוס פֿון גאַלדפֿאַדענען האָט אָבער מיכאַעלס און זיין
טעאַטער לחלוטין איינגאַרירט די פֿאַרשונדעוועטע מעלאַדראַמאַטיק פֿון
גאַרדין-רעפּערטואַר. ס'איז דעריבער מאַדנע, וואָס בשעתו האָט די "הבימה"
באַשטימט סאַלוטירן מיכאַעלסן און דעם ייִדישן טעאַטער דווקא מיט
"מירעלע אפֿרת" . . .

אָבער לאַמיר זיך צוריקווענדן צו דער פּערזענלעכקייט פֿון מיכאַעלסן
גופֿא. ירמיהו דרוקער ז"ל, דער באַקאַנטער ייִדיש-סאָוועטישער ליטעראַט
שרייבט אין זיינע מעמואַרן "באַגעגענישן מיט מיכאַעלסן" ("ירושלימער
אַלמאַנאַך", 20, 1990):

"יאָ, מיכאַעלסעס טאַלאַנט איז נישט אין איינצאַל נאָר אין מער-
צאַל. ער איז שטענדיק געווען דער טאַלאַנט פֿון טאַלאַנטן —
אַקטיאָר, רעזשיסער, טריבון, דענקער, טעאַרעטיקער, אימפּראַ-
וויזאַטאָר און ווונדערלעכער מיטשפּרעכער. אַלץ בינאַנד און
אַלץ באַזונדער און אַלץ איז געווען באַשײַנט מיט גייסטיקער

מאכט און אינערלעכער פראכט. אפילו זיין שיחת חולין, זינע טאג-טעגלעכע וואכעדיקע געשפרעכן דארפן דערלערנט ווערן.

* * *

— פון וואס הייבט זיך אן ביי דעם פויגל זיין פלי-ארויף צום הימל? — האט ער אַ מאָל געפֿרעגט ביי זינע תלמידים. און אז מיר האָבן, פֿאַרשטייט זיך, נישט געוויסט וואָס צו ענטפֿערן — האָט ער פֿאַרקלערט און פֿאַמעלעך, גלייך ער וואָלט ריידן צו זיך אליין, אָנגעהויבן צו סילעווען זינע ווערטער: — כ'מייזן אַז פֿון טיפֿן אָטעם, פֿון אָנפֿילן די לונגען מיט גאָר דער לופֿט, מיט אַלע ריחות פֿון דער הימישער ערד, מיט גאָר דער וואַרעמקייט פֿון דער הימישער נעסט אויפֿן בוים. — — — — — געווען איז צווישן זינע פֿילצאָליקע פֿריינד און פֿאַרערער איינער אַ באַוויסטער פֿראַפֿעסאָר, אַ פֿיזיאלאָג, זיין נאָמען געדענק איך שוין ניט, — אַ טרייער תלמיד און מיטהעלפֿער פֿון באַרימטן רוסישן געלערנטן איוואַן פעטראַוויטש פֿאַולאָוו.

... דאָס איז געשען ערגעץ אין די ערשטע טעג פֿון יאָר 1936. מיט אַ שווער האַרץ איז אונדזער פֿראַפֿעסאָר געקומען מִבֿקר חולה זיין דעם שטערבלעך-קראַנקן לערער זינעם. דערוואַרט האָט ער צו טרעפֿן אַ קראַנקן צעבראַכענעם זקן, אַ מענטש, וואָס איז שוין מער אויף "יענער זינט" און ווער-ווער, נאָר ער, דער פֿאַרשטענדיקער אַקאַדעמיק פֿאַולאָוו, נייטיקט זיך געוויס נישט אין קיין טרייסט ביי אַזאַ צושטאַנד ... ווי נשתומם איז אָבער געבליבן דער פֿראַפֿעסאָר, ווען ער איז אַריבער די שוועל פֿון פֿאַולאָוו'ס צימער:

ביי זיין קראַנקן-בעט איז געשטאַנען אַ גרויסער ווייסע עמאַל-שיסל פֿול מיט קאַלטער וואַסער און דער חולה האָט מיט גרויס פֿאַרגעניגן געפֿליושקעט אין איר די נאַקעטע, האַריקע האַנט. — האַ? קאַלעגאַ? — האָט דער געלערנטער גוטמוטיק זיך אַ זינטל געטאָן פֿון זיין געלעגער — דערלויבט מיר, מיין טייערער, נאָך אַ ביסעלע זיך פֿאַליושקען ...

און ווידער האָט פֿאַולאָוו צוגעמאַכט די אויגן, ווי פֿאַרטיפֿט אין גאָר אַן ערנסטער עבודה, האָט ער נישט אויפֿגעהערט צו שווענקען די האַנט אין וואַסער. דאָס גרויע בערדל האָט זיך ווי געריסן צום סופֿיט ... מיט אַ האַלב-אַפֿן מויל האָט ער מיט דערלייכטערונג זשעדנע געשלונגען, ממש

פאָסמאַקעוועט יעדן אַטעם לופֿט. און אויסגעוויזן האָט זיך, אַז אַלע זײַנע גלידער אונטער דער קאַלדרע, האָבן זיך ווידער אָנגעגאַסן און קלינגען ווידער מיט קלוגער מוטיקער ענערגיע. די באַקן זײַנע האָבן זיך געדריטלט מיט נישט ווייניקער ייִנגלשקייט, ווי אויף זײַן באַוויסטן פּאַרטערט פֿון קינסטלער נייעסטעראַוו.

— הוף... — האָט ער צופֿרידן אַרויסגעאַטעמט און צום לעצטן מאָל אַ פּאַטש געטאַן איבערן וואַסער, אַזוי, אַז די צעשפּריצטע טראַפּנס האָבן דערגרייכט צום גאַסט — אַט דאָס הייסט געלעבט!...

און ערשט אַט איצט, ווי אויפֿסניי דערזעענדיק זײַן פֿריינד, ווי ער שטייט עס אַזוי אַ מבולבלער בײַ דער טיר מיט אַ פֿאַרקנייטשטן שטערן, מיט געדיכטע ברעמען, וואָס האָבן זיך ווי צוויי פּראַגע-צייכנס אויפֿ-געהויבן איבער די פֿאַרחידרשטע אויגן, ווי ער שטייט עס אַזוי מיט פֿאַנאַן-דערגענומענע הענט, אַ קינדיש-אומבאַהאַלפֿענער אין זײַן פֿאַרלעגנהייט — האָט פּאַוולאַוו אויסגעשאַסן און פֿאַרגאַנגען זיך אין אַ קוויטשיק-ייִנגלש געלעכטער. אויך אונדזער פּראַפֿעסאָר האָט זיך נישט ווילנדיק, פֿאַנאַנדער-געלאַכט. ווי ער האָט שפּעטער דערציילט, האָט ער דאַכט זיך, קיינמאַל אַזוי געשמאַק נישט געלאַכט, נישט וויסנדיק, אייגנטלעך, די סיבה פֿון אַזאַ געלעכטער...

— אָבער, זאָל גאַט מיר מוחל זײַן, טײַערער איוואָן פעטראַוויטש, צי קענט איר מיר נישט דערקלערן וואָס קומט דאָ פֿאַר? — האָט נאָך אַלץ לאַכנדיק געבעטן זיך דער גאַסט — וואָס האָט איר דאָ נאָר-וואָס גע-פּישופֿט?

— וואָס רעדט איר, באַטיענקע — האָט פּאַוולאַוו שמייכלענדיק פּראַ-טעסטירט — איך — אַ מכשף? איך בין, ווייסט איר דאָך, אַ פֿיזיאלאָג און דערצו, ווי זאָגט מען עס דאָרטן, — אַ "מאַטעריאַליסט!"

— וואָס זשע האָט איר פֿאַרט אַקערשט געטאַן?

— אַן איבעריקס מאָל באַשטעטיקט מײַן טעאַריע וועגן ערשטיקע און

באַדינגלעכע רעפֿלעקסן!...

— פינקטלעכער?

— כּװאַב זיך אַליין געהיילט.

— נאָך פינקטלעכער?

— כּװאַב זיך געטוּבלט אין... מײַנע קינדעריאַרן...

ווען דער פּראַפֿעסאָר האָט איבערדערציילט מיכאַעלסן פּאַוולאַווס

רייד, איז פֿאַר מיכאַעלסן דעם קינסטלער, פֿאַרענטפֿערט געוואָרן זייער פֿיל. מיט זײַן מעכטיקן פּוח הדימיון, האָט ער זיך ליכט אַריבערגעטראָגן אין אַלטן פּראָווינציעלן ריאַזאַן, וואָס בײַ די הויכע גרינע ברעגעס פֿון דעם שיינעם טײַך אַקאַ... דאָרט האָט זיך אַ מאָל ליב געהאַט צו באַדן, שווימען און פֿליושקען זיך... דאָס לעבנסדורשטיקע יונגל וואַניושאַ פֿאַולאָוו... מיר, מיכאַעלסעס תּלמידים, זענען שטענדיק איבעראַשט געווען פֿאַר זײַן אויסערגעוויינלעכער פֿעיקייט אַרויסצוהייבן פֿון געוויינטלעכע, דאַכט זיך, לעבנס- דערשײַנונגען, זייער מענטשלעך-פּאַעטישן תּוך. אָבער ווען אונדזער מיכאַעלס האָט איבערדערציילט די דאָזיקע געשיכטע האָבן מיר אים דערזען אַליין ביז אין די טיפֿענישן פֿון דער נשמה, אַן אויפֿגעטרייסלטן פֿון פֿאַולאָווס לערע, וועלכע האָט זיך אַזוי אומגערן אַנטפלעקט פֿאַר אים אין אַ נײַער שײַן — אין דער שײַן פֿון עכטער פּאַעזיע...

אַנטקעגן וואָס איז דאָס געקומען צו רייד ?

אַנטקעגן דעם, וואָס מיכאַעלס און זײַן טעאַטער זענען שעפֿעריש טעטיק געווען אין זייער אַ ביטערער צײַט, אין דער סאַמע טראַגיש-אַנט-שיידנדיקסטער עפּאָכע אינעם גורל פֿון ייִדישן פֿאָלק. נישט אומזיסט האָט מיכאַעלס אָפֿט ליב געהאַט ציטירן י"ל פּרצן: "טרייסט מיין פֿאָלק, ס'באַ-דאַרף די טרייסט!"

צוליב טרייסטן דאָס פֿאָלק, צוליב היילן דאָס פֿאָלק, צוליב שטאַרקן דאָס פֿאָלק איז בעיקר, אויסגערעכט געווען דער טעאַטער-רעפּערטואַר פֿון מאַסקווער גאַסעט — "שולמית", בר-כוכבא", "שלמה מינמאָן", "שפּאַניער", "מאַלצײַט", "פֿריילעכס", אַפֿילו "טביה דער מילכיקער" און אַנד. יא, מיכאַעלס און זײַן טעאַטער האָבן נישט אויפֿגעהערט צו טוֹבלען זייער צושויער אין די זיסע וואַסערן פֿון די אור-יונגע יאָרן פֿון אונדזער אַלטער געשיכטע — צוליב טרייסטן, היילן און שטאַרקן דאָס פֿאָלק.

* * *

נישט אומזיסט האָבן די קאָמוניסטישע הענקער באַשטימט אָנהייבן די הריגה איבער דער ייִדישער קולטור מיטן מאָרד פֿון שלמה מיכאַעלס. מיכאַעלס האָט פֿאַרקערפּערט מיט זיך די העכסטע דערגרייכונג דעם שע-פֿערישן מאַנבלאַן פֿון דער ייִדישער קולטור אין ס"פֿ, אַ געניאַלער שוי-שפּילער, וועמענס אייגנאַרטיקע אַנדערשקייט ס'האַט קיינער נישט געקענט פֿאַרבייגיין, אָדער באַשטרייַן.

די רינכקייט פֿון זײַן געשטאַלטן-גאַלעריע איז אומבאַגרייפֿלעך רחבֿות-
דיק: פֿון אוריאל אַקאַסטאָ ביז טבֿיה דער מילכיקן! פֿון בנימין השלישי ביז
קעניג ליר! און יעדעס נײַ-געשאַפֿן געשטאַלט איז געווען אַן אמתע אויפֿ-
טרייסלונג פֿאַר דער קאַלירפֿולער און שפרודלדיקער דאַן טעאַטראַלער
מאַסקווע! מיכאַעלס — דער שײַן-צעוואַקסענער דעמב, וועמענס מעכטיקע
וואַרצלען ס'האַבן אַנגעשלאַגן אין די טיפֿסטע טיפֿענישן פֿון ייִדישער
קולטור און פֿאַלקס-טראַדיציע, וועמענס קרוין ס'האַט זיך באַהעפֿט מיט
דער מאַדערנער לאַנד-און וועלט-קונסט.

אַ גרויסער אויטאָריטעט אין פֿראַגן פֿון קינסטלערישער שעפֿעריש-
קייט, האָט מען זיך צו אים אפֿשר מער צוגעהערט ווי צו סטאַניסלאַווסקי,
ווייל דער לעצטער איז שוין דאַן געוואָרן אַפֿיציעל אַקאַדעמייזירט, קאַזיאַנע
קאַנאַניזירט ...

זיי האָבן באַשטימט אַנצוהויבן מיט שלמה מיכאַעלסן ...

דעם פֿלאַם-פֿייערדיקן אַראַטאַר און אומדערמידלעכן אַנטיפֿאַשיסט,
דעם, וועמען ס'האַט זיך אײַנגעגעבן איבערוואַרפֿן אַ בריק צווישן דעם
סאָוועטישן און דעם וועלט-ײִדנטום, נאָך לאַנגע יאָרן פֿון געצווונגענער
אַפֿגעזונדערטקייט. אײַנער פֿון די ערשטע האָט ער געוואַרפֿן זײַן צעווייטיקט-
אַלאַרמירנדיקן רופֿ: "אײַניקייט!" — אײַניקייט פֿון גאַנצן ייִדישן פֿאַלק אין
אַנבליק פֿון טאַטאַלער פֿאַרניכטונג, אײַניקייט אין קאַמף מיט דער שרעק-
לעכסטער מגיפֿה פֿון פֿאַשיוס; אײַניקייט פֿון ייִדישן פֿאַלק מיט אַלע פֿריי-
הייטס-ליבנדיקע פֿעלקער!

דער אמת איז, אַז נישט נאָר ייִדן האָבן נויטיק באַדאַרפֿט די דאָזיקע
אײַניקייט. די אײַניקייט פֿון דעם אַמיינסטן געטראַפֿענעם, און אַמיינסטן
אײַנפֿלוסרייכן ייִדישן פֿאַלק האָט אַרויסגעהאַלפֿן (און נאָך ווי!) סײַ
גײַסטיק, סײַ מאַטעריעל און סײַ פֿיזיש דער סאָוועטישער אַרדענונג און
דעם סאָוועטן-לאַנד. וועלכע האָבן זיך דאַן געפֿונען אין אַ קאַטאַסטראַפֿאַלן,
בלוטנדיקן מלחמה-צושטאַנד מיטן פֿאַרויסמאַרשירנדיקן היטלער-דײַטש-
לאַנד.

מיכאַעלס איז געשטאַנען אין שפיץ פֿון ייִדישן אַנטיפֿאַשיסטישן קאַ-
מיטעט און האָט געפֿעסטיקט די דאָזיקע אײַניקייט.

צוויי ייִדן זענען מער פֿון אַלע אַנגעגריפֿן געוואָרן דורך דער געבעלס-
פֿראַפֿאַגאַנדע: מיכאַעלס און ערענבורג ...

טויזנטער יידן פֿון אלע עקן וועלט פֿלעגן שרייבן בריוו מיט פֿאָלגנדיקן אַדרעס: "מאָסקווע, מיכאַעלסן" ...

אין קיעוו, נאָך די גרעסטע בלוט-שחיטות איבער דער ייִדישער באַ-פֿעלקערונג, נאָך באַבי-יאַר, האָבן די דייטשן פֿאַרשפּרייט פֿלוג-בלעטלעך מיטן פֿאַרטרעט פֿון שלמה מיכאַעלס: "זוכט אויס און פֿאַרניכטעט די קרעציקע יידן. אזוי זעט אויס אַ ייד".

יאַ, מיכאַעלס האָט צופֿיל אויסגעזען ווי אַ ייד און די "ייִדישע אייניקייט" האָט מען שוין אויך מער נישט באַדאַרפֿט אין 1948 יאַר!

צוזאַמען מיטן גרויסן נצחון פֿון רוסלאַנד איבער היטלער-דייטשלאַנד איז אויך געקומען דער נצחון פֿון דער פֿאַשיסטישער אידעאָלאָגיע איבער די סטאַליניסטישע זעלבסטטהערשער, וועלכע האָבן נאָך בעת דער מלחמה זאַרגפֿעליק געכאַוועט אין זיך די גיפֿטיקע שלאַנג פֿון גרויסרוסישן שאָווי-ניזם ...

איצט, אין 1948, איז די ייִדישע אייניקייט זיי געשטאַנען ווי אַ ביין אין האַלדז; נישט אייניקן האָבן זיי געדאַרפֿט, נאָר אָפּזונדערן, אָפּזונדערן, פֿדי גרינגער צו שעכטן.

און זיי האָבן אָנגעהויבן מיט שלמה מיכאַעלסן ...

דער מיניסטאַרן-ראַט פֿון ווייסרוסלאַנד האָט אים אַרויסגערופֿן. אים, דעם גרויסן מומחה, דעם וויצע-פֿאַרזיצער פֿון קאָמיטעט פֿאַר די סטאַלין-פרעמיעס, "ער זאָל דאָרט אינספּעקטירן אַ פֿאַר טעאַטראַלע פֿאַרשטע-לונגען" ... אַרויסגעפֿאַרן איז ער דעם צוועלפֿטן יאַנואַר, פֿאַרנאַכט. אין אַ מעת-לעת אַרום האָט מען שוין געפֿונען זיין רציחהדיק-צעהרגעטן קערפּער אויף די חורבֿות פֿון מינסקער געטאָ ...

— זאָל זיין ... אַן אויטאָמאָבילן-קאַטאַסטראַפֿע! ... — האָט באַפֿוילן סטאַלין, נאָכדעם ווי מען האָט אים ראַפּאָרטירט וועגן דעם אָפּגעטאַענעם שטיקל אַרבעט ...

דער מאָסקווער ייִדישער טעאַטער איז נאָך אַ שטיק צייט געווען טעטיק ... מע האָט אַפֿילו באַשטימט צוויי מלוכהשע סטיפּענדיעס אויף מיכאַעלסעס נאָמען פֿאַר דער שטודירנדיקער טעאַטראַלער יוגנט ...

אַבער אין געדיכטעניש פֿון פֿאַלק האָט מען שוין דאָן אינסטינקטיוו געפֿילט — מיכאַעלס איז בלויז דער ערשטער קרבן, די ערשטע בלוטיקע פֿאַרשפּיל צו די טראַגישע קאַטאַסטראַפֿאַלע געשעענישן פֿון די יאַרן

1953—1948.

דאָס פֿאַרגעפֿיל פֿון גרויסן פֿאַלקס-אומגליק וואָס דאָרף ערשט קומען
האָט זיך ממש געטראָגן אין דער לופֿטן, בעת דער גראַנדיעזער לוויה פֿון
מיכאַעלסן, וועלכע האָט זיך אויסגעגאַסן אין אַ סטיכייאישן מאַסן-פּראָטעסט,
טראַץ אַלע באַוואַרענישן פֿון די מאַכטהאַבער. אַמשטאַרקסטן האָט דאָס
פֿאַרצייכנט דער גרויסער דיכטער פֿון סאַוועטישן יידנטום — פּרץ מאַרקיש.
("ש. מיכאַעלסן — אַ נר תמיד ביים אַרון").

מען האָט באַדאַרפֿט האָבן אַ צער-און צאָרנדיק לייבן-האַרץ, כדי דאָן
צו ברעכן אַלע צוימען פֿון פֿאַרזיכטיקייט און קעגנשטעלן זיך דער אַפֿי-
ציעלער סטאַליניסטישער ווערסיע וועגן אַן "אויטאַמאַבילן-קאַטאַסטראָפֿע".

פֿאַרדעקט די ווינדן האָט אויף דיין געזיכט דער שניי,
באַרירן זאָל דיך ניט פֿון פֿינסטערניש דער שאַטן,
נאָר ס'ברויזט אין דיניע אויגן, טויטערהייט, דער וויי
און ס'שרייט די פֿיין פֿון האַרץ פֿון דיין צעטראַנסט:
כיוויל קומען, אייביקייט, פֿאַר דיין געשענדטער שוועל
מיט מאַרד-צייכנס און לעסטער אויפֿן פנים,
ווי ס'גייט אַרום מיין פֿאַלק אויף פֿינף זעקסטל וועלט. *

פֿאַרשטייט זיך, אַז פּרץ מאַרקיש האָט נאָר ווייטיקלעך געאַנט, פֿאַר-
געפֿילט די גרויסע בראַך, וואָס דאָרף ערשט קומען, דערפֿאַר אָבער האָט ער
גאַנץ דיטלעך אַרויסגעבראַכט די בלוטיקע פֿאַרבינדונג צווישן די מערדער
פֿון מיכאַעלסן מיט די פֿאַשיסטישע רוצחים פֿון זעקס מיליאָן יידן.

און ס'שטראַמט דער טרויער, שטומערהייט ער מאַנט,
אַרום דעם האַרץ פֿון גאַנצן פֿאַלק דיין בראַך אַדורך איז!
ס'באַערן אין די קברים דיך מיט אויפֿשטיין זעקס מיליאָן,
ווי דו האָסט זיי מיט אומפֿאַלן באַערט אויף מינסקער חורבֿות.

דער צעשטורעמטער דיכטער האָט געטראָפֿן אין סאַמע פֿינטל. דאָס
דערמאָרדן מיכאַעלסן איז געווען אַ המשך פֿון דער היטלעריסטישער
ענדלייזונג-פּאַליטיק. דאָס איז געווען די נקמה פֿון פֿאַשיזם איבער דעם
גרויסן ייִדישן קינסטלער, דעם סאַמע אויפֿריכטיקן און אַנטשלאַסענעם
אַנטיפֿאַשיסט — שלמה מיכאַעלסן.

* ווען כ'האָב צום ערשטן מאל געהערט לייענען מאַרקישן האָט די שורה געקלונגען
"אויף אַלע עקן וועלט".

די ווייטערדיקע געשעענישן האָבן גאָר גיך דערווייזן, אַז אַט דער מאָרד איז אויך געווען אַ פֿאַרשפּיל צו דער ברייט-פֿאַרמאָסטענער אַקציע פֿון די קרעמל-הערשער, וועלכע האָבן געשטעלט פֿאַר זיך ווי אַ ציל — און דאָס איז איצט אַ סוד פֿאַר "גאַנץ בראַד" — די פֿאַרזעצונג פֿון דער פֿאַשיסטי-שער יידן-אויסטראַטונג אויף דער טעריטאָריע פֿון סאָוועטנפֿאַרבאַנד.

און ווידער טאַקע ווילט זיך מיר פֿאַרענדיקן מיט דרוקערס רייד אין זינע מעמויאָרן וועגן שלמה מיכאַעלסן, ווערטער מיט וועלכע ס'וועלן זיך סאַלידאַריזירן אַלע וואָס האָבן געהאַט די זכיה אים נעענטער צו קענען און באַזונדערס זינע פֿילצאַליקע תּלמידים — יידישע און העברעיִשע אַקטיאָרן, צעזייטע איבער גאָר דער וועלט — פֿון ישׂראל ביז צו ניו-יאָרק, פֿון פֿאַריז ביז צו קאַנאַדע :

"זיין ליכטיקער נאָמען געהער צו יענע נעמען, וואָס זאָגן זייער אַ סך ... דאָס איז דער נאָמען פֿון פֿאַרשידענע יום טובים, ניגונים און גע-שטאַלטן, פֿון אויפֿבליצנדיקע געדאַנקען, צאַפֿלדיקע ווערטער ווי ערשט-געפֿאַנגענע פֿיש, פֿון זילבן וואָס קניקלען זיך מיט געקלאַנג פֿון גילדענע מטבעות, פֿון קוועקזילבערדיקע ריטמען, פֿון פֿיס, וואָס שפּירן און פֿירן, פֿון הענט וואָס ריידן און פֿון פֿינגער וואָס מיינען און זאָגן עפעס ! אַז וויל דעם אויג וואָס האָט אים געזען ! אַז וויל דעם אויער, וואָס האָט אים געהערט !"

1991-1977

בנימין זוסקין

(פֿון בוך "12טער אויגוסט 1953" *)

ס'איז געווען שפעט אין דער נאכט, ווען מיר זענען ארויס פֿון דאָברושינס הויז. אויף דער גאַרקי-גאַס איז געווען גאַנץ פּוסטלעך. ס'האַבן געאַיילט פֿאַרשפּעטיקטע לייט, גלייכגילטיקע צו די שרייענדיקע נעאַן-פֿייערן און ליכטיק-דעקאַרירטע וויטרינעס פֿון די לאַנג שוין געשלאָסענע קראַמען. אויך אויטאָ-מאַשינעס האָבן זיך גאַר זעלטן פֿאַרבייגעיאָגט. אויף די ראַגן האָבן זיך לאַנגווייליק אַרומגעדרייט די מיליציע-שומרים, אַרויס-קוקנדיק, ווייזט אויס, אויף אַ צופֿעליקן שיכור אין אַט דער וואַכעדיקער האַלב-נאַכט.

כ'האַב באַגלייט זוסקינען אַהיים צום טוועסקאַי בולוואַר. ער איז נאָך אַ צייט געווען אונטער דער ווירקונג פֿון דאָברושינס רייד און אַ פֿאַר-קלערטער, איינגעטענהט נישט אַזוי צו מיר, ווי צו זיך אליין: יאָ, יאָ, אונדזער ליבער יחזקאל מאַסייעוויטש איז גערעכט: מע טאַר נישט אַראַפּ-לאַזן די הענט ...

ס'האַט זיך פֿאַרשניטן אין זכרון א פֿראַזע:

— וואָס ווייסטו, קערלעך, ווי מיר איז שווער! ...

און נאָך אַ פֿראַזע פֿון אַנגסטלעכער פֿאַרצווייפֿלונג:

— צו וואָס האָט ער, שלמה, געדאַרפֿט פֿאַרן אין דעם פֿאַרשאַלטענעם

מינסק? ... וויי-וויי, וואָס ער האָט אונדז אַפּגעטאַן! ...

ס'האַט זיך דערמאַנט ווי זוסקין האָט נישט אויסגעהאַלטן, דאָן בעת ער איז געשטאַנען אין ערן-קאַראָל ביים אַפֿענעם אַרון פֿון געהרגעטן שלמה מיכאַעלס — ער האָט זיך דאָן פּלוצעם אַנגעהויבן שלאָגן מיט די פֿויסטן אין קאַפּ: וויי, וויי, וויי צו אונדז אַלעמען!

* פאַרלאַג "אייגנס", ירושלים 1978.

מען האָט אים דאָן קוים צוגענומען פֿון אַרונ. אָבער באַרויקט האָט ער זיך נאָר אַלץ ניט.

לעצטנס האָט ער שוין גאָר נישט אַזוי זיכער ווי אַמאָל, זיך אָנגעשפּאַרט אויף זײַן שטעקן, גלייך דער באַדן, וואָלט אַלץ מער אַוועק פֿון אונטער די פֿיס.

יאָ, זינט יענעם פֿינצטערן יאָנואַר פֿון 1948, אָן מיכאַעלסן, האָבן מיר פֿאַר זיך דערזען גאָר אַן אַנדער זוסקין ...

זאָרגלאָז און גליקלעך האָט זיך אַנטוויקלט זײַן אַוניקאַלער ליריש-קאָמעדיאַנטישער טאַלאַנט אונטער דער שוץ פֿון די מעכטיקע מיכאַעלס-פֿליגל.

געווען אַמאָל אַ ייִדישער אַרטיסט, אַ גרויסער קונדס, געליבט און געבאַלעוועט פֿון אַלע אַרום — סײַ פֿון בינע-קאַלעגן, סײַ פֿון די גרויסע טויזנטער צושויער, סײַ פֿון דער טעאַטראַלער פרעסע: אָבער ער אַליין האָט עס ווי ניט געשפּירט. ער איז שטענדיק ערנסט געווען פֿאַרטאָן און פֿאַרטיפֿט אין זײַנע ראָלן, אין זײַן שפּיל.

דערוואַקסענע שפּילן אין ערנסטקייט, קינדער נעמען אָן פֿאַר ערנסט יעדער שפּיל. און זוסקין איז געווען און שטענדיק פֿאַרבליבן אַ קינד — תּמימותדיק און תּמיד עטוואַס פֿאַרחידושט האָבן די ברעמען אַרויפֿגעפֿלאָ-טערט איבער די פֿאַרשייטע קונדייסיש-לאַכנדיקע אויגן-שפּאַלטן. טאַמער האָט ער נישט געשפּילט איז דאָס גאַנצע לעבן נישט ווערט געווען קיין גראַשן. טאַקע נאָר ווי בײַ זײַן האַצמאַכן פֿון די "בלאַנדזשנדע שטערן" און טאַקע נאָר ווי בײַ זײַן מוטיק-פֿריילעכן בדהן פֿון "פֿריילעכס" — זײַן לעצטע ראָל און זײַן לעצט "פֿריילעכס" — אין לעבן.

אין לעבן פֿלעגט ער זיך פֿאַרהיקען ביים ריידן. אויף דער בינע — האָט ער לגמרי פֿאַרגעסן ווי מע טוט דאָס, כּ״מײַן, אַז די איינציקע זאָך, וואָס ער וואָלט נישט געקענט אויסשפּילן אויף דער בינע איז — די ראָל פֿון אַ זאַהיקע ...

זוסקין — דער קאַנגעניאַלער בינע-פּאַרטנער פֿון שלמה מיכאַעלסן (בנימין השלישי און סענדערל די יידענע, שימעלע סאַראַקער און סאָלאָ-ווייטשיק, קעניג ליר און זײַן לץ ...) — אַ זעלטענע פּאַך, וווּ איינער איז נישט קיין שאַטן פֿון אַנדערן, נאָר אַ קעגנזײַטיקע, טיף-אינערלעכע אַפּ-שפּיגלונג איינער פֿון צווייטן, — די פֿולסטע האַרמאָניע פֿון קעגנזעצלעכע מוזיקאַלע קאַנטראַסטן ...

אָבער צוזאַמען מיט מיכאַעלסן האָט זוסקין פֿאַרלאָרן נישט נאָר זײַן צווייטן "איר", נאָר אויך זײַן ערשטן "אים", נישט נאָר זײַן אינטימסטן נשמה-פֿרײַנד, נאָר אויך זײַן ערשטן און טרײַסטן מורה-דרך... מיכאַעלס האָט געפֿורעמט און פֿאַעטיש-באַפֿליגלט דעם גאַנצן טעג-טעג-קאַלעקטיוו, פֿילאַזאָפֿיש באַהויכט און באַרייכערט די קינסטלערישע אייגנאַרטיקייט פֿון יעדן אַרטיסט באַזונדער און פֿון זוסקינען — זײַן באַליבטן זוסקינען, אַלעמענס ליבלינג זוסקינען — אַוודאי און אַוודאי! דעם טעאַטער-אַנסאַמבל האָט ער דערצויגן אין גײַסט פֿון ליבשאַפֿט צו ייִדיש און צו די אייביקע פֿאַלקס-ווערטן אונדזערע.

אויך אין דער רוסישער טעאַטער-וועלט, אויך צווישן רוסישע שרײַבער און קונסט-טוער פֿלעגט מען זיך רעכענען מיט זײַן וואַגיק און אַריגינעל וואַרט. נישט נאָר מחמת זײַן שלימותדיק, בילדעריש רוסיש-לשון, זײַן גוואַלדיקער ערודיציע אין פֿראַגן פֿון לאַנד-און וועלט-קונסט, זײַנע אייגן-אַרטיקע און דרייטע קונסט-קאַנצעפּציעס — נאָר אויך דערפֿאַר וואָס אויף אַלע זײַנע ספּאַנטאַנע רעפֿעראַטן, לעקציעס און סעמינאַרן פֿאַר דער רוסיש-ריינדדיקער אוידיטאָריע, האָט ער תּמיד אַרויסגעהויבן זײַן שטאַלצע שײַנע ייִדישקייט. אַ גוואַלדיקן דערפֿאַלג האָבן געהאַט זײַנע תּנ"ך-אימאַזשן, זײַנע פּסוקים, משלים און מעשה'לעך פֿון די הגדות, פּערל פֿון ייִדישן פֿאַלקלאָר, וועלכע ער פֿלעגט מיסטעריש אַרײַנפֿלעכטן אין זײַנע אַרויס-טרעטונגען, ווי יעדעס וואָרט איז געווען צום אַרט.

מיכאַעלס האָט גענוי געוואוסט דורך וועמען קאָן מען אַ קלאַפּ טאָן אין די סאַמע העכסטע פֿענצטער — די גרעסטע חשובֿסטע רוסישע שרײַבער און אַרטיסטן, לאַורעאַטן, גענערעלער, העלדן א.א.וו. האָבן אים ממש פֿאַרגעטערט...

"ער האָט נישט געטאַרט שטאַרבן, ער האָט קיין רעכט נישט געהאַט צו שטאַרבן"... אזוי האָט שפּעטער מיט יאָרן געשריבן וועגן אים דער באַוווּסטער קינאָ-סצענאַריסט אין עליה-אַקטיוויסט פֿעליקס קאַנדעל. אָבער ער איז ניט געשטאַרבן — מען האָט אים פּראָסט-פּשוט גע-הרגעט, — פֿאַרנאַרט קיין מינסק און אין אַ פֿינצטערער נאַכט מיט אייזערנע דרענגער צעשפּאַלטן זײַן שאַרבן — געקעפט די ייִדישע קולטור אין סאַוועטן-רוסלאַנד...

ווער קען דען איבערגעבן דאָס געפֿיל פֿון פֿאַריתומטקייט, די געדריקטע שטימונג פֿון יאוש און געפֿאַלנקייט, וואָס האָט באַהערשט די ייִדישע

אקטיאָרן. איבערן מאַסקווער ייִדישן טעאַטער זענען געדיכטער געוואָרן די דראַענדיקע כּמאַרעס און ס'האַבן אַלץ שטאַרקער געבלאָזן בייַזע פֿינט-לעכע ווינטן...

ווי אומבאַהאַלפֿענע שאַף האָבן זיך די ייִדישע אַקטיאָרן געזאַמלט, צונויפֿגעשלאָגן זיך אין רעדלעך, שטיל און צעשראַקן עפעס געשעפטשעט איינער דעם אַנדערן, אַרומקונדיק זיך פֿון אַלע זייַטן: גיפֿטיקע קלאַנגען וועגן "מלוכה-פֿאַרראַט" האָבן זיך געשפּרייט אין און אַרום טעאַטער...

אַבער ווען זוסקין האָט זיך באַוויזן האָבן אַלע אויגן, האָבן אַלע הערצער זיך אַ צי געטאָן צו אים מיט געבעט, מיט צוטרוי און גלויבן ווי אויפֿן איינציקן רעטער, ווי אויף דער לעצטער האַפֿענונג.

און ער איז געשטאַנען צווישן זיי, דאַן שוין אַ קראַנקער, אַ בלייכער און צעפֿיניקטער פֿון לאַנגע שלאַפֿלאַזע נעכט. פֿאַרשווינדן איז ערגעץ דער גרויסער זאַרגלאַזער קונדס מיט זייַן רייז-שטראַלנדיקן שמייכל. פֿאַר זיי איז געשטאַנען זייער אַן ערנסטער און אַחריותדיקער מאַן, — דער נייער קינסטלערישער אַנפֿירער פֿון מאַסקווער ייִדישן מלוכה-טעאַטער. ווי ס'פֿאַסט פֿאַר אַזאַ, האָט ער מייסטעריש (צום ערשטן מאַל אין לעבן) געשפּילט ערנסטקייט. און די סאַמע געביפֿטע קאַמעדיאַנטן האָבן בלָב ונפֿש געגלויבט, אַז דאָס איז... נישט קיין שפּיל!...

— וואָס קומט דאָ פֿאַר? — האָט זוסקין שטרענג זיך צעבייזערט, — וואָס שטייט איר דאָרט ווי די געליימטע לעמער?! צו דער אַרבעט, חבֿרה, צו דער אַרבעט!...

און מיט אַ שאַרפֿן בליק האָט זיך זוסקין אַ קער געטאָן צום שטענדיק פֿאַרדאַגהטן און זייער פֿיאַיקן רעזשיסער-געהילף:

— ציבולעווסקי, וווּ ביסטו דאָרט, דער גוטער זאָל דיך ניט נעמען! הייב אָן די רעפּעטיציע!

אַלע האָבן מיט פֿאַרלייכטערונג אַפּגעטעמט און פֿלייסיק זיך אַ נעם געטאָן צו דער אַרבעט...

און ווידער קער איך זיך אום, צו יענעם זוסקינען, וואָס כ'האַב אין אַ שפּעטער האַלב-נאַכט באַגלייט אַהיים, נאָך אונדזער וויזיט ביי דאָברושינען. ניין, כ'ביז נישט בייַגעווען יענץ בילד, וואָס כ'האַב נאָר-וואָס געשילדערט, יענץ בילד אין טעאַטער האָט זיך פֿאַרקריצט אין זכרון לויט די אַפֿנהערציקע רייד פֿון זוסקינען אַליין, פֿון זוסקינען, ביי וועמען ס'איז פֿלוצעם פֿאַרשווינדן

זיין שלאנקער עלאסטישער טראַט. ער איז געגאנגען שווער און געבויגן,
גלייך א באַרג וואַלט זיך אַרויפֿגעוואַלגערט אויף די פלייצעס:
— וואָס ווייסטו, קערלער, ווי מיר איז שווער! ...

* * *

נאָך אייז מאָל, איצטער שוין צום לעצטן מאָל מיט בנימין זוסקין.
מיר האָבן זיך אומגעקערט פֿון קראַפֿאַטקין-גאַס 10. עמעצער האָט פֿאַר-
אַרדנט אויסצוצאָלן די לעצטע האַנאַראַרן, וואָס אונדז איז שולדיק געבליבן
די ליקווידירטע "אייניקייט" און דער צעגראַמירטער אַנטיפֿאַשיסטישער
קאַמיטעט ...

אין דרויסן האָבן געשמיסן ווינט און רעגן. זוסקין האָט מיך פֿאַררופֿן
אונטער זיין שירעם. מיר זענען שווינגנדיק געגאנגען און געשפירט האָב
איך ווי דאָס לייב זינס ציטערט פֿון קעלט, כאַטש אַנגעטאָן איז ער געווען
אין אַ טייערן וואַרעמען פֿוטער, וואָס מיכאַעלס האָט אים אַמאָל געשאַנקען
— אַ מתנה פֿון אַמעריקע ... ער האָט זיך נישט באַקלאַגט, נאָר מיט עפעס
אַ מין מידער טרויעריקייט אַרויסגעזאָגט:

— כ'בין קראַנק. כ'בין זייער קראַנק ... — — —

... געווען אַמאָל אַ ייִדישער אַקטיאָר, אַ גרויסער קונדס ... געשפּילט
האָט מען אַמאָל אַ גאַנץ שוואַכע "קאָלוירטישע" פּיעסע פֿון שמואל
האַלקין; און זוסקין, צוליב גרויס ליבשאַפֿט, ווייזט אויס, צום מחבר, האָט
מיט זיין גאַנצער אַרטיסטישער קראַפֿט, באַלעבט דאָס בלוטלאַזע געשטאַלט
פֿון דער הויפּט-ראַל. "אהרן-פֿרידמאַן" אַזוי, דאַכט זיך, האָט געהייסן
יענער ספּעקטאַקל. איך בין דאָן געווען אַ יונגער נאָך סטודיאַנט און
שטאַלץ בין איך געווען איינצוהורן די איינציקע פֿראַזע, מיט וועלכער
כ'האָב זיך געווענדעט, — עפעס אַ קלייניקייט! — צו זוסקינען אַליין,
בוהה הלשון:

— וואָס מאַכט מען רב אַהרן?

אויף וואָס "אהרן" ד. ה. זוסקין אַליין, פֿלעגט פֿריילעך און גוטמוטיק
ענטפֿערן:

— מע טראַגט אַ גאַרב! ...

אַבער, וויי, אין גאַנג פֿון די רעפּעטיציעס, אַט מען מיין איינציקע
רעפּליקע "אַרויסגעשניטן" פֿון טעקסט ...

נאָך יענער שלימזלדיקער פֿאַר מיר רעפּעטיציע, האָט זוסקין מיט אַ

מינע פֿון אַ פֿאַרשוועכער, סודותדיק אַ ווונק געטאָן צו מיר, איך זאָל אַרײַנקומען אין זײַן צימערל, ווי ער פֿלעגט זיך גרימירן :
— מיר וועלן זיך — האָט ער געזאָגט — אויספֿיפֿן אויפֿן רעזשיסער.
אײַער רעפֿליקע און מײַן ענטפֿער וועט פֿאַרבלייבן פֿל זמן די פּיעסע וועט אויפֿגעפֿירט ווערן.

— ס'הייסט ? — האָט איך נישט פֿאַרשטאַנען.

— גאַנץ פשוט : ווען כּוועל נאָר אַרויסקומען פֿון דער בינע, זאָלט איר שוין וואַרטן אויף מיר . . . הינטער די קוליסן.

ווער ס'האָט זוסקינען נישט געקענט, וואָלט זיכער געווען, אַז דאָס מאַכט ער אַזוי חוזק פֿון אַ "גרינעם" סטודיאַנט, דאָס טרײַבט ער אַזוי לענות . . . אָבער ניין, קיין לענות האָט ער נישט געטריבן און אויף חוזק איז ער בכלל נישט פֿיאיִק געווען. כּיִהאָב באַשטימט ערנסט אָננעמען די שפּיל . . . גלײַך נאָך דער פרעמיערע האָב איך שוין געוואַרט הינטער די קוליסן. ס'האָבן אויך געוואַרט אַנדערע אַרטיסטן, דער טעאַטער-דירעקטאָר, דער רעזשיסער און אַליין שלִמה מיכאַעלס, פּדי, ווי ס'פֿירט זיך, באַגריסן זוסקינען נאָך דעם ערשטן ספּעקטאַקל. ווען זוסקין איז אַרויסגעקומען פֿון דער בינע, אַ באַרוישטער פֿון די אַפּלאַדיסמענטן, האָבן זיך אַלע געוואַרפֿן צו אים, אָבער יענער האָט ווייך און אַנטשיידן אַלעמען אַפּגעשטויסן ווי אײַנער רעדט : "אַ ביסעלע געדולד, מײַנע הערן !" און ער האָט זיך אַ לאַז געטאָן אין מײַן ריכטונג. איך בין אַוועק אים אַנטקעגן מיט אַ קלאַפּנדיק האַרץ :

— וואָס מאַכט מען, רב אַהרן ?

אויף וואָס יענער האָט פֿריילעך און גוטמוטיק געענטפֿערט :

— מע טראָגט אַ גאַרב . . . !

אַלע האָבן פֿאַרווונדערט צוגעקוקט די סצענע. בלויז מיכאַעלס האָט מיט קלוגער פֿאַרשטענדעניש צוגעשמייכלט און . . . דעם צווייטן, וועמען ער האָט באַגריסט מיט יענער פרעמיערע, בין איך געווען . . .

און אַזוי האָבן מיר פֿאַרגעזעצט, פֿל זמן מען האָט נישט אַראַפּגענומען פֿון רעפּערטואַר "אַהרן פֿרידמאַן". שפּעטער האָט זיך אונדזער קורצער "דײַלאָג" אַריבערגעטראָגן אויך אויף אַנדערע פֿאַרשטעלונגען, אין וועלכע איך פֿלעג פֿאַרנומען זײַן, ווען זוסקין האָט געשפּילט. ס'איז געוואָרן אַ שטיק טראַדיציע און זוסקין פֿלעג עס אַפּילו פֿאַרדריסן און ער האָט זיך

באמת גערגערט, ווען כ'האב נישט געווארט צו דער צייט הינטער די קוליסן.

און נאך האט זיך איין מאָל געטראָפֿן: כ'האב זיך שטארק געאייילט נישט צו פֿאַרשפּעטיקן אויף אַ רעפּעטיציע און אין גאַנג האָב איך זיך קונציק אַרױפֿגעכאַפּט אויף אַ פֿריי טרעפל פֿון אַן איבערפֿולטן פֿאַרביי-פֿליענדיקן טראַמוואַי. כ'בין געבליבן הענגען פֿון דרויסן. און דאָ האָב איך פֿלוצעם דערזען ווי פֿון טראַטואַר דראַט מיר מיטן שטעקן זוסקין. ס'איז מיר פֿינצטער געוואָרן אין די אויגן: כ'האָב זיך געמעגט ריכטן אויף אַ וויסטן "פעטשאַטאַק". מיר האָבן גוט געוויסט, ווי זוסקין האָט פֿינט אַזעלכע שטיק, ווייל ער ציטערט סע זאָל, חלילה, עפעס נישט געשען מיט אונדז ...

פֿון זײַן ביטערן פּסק האָט מיר דאָן אויסגעלייזט מיין ינגלשע חוצפה: כ'האָב אַרױסבאַפֿרייט אַ האַנט פֿון טראַמוואַי אַרױס און זי פֿרענגדיק אויסגעשטרעקט צו אים, ווי בעת מיין רעפּליקע:

— וואָס מאַכט מען ר' אַהרן?

און יענער, דער סאָלידער און שטרענגער פּראָפּעסאָר מינער, אין מיטן דער באַלעבטער גאַס, האָט תּיכּף זיך צעשמייכלט, פֿאַרוואָרפֿן דעם שטעקן איבער די אַקסלען, פֿאַרבוּיגן זיך ווי אונטער אַ מאַסע — ס'האָט געדאַרפֿט הייסן:

— מע טראַגט אַ גאַרב! — — —

— כ'בין קראַנק. כ'בין זייער קראַנק ... — האָט ער אַ דערדריקטער איבערגעחזרט, שטייענדיק שוין בני דער טיר פֿון זײַן ווױנונג. דער רעגן האָט אויפֿגעהערט, אויך דער ווינט איז לינדער געוואָרן. ער האָט זיך נישט געאייילט אַוועקצוגיין, זענען מיר געשטאַנען, געשוויגן. און איך האָב שוין נישט געהאַט יענע חוצפה אַ פֿרעג צו געבן ווי אַמאָל:

— וואָס מאַכט מען רב אַהרן? ...

מיר האָבן זיך געזעגנט און ער האָט געקוקט אויף מיר, ווי מיין מאַמע ע"ה, ווען דאָס וואַגאַן-פֿענצטער, וואָס האָט אונדז פֿאַנאַנדערגעשיידט האָט צום לעצטן מאָל אַ שווינדל געטאַן פֿאַר די אויגן.

דער נסתר

(1950-1884)

"שוין דעם דריטן מעת-לעת ווי אונדזער עשעלאָן "וויניצע-ביראָ-
בידזשאַן" טראַגט זיך איבער די ברייטפֿעלדיקע און געדיכטוואָלדיקע סאָ-
וועטישע רחבֿותן, מיט אַ שנעלקייט פֿון 600 קילאָמעטער אַ מעת-לעת,
שטעלט זיך אַפֿילו אויף קיין רגע ניט אָפּ, ניט נאָר אויף ווער ווייסט וואָס
פֿאַראַ פֿאַלוסטאַנקעס, נאָר אַפֿילו אויף סטאַנציעס, וווּ די ערד איז צעווירעט
מיט אַן אַ שיעור אייזערנע ליניעס" ... ("עשעלאָנען גייען קיין ביראָ-
בידזשאַן", מאַסקווע, "עמעס", 1948).

אַזוי הייבט אָן זיינע פֿיפֿיקע רעפֿאַרטאַזשן וועגן יענער ריזע דער
ספּעציעלער קאַרעספֿאַנדענט פֿון "אייניקייט", דער זשורנאַליסט אי. ליומקיס.
600 קילאָמעטער אַ מעת-לעת! איר שטעלט זיך פֿאַר די "גראַנדיזעזע"
שנעלקייט פֿון סך הכל ... 25 ק"מ אַ שעה?

פֿאַקטיש האָט דאָך אונדזער ליומקיס אויסגעזאָגט פֿונעם חדר — די
בערך 10.000 קילאָמעטער ביז ביראַבידזשאַן האָבן מיר זיך געשלעפט כמעט
אַ גאַנצן חודש ... אין די הייסטע זומער-טעג. העכער 300 משפחות (ביז
די 1000 מאַן).

אַבער דער עולם אונדזערער — אַ קאָלאָריטער טיפֿאַזש יידן, יידענעס,
בחורים, מיידלעך און טייערע קינדערלעך פֿון וויניציע, מוראַפֿע, כמעלניק,
בערשאַד און אַנדערע שטעטלעך פֿון מיין היימישער פֿאַדאָליע, זיי האָבן
מיט געדולד און בטחון איבערטראַגן דאָס ציגינערשע שלעפֿן זיך איבער די
"סאָוועטישע רחבֿותן" אין די ענגע און שמוציקע "טיעפֿלושקעס" (פֿראַכט-
וואַגאַנעס צום איבערפֿירן פֿי) ... זיי זענען שוין צוגעוויינט געווען צום
באַשטענדיקן וואַנדער, הונגער און נויט. אייניקע פֿון זיי, זענען פֿריער
געקומען אין די צערוויינטע היימען פֿון דער עוואַקואַציע, וווּ זיי האָבן
אויך קיין האָניק ניט געלעקט ... אַנדערע — די ייִנגערע, זענען געקומען
פֿון פֿראַנט, פֿון די מלחמה-פֿייערן, געווען אויך צווישן יענעם עולם צע-
בראַכענע, פֿאַראיינזאַמטע, צופֿעליק לעבן-געבליבענע, טייל האָבן שוין
פֿאַרוכט דעם טעם פֿון גאָר אַן אַנדער מיין "טיעפֿלושקעס" — שווער-

פֿאַרריגלטע פֿונדרויסן, מיט שמאַלע פֿאַרקראַטעוועטע פֿענצטער-
שפּאַלטן, — וואַגאַנען, אין וועלכע די דײַטשן און אוקראַינישע פּאַליצאַיען
האַבן געפֿירט צום טויט ... מיטגעפֿאַרן איז אויך אַ סטייקעלע בלייבע
מלחמה-יתומימלעך ...

וואָס האָט זיי איצטער אַלעמען געצויגן קיין ביראַבידזשאַן? — נײַן,
נישט די טומלדיקע פּראָפּאַגאַנדע פֿון דער "אייניקייט", נאָר דער סמוטנער
עקשנותדיקער חלום — אַוועק פֿון דער "היים", וווּ די ערד איז אָנגעזאַפט
מיט ייִדיש בלוט, אַוועק פֿון די גויאישע שכנים, וועלכע האָבן צוגעהאַלפֿן
ביים דורכפֿירן די גרויסע ייִדן-שחיטה, אַדער נאָר געראַבעוועט דאָס
ייִדישע האָב-און גוטס, אַדער יענע — די שטיל-צופֿרידענע און פֿלומרשט
מיטפֿילנדיקע. פֿטור ווערן פֿון דער אייביקער שְׁנאַה. זײַן צווישן ייִדן ...

ווי געזאָגט, איז דער עולם בדרך כלל געווען פֿול מיט האַפֿענונג און
אַפֿילו גאַנץ אויפֿגעלייגט, צווישן יונגע פּאַרלעך האָבן זיך געקניפט ראַ-
מאַנען. ס'האַבן זיך שוין אויסגעזוכט אַ פּאַר ליבהאַבער-שדכנים, וועלכע
האַבן איינגעלייגט וועלטן, אַבי ס'זאָל זיך אויספֿיקן אַ שידוך, אַבי גלאַט
אַזוי, צוליב מצווה וועגן, צונויפֿפֿירן אַ פּאַראַיינזאַמטע פּאַר. אונדזער
ליומקיסן האָט זיך אַפֿילו איינגעגעבן אַזאַ מיין פּאַרל ברענגען אונטער דער
אימפּראַוויזירטער חופּה און ס'איז אַפּגעשפּילט געוואָרן אַ פֿריילעכע ייִדישע
חתונה מיטן גאַנצן קנאַק! ס'האַט זיך צונויפֿגעקלאַפט אַ קלעזמער-קאַ-
פעליע, בראש מיטן בערשאַדער פֿלייטיסט ... דער חתן — אין מיליטערישע
בגדים, וועלכע ער טראַגט נאָך אַלץ פֿון מלחמה געבראַכט, — אויף דער
ברוסט קלינגען אונטער די בלישטשענדיקע שלאַכט-מעדאַלן — האָט גע-
שמייכלט אין פֿריידיקער פּאַרלעגנהייט, די פֿלה — אַ כמעלניקער יתומעלע
נעבער, האָט ביטער געוויינט און דער עולם האָט מיטגעוויינט און ...
געטאַנצט אַ "שער", אַ "פֿריילעכס" ... אַ "מצווה-טענצל" ...

מעגלעך, אַז ליומקיסן איז נישט אַזוי אָנגעגאַנגען די גרויסע מצווה,
נאָר די זשורנאַליסטישע "ראַזשינקע" אין די רעפּאַרטאַזשן זײַנע: אַ
ווערטעלע — "אַ חתונה אויף רעדער" — אויפֿן וועג קיין ביראַבידזשאַן ...
נאָר ווער ס'האַט באמת אַ גליקלעכער אַרויסגעשײַנט פֿון אויבן-אַן
(געזאָגט האָט מען, אַז ער איז "פֿון פֿלה'ס צד"). איז דאָס געווען איינער
אַ מיטלווקסיקער ייִד, בײַ וועמען די גרויסע קלוגע און פּעך-שוואַרצע אויגן
זענען איבערפֿולט געווען מיט אַזוי פֿיל נחת און ברכה איבער אַלץ וואָס
קומט דאָ פֿאַר, אַז אַלעמען האָט ממש געצויגן צו אים — יעדער איינער

האָט געוואָלט עפעס זאָגן אַ גוט וואָרט צו אים, אָדער אויסהערן כאָטש איין וואָרט פֿון זיינע שמייכלענדיקע ליפֿן אונטער די געדיכטע, עטוואָס גרייז-ווערנדיקע וואַנסן. אָבער דער ייד איז געווען בטבע נישט פֿון די צופֿיל ריינדדיקע, ער האָט מער געשוויגן ווי גערעדט, מער ליב געהאַט זיך צוקוקן און צוהערן, איידער אַרויסזאָגן זיך, ווי זיין שטייגער, — מיט געציילטע פֿילדייטיקע ווערטער אָדער גאַר מיט אַן אַנדייט, מיט אַ רמז. און דאָס איז שוין געווען גענוג ...

אַלע האָבן געוויסט, אַז אינעם איינציקן פּאַסאַזשיר-וואַגאָן, דאָרט וווּ ס'געפֿינט זיך די "נאַטשאַלסטווע" מיט דער קאַנטאַר פֿונעם איבערוואַנ-דערער-עשעלאָן, פֿאַרט אויך מיט, אַט דער אויסטערלישער ייד; ער האָט זיך באַזעצט ביחידות איז סאַמע עקסטן קאַנדוקטאָרן-קעמערל. דאָרט זיצט ער יום ולילה און פֿאַרצייכנט עפעס מיט אַ קליין בלישטיפֿטל אויף אַקוראַט-געשניטענע בויגעלעך פּאַפּיר, אָדער ער איז גאַר פֿאַרטיפֿט אין איינעם פֿון זיינע ביכער — ער לייענט.

די ערשטע צייט האָט ווייניק ווער געוויסט, אַז אַט דער "למד-וואַוויניק", ווי אים האָט אין דער שטיל געקרוינט אַ געוועזענער שוחט פֿון סניטקעוו, איז גאַר נישט מער ווי אַ יידישער שרייבער, אַ "פיסאַטיעל", הייסט עס ... נאָך ווייניקער האָבן געוויסט, אַז דער "חבֿר פּנחס" איז אונדזער באַוויסטער דער נסתר. אַנדערע האָבן צוערשט זיך געבראַכן דעם קאַפּ: אַז קיין "מאַכער" איז ער נישט — דאָס זעט מען דאָך ... היינט וואָס געפֿינט ער זיך אין דעם "פּאַסאַזשירסקע וואַגאָן" מיט דער "נאַטשאַלסטווע" און זיי, די "מאַכערס" גיבן אים אַפּ כּבֿוד ווי עפעס אַ יחיד במינוּ? ...

ווען דער צוג פֿלעגט זיך ניט זעלטן פֿאַרהאַלטן אויף עפעס אַ פֿאַר-וואַרפֿענעם פּאַלוסטאַנעק און ווייבער פֿלעגן אין דרויסן, פֿאַר די וואַגאַנעס, צעלייגן אַ פֿייער אונטער אַ טרינעזשקע, פּדי אַפּצוקאַכן אַ שטיקל געקעכץ פֿון אַ ביסל הירזש, פֿון עטלעכע קאַרטאַפֿל, אין ערגסטן פֿאַל — פֿון קאַרטאַפֿל-שאַלעכץ; ווען חבֿרה-קליינוואַרג פֿלעגט דאָ דערביי פֿאַרהילכן די לופֿט מיט פֿריילעך געפילדער, אַרומגעיאָגט זיך און געשפּילט "אין מלחמה".

דאָן פֿלעגט זיך צייטנווייז אויך אַרויסכאַפֿן פֿון זיין קעמערל דער נסתר. באַמיט האָט ער זיך, ווי מעגלעך, פֿאַרבלייבן שטיל און אומבאַמערקט, פּדי קיינער זאָל אים נישט שטערן אַרומקוקן זיך און באַטראַכטן דאָס, וואָס ער האַלט פֿאַר נייטיק צו באַטראַכטן; פּדי ער זאָל קענען אויסגעפֿינען

און אָפּשטעלן, ענדלעך, זײַן אויפֿמערקזאַם-נייגערקײַן בליק אויף אַזאַ
 איינעם, וועמען, ווי ס׳האַט זיך אים געדאַכט, ער האָט טאַקע צו דער מינוט
 געזוכט ... געפֿונען אַזעלכן, פֿלעגט ער דאַן איידל אונטערגיין, הערצלעך
 באַגריסן זיך און שטאַרק אַ פֿאַרקלערטער אַ זאַג טאַן בערך: "איר ווייסט,
 וואָס כּוואַלט אייך געוואַלט פֿרעגן, רבּ יוד? ...". און אַט אַזוי פֿלעגט מען
 שוין אין צווייען פֿאַמעלעך אַוועקשפּאַצירן און דער "רבּ יוד" האָט גלייך
 פֿון דעם נסתּרס קאַרגע פֿאַר ווערטער דערשפּירט, אַז יענער האָט נישט נאָר
 אַפֿענע אויערן, נאָר אויך אַן אַפֿן האַרץ, וואָס דאָרשט אויסצוהערן זײַנע,
 דעם יודנס איבערלעבענישן ... און וועלכער יוד, יודענע — יונג צי אַלט —
 ווער האָט דאַן נישט געהאַט וואָס אויסצודערציילן וועגן זײַנע איבער-
 לעבענישן? ווער וואַלט נישט געדאַנקט אַזאַ, פֿאַר וועמען מע קען אויסגיין
 דאָס ביטערע האַרץ? אַזאַ, וואָס הערט דיך אויס נישט מיט קיין פֿאַר-
 שטאַפטע אויערן, אַדער ער פֿאַרט נישט אַרײַן אין מיטן די רייד מיט זײַן
 אייגן בינטל צרות? ...

יא, דער נסתּרס האָט ווייניק גערעדט, אָבער דערפֿאַר האָט ער פֿאַרמאָגט
 דעם גרויסן טאַלאַנט פֿון קענען אויסהערן און איינזאַפֿן אין זיך יענעם
 רייד. ער האָט אויך פֿאַרמאָגט דעם שאַרפֿסטן חוש אויסצוגעפֿינען נאָר
 דעם, וועמען ער מוז אויסהערן. זייער ווייניק, געציילטע פֿאַרמאָגן אַזאַ מין
 געטלעכע באַגאַבונג! ...

שפּעטער ווען מען האָט זיך שוין אַפֿילו דערוויסט, אַז דער "חבֿר פינחס"
 איז נישט מער ווי אַ "יעוורייסקי פּיסאַטיעל", האָט זיך אויך אויף קיין האַר
 נישט געמינערט זײַן חשיבֿות.

דער סניטקאָווער שוחט, וואָס איז לעצטנס אין שטעטל געווען אַן
 "אופֿאַלנאַמאַטשענע" ד. ה. אַ באַפֿולמעכטיקטער ביים זאַמלען אוטיל-
 ריוואַרג און וואָס האָט, אין געהיים, אַנגעפֿירט מיט אַ שטילן מנין פֿון
 עשעלאַן, האָט בסוד-סודות איבערגעגעבן צווישן די זײַניקע, אַז "דער
 דאָזיקער פּיסאַטיעל" — "דער למד-וואָוויק" איז גאָר אַ למעלה מן הטבֿע:
 ער האָט בעת זײַן באַזוך בײַ אים, געזען מיט די אייגענע אויגן — אַן אַפֿן
 קבלה-ספֿרל נעבן אים אויפֿן טישל. איין זאַך איז אים, דעם שוחט, געווען
 קשה: "צו וואָס האָט אַזאַ אייזערנער למדן באַדאַרפֿט נאָר דערצו די
 ווייבערשע תּחינות, וועלכע זענען אויך געלעגן דערנעבן? ..."
 ס׳האַט נישט לאַנג געדויערט ווי צו דעם נסתּרס האָבן זיך אַנגעהויבן
 ציען מענטשן, וואָס האָבן זיך גענייטיקט אין אַן ענטפֿער אויף מאין-יבֿוא-

עזרי? אין אן עצה, אין א גוט וואָרט אָדער אַזעלכע, וואָס האָבן סתם געוואָלט זיך אַרויסריידן פֿון האַרץ. די "מאַכערס" האָבן צוערשט נישט צוגעלאָזט, אָבער שפעטער האָבן זיי בליח-ברירה איינגעשטעלט אַ שטיקל ריי צו אים.

האַט זיך איין מאָל געמאַכט: ס'האַט זיך האַסטיק אַריינגעשטעלט אַ פֿאַרוויינטע פֿרוי און פֿאַרבראַכן די הענט — "וויי מיר, חֲבֵר פּנחס, צו וועמען זיך קערן, צו וועמען זיך ווענדן? ... פֿאַרמאַגט האָבן מיר איין זון, איין אויג אין קאַפּ ... האַט מען אים אַוועקגענומען אויף דער מלחמה ... פֿון די ערשטע טעג — אַזוי ווי איין וואַסער אַריין: נישט קיין בריוול און נישט קיין גרוס ... פֿון אומעטום ענטפֿערט מען — "פֿאַרפֿאַלן געוואָרן אַן שום ידיעות" ... שוין העכער צוויי יאָר, זינט ס'איז אויס-מלחמה און פֿון אים, מיין איינציקן, — נישט צו זען און נישט צו הערן ... אָבער ער לעבט דאָך ערגעץ! אַ מאַמעס האַרץ פֿילט ... ער לעבט, נישט אמת, חֲבֵר פּנחס? ... " זי האַט מיט אירע פֿאַרוויינטע אויגן אַריינגעקוקט דעם נסתר אין פנים, גלייך ס'וואָלט זיך געווענדט נאָר פֿון זיין באַשטעטיקונג, אַז ער, דער זון אירער, לעבט טאַקע.

— כ'מיין — האַט דער נסתר ווייך און פֿול מיט מיטלייד פֿאַרזיכטיק געסילעוועט די ווערטער — כ'מיין און איך גלויב, אַז אַ מאַמעס האַרץ ... ווייסט בעסער פֿון מיר.

— האַ-האַ! זעט איר שוין? — האַט אַ שיינענדיקע, מיט נצחון אויס- גערופֿן די יידענע — איר זאָגט אויך, אַז ער לעבט!
און פּלוצעם — אַ צאָרנדיקע:

— איז פֿאַר וואָס, פֿרעגט זיך, האַט ער, דער שלימזל מינער, דאָס מאַנעלע מינס, צוליב וואָס האַט ער מיך געשלעפט קיין ביראַבידזשאַן, און איר, די בהמה, האָב זיך געלאָזט פֿירן? ... ווי וועט ער, מיין טייער קינד, מיין איינציק אויג אין קאַפּ, ווי וועט ער געפֿינען אונדזער נייעם אַדרעס, אַז שוין באַלד אַ חודש ווי מיר שלעפּן זיך צו אַלדי רוחות, אַהין, וווּ דער שוואַרצער פֿעפֿער וואַקסט? ... ניין, בעסער, זאָל ער זיך ווייטער פֿאַרן, אויב ער וויל — דער לאַ-יוצלח מינער — איך וועל זיך תּיבּף לאַזן אויף צוריק! ...

— רעדט נישט קיין נאַרישקייטן, יידענע! — האַט עס דעם נסתר אַביסל אַרויסגעבראַכט פֿון די פֿלים. תּיבּף אָבער איז ער צוריק ווייך

געוואָרן, זיך אויפֿגעהויבן פֿון זיין פּלאַץ, אויך די פֿרוי האָט זיך אויפֿ-
געשטעלט, און ער האָט פֿול מיט זיכערקייט און גלויבן שטיל אָנגעזאָגט :
צעברעכט זיך נישט, האַרציקע פֿרוי, פֿאַרט ווייטער מיט אייער מאַן און דער
זון אייערער ... דער זון אייערער וועט אייך, אַם-ירצה-השם, געפֿינען אויך
אין ביראָבידזשאַן ... די יידענע איז אַוועק אַ באַרויקטע.

כאַטש — כ'בין בייגעווען בעת אָט דער סצענע, וויל איך נישט מאַכן
קיינ אַנשטעל, אַז איך גיב איבער פינקטלעך יענעם שמועס פֿון דעם נסתר
מיט דער פֿאַרצרותטער פֿרוי. אַ מענטשלעכער זפרון איז דאָך פֿאַרט נישט
קיינ טייפֿ-רעקאָרדער, ער מוז פּיינלעך רעסטאַוורירן, אויב ס'לאָזט זיך און
אויב ניט — מוז ער, לייַדער, אויך אימיטירן ...

שוין אַ חדשים צוויי ווי מיר זענען געקומען קיין ביראָבידזשאַן און די
דאָזיקע געשיכטע איז מיר שוין איז גאַנצן אַרויס פֿון קאַפּ; ווען איין מאָל
זענען מיר אינדרניען געגאַנגען אויף דער לענין-גאַס, פֿאַרטיפֿט אין עפעס
אַ שמועס — איך, דער שרייַבער ראַבינקאָוו און די דיכטערין ליובע
וואַסערמאַן ע"ה.

פלוצעם האָב איך דערשפּירט ווי הינטער דער פּלייצע פֿליקט מיר
עמיצער ביים אַרבל. כ'האָב זיך האַסטיק אויסגעדרייט: פֿאַר מיר איז
געשטאַנען יענע פֿרוי, זי איז געווען פֿאַרסאַפּעט, דאָס טיכל האָט זיך אַראָפּ-
גערוקט פֿון קאַפּ צום נאַקן און די האַר האָבן זיך צעפֿלויגן, צעשוּיבערטע
פֿון אַ האַרבסטיק ווינטל. קענטיק זי איז מיר נאַכגעלאָפֿן פֿון ווייט:

— חבֿר — האָט זי קוים איבערגעכאַפּט דעם אָטעם — חבֿר, אפֿשר
ווייסט איר מיר צו זאָגן: ווי קען מען געפֿינען יענעם אַלטן פּיסאַטיעל מיט
די גוטע אויגן? ...

כ'האָב פֿאַרשטאַנען, אַז זי מיינט דעם נסתר. — צו וואָס דאַרפֿט איר
אים? — האָב איך אויף צוריק געפֿרעגט.

— אוי — האָט זי אויסגעשריגן אַ פֿריידיק-צעיאַכמערטע — כ'האָב
דאָך טאַקע באַקומען אַ טעלעגראַמע פֿון מיין זון! מיין אייניק ייַנגעלע,
מיין טייער קינד האָט זיך אויסגעזוכט! ... כ'מוז איצטער זען דעם
פּיסאַטיעל, דאָס האָט ער דאָך מיר דער ערשטער אָנגעזאָגט די בשורה, אַז
מיין זינדעלע לעבט! אַ געזונט אויף אים, ס'איז דען אַ פּיסאַטיעל? ס'איז
דאָך אַן אמתער צדיק! ...

די וואָס וועלן זיך פֿאַראַינטערעסירן מיט דער ביראָבידזשאַנער פרעסע פֿאַרן יאָר 1947-1948 וועלן זיכער באַמערקן, אמת אַ פֿאַרזיכטיקע, אָבער דאָך — פֿראַפּאָגאַנדע-ווענדונג צום אַרויסהייבן די וויכטיקייט פֿון ייִדישער קולטור-אַרבעט, פֿון ייִדישער שפּראַך און ליטעראַטור. . .

די היגע ייִדישע שרײַבער — מילער, ראַבינקאָוו, באַרזשעס, באַרנפֿאַן — זיי האָבן ממש געציטערט פֿון שרעק — און נישט אַן קיין גרונט — אַז דאָס וועט זיך אויסלאָזן צום שלעכטן. אין די ביינער איז נאָך געלעגן דאָס 1937-1938 יאָר, ווען מען האָט פֿאַרשניטן אַן רחמנות די טרייסטע ייִדיש-טוער אין שפיץ מיט פֿראַפּעסאַר ליבערבערג, יאַנקל לעווין און אַנדערע צענדליקער.

בלויז די דיכטער ליובע וואַסערמאַן און ישראל עמיאָט האָבן מיט פֿאַרערונג און גלייבן געקוקט אויף דעם נסתר, וועלכער האָט, פֿאַרשטייט זיך אין דער ערשטער ריי, משפּיע געווען אויף דער ייִדיש-”אויפֿלעבונג” אין יענעם קורצן צייט-אַפּשניט.

סיגעדענקט זיך אַ באַגעגעניש מיטן ”באָס” פֿון דער ייִדישער אויטאָ-נאָמער געגנט אַלעקסאַנדער באַכמוטסקי.

דער סעקרעטאַר פֿון פֿאַרטיי-געגנטקאַם באַכמוטסקי, איז געווען אַן אַסימילירטער ייד און האָט זיך לויט זײַן קולטור-ניוואָ מיט גאַרנישט ניט אויסגעטיילט פֿון דעם טיפּ פֿאַרטיי-אַנפֿירער פֿון העכערן פּריוועליגירטן ראַנג. זײַן גייסטיקער באַגאַזש — אַן אמתער ציטאַטניק פֿון סטאַלינס קורצן קורס פֿון דער קאָמוניסטישער פֿאַרטיי-געשיכטע, פֿון די לעצטע פֿאַרטיי-אינסטרוקציעס און לייט-אַרטיקלען פֿון ”פּראָוודאַ” . . . אמת, אויך קינסטלע-רישע ליטעראַטור האָט ער פֿון צייט-צו-צייט געמוזט איבערבּלעטערן, דערעיקרשט אַזאַ, וואָס איז רעקאַמענדירט געוואָרן ווי ”אילוסטראַטיווער מאַטעריאַל, צו די אַרויסזאָגונגען פֿון די קלאַסיקער פֿון מאַרקסיזם-לעניניזם”.

געאַרבעט פֿאַר אים האָבן אַ גאַנצע ריי פֿאַרטרעטערס מיט סעקרעטאַרן, וועלכע פֿלעגן אַנפֿירן (אונטער זײַן השגחה, פֿאַרשטייט זיך) מיט פֿראַגן פֿון לאַנדווירטשאַפֿט, אינדוסטריע, טראַנספּאָרט, קולטור, דערציִונג אַאִוו. לויט דער רעקאַמענדאַציע פֿון איינעם אַזאַ פֿאַרטרעטער אין פֿראַגן פֿון אידעאָלאָגיע אַ געוויסן ”כאַווער באַכין”, האָט אונדז איינגעלאָדן אויף

א שמועס אליין דער ערשטער סעקרעטאר פֿון ביראָבידזשאַנער געגנטקאָם.
דאָס האָט געדאַרפֿט באַטייטן פֿאַר אונדז ד. ה. פֿאַר דעם נסתר און
פֿאַר מיר, אַז מע טיילט אונדז צו אַ באַזונדער פֿבֿוד. דערשלאַגן זיך אַן
אוידענציע ביי אַזאַ הויכן פֿאַרטיי-מנהיג איז געווען פֿיל שווערער ווי זיך
דערשלאַגן אַ באַגעגעניש מיטן בעל הבית פֿון ווייסן הויז אין אַמעריקע,
צי אַפֿילו שווערער, ווי דערשלאַגן זיך צו אַ העכערן סוכנות-פקיד ביי אונדז
אין ישראל (בפֿרט נאָך, ווען ס'גייט אַ רייד וועגן פֿראַגן פֿון ייִדישער
קולטור...).

בקיזור:

— מיר קלייבן זיך מאַרגן, הייסט עס, אויף אַ ספעציעלער אויפֿנאַמע
ביים "פֿריץ" אליין...

אַזוי האָט פֿאַרזיכטיק אַנגעהויבן זיין שמועס מיט מיר דער נסתר.

מיר זענען געזעסן אינצוויינען אין זיין האַטעל-צימערל. ס'האָט שוין
אַנגעהויבן צו דעמערן, נאָר צוליב געמיטלעכקייט ווייזט אויס, האָט זיך
עפעס נישט געוואָלט איינשליסן קיין שיין. מיר האָבן געזופֿט היימישע,
גוט-פֿאַרקאָכטע טיי, וועלכע ליובע וואָסערמאַן (אַ ליכטיקן גן עדן זאָל זי
האַבן!) פֿלעגט אונדז געוויינטלעך ברענגען פֿון איר דירה אין אַ טשייניק,
אַרומגעוויקלט אין אַ זויבערן האַנטער. נסתר האָט פֿאַרקלערט געוואַרעמט
זיינע פֿינגער, ביי דער הייסער גלאַז. די שטאַרקע טיי האָט דאַכט זיך,
דורכגעלויכטן אַלע געוועבן פֿון די איידעלע פֿינגער זיינע.

— ביי לייטן אַ שרייבער — האָט ער פֿאַמעלעך פֿאַרגעזעצט זיין
געשפרעך, וואָס האָט באַדאַרפֿט קענטיק האָבן אַ שייכות צום פֿרייער
געזאַגטן — ביי לייטן אַ שרייבער ווייסט איין זאַך — זיין עבֿודה, "מאָל
מאָלער און שווייג" — דאָס איבעריקע וועט שוין אליין קומען... מיר, די
ייִדישע שרייבער קענען זיך נישט דערלויבן אַזאַ מיין ראַסקאַש. מיר מוזן
נאָך זאָרגן סע זאָל זיין אַ לייענער למשל, קינדער זאָלן זיין — אַ פֿאַלק
זאָל זיין! מיר, די געבליבענע נאָכן חורבן, קענען, חלילה, צו יעדער מינוט
פֿאַלן אונטער דער מאַסע פֿון אַזאַ עול, פֿון אַזאַ "קלייניקייט" ווי עצם-קיום
פֿון אַן אַלט קולטור-פֿאַלק... וואָס קענען מיר שוין זאָגן, אַז אַפֿילו
אונדזער טייערער שיינגייסט, אונדזער יצחק לייבוש פֿרץ איז שוין דאַן פֿרי
געפֿאַלן אונטער דער דאָזיקער לאַסט...

אַך ווי ס'וואָלט זיך געוואָלט זיין נישט מער ווי פֿראַסט-פֿשוט אַ גוטער

שריבער! — האָט ער מיט בענקעניש און צער אַרויסגעזיפּצט — טאָר מען
נישט, קען מען נישט ... לאַזט מען נישט! ... — — —

* * *

נאָך דעם, ווי מיר האָבן דורכגעמאַכט אַלע פֿאַרמאָליטעטן ביים
פּאַמפעזן מלוכה-מויערל פֿון ביראַבידזשאַנער געגנטקאָם, פּדי באַקומען
דעם אַרײַנגאַנגס-דאָקומענט צו "אים אַליין", האָט מען אונדז אויף טעפּער-
געשפּרייטע טרעפּ, אַרויפֿגעפֿירט אויפֿן צווייטן שטאַק, ווי ס'האָט זיך גע-
פֿונען באַכמוטסקיס קאַבינעט. מיר האָבן נישט לאַנג געוואַרט ביז דער
געשוואָלענער, מיט סיראַטע-פֿאַרצויגענער טיר, ביז דער "כאַווער בראַכין"
אַליין איז אַרויס און אונדז פֿאַרבעטן צום ערשטן סעקרעטאַר. בראַכין, איז
דאַרף מען זאָגן, שטיל און אומבאַמערקט פֿאַרשווינדן, נאָך דעם ווי ער
האָט אונדז אַרײַנגעפֿירט און פֿאַרגעשטעלט פֿאַר באַכמוטסקין ...

אַ גרויסער לענגלעכער קאַבינעט, ווי דער דרויסן קוקט אַרײַן דורכן
פֿענצטער הינטער די מאַסיווע פּלייצעס פֿון באַכמוטסקין, וואָס זיצט ביז נאָך
אַ מאַסיווערן שרייבטיש, באַשטעלט מיט אַ מענגע "ציאַצקעס", פֿענדלעך,
שריב-מכשירים און אַ וועלט מיט טעלעפֿאָן-אַפּאַראַטן. פּערפּענדיקוליאַר
צום שרייבטיש, לענגוויס דעם גאַנצן קאַבינעט — אַ באַראַטונגס-טיש,
באַדעקט מיט גרינעם געוואַנט. ביים אָט דעם טיש — עטלעכע טוץ
בענקלעך ...

באַכמוטסקי האָט שווער אויפֿגעהויבן זײַן קערפּער פֿון ווייכן פֿאַטעל,
אויף זײַן זאַט פנים האָט זיך באַוויזן עפעס אַזוינס, וואָס האָט באַדאַרפֿט
באַטייטן אַ שמייכל פֿון ברייטהאַרציקער און גוט-ברודערישער גאַסטפֿריינד-
לעכקייט:

— נעענטער, נעענטער צו מיר, טייערע חברים, כּיבין שטענדיק צופֿרידן
זיך טרעפֿן מיט פֿאַרשטייער פֿון אונדזער שעפֿערישער אינטעליגענץ ...
באַזונדערס, כּע-כּע, מיט סאַוועטישע שרייבער, מיט די אינזשינערן פֿון
מענטשלעכע נשמות, — ווי דער חבֿר סטאַלין האָט אײַך געניאַל אַנגע-
רופֿן ... איר זײַט געקומען צו אונדז פֿון מאַסקווע, אַבער זאָל זיך אײַך
נישט דאַכטן, אַז איר זײַט געקומען אויף אַ פּוסטן פּלאַץ ... וואָס פֿאַר אַ
מיינונג האָט איר אַשטייגער וועגן אונדזער קלייניקען מאַיאַקאָוסקי? ...
פֿאַרחידושטע האָבן מיר זיך איבערגעקוקט מיט דעם נסתּר, נישט

פֿאַרשטייענדיק אז מיט אזאָ מיין טיטל האָט ער געקרוינט איינעם אַ הילפֿלאָזן
גראַמענפֿלעכטער, אַ קאָמוניסט, אַ פֿראַנט-קעמפֿער און דאַכט זיך, נישט
קיין שלעכטן בחור, אָבער בני די בעסטע פּונוות, איז פֿאַרט שווער געווען
אים אַנצורופֿן דיכטער ...

מילא. אַפּגעקומען מיט "בע-מע" אונדזער מיינונג וועגן "קלייניקען
מאַיאַקאָווסקי", האָבן מיר זיך, לויט זיין איינלאָדונג, צוגעזעצט לעבן טיש,
ווי ער האָט געהאַלטן פֿאַר נייטיק אונדז אינפֿאַרמירן וועגן די קאַלאַסאַלע
דערגרייכונגען פֿון דער ייִדישער אויטאָנאָמער געגנט, מיט "פֿאַקטן", מיט
"ציפֿערן", מיט נעמען פֿון "פֿאַרגעשריטענע מענטשן" און, פֿאַרשטייט זיך,
מיט ציטאַטן וועגן סאַציאַליזם און פֿעלקער-פֿריינדשאַפֿט.

דערנאָך האָט זיך דער "באַס" פֿאַראינטערעסירט וועגן דעם איבער-
וואַנדערער-קאַנטיגענט, מיט וועלכן מיר זענען געקומען און צי קען מען
דערוואַרטן ווייטערדיקע עשעלאַגען.

— אַלץ איז געווענדט פֿון אייך, חבֿר באַכמוטסקי — האָב איך גע-
ענטפֿערט.

— וואָס קען איך נאָך טאָן? — האָט יענער ענערגיש זיך אַ קער
געגעבן אין מיין זייט.

— איר פֿאַרשטייט, אז ייִדן, ווי אַלע בירגער פֿון אונדזער לאַנד, קענען
בויען דעם סאַציאַליזם אומעטום, ווי זיי זאָלן זיך נישט געפֿינען ...
— נו, יאָ — האָט אונטערגעכאַפט אונדזער ערשטער סעקרעטאַר און
גיכריידיעריש אַרויסגעקלאַפט פֿון ערגעץ אַ ציטאַט: ייִדן זענען גלייכ-
באַרעכטיקט אין דער גרויסער סאָוועטישער פֿעלקער-משפּחה ... נישטאָ בני
אונדז קיין אַנטיסעמיטיזם.

— זעט איר דאָך — האָט מיט אַ שטילן שמייכל זיך אַריינגעמישט דער
נסתר — ייִדן וועלן גערן פֿאַרן קיין ביראַבידזשאַן בלויז ביים איינציקן
באַדינג: אויב זיי וועלן דאָ געפֿינען אַ ייִדישער היים.
— וואָסס? — האָט מיט חשד זיך אַ זייטל געטאָן צום נסתר דער
ערשטער סעקרעטאַר — "אַ ייִדישע היים?" דאָס שמעקט דאָך, אַנטשולדיקט,
מיט ... מיט נאַציאָנאַליזם!

דאָ האָב איך זיך שוין געמוזט אַריינמישן מיט פֿון פֿריער צוגעגרייטע
ציטאַטן פֿון קאַלינינס רעדעס, וועגן דער נויטווענדיקייט פֿון אַ ייִדישער
מלוכהשאַפֿט און אויך מיט ציטאַטן פֿון חבֿר לענינען וועגן דער פּראָגרע-
סיווקייט פֿון ייִדישן פֿאָלק און זיין קולטור (געווען אויך אזעלכע ...).

אונדזער סעקרעטאר האָט זיך אַ ביסל פֿאַרקלערט און דאַן האָט ווידער
גענומען דאָס וואָרט דער נסתר :

— איר פֿאַרשטייט, חשובֿער חֲבֵר באַכמוסטסקי, איר וואָלט מיט גרויס
דערפֿאַלג געקענט זײַן אַ פֿאַרטיי-סעקרעטאר אין יעדער געגנט און אַפֿילו
קאַנט פֿון ראַטנפֿאַרבאַנד, אָבער באַוואוסט וואָלט איר געווען בלויז אין די
גרענעצן פֿון אייער געגנט, אָדער קאַנט... ווער ווייסט אויף דער וועלט
דעם נאָמען פֿון אייער שעף — דעם סעקרעטאר פֿון כאַבאַראַווסקער קאַנט-
קאָמיטעט? — קיינער! אָבער אייער נאָמען ווייסט די גאַנצע וועלט, אַ
דאַנק דער ייִדישער וועלט-פרעסע, אַ דאַנק די ייִדן אויף גאָר דער וועלט,
וואָס ווילן זען אין סאַוועטן-פֿאַרבאַנד אויך אַ ייִדישע היים, אַ סאַציאַליס-
טישע היים, וווּ ייִדיש איז די מלוכה-שפראַך און וווּ ס'אַנטוויקלען זיך
ייִדישע קולטור-און דערציִונגס-אינסטיטוציעס...

מיר האָבן זיך צעזעגנט, געדענקט זיך, גאַנץ פֿריינדלעך און באַכמוסטסקי
האָט צוגעזאָגט צו טאָן אַלץ, וואָס אין זײַנע מעגלעכקייטן, אַז ביראַבידזשאַן
זאָל באמת ווערן אַ צוציִונגס-קראַפֿט פֿאַר די ברייטסטע ייִדישע מאַסן פֿון
ראַטנפֿאַרבאַנד.

און ס'האָט זיך ווירקלעך אָנגעמערקט אַ שטיקל ווענדונג. ס'איז אַפֿילו
אַרויס אַן אינסטרוקציע פֿון געגנטקאָם וועגן דעם, אַז ייִדיש זאָל ווערן אַן
אַבליגאַטאָרישער לימוד אין אַלע מיטל-שולן פֿון דער געגנט...
ווען מיר זענען אַרויסגעקומען מיט נסתרן פֿון דער געגנטקאָם-געביידע,
האָט ער געפֿרעגט :

— ווייסט איר, קערלער, דאָס קאָמישע לידל: "אַ מענטש איז געגליכן
צו אַ פענכער — ער בלאָזט זיך און האַלט זיך גרויס, נאָר גיסט אים אַ
שטאָך מיט אַ נאָדל — גייט פֿון אים דער וואָדוך (לופֿט) אַרויס". גיב גאָט,
אַז דער פענכער זאָל נישט פּלאַצן...

אָבער ס'האָט לאַנג נישט געדויערט ווי "דער פענכער" האָט טאַקע
געפּלאַצט און דאָס האָט דער נסתר דערשפּירט אַ ביסל פֿרײַער פֿון מיר.
דעריבער טאַקע האָט ער עטוואָס פֿרײַער פֿון מיר פֿאַרלאָזט ביראַבידזשאַן
און צוריקגעפֿאַרן קיין מאַסקווע. — — —

* * *

די לאַנגע רייזע קיין ביראַבידזשאַן און דאָס, וואָס אין ראַטנפֿאַרבאַנד

זענען נאך אין 1947 יאר, פֿאַר בליבן נישט מער ווי צוויי טיפשים — איינער פֿון די עלטסטע יידישע שרייבערס — דער נסתר און איינער פֿון יינגסטע — קערלער, וואָס האָבן נאָך געהאַט די אילוזיע אַז מע קען געפֿינען אַ צוקונפֿט פֿאַר יידיש און יידישקייט אין . . . ביראַבידזשאַן, און ביידע האָבן ערנסט געקלערט באַזעצן זיך דאָרט און לאָזן וואַרצלען, די צוויי סיבות האָבן איר צו פֿאַרדאַנקען מיין ענגערע נאַענטשאַפֿט צו דעם גרויסן יידישן שרייבער דעם נסתר.

כ'בין שוין אַ פֿאַר מאָל נאָך מיין קומען פֿון ביראַבידזשאַן, געווען בין דעם נסתר אין זיין צימערל, וואָס האָט זיך געפֿונען אין דער געביידע פֿון מאַסקווער יידישן מלוכה-טעאַטער. אַ פֿאַר מאָל האָבן איר דאָרטן געטראָפֿן מאַרקישן. אַן אַנדערש מאָל — זוסקינען, נאָך אַ פֿאַר מענטשן, וועלכע ס'לוינט זיך ניט אַנרופֿן . . .

אַבער איינער אַ באַזוך, דאַכט זיך דער לעצטער, האָט זיך פֿאַרגעדענקט אויף שטענדיק.

אין איינעם אַן אַוונט פֿון יאר 1949 בין איר געקומען אויף אַ טעאַטער-פֿאַרשטעלונג פֿון גאַסעט * . . . כ'האַבן נישט אויסגעהאַלטן ביז צום צווייטן אַקט פֿון "פֿריילעכס", וועלכן די גוטע אַקטיאָרן האָבן געשפּילט, געטאַנצט, געזונגען, זיך געווערטלט, ווי מעכאַניש-אַנגעדרייטע מאַרשאַנעטן, בין אַ האַלב-פּוסטן צעשראַקענעם טעאַטער-זאַל. זוסקין איז שוין געלעגן אין שפּיטאַל אַ קראַנקער . . . ס'איז געווען ערבֿ דער ליקוידאַציע. כ'האַבן זיך אויפֿגעהויבן אויפֿן צווייטן שטאַק, ערגעץ לעבן די רעפּעטיציע-זאַלן, צו דעם נסתרס צימערל.

זיין פֿרוי לענאַ סעגאַלאַווסקי, אַ געוועזענע יידישע אַקטריסע, אַבער דער עיקר אַ טרין יידיש ווייב מיט אַ פנים וואָס איז ווונדערלעך שוין פֿון גוטסקייט, האָט מיך אויפֿגענומען מיט איר טרויעריק-ווייכן שמייכל.

— קומט אַרײַן, קומט אַרײַן, קערלער — האָט אויך דער נסתר זיך אויפֿגעהויבן אַנטקעגן.

און גלייך :

— הערט נאָר, הערט זיך נאָר אין סאַראַ יידיש מיר פֿאַרמאַגן ! — און ער האָט מיר גלייך אויף דער שטעל, אַרויסגעלייענט עטלעכע זאַצן פֿון אַן אַלטן טייטש-חומש.

* גאַסעט — רוסישע פֿאַרקירצונג פֿון "מאַסקווער יידישן מלוכה-טעאַטער".

— פיניע — האָט לענאָ געוואָגט איבערצושלאָגן איר מאַן — פיניע, וואָס ביסטו גאָר מכבד אַ גאַסט מיט עבֿרי-טייטש, ווען מיר האָבן, גאָט צו דאַנקען, היימישע פֿלעצעלעך מיט מאַן און אַ גוט גלעזל טיי קען מען אויך געפֿינען ...

— גערעכט, מיין ווייב ... — האָט זיך נסתר אונטערגעגעבן. ווען לענאָ האָט זיך פֿראַוואָרנע אָנגעבויען און אויפֿגעפֿנט די טירלעך פֿון געפֿעס-שרענקל, האָב איך פֿלוצעם צווישן די ריין-פֿינקלענדיקע טיי-גלעזער און שעלעכלעך דערזען אַ ... נישט דערטרונקען פֿערטעלע בראַנפֿן. איך בין ווי געפֿלעפֿט געוואָרן: געוויסט האָב איך, אַז דער נסתר האָט אַפֿשר אַפֿילו קיינמאָל נישט פֿאַרזוכט פֿון דעם ביטערן טראַפֿן. שטאַרקע טיי, ווייס איך, האָט ער יאָ ליב געהאַט.

דער נסתר האָט איבערגעכאַפט מיין פֿאַרחידושטן בליק:

— לענעלע, ווייז מיר, זיי אַזוי גוט, דאָס פֿערטעלע! ...

לענאָ האָט שווינגנדיק דערלאָנגט אים דאָס פֿלעשל.

דער נסתר האָט אויפֿגעהויבן דאָס האַלב-פֿאַרפֿולטע פֿערטעלע אַנטקעגן דעם עלעקטרישן לעמפל און כּוואַלט געשוואָרן, אַז טרערן האָבן זיך צעפֿינקלט אין זיינע פֿייער-שפּריצנדיקע אויגן.

— זע, קערלער און פֿאַרגעדענק: פֿאַרנאַכט, פֿאַר זיין לעצטער רייזע

קיין מינסק איז שלמה מיכאַעלס געקומען צו אונדו מיט אַט דעם פֿלעשלע בראַנפֿן: "כּווייל — האָט ער געזאָגט — אויסטרינקען פֿאַר אייער געזונט האַלב פֿון דעם פֿערטעלע בראַנפֿן. די צווייטע העלפֿט וועל איך אויס-טרינקען, אויב דער אייבערשטער וועט וועלן איך זאָל זיך אומקערן אויף צוריק ..."

— זיי האָבן אים דאָרט אומגעבראַכט און פֿאַרבליבן איז ... האַלב פֿון

אַ פֿערטעלע בראַנפֿן ... וואָס וועט פֿון אונדו פֿאַרבליבן? ...

— אוי שלמה, שלמה ... זיי האָבן אונדז אַראַפֿגענומען דעם קאַפּ! ...

* * *

דער נסתר ... דער וואָס האָט זיך נאָר אַמאָל פֿאַרטיפֿט אין זיין "געדאַכט" למשל, אין זיינע סימבאָלישע צויבער-מעשהלעך פֿול מיט פֿאַר-נעפֿלטע און איינציטיק קינדיש-תּמימותדיקע רמזים, דער וואָס האָט זיך פֿילבאַר איינגעהערט אין דעם עכט-חסידישן ניגון פֿון זיין פֿאַעטישער

פּראָזע — יענער וועט שוין אויפֿן גאַנצן לעבן ערגעץ טראָגן אין זיך זיינע, נסתּרס, נאַגנדיקע בענקענישן און אייביקע זוכענישן פֿון אַל דאָס שיינס און אַל דאָס ריינס ...

די "פּראָלעטאַריש-מאַרקסיסטישע" ליטעראַטור-קריטיקער האָבן נישט איין מאָל (און נישט אומזיסט, דאַרף מען צוגעבן) געריסן פֿון אים שטיקער פֿאַר זײַן סימבאָליזם, זיי האָבן אינסטיקטיוו געשפּירט אין זײַן שעפֿערישן נוסח, אַ מיין נישט צוטריטלעכע מחיצה, וועלכע דער פּאָעט פֿעסטיקט אויס צווישן צלם אלקים און דעם — נישט געדאַכט זאָל ער ווערן — דעם ניט גוטן.

און ווען דער נסתּר האָט זיך ענדלעך "געבראַכן", ווי זיי, די קריטיקער יענע, האָט זיך עס אויסגעוויזן, ווען ס'איז ענדלעך דערשינען זײַן רעאַ-ליסטישע עפּאָפּי "משפּחה מאַשבער" מיטן קורצן זעלבסט-אַנגעצווונגענעם פֿאַרוואָרט — אַ מיין טרוקן געשיכטלעך-סאַציאַלאָגיש "שיר המעלות" קעגן "אַ גוט אויג" פֿון זעלבן — "נישט געדאַכט זאָל ער ווערן" — ערשט דאַן האָט זיך פֿאַר אונדז אַנטפלעקט טאַקע דער זעלבער נסתּר אין גאַר אַן אַנדער שײַן און אפֿשר אויף נאָך אַ העכערער מדרגה.

צווישן דער מייסטעריש-געשילדערטער וועלט פֿון דער ייִדישער שטאַט נ., צווישן גרויסן המון פּאַרשוניען, טיפּיזירטע ביז צום שאַרפֿסטן גראַטעסק, יעדערער מיט זײַן פֿירונג, מיט זיינע תּנועות און פּאַסטעמקעס, הייבן זיך אַרויס די צוויי גיגאַנטישע געשטאַלטן — דער פֿעטער לוזי — דער גרויסער לערנער, דער אייביק-אומרויקער זוכער פֿון שלימותדיקער גלייכגעוויכט צווישן געטלעכן אמת און מענטשלעכן יושר. לוזי, וואָס איז געווען דאָס שיינדל און דאָס געוויסן פֿון דער מיוחסדיקער משפּחה מאַשבער, וואָס רייסט מיט זײַן ברודער — דעם נגיד ר' משה און גייט אַוועק צו די בראַסלעווער, צום "טויטן רבי" פֿון די בעל-מלאכות און אַרעמעלייט — צו די געיאָגטע און געפּלאָגטע ...

דער זעלבער לוזי, וועט שפּעטער זיך דערנענטערן צו גאַר אַ פּאַליאַרן געשטאַלט (דאָס צווייטע גיגאַנטישע געשטאַלט וואָס מיר האָבן פֿריער אין זיינען געהאַט) — דאָס איז סרולי גאַל.

דאַכט זיך, אַז דער נסתּר האַלטנדיק זיך בײַ "יענעם מיין קינסטלערישן רעאַליזם, וואָס באַטייט דאָס זעלבע, וואָס געטעס באַוויסטער געבאַט: "מאַל, מאַלער, און שווייג" ... האָט נישט געשאַנעוועט די ייִדישע גבֿירים און תקיפּים פֿון דער שטאַט נ. ער האָט אויך געזוכט און אויסגעפֿונען פֿיל

גוטע מידות ביי דעם אויסטערלישן פארשוין סרולי גאל: ברייטהארציקייט, אינשטעלעניש און הילף פאר די באעוולטע קבצנים, אפילו טיף-לירישע צוגעבונדנקייט צו דער נאטור ...

און דאך, לויט אלע האנדלונגען פון דאזיקן לומפ, וואס קומט פֿרעסן דווקא צו די נגידישע טישן (נישט זאגנדיק אפילו קיין "גוט-מאָרגן" אויס פֿאַראַכטונג צו זיי, די נגידים ...) און זיי, די גבירים, אויס פחד פֿאַר זיינע קללות, מאַכן אים דאָך אַ פּלאַץ צום שלאָפֿן אין זייערע פּאַקאָיעס, גיבן אים אַרט ביי זייערע טישן ... פֿון דער גאַנצע האַלטונג, פֿון אַט דעם חוצפהדיק נגידישן "פּריזשיוואַל", אַריינזאָגער, מוסר-זאָגער — וואַקסט פֿאַר אונדז אויס דאָס מאַקאַבריִשע געשטאַלט, פֿון איינעם אַזעלכן וואָס האָט שוין דאָן געטראָגן "פֿייער אין זיינע פּאַלעס" — דאָס אור-געשטאַלט פֿון יענע, וואָס האָבן זיך שפּעטער ספּעציאַליזירט אויף מאַכן "פּראַלעטאַ-רישע רעוואָלוציעס", מיט דער פֿאַנאַטישער איבערצייגונג, אַז טאַקע נאָר ביי זיי שטייט אַינן דער ריינסטער און דער איינציקער אמת. איצט לוינט אים שליסן יד-אחת מיטן תּמימותדיק-ריינעם לוזי, נאָר אויב טוועט קומען אַ צייט, ווען יענער וועט ווידערשפּרעכן און זאָל ער נאָר, סרולי, באַקומען די מאַכט, וועט ער אים אויך לאָזן שמידן "אין קייטן ווי די קאַטאַרזשאַנעס" ... דאָסטאַיעווסקי האָט געניאָל פֿאַרויסגעזען, וואָס קען אַרויס, אויב זיינע "ביעסי" — די ניט-גוטע, וועלן קומען צו דער מאַכט.

דער נסתּר, שילדערנדיק מיט פֿאַרבאַרגענעם עקל זיין סרולי גאל, האָט שוין יאָרן געשפּירט אויף דער אייגענער הויט די טעמפּע ריטער פֿון די פֿאַרשידענע קאַמיסאַרן, מוסר-זאָגער און טשעקיסטן, וועלכע האָבן אים לסוף ביז צום טויט פֿאַרקאַטעוועט אין זייערע טורמע-קאַזעמאַטן ...

* * *

די לעצטע צייט, ווי מע דערציילט, פֿלעגט ער אין דרויסן פּמעט ווי ניט אַרויסגיין. שעהען-לאַנג פֿלעגט ער זיצן אויף איין אַרט — אויפֿן נידעריקן פּוס-בענקעלע, גלייך ער וואַלט שבעה געזעסן נאָך די אַלע, וועלכע מען האָט שוין אַוועקגענומען.

קיין בוך האָט ער שוין אויך לאַנג נישט געבלעטערט. אפילו די זעלטענע עבֿרי-טייטש ספּרימלעך, מיט וועלכע ער פֿלעגט זיך אַפֿט אַזוי קוויקן. זיי זענען אויך שוין לאַנג פֿאַרבליבן ניט גערירט אויף די פּאַליצעס, ווי פֿאַר-געסענע און פֿאַראיינזאַמטע קינדער ... אמת — דאָס אַלטע בערדיטשעווער

תהילימל, וואָס פֿלעגט געוויינטלעך ליגן פֿאַרבאַרגן ערגעץ הינטער די עבֿרי-טייטש ביכלעך — דווקא אָט דאָס תהילימל איז געלעגן אַצינד אויף דער טומבעטשקע אָן אויפֿגעמישטס — אָפֿן פֿאַר יענעמס אַ זיטיק אויג. אַ מאַדנע מיין שטילקייט האָט איבערגעפֿולט דאָס קליינע צימערל אויפֿן דריטן שטאָק פֿון דעם ליקוודירטן ייִדישן מלוכה-טעאַטער.

לענאָ איז געזעסן קעגנאיבער און פֿלומרשט געשטריקט עפעס אַ ליבל. זי האָט אָבער צו אָפֿט געוואָרפֿן אָן אומרויק-פֿאַרדאָגהטן בליק אויף איר מאַן... וועלנדיק, ווייזט אויס, אַרויספֿירן אים פֿון די אַנגסטיקע מחשבוֹת, האָט זי האָפֿערדיק און צערטלעך אַ פֿרעג געטאָן: — מירן אַפֿשר טרינקען אַ גוט גלעזל טיי, פיניע ?

ווי פֿון דער טיף האָט נסתר אויפֿגעהויבן אויף זיין פֿרוי אַ פֿאַר טרויעריק-מילדע אויגן אונטער דער ברעמען-געדיכטעניש:

— ס'איז טאַקע פֿדאי זיך אַ ביסל דערוואַרמען... — איז ער מספֿים

געווען.

לענאָ האָט תיכף זיך אויפֿגעשטעלט און אַנגעגאַסן פֿון טערמאַס אין אַ פֿינקלדיקער גלאָז, שטאַרקע, שמעקעוודיקע, גוט פֿאַרקאַכטע טיי, אַזא ווי פיניע האָט שטענדיק אַזוי ליב געהאַט.

זיי האָבן זיך אַוועקגעזעצט טרינקען טיי. ס'איז געווען שפעט אין דער נאַכט.

פֿלוצעם האָט לענאָ אַנגעשפיצט דאָס געהער און אַ צעשראַקענע זיך אַ וואָרף געטאָן צו דער טיר.

אויך דער נסתר האָט דערהערט פֿון דאָרט, אויף די טרעפֿ — פֿרעמדע, שווערע, געמאַסטענע טריט. ער איז עטוואָס בלייך געוואָרן, נאָר פֿול מיט דערלייכטערונג האָט ער אַרויסגעמורמלט — אַ דאַנק דעם אייבערשטן: זיי זענען שוין געקומען אויך נאָך מיר... .

מיין לערער עליע פֿאלקאָוויטש

(1898-1979)

1. פּאַפּיר

ס'טרעפֿט זיך צו מאָל — ס'פֿאַלט אָן אויף מיר אַ פּחד פֿאַרן ווייַסן בויגן פּאַפּיר און ס'קומט מיר אָן שווערלעך און ס'דויערט גאַנץ היפּשלעך ביז צום ערשטן פען-קרייץ.

און דאָס קומט אַוודאי אויס מורא, כ'זאַל, חלילה, נישט פֿאַרשוועכן מיט מיין שוואַך וואָרט די ווייַספֿאַרשנייטע, מיט בלוט באַפֿלעקטע שלאַכט-פֿעלדער הינטער מאַסקווע אין די יאָרן 1941-1943, ווי אויך שפּעטער מיט אַ יאַרצענדליק — די ערד אונטער דער פֿאַליאַרער צפֿון-שייַן, אַן ערד אויף וועלכער — טו נאָך הייַנט אַ גוטן קלאַפּ מיט דער שפּיזשאַק, אָדער גאַנץ אָפֿט, — טו נאָר אַ גוטן צעשאַרעווע דעם ערשטן שנייפֿלאַסט — שטויסטו זיך אָן אויף רעשטלעך פֿון אַ מענטשן-גוף, אויף איינעם פֿון די פֿיל טויזנטער געפֿאַלענע אַרבעטס-קנעכט פֿון דער רוצחישער סטאַלין-אימ-פּעריע.

אויך איצט, ווען כ'פרווו זיך אַרויסרופֿן אין מיין זפרון דאָס לעבעדיקע געשטאַלט פֿון מיין ליבן לערער עליע פֿאלקאָוויטש ז"ל באַפֿריי איך זיך קוים פֿון דער שרעק פֿאַרן ווייַסן בויגן פּאַפּיר ...

און וויבאַלד ס'גייט אַ רייד וועגן פּאַפּיר בין איך שוין אויך גענייגט אַנצוהויבן מיין איצטיקע באַשרייַבונג מיט איינעם, זאָל זיין נאָר פֿאַר מיר, וויכטיקן עפיזאָד : דאָס איז געווען ערגעץ אין יאָר 1944. אין איינעם פֿון די זאַלן פֿון מאַסקווער ליטעראַטן-הויז איז פֿאַרגעקומען מיין ערשטער ליטע-ראַרישער אָונט ... אַ פֿאַרחלשטער, מיט אַ ציטערדיק קול האָב איך געלייענט מינע ערשטע פֿראַנט-לידער און ס'איז געווען פֿאַר וואָס צו ציטערן, כּאַטש יחזקאל דאָברושין האָט זיך, קען מען זאָגן, ענטוויאַסטיש אַפּגערופֿן אין זיין אַרייַנפֿיר-וואָרט, זענען דאָך אין זאַל געזעסן אַזעלכע קאַריפֿיען פֿון דער ייִדיש-סאָוועטישער דיכטונג ווי מאַרקיז, קוויטקאַ, פֿעפֿער, האַלקין, פֿינינבערג, — דיכטער וועמענס סטראָפֿן ס'האַבן זיך

פֿאַרקריצט אין האַרץ און אין זכרון ממש פֿון די פֿריסטע קינדעריאָרן.
 און פלוצים אין דער מיט פֿון מיין לייענען, האָט צופֿעליק אַ בלאַנדזשע
 געטאָן מיין בליק איבערן זאל און אַרויסגעכאַפט ערגעץ פֿון די לעצטע
 רייען אַ בראַוון מיליטערמאַן, אַ קאַפּיטאַן. אונדזערע אויגן האָבן זיך
 באַגעגנט און זיין שטילער, לויטערער שמייכל האָט אַ כוואַליע געטאָן אויף
 מיר מיט פֿרייד: "פֿאַלקאָוויטש האָט זיך צוריקגעקערט פֿון פֿראַנט!"
 און שטאַרקער בין איך געוואָרן ביי זיך און מיין שטימע האָט זיכער
 און יונג זיך צעקלונגען און מיר האָט זיך שוין געדאַכט, אַז אַלע מיניע
 גרויסע פּאַעטן באַגיטיקן און בענטשן אויך מיין דעביוט.
 נאָכן אַוונט בין איך צוגעפֿאַלן צו זיין ברוסט און ער האָט מיך
 פֿאַטערלעך צוגעדריקט צו זיך. מיר אַלע, סײַ זיינע תּלמידים, סײַ די
 אַרומיקע, האָבן געוואוסט, אַז ער, פֿאַלקאָוויטש, איז בטֿע געצוימט אין
 זיינע עמאַציעס. דעריבער בין איך דאָן אַזוי גליקלעך-איבערראַשט געווען
 פֿון זיין אַפֿנהאַרציקער גערירטקייט.

— וואָס קלערט איר טאָן, חבֿר קערלער? — האָט ער נאָך אַ קורצער
 פּאַוזע געפֿרעגט.

— דערווייל בין איך אַ מלחמה-אינוואַליד, כּדאַרף נאָך אַ ביסל
 צוהיילן די ווונדן און... כּ׳גרייט צום דרוק מיין לידער-ביכל...
 — וואָס שייך אייערע לידער, זאָלט איר, אויב אייך איז באַקוועם,
 אַרײַנקומען צו מיר מאַרגן אַכט דרייסיק. ס׳וויילט זיך, פֿאַרשטייט איר מיר,
 איבערלויפֿן מיטן אויג אַלץ וואָס איר פֿאַרמאַגט, ביז צו דער לעצטער
 שורה, — האָט ער מיר שוין מעשה-לערער כּמעט ווי באַפֿוילן.

"אויב אייך איז באַקוועם", פֿאַרשטייט זיך, אַז צו מאַרגנס פֿרי, פּונקט
 אַכט מיט דרייסיק, בין איך שוין געווען אין זיין ענגלעכער דירה אויף
 גראַנאַווסקי-געסל 7. כּ׳בין געזעסן אין אַ ווינקל לעבן זיין מאַסיוון אַלט-
 מאַדישן שרייבטיש, אויף וועלבן אַלץ איז געלעגן צו דער האַנט אַקוראַט
 אויסגעסדרט און ער, פֿאַלקאָוויטש, מיט אַ בליישטיפֿטל אין האַנט, איז
 געזעסן פֿאַרטיפֿט אין מיין לידער-העפֿטל. ניין, זיין אויג איז נישט "איבער-
 געלאָפֿן" — זיין בליק האָט ממש געפּוּזעט, פֿאַרהאַלטנדיק זיך ביי יעדן
 וואָרט און ביי יעדן פֿערז באַזונדער. איז אים עפעס געפֿעלן — פֿלעגט ער
 צופֿרידן איבערחזרן דאָס וואָרט, די פֿראַזע, דעם פֿערז, די סטראָפֿע, זיך
 איינהערנדיק ווי צו אַ קאַמערטאָן אינעם אַפּקלאַנג, וואָס וויבירט נאָכן
 אַרויסגעלייענטן. איז אים אַן אַנדער זאָך נישט געווען צום האַרצן —

פֿלעגט ער מיט פֿאַרזיבל אַ בליק טאָן אויף מיר גלייך כּוואַלט אים "אַפּ-
געקוילעט די קאַפּאַטע":

— דאָס טויג לחלוטין ניט!

— דאָ דאַרף מען צולייגן אַ האַנט!

— דאָס דאַרף מען אַרויסוואַרפֿן!

און יעדער אַזאַ מין זאָג — געפֿעסטיקט מיט קאַרגע אָבער וואַגיק-
דערווייזלעכע באַמערקונגען.

פֿון הינטער זיין זאַכלעכקייט האָט אַרויסגעלויכטן נישט נאָר גרויסע
באַהאַונטקייט, וואָס שייך דעם ייִדישן וואָרט, נאָר דער דינסטער חוש, די
איידלסטע פֿילבאַרקייט צו פּאַעזיע!

און דעם דאָזיקן מענטשן האָבן אַ מאָל זיינע קעגנער, הינטער די אויגן
פֿאַרשטייט זיך, אָנגערופֿן "טרוקענער פֿאַרשוין"!

אָוודאי האָב איך מיט האַרציקער דאַנקשאַפֿט אָנגענומען די מיינסטע
זיינע באַמערקונגען און דעם אַפֿיציעלן רעדאַקטאָר מיינעם, דעם ווינדער-
לעכן דיכטער עזראַ פֿינינבערגן איז ווייניק וואָס אויסגעקומען צוגעבן עפעס
נייעס צו מיין ערשטער לידער-זאַמלונג.

ווען מיר האָבן שוין געהאַלטן ביים געזעגענען זיך און פֿאַלקאָוויטש
האָט מיר צוריק געגעבן דאָס לידער-העפֿטל, וואָס כּיִהאַב אַליין צונויפֿ-
געסטריגעוועט פֿון פֿאַרשידענע פּאַק-פּאַפּירלעך, האָט ער מיר געזאָגט:

— איך זע, אַז איר האָט ניט, פֿאַרשטייט איר מיך, קיין פּאַפּיר, אַפֿילו
צום איבערשרייבן די לידער. ס'איז מלחמה-צייט, — האָט ער אַ זיפֿץ
געטאָן — אין אַלץ איז אַ מאַנגל. אויך אין פּאַפּיר... כּיִקען אייך אַרויס-
העלפֿן.

און זאָגנדיק דאָס, נעמט ער אַראָפּ פֿון איינער אַ ביכער-פּאַליצע אַ
גאַנץ היפּשן פּאַפּירן-סטאַס:

— דאָס זענען די גראַנקעס (אַפּצוגן) פֿון מיין בוך "ייִדיש". ס'מאַכט
נישט אויס, — אויף דער אַנדערער, דער ריינער זייט קען מען שרייבן אַפֿילו
גרויסע ווערק, אַבי סע זאָל זיך שרייבן.

יא, ס'האָט זיך מיר דאַן גאַנץ געשמאַק געשריבן אויך שפּעטערדיקע
לידער און פֿאַרצייכענונגען פֿאַר דער "אייניקייט" און דעם אַנטיפּאַשיסטישן
קאָמיטעט. און קיין פּחד פֿאַרן ווייסן בויגן פּאַפּיר האָב איך אויך נישט
געהאַט, כּאַטש דעם אמת געזאָגט, האָבן פֿאַלקאָוויטשעס עטוואָס פֿאַרגעלטע
אַפּצוגן נישט צו פֿיל דערמאָנט אין שניי-ווייסע פּאַפּיר-בויגנס.

בעת אונדזער אייליקן אַפּריזיזן פֿון רוסלאַנד, האָב איך געמוזט לאָזן אויף
הפֿקר פֿיל טייערע פֿאַר מיר ביכער, מאַנוסקריפטן, בריוו פֿון אייגענע און
פֿון שרייבער ...

אַבער מער פֿון אַלץ וועט מיר באַנק טאָן דער פֿאַריתומטער און אַוודאי
ערגעץ פֿאַרפֿאַלענער כתב-יד פֿון מיין ערשטער לידער-זאַמלונג, געשריבן
אויף דער אַנדערער זייט אַפּצוגן פֿון מיין לערערס בוך "ידיש".

2. טרייסט

דער ברויזנדיקסטער ים, דער סאַמע שטורמישער אַקעאַן, זיי געניסן
אויך אַ מאָל פֿון שטילקייט און רו ... די מערדערניען, אַפֿילו פֿאַר און נאָך
סטאַלינס הערשאַפֿט, האָבן זיך קיינמאָל ניט געשטילט. בימי סטאַלין האָבן
צייטנווייז די שטורמישע כּוואַליעס פֿון טאָטאַלן טעראָר דערשטיגן צום
בלוטיקסטן אומזין, אַוועקגעשלעפט מיט זיך מיליאָנען קרבנות און צווישן
זיי, די טיכטיקסטע און טרייסטע זין און טעכטער פֿונעם ריזיקן לאַנד.

די יאָרן 1937-1938 געהערן צו איינעם פֿון די דאָזיקע אומזיניקע
פּעריאָדן ... מענטשן האָבן, דאַכט זיך, ווי תּמיד געטאָן זייערע געוויינלעכע
טואונגען: געאַרבעט אין זייערע צעכן אָדער קאַנטאַרן, געקומען מידע
אַהיים, צו ווייב און קינדער, געכליאַפטשעט דעם מאַגערן זויערקרויט-
באַרשטש, געוואַלט אויף ריזיקע מאַסן-דעמאָנסטראַציעס צום רום פֿון
"גרויסן פֿירער, לערער און וועגווייזער פֿון אַלע פֿעלקער" ...

מענטשן האָבן געזויפֿן בראַנפֿן, געזונתעוועט מיט אַרעמע לאַגער-
אלמנות, ביז געיאָפקעט זיך און געקריגט אין דער ענגשאַפֿט פֿון שמוציקע
קאַמונאַלע קוואַרטירעס, "העלדיש געשטאַנען אויף סטאַכאַנאַווישע וואַב-
טעס, פּדי אויסצופֿילן פֿאַר דער צייט "די געניאַלע סטאַלינישע פֿינפֿיאָר-
פלענער", געגאַנגען אויף אַנצאַליקע מיטינגען, געהויבן די הענט און
אַפּלאַדירט, ווען יעדעס מאָל האָבן נייע רעדנער געשטעלט צום שאַנד-
סלופ אַלץ נייע און נייע "שונאים און פֿאַררעטער פֿון פֿאַלק".

די זעלבע מענטשן אַבער, בעת געציילטע פֿאַרוויילונגען אָדער אינטימע
געשפּרעכן אַפֿילו מיט נאָענטע פֿריינד, זענען אינערלעך ווי עפעס פֿאַר-
גליווערט געוואָרן. ווען מען האָט פּלוצים דערהערט, אַז דעם און דעם
וויכטיקן טויער, וועמען מען האָט ערשט נעכטן געטראָגן אויף די הענט,
געלויבט ביזן הימל, האָט מען שוין היינט דעמאַסקירט ווי אַ לאַנגיעריקן

שעדיקער און געפערלעכן קלאסן-שונא, אז יענעם און יענעם שכן, אדער גוט-באקאנטן האט מען ביינאכט צוגענומען אין ארעסט, האט שוין קיינער נישט ארויסגעוויזן קיין שום עמאציעס. ס'האט בלויז שטארקער אַ ציטער געטאָן די אינערלעכע פֿאַרגליווערטקייט ...

און מיליאָנען מענטשן האָבן זיך שוין דאָן געשפּירט אַזוי גוט ווי די געוויסע פֿאַרהיפּנאַטיזירטע קראַליקעס קעגן אַלמעכטיק-פֿינצטערן שלונג פֿון אַ פֿאַנטאַסטיש-גיגאַנטישער קאַברע-שלאַנג ...

דעם דאָזיקן אַ ביסל צו באַרעדעוודיקן און דאַכט זיך ווייניק זאָגעוודיקן אַריינפֿיר צו מיין עיקר-המעשה ווילט זיך דערווייל צוימען מיט דעם, אַז גראַד אין יאָר 1937, האָב איך, אַ שטאַרק צעטומלט ניינצן יעריק בחורל פֿון ערגעץ אַ פֿאַרוואַרפֿענעם ייִדישן קאַלכאַז אויף די קרימער סטעפעס, טאַקע נאָר ווי פּלוצים זיך דערזען אין אַ רעשיקן איבערפֿולטן קאַרידאָר פֿון דער מאַסקווער ייִדישער טעאַטער-סטודיע אויף סטאַליעשניקאָוו-געסל 8. און דווקא אין זעלבן אומגליקלעכן יאָר האָט מאַסקווע זיך געלויכטן מיט זייער אַ שיינעם, זייער אַ מילדן האַרבסט, — מעגלעך אַפֿילו — דעם שנעצטן אין מיין לעבן! און איך בין געווען צווישן די גליקלעכסטע 17, וועמען די אויפֿנאַם-קאָמיסיע פֿון די קאַנקורס-עקזאַמענעס, די קאָמיסיע בראש מיט שלמה מיכאַעלסן אַליין, האָט אַפּגעקליבן פֿון די פֿיל צענדליקער קאַנדידאַטן, וואָס האָבן ניט געהאַט קיין מול און קיין זכּיה פֿאַררעכנט צו ווערן צווישן די סטודענטן פֿון דער באַרימטער דראַמאַטישער שול ביים מאַסקווער ייִדישן מלכּוה-טעאַטער.

דער ערשטער און דריטער שטאַק פֿון סטאַליעשניקאָוו-געסל 8, האָט פֿון פֿרי ביז פֿאַרנאַכט, און אַ מאַל טאַקע אין די נעכט אויך, געקאַכט און געזאַטן ווי אַן עלעקטראַ-קעסל פֿון העכסטער שפּאַנונג. פֿאַר אונדז באַ-זונדערס, פֿאַר אונדז, די ניי-געקומענע, האָט יעדער לערנטאָג אַנטפּלעקט אַלץ נייע חידושים און דערקענטענישן און געוועקט דאָס פֿאַרבאַרגנסטע פֿייער פֿון אונדזער יוגנט — לייַדנשאַפֿטלעכע שעפֿערישקייט, פֿריי פֿון יעדער מין פּאַסקודסטווע אין לעבנס-שטייגער.

אין אונדזער שווערן גאַנג אַרויף זענען געווען ניט ווייניק ווייטיקלעכע דורכפֿאַלן, ס'האָבן זיך אַבער אויך געטראַפֿן קלייניקע נצחונות, וואָס האָבן אונדז פֿאַרפֿולט מיט גרויס פֿרייד און האַפֿענונג.

מאַלט אייך, אַז מיר האָבן זיך ניט געהאַט וואָס צו באַקלאַגן אויף אונדזער פעדאַגאָגישן פּערסאָנאַל און ס'וואַלט מיר דאָ נישט געקלעקט קיין

אַרט און קיין צייט אויסצורעכענען די אַלע פֿאַרדינסטפֿולע, באַרימטע אין רוסלאַנד, סײַ ייִדישע, סײַ רוסישע קונסטקענער, געשיכטע-פֿאַרשער, טעאַ-טראַלאַגן, מוזיקער, אַרטיסטן, ליטעראַטור-פֿאַרשער, שרײַבער, באַלעט-מײַסטערס... וואָס האָבן אין אונדז אַרײַנגעקענעלט במשך די פֿיר יאָר פֿון אונדזערע שטודיעס.

דאָכט זיך מיט וואָס, משטיינס געזאָגט, האָט זיך שוין געקענט אויסטיילן אין שײַן פֿון אַזאַ שטערנשאַפֿט פֿון טאַלאַנטן דער באַשיידענער און קאַרעקט-אַינגעהאַלטענער לערער פֿון ייִדישער שפּראַך, עליע פֿאַלקאַ-וויטש?

ער האָט זיך צום ערשטן מאָל באַוווּזן אין אונדזער אַדוויטאָריום, אַ שלאַנקער אין זײַן פֿײַן געפרעסטן, אַ ביסל אַלטמאָדיש-קלאַסישן טונקל-בלויען קאַסטיום, זײַער אַן ערנסטער און בלוין ביים פֿרײַנדלעכן "גוט מאַרגן" האָבן זײַנע גרוילעכע אויגן אַ פֿאַרשעמטן שמײַכל געטאָן.

מיר זענען געזעסן שטיל און מיט גרויס אינטערעס באַטראַכט אונדזער נייעם פּעדאַגאָג, וואָס האָט זיך געקליבן אונדז לערנען גראַמאַטיק, סינ-טאַקסיס, אַרטאָגראַפֿיע, אַרפֿאָעפֿיע און אַלע "איבעריקע נוצלאַזע נודאַ-טעס", וואָס האָבן קיין שום שײכות ניט, ווי אונדז האָט זיך געדאַכט, צו אונדזערע פּראַפֿעסאָיאַנעלע באַדערפֿענישן.

— די טעמע פֿון הײַנטיקן אַרײַנפֿיר — האָט פֿאַרזיכטיק אָנגעהויבן פֿאַלקאָוויטש — האָט אַ דירעקטע שײכות צו מײַן קורס "שפּראַכקענטעניש", בעיקר צו מײַן צווייטער לעקציע "וואָרט און שרײַפֿט" און ס'רעדט זיך הײַנט וועגן "די עלעמענטאַרסטע היגייענישע און אַרגאַניזאַציאָנעלע מאַמענטן פֿון אינטעלעקטועלער אַרבעט"...

מיר זענען געבליבן מיט אַפֿענע מינלעך און אויסגעגלאַצטע אויגן: נו-נו האָט איר עס געהערט אַ פֿאַרמולירונגל: "עלעמענטאַרע" ... מאַ-מענטן" ...

אַבער וואָס ווײַטער מיר האָבן זיך אײַנגעהערט אין פֿאַלקאָוויטשעס געמאַסטענער שטים, אין זײַנע דערווײַזלעכע אַרגומענטן, אין זײַנע באַ-דאַכטע, קלוגע עצות, צו וועלכע מע דאַרף נאָר צולײַגן קאַפּ, — אַלץ מער האָבן מיר זיך איבערצײַגט, אַז מיר זענען טאַקע פֿינצטערע עם-האַרצײַם. ווי קענען מיר עפעס לערנען פֿון די סאַמע אינטערעסאַנטע און פֿאַרכאַפּנ-דיקע לעקציעס, אויב מיר קענען ניט פּינקטלעך פֿאַרמולירן קיין געדאַנק, ווײַל אונדזערע אין אײַלעניש כאַאַטיש פֿאַרשריבענע קאַנספּעקטן זעען

אויס ווי נאך א שריפה, פֿון וועלכער מען האָט אומזיסט געוואָלט אַרויס-
כאַפֿן אַלץ, פֿאַרגעסנדיק דאָס וויכטיקסטע ...
דאָס איז צווישן אונדז און פֿאַלקאָוויטשן האָט זיך געבראַכן, גלייך
נאָך דער ערשטער לעקציע.

מען קען ניט זאָגן, אַז צווישן אונדז האָט זיך איינגעשטעלט עפעס
אַ מין גוטברודערשאַפֿט, ווייל צו גרויס איז געווען אונדזער דרך-ארץ צו
אים. דאָך האָבן ביזע צינגער געפלאַפלט, אַז אונדזערע שיינע מיידלעך
פֿאַרטרויען אים זייערע ערשטע ליבע-שמערצן ...

ער האָט געוואָסט, אַז מיר זענען טאַקע אַ שטאַרק פֿריילעכע חברה
אַבער אונדזער אַרעמע טיפּענדיע קלעקט קוים צוליב נישט שטאַרבן פֿון
הונגער. פֿלעגט ער טאַקע אינמיטן דער לעקציע סתם אַזוי זיך אַ זאָג טאָן:
— ס'לוינט זיך ניט אַרומשלעפֿן איבער די נאַרישע סטאַלאָוקעס,
אויפֿן מאַרק קען מען שפּאַט ביליק איינקויפֿן מערעלעך, ציבעלקעס, אַ פֿאַר
קאַרטאַפֿעלעך — ס'איז געזונט, נערהאַפֿט, ס'איז ריינע וויטאַמינען. —
דערביי פֿלעגט ער אויך געבן אַ רעצעפט ווי אַזוי דאָס צוגרייטן סע זאָל
זיין באַטעמט.

דוד בערגעלסאָן האָט אַ מאָל געשריבן וועגן אים אין זיינס אַן אַרטיקל:
"דער מענטש וואָס האָט קיינמאָל אין ערגעץ ניט געאַינלט און קיינמאָל אין
ערגעץ ניט פֿאַרשפּעטיקט". און אַזוי איז דאָס טאַקע: ער פֿלעגט שטענדיק
קומען צו דער צייט, כאַטש ער האָט זעלטן גענוצט טראַנספּאַרט, מיינסטנס —
געגאַנגען צו פֿוס.

* * *

אַלע זענען מיר געקומען פֿון ייִדיש-ייִדישע היימען, אַלע האָבן געשמאַק
גערעדט, געלייענט און געאַטעמט מיט ייִדיש און, פֿאַרשטייט זיך, פֿאַנאַטיש
פֿאַרליבט געווען אין ייִדיש-טעאַטער. און ס'איז פֿדאי צו פֿאַרצייכענען,
אַז אַלע האָבן מיר געהערט צום לעצטן דור וואָס האָט נאָך באַוויזן צו
פֿאַרענדיקן די פֿולע צען קלאַסן פֿון דער ייִדישער מיטלשול. די מערהייט
פֿון אונדז, האָט אויך צוגעזען ווי ברוטאַל מען האָט ליקווידירט די לעצטע
ייִדישע שולן, ווי מען האָט געשלינדערט ייִדישע לערנביכער און גאַנצע
שול-ביבליאָטעקן אויף די מאַקאַלאַטור-וועגענער, ווי מען האָט גענומען
אין אַרעסט צענדליקער טייערע ייִדישע לערערס. מיר זענען איבערפֿולט
געווען מיט ביטערן פֿאַרדראָס, מיט הייס יוגנטלעכן צער-און-צאַרן. ס'האָט

ממש ארויסגעשריגן פֿון אונדז דער גרויסער "סטייטש ? !", ווייל וואָס-וואָס,
נאָר טאָוועטישע פּאַטריאָטן זענען מיר פֿאַרט געווען.

אמת, מיר האָבן שוין געהאַט גענוג שכל כדי נישט אַלעמען פֿאַרטרויען
אונדזערע בלוטיקע טענות, אַפֿילו די ליבסטע פעדאָגאָג אונדזערע, צו
וועלכע מיר האָבן זיך באַצויגן מיט גרויס אַפּשיי. נישט פֿאַראַן אָבער, זאָגט
מען, קיין כלל אָן קיין אויסנאָם.

אַזאַ מיין אויסנאָם איז געווען פֿאַר אונדז נישט קיין אַנדערער, ווי עליע
פֿאַלקאָוויטש. פֿאַרוואָס עפעס דווקא ער ? — קען עס פֿאַר זיניקע אויסזען
גאָר אויסטערליש — טאַקע נאָר ווי אַ נס-מן-השמים . . .

באַקלערט זיך נאָר : אַ שטאַלטנער, שטענדיק אַקוראַט צוגעקעמטער,
פֿריש אויסגעצוואַגענער, זויבער אויסגעגאַלטער, אינערלעך, ווי זאָגט מען
דאָס, אַ פֿאַרקנעפּלטער אויף אַלע קנעפּלעך און ווי ס'דאַכט זיך, אַ טרוקן-
קאַרקטער מאָן, וואָס אין געשפרעך איז ער קאַרג און איבערלייבעריש
אויפֿן וואָרט, אַ מענטש וועמען ס'איז גענוג איין שמייכל, כדי איבערצוכאַפּן
דעם אַטעם פֿון אַ טאַג אַקאַדעמישער ערנסטקייט — דווקא אים, וועמען
נישט נאָר קיינעם פֿון אונדז, — קיינעם פֿון זיינע קאַלעגן איז אַפֿילו
נישט איינגעפֿאַלן אַזאַ ווילדער געדאַנק, אַז מען קען גאָר מיט אים זיין
"פּאַניבראַט", דווקא אים האָבן מיר זיך פֿאַרטרויט און אויסגעגאַסן פֿאַר
אים אונדזערע פֿאַרביטערטע הערצער !

דאָס איז געווען אין איינעם אַ פֿאַרנאַכט, ווען מיר — איך און נאָר
צוויי מיינע חבֿרים זענען פֿאַרבליבן מיט פֿאַלקאָוויטשן אַ פֿאַר שעה
שפּעטער נאָך די לימודים, טאַקע ביי זיך איז קלאַס. אַלע זענען זיך שוין
דעמאַלט פֿאַנאָדערגעגאַנגען. אַלע צימערן און לערן-זאַלן זענען שוין
אַפֿילו געווען אויפֿגערוימט און פֿאַרבליבן אומהיימלעך ליידיק און פֿינצטער.
— ווי ביינאַכט אויפֿן אַלטן מאַרק . . . — האָט עמיצער פֿון אונדז
טרויעריק געשפּאַסט.

אונדזער לערער האָט געוואָרפֿן אַ פֿאַרזיכטיקן בליק אויפֿן "וויצלער" . . .
פֿאַרבליבן זענען מיר אינפֿירן כדי זיך עצהנען וועגן אַן ייִדיש-
איבערזעצונג פֿון גאַגאַלס אָן איינאַקטער, וואָס מיר האָבן זיך געקליבן
שפּילן. נאָך דער גלענצנדער קאַנסולטאַציע, האָט פֿאַלקאָוויטש ווידער זיך
איינגעקוקט אינעם "וויצלער" און אויך אין אַלע אונדז :

— הערט אויס, חבֿרה-לצים — האָט ער זיך אויך דערלויבט אַ שפּאַס
צו טאָן — הערט אויס, איר מוזט מיר ניט אַרויסלייגן אויפֿן טיש אַלע

אייערע פראבלעמען, איר האָט זיי, פֿאַרשטייט איר מיר, גאַנץ גענוג, אָבער
כ׳זע אַז עפעס קימערט אייך גאַר ערנסט. קען איר אפֿשר אויך אין דעם
פֿאַל קאַנסולטירן? ...

אין דער טונקעלער שיין פֿונעם איינציקן לעמפל אויפֿן הויכן סופֿיט
האַבן זיינע פֿאַרשפיצטע קינבאַקן און די עטוואָס קורנאַסע נאַז אַ ביסל
געכאַפט דעם אַנבליק פֿון באַרימטן מיצרישן ספֿינקס : אַ שטאַרק אויס-
דריקלעך פנים, פֿון וועלכן ס׳איז שווער עפעס אַרויסצוליענען. אָבער זיין
שטים, ווער קען דען פֿאַרגעסן זיין שטים, וואָס האָט געקלונגען אַזוי מילד
און מיט אַזויפֿיל פֿאַטערלעכער וואַרעמקייט ...

געדאַכט האָט זיך, אַז פֿון אונדזערע יונגע צעווייטיקטע הערצער האָבן
אַנגעהויבן פֿאַלן שווערע שטיינער צו די פֿיס פֿון אונדזער באַליבטן לערער,
וואָס איז איצטער געזעסן עטוואָס געבויגן, מיט דער האַנט פֿאַרשטעלט די
איבערשטע העלפֿט פֿון פנים. ער האָט שווייגנדיק איינגעזאַפט אין זיך אַלץ
וואָס מיר האָבן דערציילט, אונדזערע ביטערע ספֿיקות, אונדזער בלוטיקן
פֿאַרדראָס, אונדזער האַרציינדיקן "סטײַטש, טאַטע-פֿאַטער!"
ס׳האַט געדויערט אַ צײַט נאָך דעם ווי מיר זענען אַנטשוויגן געוואָרן
און ער האָט זיך געוועקט פֿון זיין שווייגן.

הינזעריקלעך און שטיל האָט ער אַנגעהויבן סילעווען זיינע ווערטער
ווי געקליבענע פּערל :

— מיט וואָס קען איר אייך, קינדער, טרייסטן? מיט דעם, אַז ס׳איז
נאָך ניט גענוג פֿינצטער, כּדי די זון זאָל זיך ווידער באַווייזן? — ס׳אַ קנאַפע
טרייסט! כאָטש כּילויב מיטן גאַנצן האַרצן, אַז אויפֿגיין וועט זי, אונדזער
זון. איר וועל דאָס ניט באַווייזן צו זען, אָבער איר? — אפֿשר יאָ. ניין,
געוויס יאָ! פֿאַר מיר אָבער איז אַ גרויסע טרייסט דאָס וואָס איר, די יונגע,
ווייטיקט מיט דעם זעלבן וואָס איר, דער אַלטער נאָר ... ס׳אַ טרייסט און
אַ האַפֿענונג!

— נאָך אַ זאָך זאָגט מיר צו, אַז מער וועט איר מיט קיינעם ניט רעדן
דערפֿון. אַפֿילו צווישן זיך הערט אויף צו רעדן וועגן די דאָזיקע איבער-
לעבענישן. פֿאַרגעסט ניט, פֿאַרשטייט איר מיר, אַז איר לערנט זיך טעאַטער-
קונסט און דער גרויסער בינע-קינסטלער אַנטפלעקט זיך אַפֿט מאַל מער אין
פֿאַרשוויגענעם ווי אין אַרויסגערעדטן וואָרט. אַזוי זעט מיר אויס, ווי מיר
דאַכט, די אמתע הינטצײַטיקע דראַמע ...

3. אַרײַענטירן

אין 1942, ווען די דײַטשיש-פֿאַשיסטישע גאַרגלשניידער, מיט זייער געפֿאַנצערטן וואַפֿן, מיט זייער איבערוועגנדיקער קריגס-טעכניק און אוואַציע, האָבן איבערגעשניטן און באַלאַגערט די וויכטיקסטע וועג-מאַגיסטראַלן צו מאַסקווע, און געדאַכט האָט זיך, אַז אַט-אַט — און ס׳וועט פֿאַלן די אוראַלטע קרוינשטאַט פֿון רוסלאַנד — איז עליע פֿאַלקאָוויטש, אַ מענטש שוין אין די טיפֿע פֿערציקער, פֿרײַוויליק אַוועק אויף די פֿאַדערשטע שלאַכט-פֿאַזיציעס.

וועגן די גבורות פֿון אַט דעם באַיאַרטן און, דאַכט זיך, טיפֿיש-ציווילן מאַן, וואָס האָט אויף זײַן לעבן ניט געהאַלטן קײן ביקס אין די הענט, האָבן מיר זיך שפּעטער דערוויסט פֿון די מיליטערישע קאַמוניקאַטן אין די צײַטונגען, פֿון איליאַ ערענבורגס פֿאַרצײכענונגען אין "פֿראַוודאַ", פֿון בערגעלסאַנס אַרטיקל אין דער "אייניקײט"...

צוערשט איז ער געווען אַ סאַניטאַר. ער האָט אויף זײַנע פֿלייצעס אַרויסגעטראָגן פֿון סאַמע פֿײַער 88 פֿאַרווונדעטע סאַלדאַטן און אַפֿיצירן, זײ געגעבן די ערשטע מעדיצינישע הילף. אַן אנדערש מאַל האָבן די דײַטשן אַרומגערינגלט און גענומען אין פֿלען, אויף אַ פֿאַרויסגערוקטער סאַוועטישער קריגס-פֿאַזיציע, אַכצן זעלנער, צווישן זײ אַ לײַכט-פֿאַר-וונדעטן אַפֿיציר און דעם סאַניטאַר פֿאַלקאָוויטש... ס׳האַט קאַלט און ווינטיק געשניט און ס׳איז שוין צוגעפֿאַלן נאַכט און די פֿאַשיסטן האָבן זײ מיט קלעפּ און זידלעריי געיאָגט אַריבער דער דײַטשער פֿאַדער-לײַניע, מיט פֿאַרדרייטע שטעגלעך, ביז צו עפעס אַן אַפּגעברענט דאָרף מיט אַ פֿאַר גאַנץ-פֿאַרבלײבענע קלוניעס. אין אײנער פֿון די קלוניעס האָט מען די געפֿאַנגענע פֿאַרשפּאַרט אויף נאַכט. פֿאַרריגלט די טירן און אַלײן אַוועק ערגעץ הוליען... קענטיק, זײ זענען זיכער געווען, אַז די געפֿאַנגענע וועלן זיך אין ערגעץ ניט אַהינטאַן. האָבן דאָך אין יענע ביטערע טעג פֿון אַרומ-רינגלונג, פֿון הונגער און פֿאַרצווייפֿלונג, פֿון אַנטוישונג אין דער "גע-ניאַלער" אויבער-קאַמאַנדשאַפֿט פֿונעם "גענעראַליסימוס", האָבן דאָך דאַן טוונטער סאַוועטישע קריגסלײַט ניט געפֿונען קײן אנדער ברירה, ווי אַלײן זיך איבערגעבן אין די הענט פֿון דעם דײַטש...

לאַנג האָט פֿאַלקאָוויטש אַרײַנגערעדט און דערוויזן דעם אַפֿיציר, אַז

מע מוז נאך היינט אין דער נאכט זיך ארויסקלייבן פֿון דאָנען, פֿל-זמן מע
איז נאָך נאָענט צו די סאָוועטישע פּאָזיציעס.

דער אָפּיציר איז מספּים געווען, אַז מען מוז אַנטלויפֿן, אָבער פֿאַר אים
איז געשטאַנען די פּראַבלעם, ניט אַזוי אין די, ווי אויף קאַטאַוועס, צוגע-
ריגלטע טירן, נאָר אין דעם, ווי אַזוי געפֿינט מען אַ וועג אויף צוריק, זיך
ניט אַנשטויסנדיק אויף קיין דייטשישן פּאַטראָל.

— איך ווייס, איך ווייס דעם וועג אויף צוריק! — האָט מיט רויקער
זיכערקייט געמאָלדן פֿאַלקאָוויטש.

— ווי קען דאָס געמאָלט זײַן? — האָט זיך יענער מיט אומצוטרוי
געחידושט.

— גאַנץ פּשוט. איך האָב גוט פֿאַרגעדענקט אַלע אַריענטירן פֿון דעם
וועג, מיט וועלכן מען האָט אונדז אַ הער געבראַכט. חוץ דעם איז מיר דאָ
באַקאַנט יעדער שטיין און שטעגל, ווייל אויף דעם באַצירק בין איך געווען
איידער מיר זענען אָפּגעטראָטן פֿון דאָנען.

און פֿאַלקאָוויטש האָט גענוי מיט אַלע פּישטשעווקעס איבערדערציילט
אויך אַזעלכע אַריענטירן: דאָ האָט ער פֿונדווייטנס באַוווּזן צו פֿאַרצייענען
אין געדאַנק אַ געזעמל פֿון טאַנקען, דאָרט — אַ באַוואַכטן געווער-סקלאָד,
ערגעץ וווּ — אַ באַפֿעסטיקטן פֿייער-פּונקט... דאָס דאַרף מען איצט
אויסמיידן, פֿאַרשטייט זיך... ענדלעך האָט דער אָפּיציר באַשטימט:

— גוט, באַטיאָ*, דו וועסט אונדז פֿירן!

שפּעטער האָט זיך איינגעגעבן איינצורעדן אויך די איבעריקע גע-
פֿאַנגענע, אַז מען מוז תּיפֿף מאַכן פּליטה, און פֿירן אויף צוריק וועט דער
"באַטיאָ". ס'האָט זיך שוין אויך געמאַכט אונטער דער האַנט אַ דעמבן
דריינגל, מיט וועלכן איינער אַ ספּעציאַליסט, אַן אַמאָליקער פֿערד-גנבֿ,
האָט שטיל און אַן איין סקריפּ אויפֿגעשפּאַרט די קלוניע-טירן.

אויף מאָרגן פֿרי האָבן אַלע אַכצן סאָלדאַטן זיך אומגעקערט צו זייערע
אייגענע קריגס-פּאָזיציעס.

אַז אַ גאַנצע גרופּע געפֿאַנגענע זאָל אַזוי גיך זיך אומקערן פֿון
דייטשישן פּלען איז דאָן געווען אַן אויפֿטרייסלענדיקע סענסאַציע און
איבערן גאַנצן מערבֿ-פֿראַנט האָט זיך שנעל צעטראָגן די דאָזיקע נייעס.

* באַטיאָ (טאַטוניע) פון רוסיש.

חוץ דעם האָט שוין די קאָמאָנדישאַפֿט פֿיבערהאַפֿט געגרייט און אָנגריף. לויט די פינקטלעכע אַרײַנטירן פֿונעם "באַטיאָ" פֿאַלקאָוויטש. פֿון אַ געוויינלעכן סאַלדאַט האָט מען פֿאַלקאָוויטשן דערהויבן צום קאַפּיטאַן-ראַנג און באַלוינט מיטן לענין-אַרדען. פֿון דאָן און ביז צום סוף פֿון זײַן דינסט האָט מען אים שוין באַשטימט אויף אַ מער פּרעסטיזשפֿולער פֿראַנט-אַרבעט, אָבער ניט אויף קײן ווייניקער געפֿערלעכער — ער פֿלעגט פֿון אַ בונקער, ניט ווייט צו די דײַטשישע טראַנשייען, זיצן גאַר אָפֿט אונטער אַ האַגל פֿון פֿײַער-קוילן און שראַפּנעלן און מיט אַ רויקער שטים דורכן מעגאַפֿאָן אַגײַטירן די דײַטשן... וואַרפֿן ס'געווער און זיך אונטערגעבן. וואָס אַן אמת — זײַן דײַטש איז געווען פּערפֿעקט. דאָ האָט אים טאַקע נישט אויסגעמיטן די קויל. נאָך אַ שווערער ווונד האָט זיך פֿאַרענדיקט זײַן מיליטערישע קאַריערע.

4. ס'לויפֿן יאָרן...

ס'לויפֿן די יאָרן, האַרבע יאָרן און ס'טויכן אויף אין מיין געדענקשאַפֿט צעקײטלטע ביאַגראַפֿישע פּרטים און עפּיזאָדן: נאָכן ליקווידירן דעם "עמעס"-פֿאַרלאַג אין 1948 איז ער זיך מִפֿרנס מיט לײַענען לעקציעס, וועלכע זענען דאָן שטאַרק פּאָפּולער געוואָרן אין פֿאַרשידענע מאַסקווער רוסישע אַודיטאָריעס. די טעמע "דער מענטש אויף דער מלחמה" איז נאָך, לײַדער, ביז הײַנט אַקטועל און רופֿט אַרויס אינטערעס. כ'שטעל מיך פֿאַר, ווי לײַט האָבן געהערט זײַן באַדאַכט און וואַגיק וואַרט.

כ'געדענק ווי ער האָט אַ מאָל געזאָגט: "צוליב איבערצײַגן דעם עולם מוז מען פֿרײַער אַלײן זײַן איבערצײַגט ביז צו די טיפֿסטע טיפֿענישן פֿון דער נשמה. דאָס איז דער ערשטער פֿלל אין דער קונסט פֿונעם רעדנער." די קונסט פֿון אַראַטאַר" אַזוי האָט ער טאַקע אָנגערופֿן זײַנס אַ בוך, דער-שײַנען אין רוסיש אין די 60ער יאָרן.

און שפּעטער אין די פֿינצטערסטע צײַטן, ווען אַלץ וואָס האָט שײַכות געהאַט מיט ייִדיש און ייִדישער קולטור האָט מען ליקווידירט, צעטריבן, חרובֿ געמאַכט, ווען די גרעסטע צאָל ייִדישע שרײַבער האָט מען פֿאַרשלעפֿט צום טײַט און צו קנעכטשאַפֿט אין די ווייטע צוואַנגס-לאַגערן. אין יענע

טעג פֿלעג איך, נישט צו אַפֿט, נאָר דאָך באַגעגענען אים אויפֿן טווערסקאָי בולוואַר, ער האָט געשפּאַנט צווישן די ביימער-אַליען אָן איינזאַמער, ווי שטענדיק אַ שטאַלטנער, אַבער זײַן אַמאַל בלאַנדער קאַפּ, איז איצט געוואָרן שטאַרק פֿאַרשנייט, די קינבאַקן — שאַרפֿער, די אויגן צוגעלאָשן און בײַ די מויל-ווינקלען — אַ מיזן טראַציקע פֿאַרביטערטקייט. מיר פֿלעגן זיך אַפּשטעלן און ער, ווי ער וואָלט פֿאַרגעזעצט זײַן שווייגנדיקן דיאַלאָג מיט זיך אַליין :

— ווען כּײַזאַל גענוי וויסן, אַז אַלע קורנאַסע נעמט מען שוין אויך, וואָלט איך אויפֿגעהערט וואַרטן דורך די נעכט אויף אַ קלאַפּ אין דער טיר ... אַן אַנדערש מאָל :

— איך האָב געזען אַ בער, אַ לייב, אַ העלפֿאַנט אין זייערע שטייגן ... איך שטעל זיך אַבער ניט פֿאַר מאַרקישן אין אַ שטייג !

און אַזוי ביז אָנהייב פֿון יאָר 1950, ווען מיר האָט מען שוין אויך גענומען און כּײַזאַב פֿאַרלאָרן פֿון אויג מיין לערער אויף גאַנצע זעקס יאָר. ווען ערגעץ אין 1953 האָבן אָנגעהויבן זיך דורכברעכן מיניע בריוולעך צו פֿאַרביבענע חֲבֵרִים אין מאַסקווע, פֿלעגן זיי תּמיד שרייבן, אַז ״רעב עליע״ פֿרעגט זיך שטאַרק נאָך אויף מיר און צי קען מען מיט עפעס אַרויס-העלפֿן ...

ווען אין סוף 1955 האָט מען מיר ענדלעך באַפֿרייט און כּײַזן געקומען אין מיניע לאַגער-בגדים מיטן צוג ״וואַרקוטאַ-מאַסקוואַ״, האָבן מיר באַ-געגנט געציילטע פֿריינד און ווי גרויס איז געווען מיין פֿריינד ווען צווישן די געציילטע האָט מיר אויך באַגעגנט מיין אַלטער, מיין האַרציקער לערער עליע פֿאַלקאַוויטש.

ס׳לויפֿן די יאָרן און ווידער קייטלען זיך אַפּ אַ פֿאַר עפיזאָדן :

מיטן די 60ער אָנהייב 70ער יאָרן. איך און מיין פֿרוי זענען שוין צווישן די ייִנגערע פֿון אונדז, וואָס ראַנגלען זיך אַפֿן און עקשנותדיק פֿאַר אַ פֿרייער עליה קיין מדינת ישראל. פֿאַלקאַוויטש איז קראַנק. גייט זעלטן אַרויס אויף דער גאַס. געפֿין איך אַ מאָל אַ געלעגנהייט פֿון עמיצנס אַ ״כּשרן״ טעלעפֿאָן (אונדזער אַפּאַראַט הערט מען אונטער) און כּײַטו אַ קלונג צו מיין לערער. ער דערקענט מיין קול :

— איך ווייס וועגן אייך כּמעט ווי אַלץ, זאָל גאָט אייך געבן כּוח ! דאָס ווינטש איך — דער פֿאַרעלטערער אַטעאיסט — שמייכלט ער אַריין אין טרייבל.

א צווייט מאָל קלינג איך :
 — האַלאָ, ווער רעדט? — רופֿט ער זיך אָפּ מיט אַ הינזעריקער שטים.
 — איר זינט פֿאַרקילט, חבֿר פֿאַלקאָוויטש?
 — וואָס עפעס?
 — איר זינט הינזעריק...
 — ס'איז פֿון שווינגן, מיין טייערער, פֿון אַ סך שווינגן...
 אַ דריט מאָל בעט ער מיך :
 — קלינגט אָפֿטער, כּווייל וויסן ווי סע גייט אייך. כּיגלייב ס'וועט זיך
 ענדיקן גוט.
 — יאָ, אָבער...

— וואָס "אָבער"? מיך דאַרפֿט איר ניט שאַנעווען. היט בעסער די
 אייגענע ביינער, זינט פֿאַרויכטיק. איר זינט שוין אַ געשלאָגענער.
 ווען מיר האָבן אין מאַרץ איין-און-זיבעציק, ענדלעך באַקומען די
 אויסגעקרענקטע וויזע-דערלויבעניש, האָב איך געבעטן אַ פֿריינד ער זאָל
 מיטטיילן די פֿריידיקע בשׁורה פֿאַלקאָוויטשן. ווי איבערראַשט מיר זענען
 געוואָרן ווען אין אַ פֿאַר שעה אַרום — אַ קלאַפּ אין טיר און סע שטעלט
 זיך אַריין אַ צעשטראַלטער אונדזער טייערער ר' עליע פֿאַלקאָוויטש.
 שווינגנדיק אָן אַ וואָרט צו זאָגן האָט ער יעדן פֿון אונדז שטאַרק געדריקט
 צום האַרצן און טרערן, אַזעלכע לויכטנדיקע גרויסע טרערן האָבן זיך
 געגאָסן פֿון זיינע אויגן.

* * *

אַ שטיק צייט האָט עליע פֿאַלקאָוויטש געאַרבעט אין מאַסקווער
 "עמעס"-פֿאַרלאַג ווי דער הויפט-רעדאַקטאָר פֿון קינסטלערישער ליטע-
 ראַטור. צו אים האָבן זיך איינגעהערט בערגעלסטאָן און דער נסתר, מאַרקיש
 און קוויטקאָ, האַפֿשטיין און קושנירָאָו און... ווער ניט? זיין שיטה איז
 געווען אויסהיטן פֿון צופֿעליקער באַרידעוודיקייט דאָס וויכטיקסטע פֿונעם
 טעקסט — די קינסטלערישע אייגנאַרטיקייט פֿון מחבר.
 וואָלט ער איצט "דורכגעלאָפֿן" מיט זיין שאַרף אויג די דאָזיקע
 פֿאַרצייכענונגען, וואָלטן זיי זיך געוויס באַפֿרייט פֿון אַ היפש ביסל ווילד-
 גראַז... ס'איז שוין אָבער אַ פֿאַרפֿאַלענע זאַך און ער פֿעלט מיר זייער
 שטאַרק, מיין ליבער לערער... ביז די לעצטע טעג פֿון מיין לעבן.

יורשים

א וואָרט וועגן רחל בוימוואָל

"יעדער באַיאָרטער מענטש האָט דאָך געהאַט אַ מאָל אַ קינדהייט, נאָר זייער ווייניק געדענקען וועגן דעם". ... אזוי האָט ערגעץ געזאָגט איינער פֿון די זעלטנסטע דערציילער, דער פֿראַנצויז סענט עקזופּערי. ס'טרעפֿן זיך אָבער אַזעלכע לײַט, וואָס ביז צו זייער טיפֿסטער עלטער ליכטיקט אַרויס פֿון זיי די פֿריסטע קינדהייט. אַזאַ זעט מיר אויך אויס די דיכטונג פֿון רחל בוימוואָל ... די היינטיקע, די דולע און די מפֿלומרשט קלוגיטשקע וועלט ניכטערט אונדז די גאַנצע צײַט מיט אַ ביטול-שמייכעלע : — פּאַעזיע איז דען אויך אַ פּראַפֿעסיע ? ...

וועגן דעם, אַז דיכטונג איז נישט נאָר באַרוף, נאָר אויך פּראַפֿעסיאַ-נעלע מײַסטערשאַפֿט זאָגן עדות גאָר נישט ווייניק פֿון רחל בוימוואָלס לידער אין אַלע אירע פֿילצאָליקע ביכער און ביכעלעך, וווּ דורך די סאַמע ראַפֿי-נירטע און רײַפֿסטע פּאַעטישע סטראַפֿן שמייכלט אַרויס די גאַרע פֿרישקייט פֿון איר שווערער און דאָך אומפֿאַרגעסלעכער קינדהייט.

אין יאָר 1930 איז אין מאַסקווער "צענטראַפֿאַרלאַג" דערשינען דאָס ערשטע ביכעלע פֿון דער 15 יעריקער דאָן רחלע בוימוואָל א"נ "קינדער-לידער". דאָס ביכעלע איז אויפֿגענומען געוואָרן דורך דער ייִדיש-סאָווע-טישער ליטעראַטור-געזעלשאַפֿטלעכקייט, ווי אַן אויסנאַמלעכע געשעעניש. געוויינטלעך שאַפֿן קינדער-ליטעראַטור דערוואַקסענע שרײַבערס. אַזעלכע באַרימטע און באַליבטע אין רוסלאַנד וואָרט-מײַסטערס, ווי טשו-קאָווסקי, מאַרשאַק, אונדזער לײַב קוויטקאַ, שפּעטער אויך רחל בוימוואָל, האָבן אַנטפלעקט פֿאַרן קינד אַ וועלט פֿול מיט חידושים און מיט געשטאַלט-לעכע דערקענטענישן.

אַן אנדער זאָך איז געשען מיט רחלס ערשט ביכעלע "קינדער-לידער". זי האָט אַנטפלעקט, בעיקר פֿאַר די דערוואַקסענע, דאָס ווונדער און דעם חן פֿון איר גרויסער קינדער-וועלט.

כ'האַב אַ מאָל, מיט יאָרן צוריק, פֿאַרעפֿנטלעכט אַ גרעסערע אַרבעט וועגן דער דיכטונג פֿון רחל בוימוואָל "דאָס ווונדער פֿון אַ גרויס געזאַנג"

אזוי האָט געהייסן די אַרומנעמיקע עסיי. כ'מייז, אַז דאָס ווּנדער האָט זיך אַנגעהויבן, איז געשטיגן און אויסגעצייטיקט זיך טאַקע פֿון יענעם קליינעם ביכעלע.

פֿון דאָן, קרובֿ צו 60 יאָר, זענען דערשינען צענדליקער פּאָעזיע-זאַמלונגען און ביכער פֿון אונדזער טאַלענטירטער דיכטערין. אירע קינדער-לידער און קלוגע, פֿול מיט ייִדישער חכמה, מיט געוואָגטע רמזים און אַרײַנזאַגעכצן, "מעשה־העך פֿאַר קליין און גרויס", זענען אַרויסגעגעבן גע-וואָרן נישט נאָר אין ייִדיש, אויך אין פֿיל אַנדערע לשונות און באַזונדערס אין רוסיש אין אַ מיליאָניקן טיראַזש ...

און מיר הערן נישט אויף צו גאַפֿן ווי אונדזער דיכטערין, טראַץ איר שווערער לעבנס-דערפֿאַרונג, האָט אויסגעהיט אין איר געזאַנג אזוי פֿיל קינדערישע פֿאַרחידושטיקייט פֿאַר וועלט און מענטש, פֿאַר גראַז און בלעטל. אַפֿילו אין יענע לידער, וואָס האָבן צו פֿאַרדאַנקען זייער עקשנותדיק מײַסטערשאַפֿט דווקא דער ביטערסטער לעבנס-דערפֿאַרונג, הערט זיך די שטים פֿון אַ באַעוולט קינד :

"דער אויסדרוק "פֿון אייזן" — ער צווינגט שוין היינט לאַכן / איך ווייס, אַז פֿאַראַן זײַנען שטאַרקערע זאַכן, / נאָר איך וועל פֿון דעם זיך ניט וויסנדיק מאַכן / מיט טרערן וועל איך אין די אויגן דערווייזן : / אַז איך בין פֿון אייזן ! / אַז איך בין פֿון אייזן !"

אין 1966 בין איך שוין, נישט היינט געדאַכט, געווען אַ סירובֿניק און, פֿאַרשטייט זיך, איבערגעריסן אַלע באַצײונגען מיט "סאָוועטיש היימלאַנד". דאָך בין איך געזעסן אין צושייער-זאַל פֿון מאַסקווער ליטעראַטן-הויז, וווּ מען האָט דערלויבט איינצואַרדענען די ערשטע און איינציקע גרויסע באַגעגעניש מיטן מאַסקווער ייִדישן לייענער.

ס'האַט זיך פֿאַרגעדענקט ווי דער הייס-דאַרשטיקער נאָך אַ ייִדיש וואָרט, עולם האָט זיך ביסלעכווייז אַפּגעקילט און זיך גענודזיעט, אויס-הערנדיק אזוי פֿיל קאַזיאַנע רייד סיני פֿון רוסישע ליטעראַטור-פּקידים, סיני פֿון ייִדישע "אידעאָלאָגיש-אויסגעהאַלטענע" גראַמעפֿלעכטער און פּלוצים האָט זיך דער זאַל אַ רודער געטאַן, אויפֿגעלעבט, כאַטש פֿון דער בינע האָט זיך געטראַגן נישט קיין פֿריילעכער מאַזשאַר, נאָר דער האַרבער טראַגישער אמת. רחל בוימוואַל האָט געלייענט :

"ניט גערעדט מיט דיר לאַנג, מײַן לייענער / און דו האַסט געוואַרט געדולדיק, / וואָרף נישט אויף מיר קיין שטיינער, / גלויב, אַז ניט איך בין

שולדיק: / איך האָב ניט געשטומט ווי אַ פֿיש / און איך האָב ווי אַ שלאַנג
ניט געשוויגן / ווי אַ באַרג טייכל דורכזיכטיק-פֿריש, / האָט זיך דורכ-
געשלאָגן מיין ניגון, / נאָר אין וועג איז געלעגן אַ שטיין, / און ער איז
געווען ניט איינער / איך גלויב, אַז דו וועסט מיך פֿאַרשטיין / און ניט
וואַרפֿן אויף מיר קיין שטיינער...".

"דו ביסט אַ מבין אויף אַלץ, / אויף שיינעם און אויף ניט שיינעם... /
מיר האָבן ניט איין פֿוד זאַלץ / אויפֿגעגעסן אין איינעם... / טאָ ווער
האָט געמאַכט אַזוי, / אַז מיר זאָלן דאַרפֿן זיך שיידן, / ווער האָט געמאַכט
אונדז גרוי, / מיך און דיך — ביידן?".

די שווערע פּאַזע אין זאַל, נאָכן דורכלייענען דאָס דאָזיקע ליד, האָט
פלוצים זיך אַ בראַך געטאָן — דער אויפֿגערעגטער ייִדישער עולם האָט
לאַנג און התלהבותדיק אַפּלאַדירט... צוזאַמען מיט דער גרינטלעכער
איבערשאַצונג פֿון ווערטן, וואָס האָט אַנטפלעקט פֿאַר אונדז דעם גרויסן
נס — דעם נאַציאָנאַלן ווידער-געבורט פֿון ייִדישן פֿאָלק אין ס"פֿ, איז אויך
געקומען דער פּינלעכער חשבון הנפֿש פֿון דער דיכטערין רחל בוימוואַל:
"דאָרט אין דער טיף ביי מיר לידער געטויטע / הענגען אויף תּלוּת
פֿון גלייכגילט געבויטע, / ליגן אין גריבער דורך צווייפֿל געגראַבן, — /
ס'פּיקן זיי טרערן ווי פּינצטערע ראָבן", און זי שרײַט אויס אין פֿאַרצוויי-
פֿלונג: "לאַזט אויף דער שוועל מיך ניט, שוועסטער און ברידער, / איך
בין דער מערדער פֿון אייגענע לידער".

אַנדייטנדיק אויף דער סאָויעטישער אַרטאָגראַפֿיע, וועלכע האָט זי
געצווונגען קירצן די לאַנגע אותיות "ווי דער דייטשישער ייד זײַן קאַפּאַטע",
— זאָגט זי ווייטער שטאַלץ און אַנטשיידן: "הײַנט הענג איך אויף אַ
שלאַס-מעם אויף די לופֿטשלעסער פֿון מיין יוגנט!"... פֿאַר דעם איינעם
הויך-פּאַעטישן פּילדייטיק-רחבֿותדיקן זאָג קומט רחלען די העכסטע ליטע-
ראַטור-אַנערקענונג!

מיר האָבן פֿריער אַפּגעמערקט בוימוואַלס פּראָפּעסיאָנעלע מײַסטער-
שאַפֿט. ס'גייט אַ רייד בעיקר וועגן דער בילדערישער געדאַנקלעכקייט פֿון
איר ליד, דאָן ווען די אַנגעלאַדענע שורה גיסט זיך אָן מיט אויסגעווייטיקטער,
לידנשאַפֿטלעכער אַפּאַריסטיק: "ווערטער, / געהיימיניספֿולע ווערטער, /
איר האָט די קראַפֿט צו זײַן / גאַרנישט און אַלץ, / איר טריקנט אויס /
און אויף אייערע ערטער / בלייבט דער אמת, ווי גרינפעלעך זאַלץ...".
ס'ווילט זיך מיט פֿרייד און באַפֿרידיקונג אַפּמערקן, אַז אין אונדזער

יידיש היימלאַנד האָט איר פּאַעטישע שאַפּונג זיך צעבליט מיט אַ באַזונדער שיינקייט און קראַפֿט — די שיינקייט און קראַפֿט פֿון פֿאַרוואַרצלען זיך אין היימיש-פֿעלדזיקן ישראלדיקן באַדן.

דאָרט, פֿון וואַנען מיר זיינען געקומען, האָט מען געקענט אַפּדרוקן אַ ליד, ווען ס'האָט, אזוי צו זאָגן, "געעטעמט מיט אַפּטימיסטישן וועלט-באַנעם" . . . פּערזענלעכע איבערלעבענישן, איינזאַמקייט, טרויער, פיין, באַ-עוולטקייט — דאָס אַלץ האָט מען דאָרט געמוזט פֿאַרשליסן אויף זיבן שלעסער, אויב נישט אין האַרץ איז טיף ערגעץ אין טישקעסטל — ווייט פֿון אַ בייז אויג. דאָס אַלץ האָט געגילט ווי "אַ מלוכישער סוד", פּונקט ווי ס'איז אַ סוד געווען לאַמיר זאָגן אַן ערד-ציטערניש, אַ פֿאַלקס-הונגער, דאָס אומברענגען אַ גאַנצע פֿאַלקס-קולטור, אַפֿילו אַזאַ זאך ווי די טשערנאַבילער אַטאָם-קאַטאַסטראַפֿע!

אויף דער פֿרייער וועלט, באַזונדער אין ישראל, זענען ב"ה נישט פֿאַראַן קיין סודות. אויב ס'מאַכט זיך אַ מאַל אַ שטיקל סוד איז אויך נישט אויף לאַנג.

דאָ, קענען מיר, די געקומענע פֿון רוסלאַנד, זיך דערלויבן דאָס "ראַסקאַש" פֿון פעסימיזם און ס'איז דאָ פֿון וואָס טרויעריק צו זיין — ס'איז אַ ביסל "צו פֿריילעך" אויף דער גרויסער וועלט און אַ היפש ביסל "פֿריי-לעך" אין אונדזער קליינער מדינה, חוץ וואָס מען עלטערט זיך און דאָס געזונט איז אויך נישט אזוי איי איי און דער מצב פֿון אונדזער יידיש-קולטור איז אויך גאַנץ ביטער, נישט געקוקט אויף די גיגאַנטישע אויפֿטוען פֿון דעם חבֿר יצחק קאַרן און אויף די SOS-סיגנאַלן פֿון רבי מרדכי צאַניז . . .

אזוי צי אַנדערש, נאָר ביי רחל בוימוואַל טרעפֿן מיר אַן נישט ווייניק דורכדרינגלעך-טראַגישע מאַטיוון. לאַמיר ציטירן אַ ליד פֿון נישט מער ווי 6 שורות:

אין דער ווינטערדיקער נאַכט
אַרט מיך שוין ניט וואָס איך טראַכט,
ווי ס'נעמט טאָגן אויף דער גאַס,
ווערן מינע שויבן נאָס,
ס'הערן מיך די שויבן קלערן
און באַגיסן זיך מיט טרערן . . .

און דאך, ווען מיר בלעטערן די אַכט בענדער פּאָעזיע און פּראָזע, אַרויסגעגעבענע אין ישראל, ווערן מיר הויפטזעכלעך ממש פּאַרפֿלייצט פֿון פֿרייד און פֿון זוניקייט, מיר בלייבן פּאַרגאַפֿט און פּאַרחידושט צו-זאַמען מיט דער דיכטערין, פּאַר דער פֿרישקייט און ערשטיקייט פֿון אונדזער היימישער לאַנדשאַפֿט, מיר גיסן זיך אַרײַן אינעם בונטן-פֿילפּאַרביקן שטראַם פֿון אונדזער גאַסן-המוז, מיר לעבן און אַטעמען מיט דער לײד-און פֿרייד פֿון פּאַלק און לאַנד.

"פֿול מיט קינדער! — / שוואַרצע בלאַנדע קעפלעך ... / און דער וועג — איז טרעפֿלעך, / טרעפֿלעך, טרעפֿלעך / און די בערג — געהאַקט אין ווענטלעך, ווענטלעך, / גרעזעלעך זיך האַלטן פּאַר די הענטלעך ... / שטיין אויף שטיין — מחיצות. גרייטע, / לאַזן ניט צעווייען דאָס פּאַרזייטע / ס'קען אַ שטיין פּאַרשטיין און ניט דערלאַזן / ס'קען אַ שטיין באַשטיין, ס'זאָל ניט צעבלאָזן. // הייבן אָן די הוילע בערג צו גרינען / פֿעלדער, וועלדער / קענסט אויף זיי געפֿינען / וואַרעם ס'ווייסט דאָך יעדער איינער, / אַז אַ גרעזל קען צעשפּאַלטן שטיינער. /

תנ"ך-שיינקייט אין די יונגע מענער, / איינער פֿון דעם אַנדערן איז שענער — / לאַנגע מאַנדל-אויגן, בויגנס — ברעמען / אַז פֿון וואַנען קען אַזוינס זיך נעמען! // פֿול מיט זון מיט קינדער אין די וויגן, קעמלען, לעמער, אייזעלעך און ציגן ... / אײַ איז דאָס אַ לאַנד — אַ פּאַרגעניגן!" אַזוי באַזינגט רחל איר ערשטן שפּאַציר איבערן לאַנד — "אַ טיול". רחל בוימוואַל האָט שוין באַוויזן אַרײַנצושרייבן איינעם פֿון די שענצטע קאַפיטלעך אין אונדזער אַלגעמיינער מזמור שיר לירושלים. אייניקע פֿון אַט די פרעכטיקע געזאַנגען זענען שוין ברייט באַרימט געוואָרן ביים ייִדישן ווי אויך ביים רוסיש-לייענער. אַזעלכע לידער ווי "ירושלים", "ירושלימער ווינטן", "ווען עס בליען די מאַנדלען", "ירושלים פֿרילינגס-צײַט" און אַנדערע, וואַלטן זיכער געקענט באַשײַנען יעדער מין אַנטאַלאַגיע וועגן אונדזער עיר הקודש. כּװעל אַבער קיין איינס פֿון אַט די ווונדער-לידער נישט ציטירן.

כּװעל בלויז אַרויסשרײַבן אַ פשוט שטייגער-בילד, וואָס אונדזער דיכטערין, פּאַרוואַנדלט ווי איר שטייגער איז אין אַן אמתן פּאָעטישן פּערל: "גאַנץ ירושלים טריקנט וועש אין דרויסן. / כּװעל עס פֿון אַנהויב ניט געקענט באַנעמען / און איצטער ערשט האָב איר זיך אַנגעשטויסן: מיט ריינע וועש, וואָס דאַרף מען דען זיך שעמען? / מיר האָבן אין די מאַסקווער

קאמונאלע קיכן / געטריקנט וועש ביינאכט איבער די פליטעס, / צי אויף
די בוידעמער מיר פלעגן קריכן / און פֿאַר אַ גנבֿ אַלע מאָל געציטערט, /
אין דרויסן הענגען דאָרט בלויז רויטע פֿענער, / אָט די וואָס זאָגן צו, דער
נאָר — פֿאַרפֿירן ... / איצט זע איך איין, אַז טויזנט מאָל איז שענער /
געוואָשן וועש פֿון אַלערליי קאַלירן”.

פֿאַראַן נאָך אַ סך צו דערציילן וועגן דער דיכטונג פֿון רחל בוימוואָל,
וועלכע ס'האַבן נישט איין מאָל פֿאַרזען אונדזערע קורצזיכטיקע ליטע-
ראַרישע דעה-זאָגער און תקיפֿים.

ווייס איך ניט צי פֿאַר אונדזער דיכטעריין וועט זיין אַ מאָל אַ צו גרויסער
פֿבֿוד צו באַקומען די "סאַמע פרעסטיזשפֿולע פרעמיע פֿאַר ייִדישער ליטע-
ראַטור", וועלכע איז פֿאַר די לעצטע יאָרן, אַגבֿ, גאָר שטאַרק פֿאַרוואַסערט
געוואָרן ...

כ'ווייס אָבער, אַז רחל בוימוואָל האָט דעם גרויסן פֿבֿוד צו זיין צווישן
די באַליבסטע ביי די ליבהאַבער פֿון ייִדישער פּאָעזיע סיי דאָ, ביי אונדז אין
לאַנד, סיי דאָרט, אין ווייטן רוסלאַנד.

ירושלים 1989

שיקע דריז

(1971-1908)

כ'מיון, אז דער סאמע טראגישער צווישן די פֿארבליבענע יידיש-סאָוועטישע דיכטער אין די 60ער יארן אין געווען שיקע דריז ז"ל.
אָט דער ביו גאַר באַגאַבטער פֿאַלקס־דיכטער האָט צוגעגעבן פֿיל חשיבות און נאָך מער וואַרהאַפֿטיקייט דעם יידיש־לעכן מאַסקנבאַל פֿון דער אַפֿיציעלער "היימלאַנד"-פּאַעזיע, ווייל ער איז געגאַנגען אין איר שפּאַן... האָט ער טאַקע איינע אַ ליד "אַ ציאַצקע אויף רעסאַרן", וווּ ער פֿאַרענטפֿערט זיך פֿאַרן קינד וואָס ער איז נישט בכוח אים קריגן אַ פֿערדל, און ער זאָגט ווייטער:
"ניאַקע-וויאַקע בערעלע / אַליין וועל איך זיך שפּאַנען — / אפֿשר וועסטו כאַטש אַמאַל / צום גוטן מיך דערמאַנען. / אַ פֿאַרוויינטער פֿאַר מיין קבֿר, / שטיין ווען-ניט-ווען — / ניסים און מופֿתים פֿון רבֿ שיקען דערציילן, / סאַראַ פֿערד ער איז געווען!"

יאַ שיקע דריז איז געגאַנגען אין שפּאַן, אָבער נישט שטענדיק געהאַרכאָם, צומאַל פֿלעגט ער צוזאַמען מיט די שלייעס אַוועק אין גאַר אַ פֿאַרקערטער ריכטונג, און דאַן שרייבט ער אַזעלכע איצט באַרימטע עכט-נאַציאָנאַלע לידער ווי "באַבי יאַר" און "אַ שיינער בוים"...

שטעלט אייך פֿאַר אַ ייד, אַ קינסטלער, אַ פֿריילעכער לונג-און-לעבער, וואָס טראַגט אין זיך געזונטן וואַרצלדיקן פֿאַלקס־אַפֿטימיזם, כאַטש מע האָט נישט איינמאַל שוין "... די הויט פֿון מיר געשוונדן / דעם מאַרך פֿון מיר אַרויסגעצויגן, / געלאָזט אין הוילע ווונדן", שטעלט אייך פֿאַר, אַז אַזאַ ייד דערזעט זיך אַרומגערינגלט אַ פֿאַרקלעמטן אין דער מיט פֿון עפעס אַ מין שדים־קאַרנאַוואַל... אַרום — מאַסקעס... מאַסקעס... מאַסקעס! אַן עכטע סאַצערעאַליסטישע פֿאַנטאַסמאַגאַריע: הינטער דער מאַסקע פֿון פֿעלקער־פֿריינדשאַפֿט — ראַסנאַס, הינטער דער מאַסקע פֿון שלום־קעמפֿער — מלחמה־צינדער, הינטער דער מאַסקע פֿון סאַציאַלן יושר — אונ־טערדריקער אַ"וו. וואָס בלייבט נאָך פֿאַר אַזאַ מין פֿאַרקלעמטן דיכטער, אויב נישט אַרױפֿציען אויף זיך די מאַסקע פֿון אַ פֿריילעכן לץ, אַ קונצנמאַכער מיט אַ פנים, "וואָס ניט סע וויינט און ניט סע לאַכט"?

"טיפ־טאַפּ, גייט און קויפֿט / אַ בריטשקעלע פֿון אייזן, / זעצט אייך אויף
און קומט צו מיר, / וועל איך אייך עפעס ווייזן: / אויף די ווייסע מיניע ווענט /
וועלן שווימען שוואַנען, / שפּרינגען וועלן וועווריקעס / אויף די שלאַנקע טאַנען, /
אויף מיין סטעליע אין דער הייד / וועלן וואַקסן קווייטן, / און אַ פּאַרל ציגעלעך /
שפּילן אויף די פֿלייטן. / טאַנצן וועט אַ מאַלפעלע / אויף דעם העלפֿאַנדס רוקן. /
און אַ לך מיט גלעקעלעך / וועט פֿאַר אייך זיך בוקן. / וועט איר שוין מסתמא
שרייען / בראַוואַ, בראַוואַ — ביס... / מיר, דעם קונצנמאַכער / דעם לך רב שיקע
דריין. / נאָר מיין מאַמע שווינג וועט, / מיין טייבעלע מיין שוואַכס / און מיט אַ
גאַלדן פּעדעמל / צירעווען מיין האַרץ /..."

דאָס איז דאָך די קלאַסישע פֿריילעכע מאַסקע, הינטער וועלכער ס'קאַרטשעט
זיך דער צעווייטיקטער פּאַיאָץ. דאָס איז די אַלטע שפּיל פֿון טראַגישער לצנות אין
גאָר אַ נײַער קינסטלערישער קוואַליטעט, אין גאָר נײַע אומשטענדן פֿון ייִדיש־
סאָוועטישער ווירקלעכקייט! נישט אומזיסט טוט זיך אַ זאָג דער דיכטער, פֿאַרויס־
פֿילנדיק דעם נאַענטן טויט: "ווי לאַנג נאָך אויף דער וועלט, איז גלויב איך און
האַף: דעם פּורים־שפּיל מיניגעם דערשפּילן ביז סוף..."

* * *

איך בין נאַענט באַפֿריינדעט געווען מיט דריין; פֿריער פֿון 1946 ביז מיין
אַרעסט — אָנהייב 1950. שפּעטער — סוף 1955, האָט ער דער ערשטער צווישן די
"ניט געזעסענע" מיך באַגעגנט שוין אויף דער פֿריי — האַרציק און חבֿריש.
ער האָט זיך געטוליעט און געזוכט וואַרעמקייט אין אונדזער קליינער ייִדישער
משפּחה. ער האָט דאָן אַפֿילו געווידמעט איינעם פֿון זײַנע שענסטע לידער־ציקלען
מיין קליינינק זונדעלע א"ג "בערעלען".

ווייס איך, קאָן איך עדות זאָגן, אַז שוין דאָן איז ער געווען אַ צעפּייניקטער, אַ
צעבראַכענער ייד, וועמען ס'האַט אָן אויפֿהער געמאַטערט דאָס געוויסן (צום אונג-
טערשייד פֿון אייניקע פּשוט ציניקער, וועמען ס'האַט קיינמאַל, גאַרניט נישט
געקימערט).

שיקע דריין, דעם ייִדישן דיכטער, האָט מען אין 1950 יאָר אויסגעשלאַסן פֿון
דער פּאַרטיי, פּלומרשט פֿאַר נישט צאָלן קיין מיטגלידס־אַפּצאָל...
מיט שיקע דריין זענען מיר זיך פֿאַנאַנדערגעגאַנגען, ווייל ער איז צו פֿיל אַוועק
אין שפּאַן פֿון "סאָוועטיש הימלאַנד", אַבער קיין פּאַרטיי־מיטגליד איז ער, ווייס
איך, קיינמאַל צוריק נישט געוואָרן!
דאָך איז ער שוין צו יענער צײַט באַרימט און באַליבט געווען צווישן רוסישע

פּאָעטן, און בעיקר ביים רוסישן לייענער אַ דאַנק די מילאַניקע טיראַזשן, איבער-
זעצטע אין רוסיש ביכלעך מיט זיינע פּאַלקסטימלעך-שפּילעוודיקע קינדער-לידער
און פּריילעך-טרויעריקלעכע שפּאַס-לידעלעך...

ערשט נאָכן טויט האָט מען אים אַיַליק צוריק אַרײַנגענומען אין די רײען פֿון
דער "רומפֿולער" פּאַרטיי, פּדי אים מקבֿר זײַן ווי "אַ טרײַען מיטגליד פֿון דער
קאָמוניסטישער פּאַרטיי", ווי ס'איז געשריבן געוואָרן אין טרויער-קאָמוניקאַט פֿון
סאַוועטישן שרײַבער-פּאַראַיין.

יא, אַפֿילו נאָכן טויט האָט מען געשפּילט מיט שיקע דריזן זײַן טראַגישע
"פּורים-שפּיל"...

ס'איז געווען אַוודאי אַ וואַך צײַט פֿאַר אונדזער אַפּפּאַרן קיין ישׂראל. מיר זענען
מיט מײַן פֿרוי געקומען אין גרויסן זאַל פֿון שרײַבער-פּאַראַיין אויף וואַראַוסקי 51,
פּדי אַרויסבאַגלייטן אונדזער אַמאַליקן פֿרײַנט און באַליבטן דיכטער...

און דאָס האַרץ ווערט ביז היינט צעריסן פֿון וויי, ווען מיר דערמאַנען זיך די
פּאַמפּעזע פּאַרטיי-פּאַניכידאַ"... און כּוואַלט געמעגט שווערן, אַז דער נפֿטר
האַט ביטער אַרויסגעשמייכלט פֿון זײַן אַרון אַרויס...

יענער ביטערער שמייכל באַגלייט מיך אויך אַצינד, בעתן פֿאַרעפֿנטלעכן
אויפֿסנײַ מײַן אַרבעט וועגן שיקע דריזן געדרוקט אין די וואַרשעווער "ידישע
שריפֿטן" אין יאָר 1958.

ירושלים 1991.

א וואָרט וועגן שיקע דריז

(30 יאָר ליטעראַרישע טעטיקייט)

1.

ס'טרעפֿן זיך אַזעלכע גוטע-פֿריינד (און אפֿילו צווישן שרייבער!) וועלכע גיבן "גוטברודערישע" עצות:

— איר באַהערשט דאָך זייער גוט די רוסישע שפּראַך, למאי זאָלט איר זיך נישט פּרוּווּן שרייבן רוסיש? — ס'איז דאָך נישט מער ווי ... פֿאַרם!

זיי מיינען — נאַציאָנאַלע פֿאַרם איז זוי אַ העמדל, וואָס מע קען עס אויסטאָן און אַרויפֿציען אַ פֿרישס! ס'איז נישט קיין העמדל, ס'איז די הויט. די הויט, אין וועלכער דער דיכטער ווערט געבוירן און גייט פֿאַרלוירן. הויט איז טאַקע נישט קיין האַרץ און נישט קיין בלוט, פשוט — הויט! נאָר גיי פּרוּוו אַראָפּשינדן פֿון זיך די הויט! ...

אַט אין אַזאַ "הויט" איז געבוירן געוואָרן דער דיכטער שיקע דריז ... בכלל איז אוממעגלעך אַפּצוטיילן פֿאַרם פֿון אינהאַלט, בפרט ביי אַזאַ אייגנאַרטיקן און אינטערעסאַנטן דיכטער ווי דריז.

אין וואָס-זשע באַשטייט די נאַציאָנאַלע אייגנאַרטיקייט פֿון זײַן דיכטונג? נישט אין דער טעמאַטיק, כאָטש ייִדישע טעמאַטיק פֿעלט נישט אויס ביי דריז. מיר האָבן שוין געזען אַזעלכע ייִדישע דיכטער, וואָס נוצן דווקא ייִדישע טעמאַטיק און באַטיטלען עס דווקא מיט אונטערקעפלעך: "נאַציאַ-נאַלע עפּאָפּייע", "פֿאַלקסטימלעכע באַלאַדע" און פּדומה. נאָר עליזאַ אַזשעשקאַוואַ האָט אין איר צײַט פֿיל טיפֿער באַשריבן דאָס ייִדישע לעבן און אַז שום אונטערקעפלעך, פֿאַרבלייבנדיק דערביי אַ ... פּוילישע שרייבערין.

אפֿשר שטעקט דריזס אייגנאַרטיקייט אין זײַן שפּראַך? אויך נישט אינגאַנצן, כאָטש ס'איז פשוט אוממעגלעך פֿאַרמינערן אויף וויפֿל נישט איז דאָס געשמאַקע, פֿלעבייאיש-פֿולבלוטיקע, בונטע און וואַגיקע מאַמע-לשוון

פֿון דרייזן. זײַן נאַציאָנאַלע אייגנאַרטיקייט באַשטייט קודם-כל אינעם אופֿן פֿונעם זאַגן, אינעם נוסח פֿונעם זינגען.

ס'דערמאָנט זיך מיר איינס פֿון זײַנע ווונדערלעכע קינדער-מעשהלעך "אַ גוטע עצה": אַ געדיכטער וואָלד, ווי געוויינלעך אין אַ מעשה, פֿאַר-שידענע חיות — בערן, פֿוקסן, נאָר אין די דאָזיקע וואָלד-חיות דערקענט איר מענטשלעכע כאַראַקטערן, תנועות, העוויות און סע שאַקירט אײַך נישט, ווען איר דערזעט אין זײַ פּלוצעם די אַלט-באַקאַנטע כעלעמער חכמים. סע שאַקירט נישט, ווײַל איר דערזעט זײַ אין גאַר אַ נײַער שײַן און איר לאַכט און האָט פֿאַרגעניגן גלײַך מע וואָלט אײַך צום ערשטן מאָל אין לעבן דערציילט די כעלמער געשיכטעס.

און פֿאַרשטייט זיך, אַז דער וואָלד און די בעלי-חיים זענען נישט "פֿאַריידישט". פֿראַסט און פּשוט — זײַ זענען ייִדיש, ווײַל אַנדערש קענען זײַ נישט אַרויסקומען פֿון אונטער דער פען בײַ דעם ייִדישן קינסטלער. פּונקט ווי בײַ דעם גרויסן רוסישן קינדער-שרײַבער קאַרניי טשוקאַוסקי שמעקט אַפֿילו זײַן "ווייטע אַפֿריקע" און די באַרימטע "לימפּאַפּאַ" מיט רוסישער פֿאַלקס-מעשה.

דריי באַדאַרף נישט קײַן שום "אַנשטעלן". ער איז לויט זײַן נאַטור פֿאַלקיש. אַנדערש רעדן, זאַגן, זינגען איז ער נישט בכוח.

נישט לאַנג איז אונדז אויסגעקומען צו לייענען אַ ליד פֿון איינעם אַ פּאַעט, אין וועלכן ס'זענען פֿאַראַן אַלע אַטריבוטן פֿון אַ שײַן פֿאַלקס-מעשהלע חוצן וויכטיקסטן — דער "צוליב וואָס". דער בפֿירוש-באַגאַבטער דיכטער האָט זיך געלאָזט פֿאַרפֿירן פֿון די אויסערלעכע "פֿאַלקסטימלעכע שײַנקײַטן", פֿאַרגעסנדיק דערבײַ, אַז יעדעס פֿאַלקס-מעשהלע, ווען עס דערציילט זיך אַפֿילו "סתּם", איז דאָס אויך מיט אַ בכיוון.

פֿאַלקס-חכמה צילט און טרעפֿט שטענדיק אין "סאַמע פינטל".

אַט די מעלה פֿון טרעפֿן שטענדיק "אין פינטל" איז איינע פֿון די שטאַרקסטע מעלות אין דער דיכטונג פֿון שיקע דריזן. און פּמעט אין זײַן יעדן ליד שמײַכלט אַרויס דאָס עכט-ייִדישע "נישט דאָס בײַן איר אויסן" — אַ קינסטלערישע טראַדיציע, וועמענס וואַרצלען כ'בין גענויגט צו זוכן אין די גאַר אַלטע צײַטן, נאָך בײַ צו מענדעלען.

מײַן זײַדע פֿלעגט זאַגן :

"צו דער ביטערקייט פֿון כרייזן,

צו דער ביטערקייט פֿון ציבל,
קען דען עמעץ האָבן אַ פֿאַריבל?
אַן אַ ביסל כּרייזן ביים טיש
איז דער שלײַען דען אַ פֿיש?
אַ פעטשעריצע, אַ ווייסעך-וואָס, —
אַ פֿאַלימיסעק מיט גראַז — — —

נאָר אַט די ביטערקייט
פֿון מיין פֿאַרדראַס, —
ווען איך ווייס ניט פֿאַר ווען,
און איך ווייס ניט פֿאַרוואָס,
מע האַלט אין איין שפּײַען
מיר שטענדיק אין פנים,
ווינטשט איך פֿאַרזוכן נאָר מיניע שוואַים

(“מיין זיידע פֿלעגט זאָגן”)

רייך איז די קינסטלערישע פֿאַליטרע פֿון דריזן. עלעמענטן פֿון משל-
נמשל, מעשה און לעגענדע, ליריש-קאָמישער מאַנאַלאָג און דיאַלאָג,
געזאַנג-ליד, באַלאַדע און עלעגיע. אַט די אַלע, ביז גאָר פֿאַרשידנאַרטיקע
זשאַנרען פֿלעכטן זיך האַרמאָניש איבער אין זײַן דיכטונג. אַ מאָל איז אַפֿילו
שווער צו זאָגן, צו וועלכן זשאַנער געהער דאָס אָדער יענץ ליד: אַפֿשר
צו אַלע און אַפֿשר נישט צו איינעם פֿון די אויבן-אויסגערעכנטע. איינס איז
אַבער קלאַר: דאָס איז נאָר זײַן כתב, זײַן שטים, זײַן נוסח. דריזן איז כּמעט
אוממעגלעך ציטירן שורותווייז און אַפֿילו גאַנצע סטראַפֿן, ווייל עס ברעכט
זיך דער סוזשעט, און אויסער סוזשעט בלייבט זײַן פּאַעזיע ווי מיט אַפּ-
געהאַקטע פֿליגל. און דאָס איז ביז גאָר באַלערעוודיק, ווייל דער עיקר איז
דאָך פֿאַרט נישט דער סוזשעט, דער עיקר איז דאָך שטענדיק דער “צוליב
וואָס” און דאָס באַשטעטיקט נאָכאַמאָל דעם שוין-אַרויסגעזאָגטן געדאַנק
וועגן דעם, אַז בײַם עכטן דיכטער זענען פֿאַרם און אינהאַלט אַרגאַניש
געקניפט און געבונדן.

אַט פּרוּווט, אַדראַב, ציטירט סטראַפֿנווייז, אַזא ליד ווי “דער באַנדער”:

ווען איר זאָגט מיר צו אַ האַלבע וועלט,
אַ באַרג מיט גאַלד, אַ שטוב מיט געלט,

כיזאל נעמען און ווארפן מיין באַנדעריי —
נעם איך ניט, כ'לעבן, ס'איז ניט פדאי !

שטעלט אייך פֿאַר, אַז אינמיטן דרינען
ווערן די באַנדערס אינגאַנצן אַנטרינען,
מע קריגט ניט קיין פֿעסל פֿאַר טויזנטער רענדלעך.
קומט אויסעט צו זייערן קרויט אין די פֿענדלעך,
און וווּ וואַלט איר האַלטן אַ געזאַלצענעם פֿיש ?
אַ געזייערטן עפל, אַ בוסה צום טיש ?
ניין, וויפֿל איר ווילט אייך, מאַכט חוּזק און קוועלט —
די וועלט אָן אַ קלעפּקע, איז פֿאַרט נישט קיין וועלט !

דאָ איז ווירקלעך, ווי די רוסן זאָגן : "נישט אַרויסצוואַרפֿן קיין וואַרט
פֿון דעם ליד".

און לסוף — נאָך אַן אינטערעסאַנטער שטריך : ווען מיר קוקן זיך צו,
דערזעען מיר, אַז דרייז נוצט זעלטן אַ דערפֿינדערישן, אַ ניי-געפֿונענעם
גראַם. ביי אַנדערע פּאָעטן וואַלטן מיר געקומערט אַזעלכע "באַנאַלע",
"בדחנישע" גראַמען ווי "וועלט — געלט", "פֿענדל — רענדל", "פֿיש —
טיש" אַא"וו. ביי דרייזן קימערט עס נישט, פונקט ווי עס גרילצט נישט אין
אויער דער "פרימיטיווער" גראַם פֿונעם פֿאַלקס-ליד. די דאָזיקע גראַמען
צעקלינגען זיך פֿלוצעם פֿרישער פֿון אַלע אַסאַנאַסן, ווייל זיי טראַגן אין
זיך תּמימותדיקן חן פֿון פֿאַלקס-דיכטונג, פֿון פֿאַלקס-חכמה.
כ'קען בלויז נאָך איין דיכטער, ביי וועמען ס'איז נישט צו מערקן, אַז
דער גראַם איז "פרימיטיוו" און "באַנאַל" — דאָס איז דער גרויסער משה-
לייב האַלפּערן.

2.

אין יאָר 1930 האָט זיך באַוווּזן דאָס ערשטע ביכעלע פֿונעם דיכטער,
אונטער דער רעדאַקציע פֿון לייב קוויטקאָ "ליכטיקע וואַר" (קיעוו, אוקראַנאַ-
מינדפֿאַרלאַג).

ער איז געקומען אין דער סאָוועטיש-ייִדישער דיכטונג בעת דער
שווערער און ראַמאַנטיש-באַגייסטערטער עפּאָכע פֿון די ערשטע פֿינפֿיאַרן.
מאַרקיש האָט דאָן אויסגעשטורעמט זיינע עפּישע לייזונטן "נישט געדאָהט"

און שפעטער "אויפגאנג אויפן דניעפר". ס'באווייזן זיך כאַריקס "קיילעכדיקע וואַכן", פֿעפֿערס "פּלאַסטן", אין וועלכע ס'ווערן אָפּגעשפיגלט די "סאָ-ציאָליסטישע ביוונג פֿון לאַנד אין באַדינגונגען פֿון פֿאַרשאַרפטן קלאַסן-קאַמף", ווי אויך דער "וויי און מוט" (האַלקיז), בעת דער "איבערגע-שטאַליטקונג פֿונעם געוועזענעם תּחום און פֿון דער ייִדישער באַפֿעלקערונג". נאַטירלעך, אַז אין דעם דאָזיקן מעכטיקן כאַר פֿון רייפֿע דיכטער, איז איינגעשלונגען געוואָרן דאָס דינע קעלכל פֿונעם אַנפֿאַנגער. פֿאַרשידענע דיכטערישע השּפּעות קרייצן זיך איבער אין זיין "ליכטיקער וואַר". אָבער פֿון ליד צו ליד שפּירט זיך אַן עקשנותדיקער אינערלעכער געראַנגל פֿאַר זיך, אַלס דיכטער, פֿאַר אייגנאַרטיקייט. אויך די צווייטע לידער-זאַמלונג "שטאַלענער פּוח" אונטער דער רעדאַקציע און מיט אַ פֿאַרוואַרט פֿון עזראַ פֿיניבערג (קייעו 1940) איז נאָך פֿול מיט געראַנגל און זוכענישן. נאָר אַט שלאַגט זיך דורך אַ שטראַם הייסע, שטיל-פֿלאַטערנדיקע שורהלעך, אין וועלכע מע קען געפֿינען אַ געוויסע קרובֿהשאַפֿט צום היינטיקן דרייז. דאָס זענען די לידער, וווּ ער באַזינגט האַרציק דאָס לעבן און די העלדישע דינסט פֿון די סאַוועטישע גרענעצלער. אינגאַנצן ניי און איבערראַשנדיק פֿאַר יענער צייט איז די אינטימקייט, מיט וועלכער דרייז באַרירט די דאָזיקע טעמע :

די הויכע בערג
 אין ווייסן שוים,
 ווי עמעץ האַלט זיי
 אויף אַ צוים
 און אונטער בערג
 אין טיפֿן טאַל,
 אַן איינזאַם דאָרף —
 אַ קניילכל וואַל ...
 ס'שלאַפֿט מיין ערד,
 פֿאַרוויגט פֿון ווינט,
 ווי מיינס אַן אייגן
 האַרציק קינד.
 און ס'דוכט זיך אויס
 אויף מיינע הענט

איך ניאנטשע מיר
מיין שיינע וועלט.
איך קוק אין אירע
קוואלן טיף
און לייען מיין לעבן
ווי א בריוו . . .

(״רייטנדיק אויפן פֿערד״)

האַרט פֿאַר דער מלחמה האָט דער מאַסקווער ״עמעס״-פֿאַרלאַג
באַדאַרפֿט אַרויסגעבן אַ גרויס בוך קינדער-לידער פֿון שיקע דריז. דאָס
בוך איז שוין אָפּגעדרוקט געווען אין אַ לױזױער דרוקערײַ און לידער,
איז דער גאַנצער טיראַזש אַוועק מיט די מלחמה-פֿייערן . . . גראַד אין דעם
דאָזיקן בוך, פֿון וועלכן עס האָבן זיך, פֿון דעסטוועגן, פֿאַרהיט אַ סך לידער,
אַנטפלעקט זיך צום ערשטן מאַל די רײַפֿע, פֿולבלוטיקע אייגנאַרטיקייט פֿון
זײַן דיכטונג. פֿאַרשווונדן איז אַן אַ שפור די נישט-אייגנטימלעכע פֿאַר
דריזן, פֿינינבערגישע פֿאַטעטיק, די באַזונדערע טענער, וועלכע דערמאַנען
אַ מאַל כאַריקן און אַ מאַל האַפּשטייען. פֿאַרבליבן איז אפֿשר בלויז ווי אַ
ווייטער שאַטן די גוטע בענטשנדיקע האַנט פֿון לייב קוויטקאַ.

כ׳האַב אַזאַ שפּאַקטיוול
מיט אַלערליי מיין גלאַז,
ווייל איך — ווערט די סטעליע
געל און גריין און ראַז.

מיין זיידנס באַרד די ווייסע,
קען ווערן ווידער שוואַרץ
און רויט ווי טינט אין פֿלעשל —
דער קאַטער מיט דער קאַץ.

ווילט איר גלויבט מיר,
ווילט איר — ניין.
ווילט איר — נאָט אייך
און קוקט אַליין.

(״מיין שפּאַקטיוול״)

אין זיינע קינדער-לידער, פונקט ווי אין די "דערוואַקסענע" נויטיקט זיך נישט דער דיכטער אינעם "אַנשטעל". ער לייענט נישט קיין נודנע נאַטאַציעס פֿאַרן קינד, אים איז אָבער אויך פֿרעמד אינפֿאַנטילישקייט, סיוסיוקעריי, פשוט — ער קוקט אינעם ווונדערלעכן "שפּאַקטיוול" מיט קינדערישע אויגן, וואָס באַדייט אַפֿשר דאָס זעלבע, וואָס דיכטערישע אויגן.

"... פֿיל-פֿיל זאַכן, דאַכט זיך, פּראָסטע, פֿון לאַנגאַן אייך באַקאַנטע, פֿון לאַנג שוין געוויינלעך-געוואָרענע, וועט איר געפֿינען אין דריזס לידער ... און אַט די אַלע זאַכן וועלן זיך פּלוצעם צעפֿינקלען פֿאַר אייערע אויגן מיט נייע און פֿרישע פֿאַרבו, זיי וועלן זיך אַ קער טאָן צו אייך פֿון אַן אומ-דערוואָרטער זייט און דערפֿרייען אייך מיט יענעם ליכטיקן און קלאַרן זין, וואָס ליגט אַ מאָל פֿאַרבאָרגן אין פשוטע זאַכן. נאָר איר וועט זיי נישט באַנעמען, אויב איר וועט באַטראַכטן דאָס לעבן נישט זייער אויפֿמערקזאַם און נישט דורכן צויבער-שפּאַקטיוול פֿון פּאַעזיע" ... (לעוו קאַסיל *, "די זון אין אַ קנעפעלע" — פֿאַרוואָרט צו שיקע דריזס בוך "דער פֿריילעכער בעקער" אין רוסישער איבערזעצונג פֿון ט. ספּענדיאַראַוואַ, מאַסקווע, "דיעטיגז", 1959 יאָר).

אויך די טעמאַטיק פֿון זיינע קינדער-לידער איז ביז גאָר אַ פֿאַר-שידנאַרטיקע. פֿון די עכטע פֿאַלקס-מעשהלעך "דער זיידע נפתלי מיט זיינע משלים" ביז דעם פּרעכטיקן ליד וועגן ספּוטניק ("אַ נס"), פֿון די שפּילעוו-דיקע "ווער בין אייך", "גענעראַל בולבול" און אַנד. ביז "ווי אַזוי איך האָב זיך געשלאָגן פֿאַר גליק" און "לערער" — קינדער-לידער, וועלכע טראָגן מיט זיך אַ גרויסע אידעישע אַנלאַדונג. אָבער די אַלע לידער פֿאַראייניקט איינע און די זעלבע קינסטלערישע קוואַליטעט — גרויסער חן, אוממיטל-באַרקייט פֿון געפֿיל, פֿאַלקסטימלעכער הומאָר און אמתע דערפֿינדערישקייט ביים דערציילן דעם סיפור-המעשה.

3.

שוין נישט קיין יינגעלע איז דער דיכטער. "שוין צעביטן — ווי מע זאָגט — דעם פֿופֿציקער". און דרייסיק יאָר זינט ס'האָט זיך באַוויזן זיין ערשטע לידער-זאַמלונג.

נישט קיין גרינגן לעבנס-וועג האָט ער דורכגעמאַכט צוזאַמען מיט זיין

* איינער פון די אַנגעזעענסטע רוסישע סאַוועטישע קינדער-שרייבער.

דור און צוזאמען מיט זיין לאַנד און פֿאַלק. מע דאַרף זיך משער זיין, אַז
נישט צוליב ווילקלאַנג טוט זיך דריז אַ זאַג :

דער קאַפּ איז גרוי,
די אַקסלען מיד ...

פֿאַר די דרייסיק יאָר דיכטערישע שאַפֿונג איז אַן ערך באַרייכערט
געוואָרן די אידעישע וועלט פֿון זיין פּאַעזיע, פֿאַרשידנאַרטיקער געוואָרן
די טעמאַטיק און שטאַרק איז געשטיגן די פּאַעטישע מייסטערשאַפֿט זיינע.
אַבער פּונקט ווי ביי די ערשטע לידער און, אַפֿילו נאָך מער אַצינד, הערט
ער נישט אויף צו צווייפֿלען אין דער ווערטפֿולקייט פֿונעם אויסגעדיכטעטן.
דריז מוז נישט נאָר "אויסקרענקען" אַ ליד, ער מוז עס אויך אויסמיסטערע-
ווען און ביז ער לאַזט אַרויס "אַ שטיקל אַרבעט" פֿון די הענט קאָן אַ מאַל
חלשן די נשמה.

פֿון קינדווייז געבליבן אַ יתום, האָט דער דיכטער שווער געהאַרעוועט
און זיך אַריינגעטאַן מיט ליב-און-לעבן אין דער מי. אַ קאַטלער, אַ סטאַליער,
אַ שטיינשניצער. די דאָזיקע מלאכות האָט ער אין זיין צייט פֿולקאַם באַ-
הערשט און, ווי באַווסט, פֿאַדערן די אַלע מלאכות פֿאַך-קענטעניש, געניטע
און קלוגע הענט. פֿון דאַנען גייט אויך, ווייזט אויס, זיין פּאַעטישע מייסטער-
שאַפֿט און פֿון דאַנען — דאָס פֿאַרליבטע געזאַנג וועגן פֿאַרשידענע פֿאַכן
און פֿאַכלייט — וועגן שעפֿערישער מענטשלעכער מי.

אונדזער נחמה ליפֿשיץ זינגט אַ "וויג-ליד". שווער איבערצוגעבן די
דערשיטערונג, וועלכע הערשט אינעם זאַל נאָכן אויסזינגען דאָס דאָזיקע
"וויגליד". אַזוינס פֿאַרגעדענקט זיך אויף שטענדיק! ... פֿאַרשטייט זיך,
אַ דאָ האָבן זיך גליקלעך צוזאַמענגעטראָפֿן דריי מייסטערס (די זינגערין —
ליפֿשיץ, מוזיק — באַיאָרסקע און ווערטער פֿון שיקע דריז). אַבער איבער
אַלץ און אַלעמען הערשט, פֿון דעסטוועגן, דער טעקסט :

וואַלט איך אויפֿגעהאַנגען
דאָס וויגל אויף אַ באַלקן,
געהוידעט און געהוידעט
מיין יינגעלע מיין יאַנקל,

איז די שטוב אַנטרונען
מיטן פֿלאַם און פֿייער,

ווי-זשע זאל איך הוידען
מיין יינגעלע, מיין טייערס ? ...
ליולינקע, ליו-ליו ...
ליולינקע, ליו-ליו ...

וואלט איך אויפגעהאנגען
דאס וויגל אויף א בוימל,
געהוידעט און געהוידעט
מיין יינגעלע, מיין שלמהל,

איז מיר נישט פארבליבן
קיין פאדעם פון קיין ציר,
איז מיר נישט פארבליבן
קיין בענדל פון קיין שיר ...
ליולינקע, ליו-ליו ...
ליולינקע, ליו-ליו ...

וואלט איך אפגעשוירן
די צעפ מיניע די לאנגע,
און אויף זיי דאס וויגל,
דאס וויגל אויפגעהאנגען ...

ווייס איך נישט ווו זוכט מען
די ביינדעלעך אצינדער,
די ביינדעלעך די טייערע
פון ביידע מיניע קינדער ...
ליולינקע, ליו-ליו ...
ליולינקע, ליו-ליו ...

העלפט מיר, מאמעס,
העלפט מיר
אויסקלאגן מיין ניגון,
העלפט מיר, מאמעס,

העלפֿט מיר
דעם באַבי-יאַר
פֿאַרוויגן! ...
ליולינקע, ליו-ליו ...
ליולינקע, ליו-ליו ...

מיר דוכט, אַז קיינער פֿון אונדז האָט אַזוי שטאַרק נישט אויסגעדריקט
אונדזער גרויסן פֿאַלקס-אומגליק בעת דער דייטשיש-פֿאַשיסטישער ממשלה.
דאָס דאָזיקע טראַגישע וויגליד אַגיטירט מער קעגן מלחמה ווי אַ סך אַנדערע
דעקלאַראַטיווע "מונטערע" געזאַנגען.

דאָס וויגליד פֿון שיקע דריז — דאָס איז דערווייל דער איינציקער
ווירדיקער דענקמאַל אויפֿן מוראדיקן ברודער-קבֿר פֿון די קדושים פֿון
באַבי-יאַר.

דוד האַפֿשטיין האָט אַ מאָל געזאַגט, אַז אַ פשוט וואָרט לעבט איבער
אַפֿילו אַ געטעסעטן שטיין.

ס'ליגט אין די דאָזיקע ווערטער אַ גרויסע טרייסט פֿאַר אונדז אַלעמען
און אַ גרויסער לויב דעם דיכטער שיקע דריז.

זיאמע טעלעסין

טעלעסין, אַט דער קרעפטיקער דיכטער, אין וועלכן ס'ראַנגלען זיך, צוזאַמען-געפלאַכטן ווי וואַרצלען אין די באַדן-טיפּענישן פֿון אַ ווינטרוסישן באַר — צוויי סטיכייעס: עפּישער פֿאַרמעסט און מילדער ליריזם, באַשפרענקלט מיט שמייכלענ-דיקע חן-פינטעלעך פֿון שטייגערישן הומאַר; זיאַמע טעלעסין איז אין ישראל באַדאַכט און נישט צו-פֿיל איילעוודיק. נאָך זײַן "געוויין פֿון זכרון" און "קמץ אַלף — אַ" איז דערשינען זײַן לידער-זאַמלונג "דער וועג פֿון פֿויגל" (פֿאַרלאַג "י. ל. פּרץ", תּל-אַביב, 1988).

ביין, ס'האַט זיך נישט איינגעשטילט דאָס געוויין פֿון זכרון: אויך אין די לעצטע זאַמלונגען שפּירט זיך עס ערגעץ וווּ. אָבער דאָס געמיט פֿון די לעצטע צוויי זאַמלונגען, די פּאַעטישע אַטמאָספֿער איז טיף-סימבאָליש נישט נאָר פֿאַר זיאַמעס שווערער דיכטער-עליה, נאָר אויך פֿאַר דער אויפֿסניי-געבוירענער שעפֿע-רישקייט פֿון דער גאַנצער גרופּע דיכטער, געקומענע פֿון רוסלאַנד. ווי נאָך אַ פֿראַסטיקער, פֿינצטערער נאַכט האַט זיך פֿאַר די פֿאַרוויינטע אויגן בראַשיתדיק אַנטפּלעקט אַ נייע, אַ שפּאַגל פֿרישע ווירקלעכקייט, וווּ פֿיל, זייער פֿיל בלייבט נאָך אַלץ אומפֿאַרשטענדלעך און פֿאַרהוילן פֿאַר אונדז, כאַטש... אַזוי היימיש, אַזוי היימיש!... און פֿדי עס אַנצוטאַפּן, דערשפּירן מיט גאָר דײַן האַרץ, קערן מיר זיך אויפֿסניי צו דער מאַמעס ניגון, צו דעם טאַטנס תּפֿילה, צו די פֿרי-פֿאַרשניטענע קינדעריאַרן — צום סאַמע קמץ-אַלף — אַ:

לערנט זשע, אייניקלעך, ניט צו פֿאַרזאַמען,

אַ קאַפּעלע שפּעטלעך די שעה... .

איז גוט לאַמיר זאַגן אַלע צוזאַמען:

קמץ-אַלף — אַ!

* * *

אין אַ קלאַר-פֿליסנדיק טײַכל זעט מען די טיף און צי ס'געפֿינט זיך עפעס אין אַט דער קלאַרער טיפּקייט. אין מוטנע וואַסערן זעט מען גאַרנישט, כאַטש

ס'איז אפשר באקוועמער צו "כאפן פֿיש" פֿאַר פֿאַרשידענע ליטעראַטור-גריבלער און "אויסטייטשער".

זיאַמע טעלעסינס דיכטונג איז קלאַר און מיינסטנס טיף און אין דער טיפֿקייט איז צו זען, ממש ביז צום סאַמע דעק, יעדעס פֿיין אויסגעשליפֿן דימענט-שטיינדעלע פֿון אונדזער ייִדיש-סלאַווישן שפּראַך-אוצר.

טעלעסין איז בטֿע אַ שטיק שווינגער. אַ רענדל — אַ וואַרט, ניט ווי ביי אַן אַנדער פּאָליעסער — אַ פּראָזאָיקער, וואָס איז באַרעדעוודיק און מעלאַדראַמאַטיש ביז צו הלשות. ער, דער דיכטער, וואָס שפּירט מיט זײַן גאַנצן וועזן דעם "וועג פֿונעם פֿויגל", דער דיכטער, בײַ וועמען אויך די וואַרצלען זײַנע זענען באַפֿליגלט. ער, טעלעסין, איז אַבער אויך, ווי די ווייניקסטע פֿון אונדז, ערדיש און שטאַמיק אין זײַן ליריש-עפּישער סטיכע. זײַן וואַרט און בילד איז זאַפֿטיק, וואַגיק און קאַנקרעט, ווי וואַגיק און קאַנקרעט ס'איז די געאַגראַפֿישע מאַפע פֿון זײַן שלאַכטוועג ביז צו זײַן וועג קײן ארץ-ישראל.

צווישן די בעסטע ייִדישע שרײַבער, וואָס האָבן געהאַט די זכּיה זיך דורכצו-ברעכן אַ היים פֿון סאַוועטן-פֿאַרבאַנד, האָט טעלעסין אויף זײַן אָפֿן געשטאַרקט זײַנע פֿליגל און פֿאַרטיפֿט זײַנע פּאַעטישע וואַרצלען אין שטייניקן און דורותדיק-אויסגעבענקטן באַדן פֿון אונדזער מדינת ישראל.

דאָס איז אייגנטלעך מײַן איצטיקער אַרײַנפֿיר צו אַן אַרבעט, וועלכע ס'איז געדרוקט געווען אין די וואַרשעווער "ייִדישע שרײַפטן" צוריק מיט 24 יאָר. די אַרבעט איז געקירצט און הייסט :

זיאמע טעלעסין און זיין דיכטונג

אנטפלעקונג

"א באַרג אַרויף דאַרף שטענדיק זײַן דיין לעבן,
אַפֿילו ווען דו גייסט שוין באַרג אַראָפּ..."

(ז. טעלעסין "באָרג אַרויף")

פאַמעלעך, טראַט-ביי-טראַט, שווער און האַרטנעקיק, האָט זיאַמע טעלעסין אויסגעטראַטן זײַן אייגענעם באַרג אַרויף. אויפֿן וועג האָבן געקאָנט זײַן און ס'וועלן נאָך זיכער זײַן "שטיינער מאַכיקע" און "קאַרטשעס קנאַ-כיקע", באַרג-תּהומען און "בייזע זאווייען", אָבער איינס איז קלאַר: אַט דער פֿאַרעקשנטער ליטוואַק, אַט דער פֿאַלישטשוק, וועט שוין פֿון אייגענעם וועג באַרג אַרויף נישט אָפקערן...

— קיין טראַט אויף צוריק און פֿאַרויס! — אזוי האָט נישט איינמאָל אויסגערופֿן דער לייטענאַנט טעלעסין, פֿאַרגעסנדיק אויף אַ צײַט דעם פּלאַנשעט פֿון אַ פֿראַנט-קאַרעספּאַנדענט, בעת ער האָט פֿאַרביטן דעם געפֿאַלענעם אין שלאַכט קאַמאַנדיר... און די סאַלדאַטן האָבן זיך געלאָזט נאָך דעם אומבאַקאַנטן לייטענאַנט אויף לעבן און אויף טויט, אין סאַמע פֿייער קעגן די פֿאַשיסטישע רוצחים.

צום ערשטן מאַל איז דאָס געשען ערגעץ הינטער וויאַזמע...

וויפֿל מאַל האָט ער צוזאַמען מיט די שלאַכט-באַלוינונגען אויך אַרײַנגעכאַפט יענעם פּסק פֿון זײַן שעף-רעדאַקטאָר "ער זאָל נישט פֿאַרגעסן, אז ער איז נישט מער ווי אַ קאַרעספּאַנדענט, ער זאָל זיך נישט מישן אין נישט זײַנע ענינים!"... ער האָט צוגעזאַגט, און... פֿון דעסטוועגן האָבן עטלעכע עפּיזאָדן זיך איבערגעחזרט ביים אָפּטרעטן פֿון אוקראַינע צי אין דער באַרימטער באַטאַליע ביים קורסקער בויגן, צי דאָן, ווען ער ראַטעוועט פֿון אומקום די לעצטע 17 ייִדן פֿון סאַנדאַמיר. טעלעסינען איז באַשערט געווען צוזאַמען מיט זײַן אַרמײ-טייל פֿאַרסירן דאָס וואַלינער טײַכל סמיר. דאָרט,

ווי אין 1919 איז אמאל געפאלן אין שלאכט אשר שווארצמאן, ס'איז אים באשערט געווען באפרייען מענדעלעס קאפוליע און באזונדערס האט זיין מלחמה-מזל אים "צוגעשפילט", ווי ער דערציילט איז זיינע נאטיצן "עטוואס ביאגראפיע":

... "עס דארף זיך אזוי מאכן, אז די 81-טע אינפאנטעריע-דיוויזיע גייט אזוועק אויף האמליע, פון דארטן — אויף קאלינקאָוויטש, מיין געבורטס-שטעטל! דער ערשטער, מיט די אויסשפירער, רייס איך זיך אריין אין מיין היים. דער "דובניאק" — א גרויסע לאַנקע פֿארן שטעטל — איז אויסגע-שפרייט מיט הרוגים — דיטשן, אונדזערע... בוכשטעבלעך איבער טויטע קערפערס לויף איך מיטן אַנגעצילטן אויטאָמאָט און שריי! אלץ אַרום ברענט... און מיין דיוויזיע באַקומט דעם נאָמען — "81-טע קאלינקאָ-וויטשער"... און אויף דודיטשער שליאַך אין אַ קאַנאַווע, לעבן אייזנבאַן-ליניע, ליגט פֿאַרשאַטן דאָס גאַנצע שטעטל מינס. מינע פֿעטערס, מומעס, שוועסטערקינדער, די בעלי-מלאכות, וואָס זענען מיר אזוי נאָענט צום האַרצן... אויסצווויינען זיך איז קיין צייט נישט געווען, מע וואַרפֿט אונדז אַריבער אויפֿן דריטן אוקראַינישן פֿראַנט..."

קאָן מען די מלחמה דען פֿאַרגעסן? —

ס'האָט די ערד מיט פֿייער זיך געשטיקט!

זיאַמע איז געווען מיט מיר, טעלעסין,

ביזע ווי ס'פֿלאַמט אַ דאָרשטיקער זיין בליק...

פֿעלד — פֿאַראַקערט, שלאַכט — שוין אָפּגעפֿלאַקערט,

נאָר ס'קלאַפט אלץ אין הערצער נאָך דאָס אַש...

מיטן רוס, פֿאַר שלום — אין אַטאַקע

האַנט-ביי-האַנט — אַ יד און אַ טשוואַש.

אזוי האָט געשריבן אין זיינס אַ ליד טעלעסינס פֿראַנט-חבֿר, דער

באוואוסטער פֿאַלקס-זינגער פֿון טשוואַשיע פּעדער כּוואַנגאַי ("ליטעראַטור-

נאַיאַ ראַסיאַ", 5 אַפּריל 1963 י.).

דיכטער — שלאַכטלייט פֿון דער גרויסער פֿאַטערלענדישער מלחמה!

צווישן די געפֿאַלענע אין שלאַכט סאָוועטישע שרייבער וועלן מיר מיט פיין

און שטאַלץ נישט אויפֿהערן דערמאָנען צוויי און צוואַנציק ייִדישע דיכ-

טער... אומגעקערט האָבן זיך "פֿון סאַמע פֿייער" פֿיל ווייניקער... גע-

האַרטעוועט אין איינעם און דעם זעלבן הייליקן מלחמה-פלאַם, זענען זיי דאָך געקומען יעדערער מיט זיין אייגענעם גאַנג, זאָג, ניגון.

טעלעסין איז געקומען פֿון דער מלחמה ווי אַ זיגער, מיט אַלע זיינע קוים פֿאַרהיילטע ווונדן און בלוטיק-פֿאַרדינטע רעגאַליעס, ער האָט אַראָפּ-געוואָרפֿן פֿון זיך דעם שינעל און... ס'האַט זיך פֿאַר אונדז אַנטפלעקט איינער פֿון די אַריגינעלסטע און אייגנאַרטיקסטע דיכטער פֿון דער ייִדיש-סאָוועטישער ליטעראַטור.

טעלעסינס יעדעס מלחמה-ליד איז אייגנטלעך אַ פּאַעטיש-דראַמאַטישע נאָוועלע, זי איז האַרב און קאָנקרעט, פּונקט ווי האַרב און קאָנקרעט ס'איז געווען די שרעקלעכע געפֿאַר, וועלכע האָט באַדראַט די גאַרע מענטשהייט, פּונקט ווי קאָנקרעט און האַרב ס'איז געווען די מלחמה-ווירקלעכקייט, דער זעלבערשער טאָג-טעגלעכער שטייגער אין שווערן מאַרש, אויפֿן קאַרגן "פּריוואַל" אין די נאַסע ליימיקע טראַנשייען, און לסוף — אין בלוטיקן געראַנגל.

די דראַמאַטישע האַנדלונג פֿון טעלעסינס מלחמה-ליד וויקלט זיך שטענדיק פֿאַנאַנדער אויף אַ קאָנקרעטן געאַגראַפֿישן סעקטאָר פֿון דער מיליטערישער מאַפע.

אין פֿעלד בני וויעליקי לוקי

מיר דאַרפֿן דעם וועג זיי פֿאַרשפּאַרן ...

("דאָס שטיקל צוקער")

ערגעץ אויף די פּליינען די וואַלינער,

ווי כּיבין געפֿאַלן אַ געפּלעפֿטער פֿון אַ מינע ...

("ווען ניט דער טאָטער")

די שטיינער פֿון וואַפּנע אין ראַדולער טאָלן

מיר האָבן מיט שטיינער סאַלדאַטסקע צעמאַלן ...

("ווען ניט דער טאָטער")

עס שווימט מיטן וואַסער אַ מת

פֿון מאַזיר — אַראָפּ צו סעליבע ...

("אויב כּוועל ניט ווערן דערהרגעט")

די נעמען פֿון אַ גאַנצער ריי לידער זענען אויך נעמען פֿון באַזונדערע אין שלאַכט דעראַבערטע פּונקטן, "באַזאַטלטע שליאַכן, פֿאַרסירטע טינכן; "אויף די פֿעלדער די פּאַלטאַווער", "אויף דודיטשער שליאַך", "אויפֿן סטיר",

"אויף דער ווייסל" און אַנד. דאָרט אַפֿילו, ווען קיין געאָגראַפֿישער נאָמען איז נישט דערמאָנט, איז אָבער אויך פֿאַראַן לאַנדשאַפֿט און רעליעף, קאַרגע, דאָך זאָפֿטיק-טרעפֿלעכע כאַראַקטער- און שטייגער-שטריכן פֿון אַט די "באַפֿעלקערטע פֿונקטן".

מיר שטעלט זיך פֿאַר די סטראַטעגישע פֿראַנט-קאַרטע ערגעץ בײַ אַן אַרמיי-גענעראַל אין שטאַב, אויף דער קאַרטע רויטלען זיך די פֿענדלעך, זיי צייכענען די געבראָכענע ליניע פֿון אונדזערע פּאַזיציעס און אַט ... און אַט פֿאַלט דאָס דיכטערישע אויג פֿון אַ געוויינלעכן סאַלדאַט אויף איינעם פֿון די דאָזיקן פֿענדלעך.

פֿון די ליימיקע אַקאַפעס / רוקן מיר אַרויס די קעפּ, / ס'האַט דער רעגן לעצטע טראַפּנס / אינעם ברוסטווער איינגעקלעפט.

מיר דערזעען ווי די דורכגענעצטע סאַלדאַטן צעשפּיליען זיך די קעלנער — דער רעגן האָט אויפֿגעהערט צו שמייסן, און דער עיקר — סע זענען שטיל געוואָרן די האַרמאַטן ("שווימען אַפּ די וואַלקנס רויך, די פֿאַרזשמורעטע סאַלדאַטן קוקן איין זיך אין דער הויך ..."). און דאָ — זעט גאָר — אַ רעגנבויגן מיט אַלע זיינע "שיינע זיבן פֿאַרבן" און "ס'פֿאַר-בענקט זיך דעם זעלנער אַהיים". "אין די פֿאַרבן, אין די שיינע, יעדער האָט זיך זיין קאָליר" ... איינער געפֿינט זיין קאָליר — די שיינענדיקע בלויקייט פֿון "אירע אויגן".

אַ בעריאָזקעלע אין גרינעם
פֿאַר אַ צווייטן מאָלט זיך אויס
און דער דריטער האָט אין זינען
דעם קאָליר פֿון זונענרויז.
זונענרויזן און בעריאָזעס!
כײַבין ווי אַלע אַ סאַלדאַט
פֿאַרבן געלע, גרינע, ראָזע
ביי מיין שטוב האָב איך געהאַט.
נאָר דער רעגנבויגן-טויער
אויף אַ העלפֿט איז נאָך ביי זיי ...
דורכגענעצט אין קויט אין גרויער
ליגן מיר אין דער טראַנשיי ...

ווי פּראָסט זענען אַט די אדם-נאַקעטע שורות! דער אונטערטעקסט איז

דאָ אַנטבלויזט. ווי אַ וואַרצל-צווייג, וועלכע סטאַרטשעט אַרויס פֿון דער ליימיקער טראַנשי-וואַנט. און דאָר, און טאַקע דערפֿאַר, מיין איך, דער-שיטערט זי דאָס ליד. דאָכט זיך אַזאַ געוויינלעכער קאַנטראַסט. אַ רעגנבויגן — דער אייביקער אידילישער סימבאָל פֿון שלום ושלווה, און די "דורכגע-נעצטע אין קויט אין גרויער" מלחמה-ווירקלעכקייט — און וואָס קען דען נאָך שטאַרקער און פינקטלעכער אויסדריקן דאָס טראַגישע געמיט פֿון אויסגעבענקטע, אין תּוך — ציווילע מענטשן, אויסגעבענקטע נאָך ליבע, שיינקייט, היימישקייט, פֿרידן? ווי קען מען שטאַרקער באַווייזן די העלדיש-קייט פֿון קריגסמאַן, וועלכער הייבט זיך אויף, ס'קען זיין צום לעצטן מאָל, אין אַנגריף "פֿאַר דעם גאַנצן רעגנבויגן" ?

זיאַמע טעלעסין האָט נאָכן קריג אַרויסגעגעבן איין לידער-בוך אין ייִדיש — "אויף דער ליכטיקער וועלט" (מאַסקווע, מלוכה-פֿאַרלאַג "דער אמת", 1948) און צוויי — אין רוסישער איבערזעצונג: "לעבעדיקע וואַרצלען" (1957) און "נאָענט ביים האַרצן" (1965), "סאָויעטסקי פּיסאַ-טיעל". סך הכל קאַרגע דריי צענדליק שאַפֿונגען אין אַט די ביכער באַרירן דירעקט מלחמה-טעמאַטיק. און דאָך האָבן אַט די שאַפֿונגען ווי נאָך אַ לעצטן באַמבע-אויפֿרייס "ווען ס'צעגייען זיך די רויכן" — שאַרף אַנטפלעקט פֿאַר אונדז די בליענדיקע צייטיקייט פֿון צעצווייגטן און פֿאַרוואַרצלטן עץ החיים — טעלעסינס דיכטונג.

דער שטאַם

פֿונוואַנען איך שטאַם? פֿון מיין קינדהייט שטאַם איך ...
(אַנטוואַן דע סענט עקזופּערי, "קריגס-פּילאַט")

ס'איז צו דערקלערן פֿאַרוואָס אַ גרויסער טייל אונדזערע דיכטער פֿון די 20-30 יאָרן האָט געהאַט אַ נעגאַטיווע באַציונג צו דער אייגענער קינד-הייט. די מערהייט פֿון זיי איז אַרויס "פֿון קעלער-שטוב אויף דער זון". די קינדהייט איז געבונדן געווען מיטן אַרעמען שטעטלע, דערדריקט, פֿאַר-שטויסן און פֿאַרחושכט פֿון סאַציאַלן אומרעכט און צאַרישן ווילקיר. ס'זענען נאָך אויך געלעגן אין טעם די בלוטיקע פּאַגראַמען פֿון פֿאַרשידענע קאַנטר-רעוואַלוציאַנערע באַנדעס. "מיין קינדהייט, איך בענק נישט נאָך דיר, נאָך וואָס זאָל איך בענקען? ...". האָט געמאָלדן קאַטליאַר, ער האָט זיי געיאָגט

פֿון זיך ווי אַ פּיינפֿולן קאַשמאַר און פֿאַרט זיך נישט געקענט באַפֿרײַען פֿון זיי... בײַ אַנדערע איז דאָס פֿאַרגעקומען קאַטעגאָרישער — מע האָט זיך געפרוּווט צוזאַמען מיטן "זיידנס מיטוואַך" בכלל אַרויסשלינדערן אויפֿן מיסטקאַסטן פֿון דער געשיכטע די אייגענע קינדהייט. איך זאָג געפרוּווט, ווייל אַן עכטער דיכטער קען אַפּטאַן אַזאַ מין אומנאַטירלעך שטיקל אַרבעט בלויז דעקלאַראַטיוו; קינסטלערישע דערגרייכונגען אין אַזאַ געביט זענען, ווי מיר דאַכט — אויסגעשלאָסן. זאָגן דאַרף מען, אַז אונדזערע באַדייטנ-דיקסטע, די גרונטלייגער פֿון דער סאָוועטיש-ייִדישער דיכטונג האָבן גראַד אַזעלכע "עקספּערימענטן" אויסגעמיטן, כאַטש אויך זייער קינדהייט האָט, לויט כאַריקן "קיינער אין זײַד נישט געוויקלט".

אַפּזאָגן זיך פֿון דער קינדהייט הייסט אַפּזאָגן זיך נישט בלויז פֿון פֿאַרגאַנגענעם, פֿון סבֿיבֿה, נאָר אויך פֿון שטאַם און פֿון דורות-באַפֿרוּכ-פּערטן באַדן.

זיאַמע טעלעסין גייט, ניין — ער שטייגט פֿון זײַן קינדהייט! דאָס שטימונגספֿולע עכט-טעלעסנישע ליד "צאַב-צאַבע", אין וועלכן ס'איז מיט אַזויפֿיל קינסטלערישן טאַקט, עמאַציאָנעל און דורכדרינגלעך געגעבן גע-וואָרן דער פּסיכאָלאָגישער פֿאַרטרעט פֿון דעם פֿאַרדאָגהטן ווייסרוסישן אַרעמפּויער, איז שטאַרק כאַראַקטעריסטיש פֿאַר דעם דיכטערס באַציאָנג צו דער קינדהייט. באַגלייט פֿון דעם איינטאָניק-נאַנגנדיקן רעפֿרען "צאַב-צאַבע" שווימט אַרויס פֿאַר אונדז דאָס בילד, ווי:

"אַ הילצערנעם וואָגן מיט מאַגערע סנאַפּעס / געשלעפט האָט אַן אַקס און פֿאַרמאַטערט געסאַפּעט".

שווער סקריפעט דער וואָגן, און אַ באַרוועס ייִנגעלע לויפֿט נאָך, בדי אַרויסצופֿן אַ זאַנג פֿון די מאַגערע סנאַפּעס... מיר דערזעען דעם אַנ-טרייבער אין אַ סאַלדאַטיש היטל, אין שייך אין יוכטאַווע, אין וועלכע ער איז, מסתּמא — באַמערקט דאָס דיכטער-קינד — געקומען ערשט נישט לאַנג פֿון מלחמה... "ער שלעפט פֿאַר די הערנער פֿאַרעקשנט, פֿאַר-מאַטערט דעם אַקסישן קאַפּ מיט דער טונקעלער לאַטע". דער פֿאַרביטער-טער פֿאַלישטשוק דערלאַנגט דעם ייִנגעלע אַ שטשאַב מיט דער בייטש, אַבער דער דיכטער האָט נישט קיין פֿאַריבל.

ווער ווייסט צי פֿון שטשאַב, וואָס כ'האַב קינדווייזן באַקומען,
פֿון זאַנג, וואָס ביז בלוט האָט פֿאַרשטאַכן דעם גומען.

מיין ליד איז געקומען,
מיין פיין און מיין גאָב —
צאָב.

יא, א סך לידער זענען ביי זיאמען "אין פריידן דערמאנטע", ביו גאר טרויערדיקע לידער ("די מאמע פליקט פֿעדערן", "מיר קלייבן איבער גרויפן", "דער טאטע", "חנוכה" און אנדערע). זיי זענען אָבער באַלויכטן מיט שמייכלענדיקער שיין און חן פֿון דעם דיכטערישן כישוף-רינגעלע — דער קינדהייט ...

אייגנטלעך קען מען אַרויסלייענען טעלעסינס ביאָגראַפֿיע אין זיין פּאָעזיע, נאָר עס לוינט זיך אָבער דערמאָנען עטלעכע, זאָל זיין אַפֿילו גאַנץ טרוקענע ידיעות.

געבוירן אין 1907 אין שטעטלע קאַלינקאַוויטש, וואָס אין דער ווייס-רוסישער פּאָלעסיע. "זשאַמקע לייבע דעם בלעכערס" אין איינער פֿון די ניין, וואָס די מאַמע שיפּרה האָט געבראַכט "אויף דער ליכטיקער וועלט", און די וועלט איז געווען נישט גאַר ליכטיק. זיאַמע איז עלטער פֿון דער אַקטאַבער-רעוואָלוציע אויף גאַנצע צען יאָר! אַ ביסל געלערנט אין חדר און גאַר פֿרי אָנגעהויבן אַרבעטן מיטן טאַטן ביי בלעכער'ן — געדעקט דעכער און געפּאַרבט קלויסטערס. זיאַמע איז געווען, קען מען זאָגן, אַ יינגערער ברודער פֿון איזי כאַריקס ראַמאַנטישן בלעכער-יונג פיניע. פֿון די "מינסקער בלאַטעס".

"האַט מינסק אַוועקגעשיקט אַ צוג מיט הייסע יונגען / האָט פיניע אויך צווישן זיי געברענט" ...

אמת, זיאַמע איז, ווי געזאָגט, געווען צו יונג ער זאָל דאָן אַוועק צוזאַמען מיט יענעם צוג. און נאָך אַ זאָך — טעלעסינס בלעכער, שוסטער און שמידן זענען געוויס נישט אַזוי ראַמאַנטיש-צעזונגען ווי ביי כאַריקן, דערפֿאַר אָבער באַשווערט מיט ביאָגראַפֿיש בלוט-און-פֿלייש ... טעלעסינס פּאָעזיע איז אַ ווייטערדיקער עטאַפּ און אויך אַ פֿאַרקערטע ריכטונג צו כאַריקס שעפֿערישן גאַנג.

כאַריק איז געגאַנגען פֿון געשטאַלטלעכער פֿאַראַלגעמיינערונג צום אינדיוידואַליזירטן טיפּאַזש. טעלעסין גייט פֿון דער קאַנקרעטער לעבנס-דעטאַל צום פּאָעטישן סימבאָל פֿון דער שטייגער-געשיכטע און לעבעדיקן טיפּאַזש — צו דער קינסטלערישער פֿאַראַלגעמיינערונג ...

צו זיבעצן יאָר פֿאַרענדיקט טעלעסין די קאַלינקאַוויטשער מיטלשול.
דאָן אָנגערעגט פֿון כאַריקס ערשטע לידער, האָט אויך זיאָמע זיך אַ נעם
געטאָן צו דער פען. מע האָט אָבער דערביי געמוזט פֿאַרדינען אויף דער
חיונה, און "אין דער ערד — זאָגט ער — איז בלעכערני געלעגן" ... "עס
זענען הונגעריק געווען די דערפֿער, אָן ברויט, אָן זאַלץ געזעסן איז דאָס
שטעטל. צעראַבעוועט, דערשראַקן און צעבראַכן ..." ("געשלעג").

אין 1928 לאַזט זיך אַוועק אונדזער בלעכער-יונג קיין לענינגראַד,
דערנאָך קיין מאַסקווע. אויך דאָ דעקט ער און פֿוגעוועט דעכער. איינציטיק
באזוכט ער דעם ליטעראַרישן קרייז, מיט וועלכן ס'האָט אָנגעפֿירט דער
באַקאַנטער ייִדישער שרייבער בער אַרשאַנסקי. נאָכן פֿאַרענדיקן דעם
מאַסקווער מלוכה-אוניווערסיטעט, פֿאַרט ער אַוועק אויף באַשטענדיקער
ליטעראַריש-פעדאָגאָגישער אַרבעט קיין מינסק ...

אין מינסקער מלוכה-פֿאַרלאַג פֿון ווייסרוסלאַנד איז אין 1939 דער-
שינען אַ לידער-זאַמלונג "אויף אייגענער ערד". דאָס איז געווען, אַזוי צו
זאָגן, דער דעביוט פֿון אונדזער דיכטער. לאַמיר פֿאַרצייכענען דאָס יאָר
1939. אין אייראַפע האָט שוין געבושעוועט די מערדערישע אינוואַזיע פֿון
דייטשישן פֿאַשיזם, דראַענדיקע כמאַרעס האָבן זיך אָנגערוקט אויך איבער
דער אייגענער ערד. די צייט איז געווען אַ ביטערע און די געטין פֿון פֿאַעזיע
האָט, איידל גערעדט, נישט געשמייכלט צו אונדזער דיכטונג, באַזונדערס צו
אַ יונגן ייִדישן דיכטער פֿון ווייסרוסלאַנד. ווען טעלעסין איז געקומען מיט
זיין ערשט ביכעלע, האָט מען שוין נישט געטאַרט דערמאַנען אַפֿילו די
אומפֿאַרגעסלעכע נעמען פֿון דעם ווונדערלעך-צעזונגענעם ייִדיש-ווייס-
רוסישן טריאַ: קולבאַק — כאַריק — אַקסעלראַד ... עכטע רעוואָלוציאַ-
נערע פֿאַלקס-טרובאַדורן, זענען זיי געשטעמפלט געוואָרן אַלס "שונאים
פֿון פֿאַלק" ... ס'האָבן נאָך דאָן אַלץ נישט אויפֿגעהערט די אומגעזעצלעכע,
פֿאַרעטערישע טעראַר-אַקטן קעגן ביידע "ברידערלעכע סאַציאַליסטישע
קולטורן" — דער ווייסרוסישער און דער ייִדישער. אָבער די ייִדישע —
ביי וועמען עס זענען ליקוידירט געוואָרן אירע בעסטע, אָנגעזעענסטע פֿאַר-
שטייער, די גרונטליינער אירע — זי איז געשטאַנען, קאָן מען זאָגן, אויפֿן
ראַנד פֿון אומקום.

זיאָמע טעלעסין האָט אַ ביסל פֿאַרשפעטיקט מיט זיין דעביוט ...
דיכטער פֿון זיין, אַדער כמעט פֿון זיין עלטער האָבן שוין באַוויזן — ווער
ווייניקער, ווער מער — אָבער פֿאַרט באַוויזן צו געניסן פֿון זייער שעפֿע-

רישער פֿאַרטונע. רחל בוימוואָל, יאַסל קאַטליאַר, מענדל ליפֿשיץ און אַנדערע נעמען האָבן שוין גאַנץ דרייַסט געקלונגען אין אַלגעמיינעם כאָר פֿון דער ייִדיש-סאָוועטישער פּאַעזיע. אינטערעסאַנט איז אַ קוק טאָן מיט היינטיקע אויגן אויף דעם פֿאַרשפּעטיקטן דעביוט פֿון זיאַמע טעלעסינען. שוין פֿון דעם ערשטן ליד, מיט וועלכן ס'פֿענט זיך "אויף מיין אייגענער ערד", טוט אויף אייך אַ ווייע מיט פֿאַרבאַרגענעם אומרו פֿון יענער צייט, ווען דער מענטש הייבט שוין אָן צווייפֿלען אין זיך אַליין.

"און אפֿשר דו ביסט גאַר אינגאַנצן נישט ווערט, / נישט ווערט, וואָס דיך טראַגט אַזאַ טייערע ערד?"

אויפֿן פֿאָן פֿון אַ גאַנצער ריי דעקלאַראַטיווע און אויך נאַטור- און שטימונגס-לידער וואַרפֿן זיך אין די אויגן אַזעלכע, וואָס צייכענען שוין די ווייטע קאַנטורן פֿון דעם דיכטערס קרעפֿטיקער אינגאַרטיקייט ("קינדער-יאַרן", "באַלאַדע פֿון סקריהאַלאָווער טראַקט"), אין דעם ליד "פֿאַרביי מיל" פֿילט זיך מעגלעך אַ געוויסע השפּעה פֿון משה קולבאַק, דאָך פֿענט עס, אַט דאָס ליד, אַ וועג פֿאַר די שפּעטער-קומענדיקע זאַפֿטיקע און געשמאַקע שטייגער-פֿאַרטרעטן, וועלכע געהערן אָן שום ספֿק נאָר צו טעלעסינס פענדל.

"פֿאַרביי מיל, פֿאַרביי ראָד, פֿאַרביי הרעבליע דורכן בראָד / גייט דער פֿעטער אַרטשע, גייט מיין פֿעטער אַרטשע. / די שטיוואַליעס האַרט ווי לוב, / אַ שפּאַן — אַ גרוב, אַ שפּאַן — אַ גרוב. / ווי-זשע גייסטו, פֿעטער? גיי איבער די ברעטער, טו אויף רעכטס נאָר אַ שפּאַן, ס'איז אַ קלאַדקע דאָרט פֿאַראַן. / — אייס איך מיר "אַ קלאַדקע"... / זי וועט אונטער מיניע פֿיס/ זיך צעטרעשטשען אויף געוויס. / איכיל גיין אינמיטן, / איכיל גיין אינמיטן..."

און אַט זענען זיי, די געבורט-ווייען פֿון טעלעסינס דיכטונג:

"אַלע בלאָווע אַזיערעס אַ זויבערקייט באַצירט / ס'איז מיין רויע זינגעוודיקייט אַלץ נישט געסטאַלירט... וועל איך אין דעם מאַך אַט דאָ אַוועקשטעלן זיך שווער / און ווי אַ בויס אַרייַנוואַקסן אין דער שוואַרצער ערד... און איבער אַלע אַזיערעס, ווי די בלאָווקייט רינט, / וועל איך זיך צעזינגען ווי אַ כוואַיע אויפֿן ווינט".

פֿאַרשטייט זיך, אַז ער האָט זיך טועה געווען, אַז ער מוז ערשט "אַרייַן-וואַקסן אין דער שוואַרצער ערד". נישט מער — ס'האַט געדאַרפֿט קומען דער שרעקלעכער טאַג, ווען אויף מינסקער גאַסן זענען געפֿאַלן די ערשטע

פֿאַשיסטישע באַמבעס, און דער יונגער דיכטער איז אַוועק מיט דער דער אַפּ-טרעטנדיקער אַרמיי... מינסק האָט געפֿלאַקערט, געברענט האָט זײַן היים, "זײַן" רעדאַקציע פֿון זשורנאַל "שטערן", "זײַן" טיפּאָגראַפֿיע, וווּ ס'איז געלעגן צום דרוק דאָס צווייטע ביכל זײַנס... ס'האַבן שפּעטער געדאַרפֿט קומען די טראַגיש-העראַישע מלחמה-דערפֿאַרונגען, אַז ער, זיאַמע טע-לעסין, זאָל מיט זײַן הייסן באַוווּסטזײַן און קלוגן דיכטער-האַרץ דערשפּירן ביז צום גרונט די אייגענע "טיפּע וואַרצלען", פּדי זיך צעזינגען נישט "ווי קיין כּוואַיע אויפֿן ווינט", נאָר אַזוי, ווי קיינער האָט ביז אים נישט געזונגען.

טיפּע וואַרצלען

... די גאַנצע חכמה פֿונעם בוים

איז אין די וואַרצלען זײַנע...

("וואַרצלען")

ביימער און וואַרצלען! אַפֿשר מיסברויכן מיר צופֿיל מיט די דאָזיקע ווערטער, אָבער אַנדערש איז שווער צו רעדן וועגן טעלעסינס דיכטונג. אָט זענען די נעמען פֿון גרויסע, כּוואַלט געזאָגט, לעבנס-ציקלען פֿון זײַן לידער-בוך, וואָס דאַרף אינגיכן דערשײַנען, ענדלעך — אין ייִדיש: "ווען ס'פֿאַלט אַ בוים", "טיפּע וואַרצלען", אָט זענען נעמען פֿון באַזונדערע לידער, צעוואַרפֿענע איבער דעם גאַנצן בוך — "מאַלאַכאָווקער וואַלד", "אין וואַלד נאָך שוואַמען", "די אַספּע", "דאָס בלעטל", "אַ בעריאָזע מיט אַ יאָדלע", "דער טאַפּאַל-בוים", "די ריאַבינע" אַאָוו.

יעדער בוים באַזונדער אַנטפּלעקט זיך פֿאַר אייך יעדעס מאָל אויפֿסניי, ווען איר פֿאַרטיפּט זיך אין לעבעדיקן וואַלד פֿון טעלעסינס דיכטונג. די סאַסנע, די ריאַבינע, דער בערעסקלעט — ס'איז נישט נאָר קיין באַזונדערע נעמען, יעדער בוים רעדט צו אייך מיט זײַן אייגענער שפּראַך. אַוודאי איז טעלעסין פֿון דער קינדהייט נאָך געבונדן מיט דער לעבעדיקער נאַטור. דערמאַנט זיך זײַן... "סקריהאַלאָווער טראַקט":

"מיט וועלכן עס קומען אין שטעטל אַהער / אַ וואַלאַסט מיט פּויעריס אַפֿשר נאָך מער — — — פֿון שטעטל אַרויס — אין שטעטל אַרײַן / די

דערפֿער פֿאַליעסער געזונט זאָלן זײַן — / זײַ גיבן פרנסה און יעטוועדער זאָך / די ייִדן די פֿראַסטע פֿון יעטוועדער פֿאַך.

נישט נאָר די פּויעריס, אַליין די נאַטור — וואָלד און פֿעלד פֿלעגן קומען און פֿאַרפֿלייצן קאַלינקאַוויטש, אַן אַרומגערינגלטס פֿון דערבייאַיקע דערפֿער (פּונקט אַזוי גרייפֿט איצט אַן דער גרויסשטאַטישער פּייזאַזש אויף די אַרומיקע דערפֿלעך). די פּרעכטיקע פּאַעמע "געשלעג" ("סאַזוועטיש היימלאַנד", נומ' 1, 1963), אַ פּאַעמע געהאַמערט אין ווייסע פֿערזן, מאַלט פֿאַר אונדז אַזוי פֿריש, געשמאַק און דורכדרינגלעך "די נעכט אויף פּאַשע", די פּאַרשקענדיקע פֿערד, דעם טרעשטשענדיקן שניטער ("גוט אייניקוקן דו פּרוּווסט זיך אין דער חשכות, נאָר חוץ דעם שניטער און אַ שטיקל הימל איבערן באַרנבוים און גייענדיקע וואַלקנס, מער זעסטו גאַרנישט. הערן הערסטו גאַרנישט. פֿון צייט צו צייט פֿון באַלאַבאַן דאָס קלאַפּן כאַפּסט אויף גאַר מיטן אַנגעשפּיצטן אויער...") — דאָס איז טעלעסין און ס'רופֿט זיך אויך איבער מיט די קלאַסישע פּייזאַזשן פֿון נאַכט-פּאַשע (נאַטשנאַיע) בײַ טורגעניעוון און ניעקראַסאָוון. אין ייִדיש איז, מיר דוכט, קיין ענלעכס נישט פֿאַראַן... און דאָך איז בײַ טעלעסינען דאָס נאַטור-בילד נישט לשם נאַטור-בילד. טעלעסינס וועזן רעדט אַרויס פֿון דער נאַטור. ביימער און וואַרצלען זענען דאָ פּאַעטישע קאַטעגאָריעס און טימבאַלן, און ווילט איר — דער תּוֹך פֿון זײַן דיכטונג.

טעלעסינס זאַפֿטיקע און פֿילפֿאַרביקע פּאַרטורעטן-גאַלעריע, אַנגעזאַפֿט מיט סבֿיבֿה-אַטמאָספֿער און מיט לעבנסשטייגער, מיט בענקשאַפֿט און מיט האַפֿערדיק-צעשמייכלטן זאָג, אַז קיין וואַנץ קען די צייט נישט אַפּשטעלן אַפֿילו, ווען זי כאַפּט זיך אַרײַן אין די געדעריס פֿון בערל דעם שוסטערס נייעם זייגער ("אַ וואַרע געשיכטע פֿון בערל דעם שוסטער"), זײַנע בלע-כערס, שמידער, טאַנדעטניקעס, זײַן קאַלינקאַוויטש — דאָס אַלץ איז וואַרצלען — לעבעדיקע וואַרצלען. ניין, דאָ גייט נישט אין שטעלן מצבֿות דעם פֿאַרשניטענעם שטעטל. דאָ גייט בפֿירוש — אין לעבעדיקע וואַרצלען, אין דור-דורותדיקייט, אין דער אומשטערבלעכקייט פֿון די פֿאַלקס-גענען און פֿון פֿאַלקס-געניוס...

אַבער טעלעסין איז אויף קיין האַר נישט באַגרענעצט דורך זײַן קאַליני-קאַוויטשער גאַלעריע — בײַנאַנד מיט דעם טראַגיש-אומגעקומענעם ייִדישן ליטעראַטור-פֿאַרשער דאַברושינען ("דאַברושינס שטעקן"), קומט דער לי-רישער פּאַרטורעט פֿון דיאַדקאָ יאַנקאָ קופּאַלאַ ("דויען דאַבריי"), צוואַמען

מיט די ליריש-באַהויכטע שורות וועגן שפראך-פֿאַרשער זאַרעצקי ("דער דריטער גראַמאַטישער מיץ") קומען די ווייטיקדיקע סטראָפֿן וועגן זיין שלאַכט-חבֿר דעם רוס, וועמען ער האָט "מיט שוואַרצער ערד פֿאַרשאַטן", אַפֿטרעטנדיק "פֿון די פֿעלדער די פֿאַלטאַווער" ("זונענרויזן"), ס'קומען די דראַמאַטיש-צערטלעכע רוסישע פֿרויען-געשטאַלטן אין די לידער. "בעת דער מלחמה" און אין "אַ פֿאַרווייעט כוטרל". ביינאַנד מיט דער מיניסטע-ריש-אויסגעטאַקטער טראַגישער אידיאַמאַטיק פֿון "מיין האַרציקער ייִדיש פֿון פּוילן" קומט "מיין רוסישע שפראַך", צוזאַמען מיטן "דריטן גראַמאַטישן מיץ" קומען "די סלאַווישע ווערטער אין ייִדיש" — צוויי, וואַלט איך געזאָגט, עכטע פּערל אין אונדזער פּאָעזיע.

אַבֿ, וועגן די סלאַווישע וואַרצלען אין דער ייִדישער דיכטונג פֿון טעלעסינען לוינט זיך באַזונדערס אַפּשטעלן.

אודאי איז טעלעסין קודם-בל — פֿאַלקסטימלעך-ייִדיש, זיין פֿאַלקס-טימלעכקייט איז נישט קיין אַנגעוואַרפֿענע, נישט קיין געבאַרגטע און נישט קיין געקינצלטע, זי קומט פֿון די אייגענע טיפֿסטע קוואַלן. אַזאַ איז ער ("איז בין איך אַ ליטוואַק, איך בין"). אַבער זיאַמע טעלעסין איז אויך דער סאַמע סלאַווישער צווישן אונדו. קיינעם האָט זיך נישט איינגעגעבן מיט אַזוי-פֿיל נאַטירלעכקייט און רייץ אַסימילירן אין אונדזער מאַמע-לשון סלאַווישע סטיליסטיק און סלאַווישע זינגעוודיקייט, דאָס קומט ווי די פֿאַלקסטימלעכ-קייט זיינע אויך פֿון אייגענע קוואַלן און אַפֿשר אויך פֿון געירשנטע בני די פֿאַרגייער. לאַמיר נאַכאַמאַל דערמאָנען מיט אַ גוט וואַרט אונדזערע גלענצענדיקע סטיליסטן משה קולבאַק און איזי כאַריק, לאַמיר דאָ דערמאָנען אַהרן קושניראַווס "ראַסיאַ" און זיין אומפֿאַרגעסלעכע איבערדיכטונג פֿון דעם "וואַרט וועגן אינאַרס חיל", לאַמיר דערמאָנען עזראַ פֿינינבערג און יאַשע זעלדינען. צוזאַמען מיט זיאַמע טעלעסינען האָבן אַט די וואַרט-מיניסטערס אומגעווינענער באַרייכערט אונדזער שפראַך-אוצר, אַסימילירנדיק אין ייִדיש דעם סלאַווישן שטראַם. אַט האָט איר אַ ליד "דאָס בלעטל", עס זינגט זיך ממש אין רוסיש :

"... האָט אַ ווינט אין גאַרטן / לאַנג דעם בוים געשמיסן — / אים אַ בלעטל דאַרטן / האָט ער אַפּגעריסן. / ווי עס האָט דאָס בלעטל / אַג-געוויבן בעטן / ביי דעם ווינט דעם בייזן / אַז ער זאָל אים רעטן. / אַז ער זאָל ניט לאַזן / ליגן אויפֿן גראַז אים / אַז ער זאָל צוריק אים / אויפֿן בוים פֿאַרבלאַזן, / אַז דער רעכטער זומער / איז דאָך ערשט געקומען /

בין דער ווינט האָט ענדלעך / זינע רייד פֿאַרנומען. — — / אויף דער
האַרטער קאַרע / הענגט דער בלאַט און ציטערט. / אונטער הימלען קלאַרע /
ביימער גרין-צעבליטע. / ס'צייטיקן די פֿרוכטן, / פֿויגלען זינגען לידער. /
און דעם בלאַט נעמט דוכטן, / אַז ער בליט שוין ווידער ...”

צי דאַרף מען דען לאַנג זוכן אין אַט דעם עכט-רוסישן פֿאַלקס-מאַטיוו
דעם טיפֿסטן אַפּקלאַנג אויף עכט-ייִדישער טראַגיק? ...

טעלעסינס מייסטערשאַפֿט קומט פֿון געוואַגטער טריישאַפֿט צו דער
אייגענער דיכטערישער אינדיווידוואַליטעט. לאַמיר זיך דערמאַנען זיין באַ-
רימטע “מעמאָריאַלע ברעט” געדרוקט אין די “ייד. שריפֿטן”, אין וועלכער
ער האָט אויף זיין אופֿן אויסגעשריגן זיין צער און צאַרן פֿאַר די אומגע-
בראַכטע ייִדישע שרייבערס.

טיטרעפֿט, אַז טעלעסין כאַפט זיך אַרויס מיט אַ וואַרט וועגן זיין שע-
פֿערישער מעטאָדיק :

הערט איר, ווען איך וואָלט געקאַנט
מאַכן פֿון אַ וואַרט אַ קוואַרט —
כיוואָלט נישט זשאַלעווען קיין הענט,
לידער שרייבן כיוואָלט פֿאַרשפּאַרט ...
נאָר מיט מיר איז פונקט פֿאַרקערט —
איך בין דאָך אַ דיכטער פֿאַרט,
מאַכט זיך מיר אַ קוואַרט, איר הערט?
מאָך איך פֿון דער קוואַרט אַ וואַרט!

מאַכן “פֿון אַ וואַרט אַ קוואַרט” איז, כילעבן, אַ גאַנץ לוינבאַרער
ביזנעס. אונדז ווונדערן שוין אפֿילו נישט אַזעלכע קונצנמאַכער. ערגער —
ווען מע מאַכט פֿון אַ וואַרט ... דער רוח ווייסט וואָס ... אָבער מאַכן פֿון
אַ קוואַרט אַ וואַרט, דאָס איז שוין גאָר אַ הויכע מדרגה. דאָס איז טעלעסינס
דיכטונג.

ס'וילט זיך אַרויסשרייבן אַט דאָ איינס פֿון טעלעסינס שעדעווערן :

די מוזע

אַ זאַג געטאַן כ'האַב איינמאַל צו מיין מוזע.
דו לייג זיך נישט קיין פייגעלעך אין בוזים.
דערהערנדיק פֿון מיר אַזוינע ווערטער,
פֿאַרווונדערט איז געוואָרן מיין באַשערטע
און אַנגערופֿן זיך אַ טיף-פֿאַרקלערטע

"ווי קאַן מען, זאַגט זי, גלייכגילטיק פֿאַרבײַגיין,
ווען ס'פֿאַלט אַראָפֿ אַ פייגעלע פֿון צווייגל? ...
ס'נעמט וויינען אויף דער ערד אַ יעדעס גרעזל,
ווען ס'טוט אַ פֿאַל אַראָפֿ אַזאַ מיין וועזן ...
ביים האַרצן גלייך דערוואַרעמען מען מוז אים!
וואָס הייסט, נישט לייג קיין פייגעלעך אין בוזים?"

וואָס אַ ליטוואַק קען! ער נעמט אַן אַפּגעריבענעם באַגריף, צו וועלכן
דיכטער רירן זיך שוין נישט צו אַוודאי אַ יאָר פֿופֿציק — "מוזע!" שמעלצט
עס צונויף מיט אַן אידיאָמאַטיש פֿאַלקס-ווערטל — "לייג זיך נישט קיין
פייגעלעך אין בוזים", ברענגט עס צוריק פֿון געוויינטער געשטאַלטלעכקייט
צו תּמימותדיקער בוכשטעבלעכקייט און ... ס'הייבט אַן פֿינקלען אַ נייער
פּאַעטישער דימענט מיט אַלע בעסטע חנען און טיפֿסטע מיינען! ... ווי
פּראָסט און ווי פּשוט דאַכט זיך דער וועג באַרג אַרויף נאָך יעדער עכט-
נאָוואַטאַרישער דערגרייכונג! ווייזט זיך אַרויס, אַז עס איז נישט נייטיק
דערביי ברעכן די לעקסיק, דעם ריטם, דעם גראַם, נישט נייטיק ברעכן קיין
פּיסקעס, און עגאַצענטריש פּרוּוון זיך דערלאַנגען מיטן לינקן פֿוס צום
רעכטן אויער!

און לסוף — נאָכאַמאַל צו טעלעסינס אני מאמין, ווידער צו "די
וואַרצלען", מיר גלויבן דעם דיכטער, אַז ביז הונדערט און צוואַנציק, אַז

עס וועט די ערד, ווי איך וועל זיין פֿאַרקנאַטן
אויף איילן דריי, נישט קאַנען מיר פּאַרטויבן.
כי וועל דורך די וואַרצלען הערן ווי דורך דראָטן
וואָס טוט זיך דאַרטן אויף דער ערד פֿונאויבן.

יאָסל קאַטליאַר

(1908-1962)

יעדע גראַדאַציע, וואָס שייך דורות אין דער ייִדיש-סאָוועטישער ליטעראַטור איז, ווי מיר דאַכט, אַ באַדינגלעכער ענין, בַּפֿרט ווען ס'גייט אַ רייד וועגן אַ ליטעראַטור וואָס איז ברוטאַל פֿאַרשניטן געוואָרן, בעת זי האָט קוים דערגרייכט דרייסיק יאָר פֿון איר עקזיסטענץ. יאָ, באַדינגלעך, אָבער קיין אַנדער מאָס פֿאַרמאָגן מיר נישט. מוזן מיר טאַקע אָננעמען, אַז דער דיכטער יאָסל קאַטליאַר געהערט צום דריטן דור פֿון דער נאַכאַקטאַ-בערישער ייִדישער ליטעראַטור אין ס״פֿ. דאָס איז געווען אַ דור וואָס איז אויפֿגעקומען און האָט זיך איינגערינגלט אין מיט פֿון די צוואַנציקער יאָרן, ווען ווייניק ווער ס'האָט זיך געקענט פֿאַרשטעלן, אַז דער גוואַלדיקער פֿאַרמעסט פֿון דער ייִדישער קולטור-בויאָנוג דאָרט — ייִדישע שולן, פֿאַך-שולן, אוניווערסיטעטן, פֿאַרש-צענטערס, פֿאַרלאַגן, ביבליאָטעק- און קלוב-וועזן, אַ פֿאַרצווייגטע פרעסע, אַ סטאַבילער ייִדישער מלוכה-טעאַטער, מוזי-קאַלע אַנסאַמבלען אַאִוו. — ווער האָט געקלערט אַז דאָס אַלץ איז נישט מער ווי אַ שיינער מיראַזש, וואָס וועט זיך אויסלאָזן אין אַ בלוטיקן טייַך, איז וועלכן ס'וועלן דערטרונקען ווערן די בעסטע און שענצטע בויער פֿון אַט דער קולטור? ...

אָבער לאַמיר זיך אומקערן צוריק פֿון אונדזער ביטער-דערפֿאַרענער עלטער צו יענער זיסער, האַפֿערדיקער און בלינד-פֿאַרגלייבטער יוגנט... איך לייען די לידער קאַטליאַרס פֿון יענער צייט און, ווי זאָגט ער דאָרט אין איינער פֿון זיינע לידער: "... די אויגן איך פֿאַרמאַך און ס'קומט מיר אויף": ערגעץ אין יענע פֿרי-יאָרן פֿון די צוואַנציקער, אויפֿן טומלדיקן באַרקאָווער וואַקזאַל איז אַרויסגעשטיגן אַ דאַרינק בחורל מיט אַ קליין-שטעטליק געפֿלאַכטן רענצל, ער איז נאָך באַרוישט פֿון דורכגעמאַכטן וועג:

אַ וועג, אַ וועג

ווי צוויי מעת-לעת די לענג,

אַן אויפֿגעבליטע רחבֿות האָט באַצויגן
אַ גאַנצע וועלט.
אַ וועלט אַ גאַנצע הענגט
אויף מיניע ברייטע נייגעריקע אויגן.

דאָס דאַרע פֿאַרטרוימטע בחורל, זע איך, הייבט אויף דאָס געפֿלאַכטענע
רענצל און ... וואָס איז דאָס? מיר דאַכט, אַז פֿון רענצל אַרויס טראָגן זיך
צו מיר פֿאַרשידענע קולות, גלייך פֿרילינגדיקע פֿייגל וואָלטן פֿון דאַרט
אַרויסגעצווייטשערט ... אַ ווונדערלעך רענצעלע איז דאָס געווען! ווייל
צווישן די צוויי זאָרגעוודיק פֿאַרלאַטעטע פֿאַרלעך וועש, וואָס די גוטע
מאַמע האָט מיט ציטערדיקן אומרו אַריינגעלייגט, זענען דאַרט, ווייס איך,
אויך געלעגן אַזער שוואַרצמאַנס לידער און דוד האָפֿשטיינס "ביי וועגן" ...
דאַרט זענען אויך געלעגן ייִדישע צייטונגען פֿון זיין היימשטאָט באַר-
דיטשעו — "די וואָך", "דער אַרבעטער" ... און אין אַט די צייטונגען —
י. קאַטליאַרס ערשטע געדרוקטע לידער, אויך די ערשטע לידער פֿון זינע
יונגע חבֿרים — מאָטל האַרצמאַן, אַבֿרהם גאַנטאַר, שייַע ליטיניעצקי ...
די ערשטע קריטישע אַרטיקלען פֿון זיין בעסטן פֿריינד און פֿאַרערער סיאַמע
זשוקאַווסקי ...

"די אויגן איך פֿאַרמאַך און ס'קומט מיר אויף" ... יונגע צעפֿלאַמטע
פנימער, בלישטשענדיקע אויגן און פֿאַרגלייבטע הערצער. מען אַמפּערט
זיך וועגן ליטעראַטור, פּאָעזיע, קונסט, מע דעקלאַמירט און מע זינגט
פֿריידיקע לידער ... און וועמען גייען אַן אַזעלכע קלייניקייטן, וואָס גאַנץ
אַפֿט איז מען הונגעריק און ס'איז צייטנווייז, נישטאָ וווּ איבערצונעכ-
טיקן? ... אַ טייל יאַטו, וועלכע זענען נאָך נישט איינגעאַרדנט אויף אַרבעט,
האַבן נאָך נישט קיין ווינונג, וועלן, ווייזט אויס, ווידער בלייבן נעכטיקן
טאַקע דאָ, אין די ענגע צימערלעך פֿון דער קאַמיוגישער צייטונגס-
רעדאַקציע ...

* * *

דער יונגער יאַסל קאַטליאַר דערשפּירט זיך גאַנץ היימיש אינעם
קאַכיקן לעבן פֿון דער דעמלטיקער אוקראַינישער הויפטשטאָט. ס'גייט אַוועק
אַ צייט און ער ווערט איינער פֿון די אַקטיווסטע טרובאַדרן פֿון דער דאָזיקער
יונגטלעכער גרופּע ביי דער צייטונג "יונגע גוואַרדיע".

ווי באַוויסט זענען פֿון אַט דער יונגער שרייבער-גרופּע געקומען
אין אונדזער ליטעראַטור אַ גאַנצע ריי פּאַעטן און פּראָזאַיקער (י. קאַטליאַר,
פֿ. סיטאַ, ע. קאַזאַקעוויטש, גרינגזייד, מ. שטורמאַן, טוזמאַן...).

פֿון זיינע ערשטע לידער-זאַמלונגען "ליכטיקער געבוירן", "ענטוואַרטן"
און ווייטער — קרעפֿטיקט זיך דעם דיכטערס קלאַרער ענערגישער און
געמאַסטענער פֿערז:

"יונגקייט מיניע, קלעטער, קלעטער מיט דער זון ביינאַנד

סאַראַ גלענצנדיקער וועטער אין מיין היים, מיין לאַנד"...

און צום סוף פֿון אַט דער ליד:

סאַראַ גלענצנדיקן וועטער

טראַגן מיר דער וועלט.

אַז וויל און אַז וויי — דעם גלויביקן, ווילט זיך מיר איצט זאַגן.

געקומען אין דער דיכטונג פֿון דער אַרעמער האַרעפּאַשנער מאַסע,

זינגט ער ווי אירס אַ טריי קינד:

כ'האַב גאַרנישט פֿאַרמאַגט,

און אַצינדער אַ לעבן פֿאַרמאַג איך,

פֿאַרשייטקייט פֿון קינדהייט

און מונטער פֿון יוגנט

און שטייפֿקייט פֿון גלויבן.

כ'טראַג דיך, מיין לעבן,

צוזאַמען מיט אַלעמען טראַג איך,

צוזאַמען מיט אַלע,

וואָס האַבן צו זיך מיר דערהויבן.

ווי יונג-פֿאַרגלויבט, ווי קאַטעגאָריש ס'קלינגט אין זיין לירישן ציקל

"בעז און ברויט": "ס'וועלן געשלעגן נאָך גיין, סע זאַלן צערינען, צעגיין,

ווי אַט דער קויטיקער שניי — דינער און אַלעמענס וויי!"

ווי דער אַ מאַל — ווילט זיך איצט זאַגן:

אַז וויל איז געווען און אַז וויי איז געוואָרן! ...

געבוירן און אויפגעוואקסן אין א קעלערשטוב אין איינס פֿון די
אַרעמסטע באַרדיטשעווער הינטערגעסלעך, איז טאַקע נישט קיין ווונדער,
וואָס ער דערמאָנט מיט אַזויפֿיל פֿיין און ביטערניש זײַן קינדהייט: "מיין
קינדהייט, איך בענק נישט נאָך דיר. נאָך וואָס זאָל איך בענקען? ...

מיין קינדהייט, כִּהאַב דיר נישט דערמאָנט,

וואָס זאָל איך דערמאָנען? —

איז יונגלשן בליק כִּפֿלעג שוין טראָגן

דאָס געלזוכט פֿון מאַמעס פנים,

דעם שטומען געווייזן פֿון מיין שוועסטער,

וואָס פֿלעג מיט פֿאַרביסענע ליפֿן

דאָס קליידל פֿאַרלאַטען,

די שיכבענדלעך קורצע

פֿאַרקניפֿן ...

"וואָס זאָל איך דערמאָנען?" סע רעדט זיך נאָך אַזוי! אין דער אמתן
פֿאַרפֿאַלגן אים, קענטיק, די בילדער פֿון דער טרויעריקער פֿאַרגאַנגענהייט,
דער דיכטער קערט זיך, צײַטנווייז, ווידער אום צו דער פֿאַרשפּילטער קינד-
שאַפֿט זײַנער און צום אַמאָליקן שטעטל. צי דען טאַקע נאָך צוליב נאָך
שטאַרקער אונטערשטרײַכן די איצטיקע "פֿריידיקע יוגנט"? נישט נאָך
צוליב דעם!

דער אַקטאַבער-שטורעם האָט זיך פֿאַרבייגעטראָגן איבער דעם, אַזוי
גערופֿענעם, תּחום-המושֶב, און ווי ס'האָט זיך געדאַכט, אויסגעלייזט פֿון
דורותדיקן דלות און פֿון אומקום די אַרבעטנדיקע און דעקלאַסירטע מאַסן,
אַבער גאַנצע ייִדישע ישובֿים צוזאַמען מיטן איינגעשטעלטן לעבן-סדר האָט
אַראַפּגעשווענקט די ברודנע כּוואַליע פֿון באַנדיטיזם. "סע האָט דאָך קיינעם
נישט געשווינט דער באַרן פֿון ווינט, דער פֿלייץ פֿון שטראַמען" ... פֿונ-
דאַנען, ווייזט אויס — די פּיינפֿולע עלעגישע טענער וואָס קלינגען, דאַכט
זיך, ווי אַ דיסאַנאַנס צו קאָטליאַרס מאַזשאַר-גאַנג אין יענער צײַט.

ס'איז שוין אַפּריל. כִּלייג צו צום לאַד די אויגן —

אַ שוואַלב ליגט טויט, די פֿליגל — אויף דער האַלב.

דורך גרויסן ים געפֿלויגן איז די שוואַלב
און נאָר דורך אונדזער גאָס נישט דורכגעפֿלויגן ! ...

(״אַפֿריל״)

אַדער אין דעם ליד ״שטעטעלע״ —

אַ קלייניקס גאָר, ווי אַנדערע אַ סך
ס׳האַט אָפגעברענט אין בירגער-קריג אין הייסן.

געלעגן איז עס נאָענט בײַ דעם שליאַך
און דאַכט זיך, אַז ס׳האַט כאַדאַרקאָוו געהייסן ...

״אַפֿריל״, ״שטעטעלע״, ״טויט״, ״שאַרמאַנקע״, ״כ׳האַב דענסטמאַל
דאָס לעבן באַגעגנט״ און נאָך לירישע לידער און מיניסטערהאַפֿטע פּאָעטישע
נאָוועלן זענען באַרופֿן צו פֿאַראייביקן דעם אַנדענק פֿון די רוצחיש-
פֿאַרשניטענע פּאַגראַם-קרבנות.

און זיי שליסן אייגנטלעך די גרויסע טראַגישע פּאַגראַם-עפּאָפּייע,
וועלכע ס׳האַבן אויסגעבלוטטיקט אין זייערע ווערק די קאַריפֿייען פֿון דער
ייִדישער ליטעראַטור אין סאָוועט-רוסלאַנד.

דער בירגער-קריג און דאָס שטעטל איז אויך איינע פֿון די מאַגיסטראַלע
טעמעס פֿון קאָטליאַרס נאָך נישט פֿאַרעפֿנטלעכטן גרויסן ראַמאַז אין
פֿערזן ״וואַלין״ — דאָס עפישע קרוין-ווערק, וואַלט איך געזאָגט, פֿון זיינע
העכער פֿינף און דרייסיק יאָר פֿרוכטיקער שעפֿערישער מי. דאָס איז אַ
ווערק פֿון אַן אייגנאַרטיקן רייפֿן מייסטער מיט צענדליקער פֿולבלוטטיקע
געשטאַלטן; אויפֿן פֿאַן פֿון די שטורמישע יאָרן פֿון רעוואָלוציע, בירגער-
קריג, די שחיטות איבער ייִדן און די רואינירונג פֿון ייִדישן מיטלשטאַנד נאָך
די אַלע יאָרן. כּווייס נישט ווער ס׳האַט נאָך געלייענט דאָס דאָזיקע ווערק,
נאָר איך בין קענטיק געווען צווישן די ווייניקע וואָס האָבן געלייענט און
געהערט אים אַליין ליענען זײַן ״וואַלין״. אַנשרייבן אַזאַ מיז ווערק איז פֿאַר
יענער צײַט געווען אַ גרויסע איינשטעלעניש און מען האָט באַראַפֿט זײַן
געהיט פֿון אַ בײַז אויג ...

די משפּחה פֿון יאָסל קאָטליאַר האָט, לידער, נישט מיטגענומען מיט
זיך קיין ישׂראל דעם מאַנוסקריפֿט פֿון ״וואַלין״ און ס׳ווילט זיך גלייבן, אַז
ערגעץ האָט ער זיך אויסגעהיט צווישן זײַנע ווילנער פֿרײַנד און פֿאַרערער ...
רחבֿותדיק איז די וועלט פֿון קאָטליאַרס דיכטונג און ביז גאָר נאַטירלעך
איז דער איבערגאַנג פֿון אינטימע לירישע געזאַנגען צו ברייטער עפישער

שילדערונג. אָט איז ער לינדנשאַפֿטלעך-פּובליציסטיש און ס'הילכט
"קלינגענדיק מעש" אין זײַן קול און אָט גיט ער אַרויס אַ גאַנצן בוך אונטערן
נאָמען "שטילערהייט". ער איז דער דיכטער פֿון ניט געצוימטער פֿרייד,
וויילונגערישער שטיפֿעריי און איינציטיק איז ער טיף-עלעגיש.

לעצטנס האָט ער געשריבן אויך משלים, אין וועלכע ס'פֿעלט די טראַג-
דיציאָנעלע "מאַראַל". דער נמשל איז דאָרט אויסבאַהאַלטן, ווי אין אַ
פֿאַלקס-מעשׂהלע; קאָטליאַרס קינדער-לידער, וועלכע זענען איבערזעצט
אין רוסיש, אוקראַיניש, אױזבעקיש און ליטױיש. — זײ אַליין, זענען אַ
דאַנקבאַרע טעמע פֿאַר אונדזער ליטעראַטור-קריטיק.

דראַמאַטיש איז זײַן שאַפֿונגס-גײסט, גלענצענדיק באַהערשנדיק די
קונסט פֿון דיאַלאָג, האָט ער אויך געפרוּווט זײַנע כּוחות אין דער קלײַנ-
קונסט-דראַמאַטורגיע.

ניין, יאַסל קאָטליאַר איז נישט באַגרענעצט מיט וועלכן ס'נישט איז
זשאַנער, אָבער אומעטום שפּירט זיך זײַן נוסח, זײַן אָטעם, זײַן דיכטערישע
פּערזענלעכקייט, זײַן מוזיקאַלישקייט.

אַזױ מעלאָדיש זענען געווען סערגיי יעסענין אין דער רוסישער דיכ-
טונג, בײַ אונדז — איזי כאַריק און משה קולבאַק.

אַ שײַנער האַרבסט. אַן אומרוקע האַלבנאַכט,
אַ ווײַסער נעפל-קנויל באַשווענקט דאָס גלאַז,
ווי שוואַרצע, קלײַנע, זינגעוודיקע שוואַלבן,
די ווערטער בעטן: אויף דער פֿרײַ אונדז לאַז!
איך ציטער אויף, איך קאָן זיך נאָך צעזינגען.
איך קאָן נאָך אויפֿוועקן די שכנים פֿונעם שלאָף! ...

נישט אומזיסט האָט מען געזונגען און מע זינגט מיט אַזױפֿיל חשק אַ
סך לידער קאָטליאַרס. זײַן דיכטונג פֿאַרמאַגט אין זיך דעם כּוח פֿון דעם,
"וואָס אין פֿידעלע שטעקט", די קראַפֿט פֿון אַזױ גערופֿענעם "באַדינגלעכען
רעפֿלעקס" אין דער קונסט — די געשטאַלטלעכע אַסאַציאַטיווע קראַפֿט.

אַז מע זאָגט מיר אוקראַינע
זע איך זיך, דורך שטרעקעס גרינע,
פֿאַרן מיט אַ שליאַך אַ קרומען
אין אַ שטעטל הינטער אומאַן.

און ווייטער גייט אַוועק די שילדערונג פֿונעם פֿאַרשניטענעם שטעטל,
 ס'לעבן אויף און ס'ווערן אונדז טייער די גוטע מומע העניע, דער פֿעטער
 מיכל, אַ פשוטער האַרעפֿאַשניק און אַ לערנער, וואָס היט און פּוצט זינע
 ספֿרים, "וואָרעם ביכער מאַכן קלוג די וועלט!..." און ס'באַהערשט איך
 אַ מוראדיקער צאָרן קעגן זייערע אומברענגער — די פֿאַשיסטישע רוצחים.
 צוליב קורצקייט וועגן, מוז איך זיך באַנוגענען בלויז מיט נאָך איין
 אויסצוג פֿון זיין טיף-דראַמאַטישער נאָוועלע "דאָס מיידל און דער ים".
 דאָס מיידל באַקומט אַ ידיעה, אַז איר געליבטער איז העלדיש אומגעקומען,
 באַשיצנדיק די וואַסערן פֿון רוסלאַנד —

עס האָבן די ווערטער ווי גלעקער געקלונגען,
 און ס'האַט זי געשטיקט יעדער אות פֿון דער בריוו :
 "די שיף איז דערטרונקען" ... דערטרונקען, דערטרונקען,
 און אַרקע, איר אַרקע, זיגעווען אויף דער שיף ...
 געווען ? און די אויגן די בריענדיק-שטאַרקע,
 וואָס זי האָט דורך ווייטן מהלך געפֿילט,
 זיי לעבן שוין מער נישט ? און וואָס איז איצט אַרקע ?
 אַ חלום ? אַ שאַטן ? נישט מער ווי דאָס בילד,
 דאָס ים-בילד, וואָס ס'טראַגט איצט אינדרויסן אַנטקעגן
 דער וועכטער צו גלעזערנער טיר פֿון מוזיי ;
 דאָס לאַזט ער אַריין די אומענדלעכע ברעגן,
 די כוואַליעס און אַרקען, וואָס ליגט אונטער זיי ...
 זי ט'מיטיגיין ! ... זי לויפֿט. קאַרידאָרן און זאַלן,
 און ס'מישן זיך בילדער אין ראַמען פֿון גאַלד.
 — אַט איז ער ! — און זי איז פֿאַרחלשט געפֿאַלן
 לעם ים, וואָס עס האָט אַינזאַוואַוסקי געמאַלט.

און אַט אַזוי יעדעס ליד, מער צי ווייניקער געלונגען, נאָר איר אויפֿ-
 ווירקונגס-קראַפֿט ליגט אין דער געשטאַלטלעכער אַסאַציאַטיווקייט.
 צווישן די דיכטער, וועלכע שטייען אַמנאַענטסטן צו די אייביק-פֿרישע
 קוואַלן פֿון פֿאַלקס-שאַפֿונג איז געווען דער פֿרי-פֿאַרשטאַרבֿענער יאַסל
 קאַטליאַר.
 זיין פֿאַלקסטימלעכקייט קומט, ווי מיר דאַכט, פֿון דער דערציילערישער

פֿאַלקס-ליד פֿון דעם "הערט מיך אויס מענטשן, וואָס בײַ אונדז האָט זיך פֿאַרלאָפֿן..."

אַט ליגט פֿאַר מיר זײַן לעצטער בוך, אַרויסגעגעבן אין ייִדיש "אויס-געלייזטע ערד" (מלוכה-פֿאַרלאָג "דער עמעס", 1948). חוץ דער פּאַעמע "שיקע ראָם איז אַהיים געקומען", גייען אַרײַן אין בוך פֿינף לידער-ציקלען: "אַ שטאַט אָן ליכט", "פּליטים", "ייִדישע נעמען", "מענטשן אין געשלעג", "נאָך מלחמה". ווי ס'איז צו זען פֿון אַט די נעמען כאַפט אַרום דאָס דאָזיקע בוך אַלע גרויזאַמע און העראַישע יאָרן פֿון דער גרויסער אַנטי-נאַצי מלחמה. דאָס דאָזיקע בוך איז נאָך נישט דערשאַצט געוואָרן אין אונדזער ליטעראַטור. ס'איז אַן אמתער קאַטליאַרישער פּאַעטישער פּנקס פֿון יענע יאָרן, אַ פּנקס, געשריבן מיט בלוט, מיט גאַל, מיט פֿײַער. דאָ זענען פֿאַראַן לידישע לידער, לידער פֿון צער און צאַרן, איינגעהאַלטענער מאַנצבילשער געוויין איבער די אומצאָליקע קרבנות פֿונעם היטלעריזם, עפישע שילדע-רונגען וועגן פֿראַנט און הינטערלאַנד און דאָס אַלץ ווערט אַרויסגעבראַכט פּראַסט און מענטשלעך מיטן "הערט מיך אויס"-נוסח.

ווי קיינער פֿון אונדז, האָט יאָסל קאַטליאַר געירשנט בײַ פֿעפֿערן די "פּראַסטע ווערטער" אָבער זײַן מעלה ליגט נישט אין דער פּראַסטקייט, גיכער פֿון אַלץ — אין דער נאַטירלעכקייט זײַנער. אין די בעסטע שאַפֿונגען האָט ער דערגרייכט די העכסטע מדרגה פֿון פּאַעטישער מײַסטערשאַפֿט — גרויסע נאַטירלעכקייט. נישטאַ קיין אַנשטעל, קיין פּאַזע. זײַן אייגנאַרט דרינגט אַרויס פֿון דעם וואָס ער האָט קיינמאַל נישט געדיכטעט, צוליב אַ בלישטשע טאָן מיט "אייגנאַרט", זײַן מאַניער איז קיינמאַל נישט פֿאַר-וואַנדלט געוואָרן אין קיין מאַניערלעכקייט און תּכלית-שנאה האָט ער פֿײַנט געהאַט יענע אומגעלומפּערטע "מאָדערניסטן", וועלכע קריכן פֿון דער הויט, אַבי צו זײַן "אַריגינעל" אויף אַזעלכע פֿלעגט ער בײַז און איראַניש אַ מאַך טאָן מיט דער האַנט: — שײַזאַפֿרעניאַ! ...

מיט איין שטריך, מיט געציילטע ווערטער און טיילמאַל מיט איין טרעפֿלעכן זאָג, פֿלעגט יאָסל קאַטליאַר גאַנץ אַפֿט דערשיטערן דעם לײַענער. ער איז געווען אַ מײַסטער אויך פֿון דעם קלײנעם אַפּאַריסטישן ליד. לײַענט דורך אַ ליד פֿון פּראַסטע צען שורות און ס'גײַט אײַך דורך אַ גרויל איבערן לײַב:

ווי אלע פֿלייסן זיך אַרומפּוּצן דעם אַרון
און אויף דער ברוסט וואָס איז שוין קאַלט געוואָרן
פֿאַרלייגט די הענט, ווי איינער זאָגט : כ'בין "זאָט!
ער ליגט אַ רואַיקער. פֿאַר אלע זיינע יאָרן
האַט ער אַזויפֿיל בלומען נישט געהאַט ...

אַ סוף, אַ סוף ! עס קאָן אים איצט נישט שטערן,
מע מעג אים איצט באַערן, נישט באַערן ...
עס פֿאַרט דער מתים-וואָגן באַרג אַראָפּ,
און איך גיי נאָך און וואָס איך זאָל נישט קלערן
שאַקלט צו דער טויטער מיטן קאַפּ ...

אין דעם פֿאַלקס-ליד דערציילט זיך גאַנץ אָפֿט וועגן דעם ווי "אַנ-
געהויבן האָט זיך די ליבע" ... ס'איז אָבער דאָרט זעלטן ווען דערמאַנט
געוואָרן, אַז ליבע לאָזט זיך אויס. זאָל זיין אָפֿילו די סאַמע אומגליקלעכע
ליבע — פֿאַרמאַגט זי נישט קיין סוף. שטאַרקער פֿונעם טויט איז די ליבע,
וועגן וועלכער עס זינגט דאָס פֿאַלק "אין ברונעם וועל איך זיך אַרײַנוואַרפֿן
— און וועל געוויס זיך דאָרט דערטרינקען ... — פֿון אלע צרות וועל איך
דאָרט פֿאַרגעסן, — נאָך דיר, מיין ליבער, וועל איך בענקען ..."

צו פֿרײַ איז אַוועק פֿון אונדז יאָסל קאַטליאַר. זיינע לעצטע לידער זענען
די שענצטע, די קלוגסטע און די קרעפֿטיקסטע אין זיין שאַפֿן. יוגנטלעכער
טעמפּעראַמענט געפּאַרט מיט רײַפֿער מײַסטערשאַפֿט, תּמימות מיט חכמה
נישט צום צעשיידן — אַזוי זעען אויס זיינע לעצטע דורכזעיקע — שטענ-
דיק-זינגעוודיקע פֿערזן.

"די אויגן איך פֿאַרמאַך און ס'קומט מיר אויף" ...

ס'קלינגען אין מיר ווידער און ווידער די עטלעכע ווערטער, וואָס
כ'געדענק שוין איצט נישט פֿון וועמען כ'האָב זיי צום ערשטן מאַל דער-
הערט : צי פֿון יאָסל קאַטליאַר, צי פֿון פֿאַלק אליין :
אַ ליבע הייבט זיך אָן ...

מאַסקווע, אויגוסט 1963
ירושלים, 1991

דוד ספֿאַרד און זײַן דיכטונג

1. אַ זעגל אין ווינט

איך בלעטער אויף סיני די לידער-זאמלונג, וואס מיין פריינד פֿון פּוילן, דער דיכטער דוד ספֿאַרד, האָט מיר צוגעשיקט קיין מאַסקווע נאָך אין יאָר 1961.

לאַמיר זיך דערמאָנען: די רעגירער פֿון דעמלטיקן "פֿאַלקס-פּוילן" האָבן נאָך דאָן נישט געפֿונען פֿאַר נייטיק אַנטפּלעקן זייער גאַנצע כאַמסטווע, זייער דורותדיקע ייִדן-שנאה, ווי אויך זייער ערשט-געירשנטן סטאַליניס-טישן נעאַנאַציזם. פֿאַרקערט — צוליב פֿאַרשיידענע טאַקטישע סיבות האָבן זיי דאָן טאַלערירט און אַפֿילו געשטיצט ייִדישקייט און ייִדישע קולטור. זיי האָבן אַפֿילו גאַנץ אַפֿט קאַקעטירט מיט דער פֿאַנסקער "גרויסמוטיקייט" אין באַצוג צו זייערע ייִדיש-אַפּשטאַמיקע מיטבירגער ...

לאַמיר זיך אויך דערמאָנען, אַז דוד ספֿאַרד האָט דאָן פֿאַרנומען אין פּוילן זייער אַ בפּֿוֹדִיקע ליטעראַריש-געזעלשאַפֿטלעכע פּאַזיציע ...

איז אַט, בלעטער איך "אַ זעגל אין ווינט", דערשינען, ווי שוין געזאָגט, אין 1961-טן יאָר. און אַ מאַדנע זאַך. — לייענענדיק דאָס בוך פֿאַרגעס איך לחלוטין וועגן דעם דעמלטיקן ליבעראַלן קאַמופּליאַזש פֿון פּלומרשטער ייִדישער איינגעפֿונדעוועטקייט אין פּוילן ... חוץ אַ קליינע צאָל לידער פֿון ערשטן ציקל "מאָרגנליכט", וווּ דער דיכטער ראַנגלט זיך אַ פֿאַרצווייפֿלטער פֿאַר זיינע יוגנט-אידעאַלן און וויל נאָך אַלץ נישט אַפּטרעטן פֿון דער ציין-צעברעכערישער אַזוי-גערופֿענער "אַפּטימיסטישער וועלט-אַנשויואונג", חוץ אַט דעם בינטל לידער, וווּ ער קניפּט זיך די באַק, אַבי די רויטע פֿאַרב זאָל שטיין, — זענען אַלע איבעריקע שאַפֿונגען — ליד נאָך ליד — שאַפֿונגען פֿון אַ ייִדישן דיכטער, פֿול מיט פיין פֿאַרן פֿאַרשניטענעם ייִדנטום פֿון פּוילן, פֿול מיט שווערן פֿאַרגעפֿיל פֿאַרן גייסטיקן אונטערגאַנג פֿון די לעצט-פֿאַרבליבענע.

נישט אומזיסט האָט דער באַרימטער ייִדישער קינסטלער מאַנע קאַץ,

נאָכן דורכלייענען דעם לידער-מאָנוסקריפט פֿון "אַ זעגל אין ווינט" אַ זאָג
געטאָן מיט דער כאַראַקטעריסטישער פֿאַר אים התלהבות :

— אויב אַ דיכטער פֿון הינטער דעם "אינזערנעם פֿאַרהאַנג" קען
שרייבן אַזעלכע ייִדישע לידער, וועל איך מיט פֿרייד אילוסטרירן דאָס בוך
פֿון אַזאַ דיכטער ! ...

דער נאָמען "אַ זעגל אין ווינט" איז אַנטשפרעכיק צום דיכטערישן
געמיט פֿון יענער צייט, צו די אינערלעכע געראַנגלענישן און ווייטיקפֿולע
פֿאַרטייעטע לעבצונגען פֿון דיכטער :

צעפֿנט פֿון דאָס ניי — אַ זעגל אינעם ווינט —
עס שווימט מיין האַרץ צו לאַקנדיקע ווייטן —

און אויב איך וועל די ווייט שוין נישט דעריאָגן,

וועט די כוואַליע שוין אַליין מיין האַרץ דערטראַגן —
אויב נישט צום ברעג איז צו דעם אויסגעבענקטן הימל.

בדרך כלל ווערט יעדער בוך ביי דוד ספֿאַרדן באַנאָמענט מיט זעלטע-
נער טרעפֿלעכקייט, אָבער "אַ זעגל אין ווינט", דער נאָמען אַליין טראַגט
אין זיך גאָר אַ גרויסע לירישע אָנלאַדונג פֿון אינטענסיווער לאַנג-אויס-
געשוויגענער מחשבה, וואָס מוז ענדלעך זיך דורכרייסן און עקספּלאַדירן
אין ליד, זי מוז דורכברעכן די אַפֿיציעלע קאָנאַנען פֿון פֿאַרטייזשער דיס-
ציפּלין און זעלבסט-צענזור. ס'מוז צערינען דער בייזער פּישוף פֿון די
"פֿאַראַגראַפֿן שטומע" און ס'אַנטפלעקט זיך פֿאַר אונדז דעם דיכטערס
אויסגעווייטיקטע ווידערשפעניקייט אינעם דורכדרינגלעכן לידער-ציקל,
וועלכער טראַגט אַ גאַנץ כאַראַקטעריסטישן נאָמען "מרידה". אַט קומט ער,
דער אויסגעבלוטיקטער חשבון הנפֿש : — "ווער האָט אויסגעמישט פֿאַר
מיר מיט בלינדקייט אַלע ווייטן / און אין בלינדקייט מיר באַפֿוילן שטאַרבן ? /
ווער האָט מיר באַשטימט אַלס איינציקן דערלייזער איבער אַלע צייטן / און
אויסגעוויילט פֿאַר דערנער-קראַנץ מיין ברענענדיקן שאַרבן ?"
און דער אַפֿאַריסטיש-פֿאַרשאַרפֿטער שלוש-אַקאָרד :

גליטשיק איז דער וועג פֿון יעדער פּשרה
און צביעותדיק די שלוה פֿון גן-עדן —

די שטים פֿון דורות רופֿט און וואָרנט :
אין פֿאַרלייקענונג נישט זוכן די אַנטשיידונג.

צו די לידער פֿון דאָזיקן בוך וועלן מיר זיך נאָך אומקערן אין
אונדזערע ווינטערדיקע באַהאַנדלונגען וועגן דער פּאַעזיע פֿון דוד ספּאַרד.
דערווייל אָבער אַ פּאַר עפּיזאָדן פֿון דעם דיכטערס לעבנסגאַנג.

2. זכות אַבֿות

ס'איז געווען אין די ערשטע טעג, ווען די משפּחה ספּאַרד האָט עולה
געווען קיין ישראָל און זיך באַזעצט אין ירושלים. דאָס באַזעצן זיך אין
ישראָל איז פֿאַר די ספּאַרדס געווען אַ גורלדיקע אַנטשיידונג. אויך אין
לאַנד האָט מען דאָס אויפֿגענומען ווי אַ סימבאָלישע געשעעניש — ס'האָט
זיך אַ ביסל געטומלט. באַזונדערס — אין אונדזער היגן ייִדיש-וועלטל...
דוד האָט זיך אומגעקערט שפּעטלעך אין דער נאַכט פֿון איינער אַ
ליטעראַרישער אימפרעזע אין תּל-אָבֿיבֿער לייִוויק-הויז. ער איז געווען דער
לעצטער ביים אַרײַנשטייגן אין פֿאַרטונקלטן "שירות". זיך איינגעמאַסטיעט
צווישן נאָך צוויי פּאַסאַזשירן אויפֿן הינטערשטן געזעס, האָט ער געפרוּווט
אויסגלייכן די פּיס און אַ מידער צוגעמאַכט די אויגן. די טאַקסי האָט ווייך
און פּרוּזשיניק זיך אַרויסגעטראָגן אויפֿן ברייטן שאַסיי, וואָס פֿירט קיין
ירושלים. אינווייניק איז געווען פּמעט פֿינצטער; בלויז איין לעמפעלע האָט
באַלויכטן פֿאַרן שאַפֿער זײַנע רעגולירונגס-איינריכטונגען. די דרויסנדיקע
שאַרקעניש פֿון די שינעס איבערן אַספּאַלט האָבן ווי איינגעוויגט. דוד האָט
געכאַפּט, ווייזט אויס, אַ לייכטן דרימל, אָבער צו זײַן וואַכן אויער האָט זיך
דערטראָגן אַ לעבאַהאַפּטער געשפּרעך צווישן צוויי פֿאַרנדיקע פּאַסאַזשירן.
"ס'אַ וואָלינער ייִדיש", האָט צופֿרידן אַ קלער געטאָן דוד און אַ וואַרעמע
היימישקייט האָט זיך צעגאַסן איבער די גלידער... פּלוצים האָט ער
אויפֿגעכאַפּט פֿון געשפּרעך זײַן אייגענעם נאָמען:

— און אַז איך וועל אייך זאָגן, אַז דוד ספּאַרד איז געקומען אין לאַנד
אַרײַן, וועט איר מיר גלייבן ?
— ווידער אַ מאַל געקומען צו גאַסט? — האָט יענער גלייכגילטיק
אַרויסגעגענעצט.

— ניין, זאג איך איך איך. דאָס מאָל — אויף שטענדיק. צוזאַמען מיט
דער גאַנצער משפּחה!

— דוד ספּאַרד? ער איז דאָך געווען אַ גרוי-וי-סער קאָמוניסט?!
דוד האָט נישט אויסגעהאַלטן און סקעפטיש אַ וואָרף געטאָן פֿון
הינטער זייערע פלייצעס:

— נישט אַזאַ גרוי-וי-סער!...

ביידע ייִדן האָבן אויסגעדרייט די קעפּ און געפרוּווט זיך איינצוקוקן אין
דער טונקלעניש.

איינער האָט ברודלעך אַ ברום געטאָן: — אַ טבע פֿון ייִדן — זיך
אַרנימישן, ווען צוויי אַנדערע רעדן!

דער צווייטער — מיט חוזק: ער גייט אונדז דערציילן וועגן ספּאַרדן!
מען וואָלט געקענט מיינען, ר' ייִד, אַז איר זענט מיט אים אַ גאַר נאָענטער
שמעלקע...

— נישט אַזאַ נאָענטער, נאָר אַ ביסל בין איך מיט אים יאָ באַקאַנט...
— האָט דוד אַ שטילן שמייכל געטאָן.

— אַ ביסל... — האָבן שוין יענע מיט ביטול צוריק זיך אויסגעדרייט
צו אים מיט די פלייצעס.

פֿון די פֿריע יאָרן אין סאַנאַציע-פּוילן איז דוד ספּאַרד באמת געווען
אַ הייסער, אַ פֿאַרגלויבטער, אַ הונדערט-פּראָצענטטיקער, ווי ס'האָט זיך
געדאַכט, קאָמוניסט. זיין גייסטיקע השפּעה האָט זיך אויסגעשפּרייט אויף
אַ גאַנץ ברייטן קרייז ייִדיש-פּוילישער אינטעליגענץ און דאָס מעגלעך —
אַ דאַנק זיינע גרינטלעכע קענטענישן, זיין באַהאַונטקייט אין דער טעאַריע
פֿון מאַרקסיזם, זיין אַנאַליטישער איבערצייגונגס-קראַפֿט. אָבער געוויס און
בעיקר האָט מען זיך צוגעהערט צו דודן אַ דאַנק זיין פּערזענלעכע שאַרם,
אַ דאַנק זיין אויפֿריכטיקייט און טיף-מענטשלעכער עטיק, זיין שאַרפֿע
פֿילבאַרקייט פֿאַר יושר וצדק — דאָס וואָס ער האָט איינגעטלעך געירשנט
און אַרויסגעטראָגן נישט פֿון די מאַרקסיסטישע ספֿרימלעך, נישט פֿון
די קאַנספּיראַטיווע יוגנט-קרייזלעך, נישט פֿון די וועלטלעכע אוניווערסי-
טעטן, — נאָר פשוט פֿון זיין פֿרום-ייִדישער היים, וווּ אַלץ האָט געאַטעמט
מיט תּורה און מסורה.

אויף די בלוטנדיקע שפּורן פֿון חורבן-פּוילן, באַקלאַגנדיק דאָס אומ-
געבראַכטע פֿאַלק, זיינע "שטעטלעך וואָלינער" און יעדן באַזונדער פֿון זיין
פֿאַרשניטענער משפּחה קומט אויף פֿאַר אים אַזאַ בילד:

איך האלט די אויגן צו און זע :

ס'איז פרי פאר טאג,

אין שטומער שטוינונג בלאסן זיך די ווענט,

פון געלעגער גייט דער טאטע קרעכצנדיק אראפ,

קוקט אַ וויילע איין זיך אין מיין שלאָפנדיק געזיכט

און זיינע אויגן ווערן פול מיט ליכט.

אַ שמייכלענדיקער גייט ער צו דאָן צו דער שאַנק,

נעמט אַ ספֿר שטיל אַרויס —

און באלד פֿארשפינט דאָס גאַנצע הויז

זיין טרויעריק געזאַנג.

(״כ׳שליס די אויגן צו״ פֿון בוך ״לידער״, 1957)

מיט יאָרן שפעטער, שוין אין ישראל, האָט דוד נישט איין מאָל
דערמאָנט מיט גרויס ליבשאַפֿט און יראת הפֿבוד זיין פֿאָטער דעם תלמיד
חכם ר' אריה-לייב, — דעם אַזעריאַנער רב, וועמענס גוטער שם ס'האָט זיך
געשפּרייט איבער גאַנץ וואַלין און ווייטער.

— ער, דער פֿאָטער מינער, זאָל האָבן אַ ליכטיקן גו עדן. — פֿלעגט
זיך ביי דודן אומגעריכט אַרויסרייסן דער טראַדיציאָנעלער זאָג, וואָס
אַזוינס פֿלעגט ער ווי געוויינלעך אויסמיידן, — ער איז געווען און פֿאַרבליבן
פֿאַר מיר אַ מוסטער פֿון שלמותדיקער גייסטיקייט... ער האָט דער ערשטער
געפֿורעמט מיין מענטשלעכן איר, מיין כאַראַקטער, מיין אינערלעכע וועלט,
מיניע עטישע ווערטן...

באַזונדער פֿלעגט דוד אונטערשטרייכן די אויסערגעוויינלעכע טאַלע-
ראַנץ פֿון זיין פֿאָטער, דעם פֿרומען רב.

ווען ער האָט זיך, למשל, איבערצייגט אַז אין חכמה ואין עצה — זיין
ליבער זון איז אַוועק אויף אַ פֿרעמדן דרך, האָט ער נישט געריסן קיין קריעה,
ער האָט בלויז אַראַפּגעלאָזט די אויגן און זיפֿצנדיק אַ פֿרעג געטאַן :

— וועסטו כאַטש אַמאָל זאָגן קדיש נאָך מיר, מיין זון? ...

״אויך דאָס האָב איך, דער פֿאַרנאַרישטער, נישט געקענט אים צו-
זאָגן״ — פֿלעגט דוד מיט גרויס צער און חרטה נישט איין מאָל איבער-
חזרן ...

און געשען איז אַזוי: דער קאַמוניסט דוד איז אַראַפּגעקומען פֿון
וואַרשע, פֿדי אַרויסבאַגלייטן זיין פֿאָטער צו דער אייביקער רב ...

דאָס גאַנצע שטעטל, קינד-און-קייט, זענען געגאַנגען נאָך דער לוויה פֿון באַליבטן רב. אויך דודס פֿאַרטיי-חברים זענען מיטגעגאַנגען ... דוד איז געשטאַנען ביים קבר אַ פֿאַרשטאַרטער פֿון צער, אַרומגענומען צערטלעך און, דאָכט זיך, געפרוּווט מיט עפעס טרייסטן די וויינענדיקע מאַמע, אָבער אַלץ ווי אין אַ געדיכטן נעפל. פּלוצים האָט אַלעמען אַרומ-געכאַפט אַ מאַדנע מין שטילקייט. אַלע אויגן האָבן זיך איינגעגעסן אין אים, אין דודן ... די אויגן ביי די פֿרומע האָבן געמאַנט: "נו-נו!" די אויגן ביי זיינע פֿאַרטיי-חברים האָבן געוואָרנט: "בשום אופֿן — ניט!" אָבער דוד האָט דאָס אַלץ ווי נישט באַמערקט. עפעס ווי אַן אינערלעכער כּוח וואַלט אים אַ שטויס געטאַן פֿאַרויס און ער האָט אומגעריכט פֿאַר זיך אַליין אַנגעהויבן צו זאָגן קדיש ...

3. "סיאיז יעדער גאַנג פֿון זיך צו זיך" ...

שוין פֿון יאָר 1932 איז דוד ספֿאַרד אַן אַקטיווער טוער אין דער ייִדישער לינקער באַוועגונג פֿון פּוילן, בעיקר — וואַרשע, איינער פֿון די גרינדער פֿון דער לינקער ייִדישער שרייבער-גרופּע און איר פֿאַרשטייער אין דער פֿאַרוואַלטונג פֿון ייִדישן ליטעראַטן-פֿאַראיין אויף טלאַמאַצקי 13. ער איז אויך געווען מיטגליד פֿון ייִדישן ביראָ ביז דער קפ"פּ.

די דאָרטיקע גרופּע לינקע אָדער פּראָלעטאַרישע שרייבער, וואָס איז אַנטשטאַנען צום סוף פֿון די צוואַנציקער יאָרן, איז נאַטירלעך שטאַרק באַווירקט געווען פֿון דער ייִדישער סאָוועטישער ליטעראַטור. די שאַרפֿע יעווסעקישע באַטאָליע אַרום די "פּראָבלעמען פֿון ירושה" וואָס איז דאָן אַנגעגאַנגען אין דער סאָוועטיש-ייִדישער ליטעראַטור-קריטיק האָט אויך געפֿונען אַ גאַנץ בולטן אַפקלאַנג אין די ערשטע ווערק פֿון אַט דער שרייבער-גרופּע. זעט עס טאַקע אויס ווי אַ ווינדער, וואָס דווקא ער, דוד ספֿאַרד, האָט לחלוטין אויסגעמיטן די "רעוואָלוציאַנערע" באַנאָליטעט פֿון "מיר, צעקריגטע מיט די טאַטעס, מיר פֿאַרברענען אַלטע שמאַטעס" ... אָבער אויב זיך גוט אַרייַנטראַכטן איז דאָס גאָר קיין וונדער נישט. ווייסן מיר דאָך אַז דוד ספֿאַרד איז געווען און פֿאַרבליבן ביזן סוף "אַ טאַטנס אַ קינד" און אַפּשליידערן פֿון זיך טראַדיציאָנעלע ייִדישע קולטור-ווערטן, וואַלט פֿאַר אים באַטייט אַזוי גוט, ווי אַפּזאָגן זיך פֿון זיך אַליין, פֿון דער אייגענער היים, קינדהייט, טאַטע-מאַמע, סביבה, פֿאַלק ... סוואַלט אַפּילו

אויך באַטייט — אַפּזאָגן זיך פֿון זײַן אייגענעם פּלאַץ אין די קאַמפֿס-רײען
פֿאַר סאַציאַלן יושר . . .

סוף 1931 האָט דוד ספֿאַרד אין אוניווערסיטעט פֿון נאַנסי (פֿראַנקרײך)
באַקומען דעם טיטול דאָקטאָר פֿון פֿילאָסאָפֿישע וויסנשאַפֿטן פֿאַר זײַן
דיסערטאַציע — "די רעכט פֿון קעגנזאַצן אין דער פֿילאָסאָפֿיע פֿון העגעל".
דער דענקער, דער דיכטער, די פּערזענלעכקייט דוד ספֿאַרד האָט זיך
קיין מאָל נישט געפרוווט אויסבאַהאַלטן פֿאַר דער האַרבער ווירקלעכקייט
און אירע קעגנזאַצן, וועלכע האָבן געבושעוועט און זיך נישט איין מאָל
צוזאַמענגעשטויסן אין אים זעלבסט און אַרום אים. ווי ווייט מעגלעך האָט
ער אַפֿשר געפרוווט ברענגען אין באַדינגלעכער גלייכגעוויכט אָט די קעגן-
זאַצן. ס'איז געווען אַ שווערע סיזיף-האַרעוואַניע פֿון קייקלען שטיינער
באַרג אַרויף, אָדער אַ מיין געראַנגל מיט ווינטמילן ווי בײַ דאָן-קײכאַט.
אונדזער דיכטער איז אָבער געווען אַ פֿאַרעקשנטער אידעאָליסט וואָס איז
ערשט שפּעטער געקומען צום אויספֿיר, אַז "ווערטער פֿאַרפֿירן" און "גליטשיק
איז דער וועג פֿון יעדער פּשרה" . . .

"אַ זעגל אין ווינט" איז דאָס ערשטע בוך, וווּ בהדרגהדיק, טראַט-בײַ-
טראַט, ליד נאָך ליד, קומט ענדלעך דער דיכטער צו זיך און ס'רינט
ווייטיקדיק אויס די יוגנטלעכע אילוזיע וועגן דער פּלומרשטער האַרמאָניע
צווישן אַזעלכע קעגנזאַצן וואָס שליסן לגמרי אויס איינס דאָס אַנדערע:
יידישקייט און פּסעודאָ-אינטערנאַציאָנאַליזם, מענטשלעכקייט און דיקטאַטור
פֿון פּראָלעטאַריאַט, סאַציאַלער יושר און קאַמוניסטישע אידעאָלאָגיע. און
דאָן קומט אַן אויסגעצייכנטע פּאַעטישע פֿאַרמולע, וווּ די וואָר פֿאַרוואַנדלט
זיך פּלוצים אין . . . פֿאַרגאַנגענהייט :

אין גראַען נעפּל ציט זיך הינטער מיר די וואָר,
אַ טײַך אַ בלויער — קומט מיין חלום מיר אַנטקעגן.
("אַ זעגל אין ווינט")

ווי זשע איז ער, דער אויסגעבענקטער חלום, וואָס קומט אַנטקעגן ווי
אַ בלויער טײַך? פֿאַרשטייט זיך אין זײַן שיר השירים — אין זײַן טרויעריקער
"ליבע-ליד" :

ס'קען גרייַלעך אויך אַזוי געשען :
עס וועט צו דיר נישט פֿירן שוין מיין וועג

און נישט באַשערט וועט זײַן מיר דײַך צו זען.
 דער טרוים פֿון מײַנע קינדער-טעג,
 וואָס האָט אין טונקלע בית-המדרש-ווענט
 אויפֿגעלויכטן ווי דער סנה,
 וועט שטאַרבן שטיל אויף מײַנע הענט —
 אַ רויטע רויז אויף ווייסן שניי —
 ס'קען גריילעך אויך אַזוי געשען.
 נאָר אויב עס קען אַ מאָל אַ כּוואַליע נישט דערגיין,
 נישט דערטראָגן ביז צום ברעג די בענקשאַפֿט פֿונעם תּהום,
 געבוירן ווערט אַ צווייטע פֿון איר זילבערדיקן שוים,
 און די צווייטע טראָגט די ערשטע אויך אין שוים —
 אין ווייסן שניי פֿלאַמט העלער נאָך די רויטקייט פֿון דער רויז.

דאָס דאָזיקע "ליבע-ליד" האָט ער מיטגעבראַכט קיין פּוילן נאָך זײַן
 ערשטער (אַפּיציעלער) רײַזע קיין ישׂראל, מיטגעבראַכט צוזאַמען מיט אַ
 גאַנץ בינטל פֿאַרבענקטע און התלהבֿותדיקע לידער ווי "אויף אַ ווייטער
 ערד", "אויפֿן ברעג פֿון ים", "יעקבֿ און רחל", "חיפֿה בײַ נאַכט", "טעג און
 נעכט" און אַנדערע. ער האָט נאָך דאָן בפֿירוש נישט געקלערט וועגן עולה
 זײַן ...

דוד ספֿאַרד האָט מער ווי פֿיל אַנדערע געטראָגן אויף זיך דעם שווערן
 עול פֿון אַחריות און לשם דער אילוזאָרישער מיסיע פֿון פֿלאַנצן ייִדישע
 קולטור צווישן די לעצט-פֿאַרבליבענע רעשטן פֿון פּוילישן ייִדנטום, פֿון
 "פֿלעגן זײַנע ווערטער, די פֿירקאַנטיקע עקשנים", איז ער געוויס איבער-
 צינגט געווען, אַז אַזוי איז שוין באַשערט: ביז צום סוף פֿון זײַנע טעג-
 פֿאַרבלייבן מיט דער וואָר, וואָס איז שוין אייגנטלעך אַ פֿאַרגאַנגענהייט ...
 פֿון איין זײַט — בלייבט ער נאָך אַלץ טרײַ זײַן פּאַעטישער דעקלאַ-
 ראַציע, וועלכע ער האָט נאָך אַזוי דראַמאַטיש אויסגעדריקט אין זײַן
 פֿרײַערדיקער זאַמלונג "לידער"

אַז איך וועל פֿאַרלאָזן די ערד דאָ —
 ווער וועט צו להכעיס די מערדער
 פֿון דורות די ליידין און פֿריידן
 אין ייִדישן לשון באַשיידן — — — — —

און ווער וועט די גאלדענע קייט ווייטער שמידן
פֿון די גרויסע שבת-יום-טובֿדיקע יידן — — —

פֿון דער אַנדערע זייט — וועט ער זיך שוין איצט קיין מאָל נישט
באַפֿרייען פֿון דער שרפֿנדיקער בענקשאַפֿט צום לאַנד, וואָס ער האָט איין
מאָל בלויז באַוווּזן צו זען. ס'וועלן אים באַגלייטן די "זינגענדיקע קלאַנגען
פֿון אַ נאַענט-ווייטער שפראַך", דער גאַנג פֿון די ישראל-קינדערלעך וועמען
"עס בענטשט די ערד", "און עס גייט די זון מיט זיי צוזאַמען אין דער ריי",
ער וועט שוין פֿאַרבלייבן איבערפֿולט מיט דעם ניגון פֿון יענער "ווייטער
ערד"

אַ ליד וואָס האָט זיך אויסגעשלייפֿט
אויף דער פֿינצטערניש פֿון לאַנגע וואַגל-נעכט
אויף דעם בלענדיק טויטן-ליכט
פֿון חלפֿים-שאַרף
און זיינע שורות — סטרונעס פֿון אַן אַלטער האַרף —
האַבן שוין אין אַלע פֿייערן געגליט און אויסגערייפֿט.
אויף אַ ווייטער ערד בני שטורעם-ברעגן
איז דאָס ליד געבאַרן —
און עס זינגען דאָס אַלע גילדענע קאַיאָרן
און אַלע פֿרייע ווינטן אויף די וועגן.

פול מיט אומרו און ליבשאַפֿט פֿליסטערט ער אויס אין די נעכט זיין
תפֿילה, זיין "געבעט", מיט וועלכן ער עפֿנט דאָס בוך "מיט באַרוועסע טריט"
(1966):

"טו אָפֿ די פֿיין פֿון וואַלקדיקע טעג, / פֿון בלאַנדזשעניש אויף טונקלען
ראַנד, / קער אום צוריק די זיכערקייט פֿון וועג / צו יענעם שיינעם יונגן
לאַנד, / וווּ קרומגיין הייסט פֿאַרגיין, / און ליגן הייסט פֿאַרראַט, / און
גלויבן הייסט פֿאַרשטיין, / און וואַרט הייסט טאַט".

אין זעלבן בוך זעצן זיך פֿאַר און ווערן פֿאַרטיפֿט די מאַטיוון פֿון
נאַסטאַלגישע דערמאַנונגען: "ב'בין געקומען פֿון זיך אליין, / פֿון אַ בישוף-
לאַנד, / דאָרט ווינט מיין פֿאַלק / אויף אַן אַפֿגרונט-ראַנד / צווישן הויכע
בערג / און די עכאַס פֿון זיין באַרג-געזאַנג — / ווייסע שיפֿן אויף אַ בלויזען
ים, / רויטע פֿעלדזן אין אַ מדבר-גלוט, / ווי פֿאַרקילטער פֿלאַם, / ווי
פֿאַרגליווערט בלוט".

אָגבֿ, ביים ציטירן די דאָזיקע שורות, ווילט זיך אונטערשרייבן אייניקע וויכטיקע אייגנשאַפֿטן פֿון ספֿאַרדס פּאַעזיע, וווּ ס'פֿעלן אויס קלינגענדיקע מעטאַפֿאַרעס, אַריגינעלע עפיטעטן, מאָדערנע גראַמען-אַסאָנאַנסן און אַל דאָס איבעריקע פֿון רייכן פּאַעטישן אַרסענאַל, אָבער אַ דאַנק דער אויס-נאַמלעכער אויפֿריכטיקייט פֿון געזאַגטן און געזונגענעם, קערן זיך אום פֿון דער באַנאַליטעט צוריק צום ערשטיקן און ס'צעפֿינקלען זיך מיט זאַפֿטיקער פֿרישקייט די אַזעלכע טויזנט מאָל געהערטע "הויכע בערג", "ווייסע שיפֿן", "בלויער ים" אד"ג.

4. אויף אייגנערד

זיין בוך לידער, וואָס איז צום ערשטן מאָל דערשינען ביי אונדז אין מדינת-ישראל וואָלט אייגנטלעך אויך באַדאַרפֿט אָנגערופֿן ווערן "אני מאמין" — איך גלייב. דאָס בוך הייסט אָבער "ברענענדיקע בלעטער", ווייל דאָס זענען ווירקלעך בלעטער, וועלכע ברענען און וועלן, גלייב איך, נישט איבערברענען, ווייל אויף זיי האָט דער דיכטער פֿאַרקריצט אַזאַ שרפֿנדיקן ווייטיק, וואָס קען געלינדערט ווערן בלויז דורך ייִדישן בטחון. אַזוי פֿיל טיפֿע אַנטווישונג, וואָס קען מבטל ווערן בלויז דורך אויסגעלייטערטן ייִדישן גלויבן.

די מערהייט לידער פֿון אַט דער זאַמלונג זענען אויסגעווייטיקט געוואָרן אינעם לעצטן חושכדיקן פעריאָד פֿון גלות-פוילן: — "האַסט אויפֿגעהויבן דאָס פרוכת פֿון דער נאַכט", — ווענדעט זיך דער דיכטער צום אויף ס'ניי דערוואַכטן כאַם-און פּאַן-רוצח — "מיין גלויבן וואָס האָט דעם לעצטן פֿונק באַוואַכט, דערמאַרדעט ביי דעם טויער".

נישט גרינג איז געווען דעם דיכטער אין יענע טעג. דאָס האָט ער דאָך געשפּירט מיט אַלע און פֿאַר אַלע "די בייזע שנאה-בליקן פֿון פֿאַראַכטונג און פֿון חרם", וואָס "פּויון ווי די ווערעם און באַגלייטן פֿון די גאַסן אין די היימען"; דאָס איז ער דאָך דורכגעגאַנגען דעם דאַרנדיקן וועג איבער "געקריציקטע טעג און איבער נעכט, ווען פֿון וואַלקן קריכט אַרויס אַ פּאַסיקל לבנה ווי אַ מעסער, און פֿירט נאָך זיך אַ שטערנדל ווי אַ ציטערדיקע שאַף", דאָס איז ער דאָך פֿול-צער געזעסן ביים פּוסטן ברעג און אַ פֿאַר-ביטערטער געקלאַגט: "וועמען וועלן אלולדיקע ווינטן / אויסדערציילן איצט אויף מאַמע-לשון / דעם עלנט פֿון פֿאַרוואַרלאַזטע בית-עלמינס? / מיט

וועמען וועלן איצטער יידיש רעדן, / וועלדער פוילישע / און ליכטנדיקע
בלויע טייכן ווי לבנות? און פֿאַרלאַזנדיק ענדלעך פוילן צוזאַמען מיט
"מחנות יידן", "ווי צעפלאַשעטע געיאָגטע פֿייגל", נעמט דאָך דער דיכטער
מיט זיך און לאַזט דאָך דער דיכטער איבער נאָך זיך עפעס אַזוינס, וואָס איז
נישט פֿאַרגענגלעך ביז אין דער אייביקייט :

אַ, לאַנד פֿון מיין געבוירן,
מעגן דיניע האַרבסטן שיינע מער נישט העלן
אויף די אַבֿל-שוועלן
פֿון מיין איינגעוואַלגערט הויז —
סיי ווי איז שוין אַזוי באַשערט,
אַז אומגיין זאָל מיין שאַטן באַרוועס
אין די חורבֿות,
פֿון דיין הייליקער געשענדטער ערד
דורך יעדן דור און יעדער צייט,
ביז אין דער אייביקייט.

און אַט דורך דעם פֿישופֿדיקן דערנערקייזן — פֿון לית דין ולית דיין —
צו זיך, צום אייגענעם שורש, פֿון "טומלדיקער אַלגעמיינקייט" — קומט ער
פֿון תּוהו וּבִוּהוּ — צו בראשית, צו שטילער פֿאַרכטיקער ליבשאַפֿט-תּפֿילה
אונטער די "פֿאַרטאַגיק-שטוינענדיקע שטערן", ביז די לויכטנדיקע שטיינער
פֿון ירושלים :

עס טרעפֿט —
איך גיי אַרום פֿאַרשיפורט דאָ
מיט יאָרן טויזנטער באַהעפֿט
מיט דורות הונדערטער געאַרעמט.

יאָ, "פֿאַרליבטע זענען בלינד" — זאָגט דער דיכטער אין איינעם אַ
ליד, וואָס איז גרויס מיט חידושידיקער ליבשאַפֿט צו ישראל, און ער
פֿאַרענדיקט דאָס דאָזיקע ליד :

"... איך ווייס, אַז פֿאַרליבטע זענען בלינד —
אַז גאָט אַליין זאָל זיך אויף זיי דערבאַרעמען".

וועגן דער שוואַנען-ליד פֿון דוד ספֿאַרד, וועגן זיין לעצטן לעבנס-בוך

"שפאצירן אין דער נאכט", זענען שוין פאָרעפֿנטלעכט עטלעכע אינטע-
רעסאָנטע אָפּהאַנדלונגען און אונדזער ליטעראַטור-קריטיק וועט, קלער איך,
נישט איין מאָל נאָך זיך אומקערן צו אָט דעם מערקווירדיקן לידער-באַנד.
מיט וואָס טיילט זיך אויס דאָס דאָזיקע בוך? דאָס איז וואָלט איך
געזאָגט, די צענטראַלע בלוט-אַרטעריע מיט אַלע אירע אָפּצווייגונגען פֿון
דעם דיכטערס לאַנגיעריקער שעפֿערישקייט. דאָס איז די קאַנצענטראַציע
און פֿאַרטיפֿערונג פֿון זיין סטיליסטיק, פֿון זיין טעמאַטישן קרייז, פֿון זיינע
זשאַנער-מעגלעכקייטן.

צוויי גרונט-פֿאַקטאָרן האָבן באַשטימט דעם עיקר-כאַראַקטער פֿון אָט
דער לעצטער לידער-זאַמלונג: ערשטנס, זענען אַלע שאַפֿונגען — פֿון דער
ערשטער ביז דער לעצטער שורה — דורכגעטראַכט און אויסגעווייטיקט
געוואָרן שוין אין מדינת ישׂראל, אויף "אייגנערד", — ווי דוד ספֿאַרד רופֿט
אָן איינע פֿון זיינע לידער.

צווייטנס, איז לויט באַזונדערע סטראַפֿן און גאַנצע לידער נישט שווער
זיך אַנצושטויסן, אַז דער דיכטער האָט, מעגלעך, אונטערבאַוויסטזיניק, —
שוין געהאַט אַ פֿאַרגעפֿיל, אַז ער דיכטעט אויס דאָס לעצטע סך הכל-
ווערק זיינס...

דאָ, אויף אייגנערד, בעיקר — אין ירושלים, — קומט ערשט צום
בולטסטן אויסדרוק דעם דיכטערס נטיה צו עלעגישקייט, אָדער ווי די
היינטיקע רופֿן דאָס: "אינטעלעקטועלע דיכטונג". דאָס אייגנטימלעכע
פֿאַר זיין עלעגישקייט איז דאָ נישט קיין טרוקענער דיאָקטיזם, נאָר אַן
אַנגעגליטער טיף-לירישער מחשבה-שטראָם. ס'קען דוכטן — רויקע באַ-
דאַכטע "שפּאַצירן אין דער נאַכט", אין דער אמתן אָבער איז דאָס אַ
געשפּאַנטער אינערלעכער דיאַלאָג קודם מיט זיך אַליין, אויג-אויף-אויג
מיטן אייגענעם געוויסן, וואָס מאַנט ענטפֿער און דולדעט נישט קיין פֿאַר-
ענטפֿערונג...

אינעם ליד "קריג" זאָגט דער דיכטער: "אַ לעבן-לאַנג איך וויל בלויז
מאַכן שלום / מיט זיך אַליין", "און בלויז מיט זיך אַליין / איך פֿיר אַ קריג".
ס'איז אויך "אַ קריג", ריכטיקער געזאָגט, אַ פֿילאָסאָפֿישער ויכוח מיטן
עבֿר, וואָס איז דאָרטן אַפֿשר געווען אַ מאָל וואָר און אויך מיט דער
איצטיקייט דאָ, וווּ די נייע פֿלאַנצונגען און ביימער זענען "פונקט ווי מיר
שוין אויך דורות אַלט / און אין זייער נייעם גאַנג / דעם עבֿר מיטן עתיד
זיי באַהעפֿטן / מיט געזאַנג"...

פֿאַראַן אין די "שפּאַצירן" לידער, דורכגענומענע מיט בראשיתדיקן ציטער פֿון באַטרעטן "די אויסגעבענקטע ערד, וואָס האָט זיך אונדז געחלומט אין דער פֿרעמד", פֿון דער סודותדיקער שטילקייט, ווען מע קומט צו זיך, פֿאַרבלייבנדיק "מיט זיך" און ס'פּישוֹפֿן זיך אַרויס אַזעלכע קלאַסישע סטראָפֿן ווי: "פֿרעמדע ווינטן האָבן מיך פֿאַרשיפּורט, / האָב איך אויס- גערעדט שוין אַלע רייד. / איצט איז מיר פֿאַרבליבן בלויז דער עיקר — / שוויגנדיקע פֿרייד".

אַבער דער דיכטער דוד ספֿאַרד, איז, איצט אפֿשר מער ווי אַלע מאָל, זייער ווייט פֿון אידילישער שלוח — מיט פֿיבערדיקן אומרו זענען פֿאַרפֿולט זיינע "לעצטע שפּאַצירן אין דער נאַכט": סײַ אין די לידער פֿון ליבלעכער קרובֿהשאַפֿט מיט דער "הייליקער ערד, ווי ס'וויינען איצט וואַכיקע מענטשן", סײַ אין זיינע שואה-לידער, וווּ ס'הערט נישט אויף צו זידן דאָס בלוט פֿון די דערמאָרדעטע (אין אַזעלכע באַלאַדישע פּערל ווי, למשל, "א חלום" און "די טויטע פּלה"), און סײַ אין זײַן אויסטענהן זיך מיטן אייבערשטן און מיטן סדר העולם, טענות אויפֿן פֿאַלקסטימלעכן דרך פֿון "פֿרעגט די וועלט אַן אַלטע קשיא", אויף וועלכע ס'הילכט אַפּ דער האַרצרייסנדיקער שלוס- אַקאָרד:

אַלע שטאַרבן מיר ווי קינדער,
די אויגן פֿול מיט חידוש און מיט שרעק,
אַלע ווערן מיר געבוירן בלינדע
און בלינדע גייען מיר פֿון דער וועלט אַוועק.
(״ווי קינדער״)

פּילזיטיק איז געווען זײַן טאַלענטירטע שעפֿערישקייט — אַ פּאַעט, אַן עסייִסט, אַ דערציילער, אַ רעדאַקטאָר, לעקטאָר און קולטור-בויער... אַבער ער האָט זיך נאָך אויסגעצייכנט מיט גאָר אַ זעלטענעם טאַלאַנט — אַ מענטש איז ער געווען, אַ מענטש פֿון גאַטס גענאָד. ער האָט פֿאַרמאָגט אין זיך אַ ים מיט מענטשלעכקייט און גוטער פֿאַרשטענדעניש פֿאַר די אַרומיקע, פֿאַר פֿריינד און קאַלעגן, — נאָענטע און אַפּילו ווייטע...

מיט באַזונדער ליבשאַפֿט דערמאָנען מיר, די ייִדישע שרייבער, געקו- מענע פֿון רוסלאַנד, דעם נאָמען דוד ספֿאַרד ז"ל: ווען מיר האָבן זיך אומגעקערט איינגעבראַכענע און פֿאַרביטערטע פֿון סטאַלינס מאָרד-און שקלאַפֿן-לאַגערן, איז מיט פֿון די פֿופֿציקער יאָרן — האָט ער פֿון דעמלטיקן

פוילן, דער ערשטער אויסגעשטרעקט צו אונדז זיין ברידערלעכן אַרעם, דערמוטיקט אונדזער ווייטערדיקע שעפֿערישקייט, ברייטהאַרציק געדרוקט אונדזער ווערק אין די "ידישע שריפֿטן", וועלכע ער האָט דאָן רעדאַגירט. מיר האָבן פֿאַרגעזעצט אונדזער אַקטיוון שעפֿערישן קאַנטאַקט אויך נאָך דעם, ווי ס'איז אויפֿגעקומען "סאָוועטיש היימלאַנד", ווייל נאָר דאָרט, אין די "ידישע שריפֿטן", האָט מען אונדז געגעבן אַ פֿיל פֿרייערע מעגלעכקייט אַרויסצוקומען מיט אונדזער ייִדישן וואָרט. ס'האָבן אונדז נישט איבער-געשראַקן און אויך ספֿאַרד האָט איגנאַרירט די געמיינע פֿראַטעסטן און מסירות פֿון די סאָוועטיש-ייִדישע יודענראַטלער ... גייט אַוועק אַ מענטש — גייט אונטער אַ וועלט.

אַוועק איז דוד ספֿאַרד און פֿאַר אונדז איז אונטערגעגאַנגען אַ גרויסע, אַן איין-און-איינציקע וועלט, וואָס וועט אונדז ווייטיקלעך אויספֿעלן סיני אין די שווערסטע מינוטן פֿון פֿיין, סיני אין די געציילטע רגעס פֿון פֿרייד. און מירן געדענקען ביזן סוף פֿון די אייגענע טעג אַז ער פֿעלט אונדז אויס ווי לופֿט און ווי ברויט און ווי דאָס ריינע געוויסן פֿון אונדזער פֿילגעליטענער ייִדישער ליטעראַטור.

זיינע מילדע געבענטשטע הענט פֿון אַ רעדאַקטאָר און ליטעראַטור-קריטיקער וועלן זיך שוין קיין מאָל נישט צורירן צו אונדזער סטראַפֿע און צו אונדזער שורה, נישט בלעטערן אונדזערע ביכער ... אונדז וועט אויספֿעלן זיין גרויסע פֿריינדשאַפֿט, זיין באַהאַרצטער טרויעריקער שמייכל, זיין טריי און קלוג וואָרט, זיין אויסגעפֿיניקטער פֿערז ...

ירושלים 1982

אין דער וועלט פֿון גיטל מייזל

פֿון די צוואַנציקער יאָרן ביז הייַנט, אין צענדליקער צייַטשריַפטן פֿון אונדזער "אימפעריע ייִדיש", זענען צעשפּרייט און צעוואַרפֿן גיטל מיי-זילס שאַפֿונגען — ליטעראַטור-קריטיק, עסייען, זכרונות וועגן שרייַבער, קינסטלער און איבערזעצונגען פֿון דער קלאַסישער און הייַנטצייַטיקער וועלט-ליטעראַטור, אויך אַפֿילו אַ בינטל לידער אין ע. קאַרמאַנס אַנטאַלאָגיע "ייִדישע דיכטערינס". פֿון דעסטוועגן קען מען נישט פֿאַרעכענען גיטל מייזל צו די זייער שטאַרק פּראָדוקטיווע מחברים. איר וואָרט לאַזט זיך הערן נישט אַפֿט, דערפֿאַר אָבער לאַזט זיך עס נישט פֿאַרגעסן. איר קול קלינגט זעלטן, דערפֿאַר אָבער — דייַטלעך, איבערצייַגעוודיק און אויס-נעמלעך-פֿריש.

אַט די ביז גאָר סימפּאַטישע אייַגנשאַפֿטן פֿון אַ ליטעראַטאָר-עסייאַסט טיילן זיך אויס נאָך בולטער און זעען אויס נאָך ווערטפֿולער ביז הייַנטיקן טאָג, ווען אויף אונדזער "אַלימפּוס" הערשט, לייַדער צו אַפֿט, דילעטאַנטישע אומפֿאַראַנטוואָרטלעכקייט און "פּראָפֿעסיאָנעלע" וואָרט-דעוואַלאַנציע. אַ ביסל צו פֿיל, זאָלן זיי מיר מוחל זיין, פּרימיטיווע איבערדערציילער, אַ מאָל אויך אַרײַנזאָגער, אַדער גאָר — גאַנץ-ראַפֿינירטע גאַרנישט-זאָגער ... "ווען מע גיט אַרויס אַ בוך עסייען איין מאָל אין 70 יאָר, דערצו נאָך אין ייִדיש זענען די אַביעקטיווע שוועריקייטן און סוביעקטיווע באַוואַרע-נישן — אין לשער".

אַזוי הייבט זיך אַן דאָס בוך "עסייען" פֿון גיטל מייזל (פּרץ-פֿאַרלאַג, תל-אביב, 1974). סאַראַ גלענצנדיקער זאָג, וואָס כאַראַקטעריזירט, נישט ווילנדיק די פּערזענלעכקייט פֿון עסייאַסט גופּא! נישט דאָס קימערט אונדזער מחברין, וואָס דאָס בוך "עסייען" איז ערשט איר ערשטלינג, נישט דאָס אַפֿילו, וואָס איר אַליין איז שוין, ביז הונדערט און צוואַנציק, זיבעציק! נאָר גאָר אַן אַנדער זאָך פּיניקט זי: "וויפֿל און ווי אַזוי איך האָב נישט געקליבן, אַפּגעקליבן, אויסגעקליבן און איבערגעקליבן — בין איך געבליבן הינטערשטעליק און שולדיק, אַרום און אַרום, קעגן אַ סך און אַ סך מחברים,

קעגן לייגענערס... קעגן מיין אייגענעם, פערזענלעכן און שרייבערישן געוויסן. און דער עיקר: שולדיק קעגן תקופות און סביבות, וואס איך האב געהאט דעם גרויסן זכות צו לעבן אין זיי און מיט זיי.

אן אנדער מאָל, שוין צום סאַמע סוף פֿון בוך, שילדערט גיטל מייזל, פֿאַרבייגייענדיק, איר שעפֿערישן געמיט-צושטאַנד:

"עס האָט זיך סײַ-ווי געדאַכט, אַז די נײַ-אַנגעשריבענע שורות שאַקלען, יעדעס מאָל מיטן קאַפּ אויף "ניין"! עס איז נישט דאָס..."

ס'איז גאַר נישט פֿאַראַדאַקסאַל קלערן מיר, וואָס דווקא די גוואַלדיקע ציטערדיקע אַהריות פֿאַרן אַרויסגעזאַגטן וואָרט, דווקא די פֿיין פֿון קלייבן און איבערקלייבן, פֿאַרוואַנדלען זיך אין אַן אמתער ברכה סײַ פֿאַר אונדזער ליטעראַטור און סײַ פֿאַר די לייגענער פֿון איר בוך, מיט וועמען גיטל מייזל פֿירט בעתן שרייבן "אַ פֿאַרבאַרגענעם און אויך אַן אָפֿענעם געשפּרעך". אַט דאָס געשפּרעך פֿירט זי פֿרײַ, היימיש, צן מאָל אַפֿילו אינטים און צו מאָל אין אַן אויפֿגערעגטן געמיט — ס'איז פֿאַראַן ב"ה פֿון וואָס זיך צו רעגן אין אונדזער צייטלעך, בפרט ווען סע גייט אַ רייד וועגן ליטעראַטור, ייִדישער ליטעראַטור, וועגן "תקופות און סביבות"...

יעדע שעפֿערישע פערזענלעכקייט פֿאַרמאַגט זינע בלוטיק-אייגענע טעמאַטישע גרונטמאַטיוון; אַט די מאַטיוון קלינגען שטענדיק — אַ מאָל שטאַרקער און דײַטלעכער, אַ מאָל — עטוואָס צוגעלאָשן, ווי שטילע מוזיק-טענער, וועלכע באַגלייטן דעם קינסטלער און זײַן שאַפֿונגס-פּראָצעס, אין זײַן לעבנס-וועג בכלל.

גיטל מייזל, וועגן וואָס און וועגן וועמען זי זאָל נישט פֿירן איר געשפּרעך, געפֿינט זי און טיילט שטענדיק אויס אַזעלכע עיקרדיקע באַ-גלייטונגס-טענער ביים באַהאַנדלטן קינסטלער און זינע קונסט-ווערק. און דאָס איז דערפֿאַר, ווייל גיטל מייזל אַליין, פֿאַרמאַגט זיך אַוודאי אירע נאַטירלעך-אייגענע ברײַענדיקע טעמאַטישע גרונט-מאַטיוון, וואָס פֿילן אַן מיט זין און ליבשאַפֿט איר יעדן עסיי.

און אַט אַזוי טאַקע איז געבויט איר עסייען-ווערק — לויט די עיקר-דיקע ליניעס פֿון איר שעפֿערישן פֿאַרויסגאַנג. דאָס בוך "עסייען" באַשטייט פֿון דריי טיילן:

א, ב' און ג'. און פונקט אַזוי ווי ס'איז פֿאַרשטענדלעך, וואָס די ערשטע טייל הייבט זיך אַן מיט אַלף, פונקט אַזוי נאַטירלעך איז פֿאַר גיטלען דאָס אַרײַנשליסן אין אַט דעם אות, פֿרײַער פֿון אַלף, די ראַשונים פֿון דער

יידישער קולטור אין סאָוועטן-פֿאַרבאַנד, וועלכע זענען אויף אַזאַ מערדע-
רישן אופֿן דאָרט אומגעבראַכט געוואָרן. ס'איז דאָך אירע אַ טיף-בלוטנדיקע
פערזענלעכע טעמע. ווייסן מיר דאָך, אַז גיטל מייזילס פֿרײַע יוגנט וואָרצלט
אין דער תקופֿה און אין דער סבֿיבֿה פֿון באַרימטן "קײַזער פֿעריאָד",
אינעם נאָכרעוואָלוציאָנערן פֿעריאָד פֿון שטורמישן אויפֿבלי אין דער
יידישער ליטעראַטור פֿון רוסלאַנד, אין פֿעריאָד פֿון גרעסטער האַפֿענונג
און פֿינלעכסטער שרעק.

דוד בערגעלסאָן, דער נסתר, לײַב קוויטקאָ, פּרײַץ מאַרקיש — מיט יעדן
פֿון אַט די גרויסע קינסטלער, האָט די מחברין געהאַט דאָס גליק אויך
שפּעטער, נאָכן קײַזער "שטורם-און-דראַנג-פֿעריאָד", זיך באַגעגענען
אַדער אין וואַרשע, אַדער אין בערלין... זי שילדערט זייערע פֿאַרטערען
מיט אינטימער האַרציקייט. מילד, ווי מיט אַקוואַרעל געמאַלט, מיט אומרוי
און צער, ממש ווי וועגן אַן אייגענער פֿאַרשניטענער און פֿאַרשוועכטער
יוגנט.

אַבער דער עיקר — אונטערשטרייכנדיק די אייגנטומלעכע ספּעציפֿיש-
קייט פֿון יעדן צווישן די שרייַבער-קדושים — הייבט גיטל מייזיל אַרויס
דאָס אַלגעמיינע בני זיי — דעם יידיש-נאַציאָנאַלן תּוֹר, וואָס ברעכט נישט
זעלטן די צוימען פֿון טיפֿסטער פֿאַרבאַרגנקייט, די פענטעס פֿון פֿאַר-
בלענדעניש און פּחד.

אין דעם ערשטן אַפֿטייל קומט אויך אַריין די גלענצנדע אַנאַליטישע
אַרבעט "שלמה מיכאַעלס און מאַקס ריינהאַרד", אין וועלכער די עסייאַיסטין
טיילט זיך מיט אירע מחשבות וועגן די צוויי גרויסע טעאַטער-פערזענלעכ-
קייטן, וועגן זייערע אַזוי פֿאַרשידענע סצענישע וועגן, וואָס האָבן זיך נישט
איינ מאָל געקרייצט, וועגן דער ענלעכקייט פֿון דעם אַזוי פֿאַרשידענעם
טראַגישן סוף פֿון די צוויי... און דאָך און מער פֿון אַלץ — וועגן זייער
פֿאַראַלעלן גאַנג אין דער טעאַטער-קונסט וואָס קען זיך קיין מאָל אין
ערגעץ נישט איבערקרייצן — דער גאַנג פֿון טיף-יידישן קינסטלער שלמה
מיכאַעלס, וואָס וועט נאָך לאַנג אָפּהילכן אין אונדזער פֿאַלקס-זכרון און
דער כּמעט שפּוילאַזער גאַנג פֿון דעם "יידיש-אַפּשטאַמיקן" מאַקס ריינ-
האַרד אין דער דײַטשער קונסט.

פערזענלעכע זכרונות, געפֿאַרשטע ביאָגראַפֿישע מאַטעריאַלן און דער-
וויזלעכער אַנאַליז — אַט די דריי עלעמענטן קומען נישט באַזונדער, אַדער
קינסטלעך-צוזאַמענגעקלעפט אין די עסייען פֿון גיטל מייזיל, נײַערט זיי

שאָפֿן איין ווּנדערלעך געשמעלץ, איין איינהייטלעכן דערציילערישן שטאַף, פֿון וועלכן זי פֿורעמט אירע ליטעראַרישע פֿאַרטערטן.

באַזונדערס בולט איז אָט די שרײַבערישע מאַניר אין די לירישע עסייען וועגן צוויי גרויסע ליריקער אין אונדזער קולטור — דעם אומגעבראַכטן קאַנגעניאַלן בינע-פֿאַרטנער מיט מיכאַעלסן — בנימין זוסקין — דעם ״וואָס האָט פֿאַרשפּרייט סײַ אויף דער בינע, סײַ צווישן פּובליקום אַ חיותדיקן, טאַנצנדיקן און זינגענדיקן אָפּטימיזם״ און וועגן דעם פּראָזע-מייסטער איציק קיפּניסן. דעם לירישן דערציילער וואָס האָט זײַן גאַנץ לעבן געשפּרייט אַרום זיך, צעשמייכלטע גוטסקייט און דורשט צו גערעכטיקייט אין אַן עפֿאַכע פֿון דורכאויסקע אומרעכט און אַכזריות.

מיט גרויס בקיאות אין דער פּראָבלעמאַטיק פֿון דער נייער רוסישער ליטעראַטור, וועלכע האָט דורכגעבראַכן די קאַזיאַנע קראַטן פֿון ״סאַצערע-א-ליזם״, רעדט גיטל מייזיל אין איר אַרבעט ״צוויי ביכער אין איין אָטעם״ (וועגן נאַדיעזשאַ מאַנדעלשטאַם און וואַסילי גראַסמאַן) כאַטש זאָגן דאַרף מען, אַז ס׳איז שוין אַ ביסל צו פֿיל פֿאַר ״איין אָטעם״, — נישט אַזוי וועגן די קאַנקרעטע צוויי באַהאַנדלטע ווערק ווי וועגן אַרום אָט די ווערק.

ס׳איז גאַנץ נאַטירלעך, וואָס דווקא אין אָפּטייל א׳ קומען אויך אַריין די צוויי עסייען וועגן יוסף פּאַפּיערניקאָו (40 יאָר אַרץ-ישראלדיקייט) — עסייען וועלכע לויכטן זיך ממש מיט גוטהאַרציקן הומאַר, מיט ליבשאַפֿט צום דיכטער און זײַן ליד; נישט קיין ווּנדער וואָס דווקא דאָ איז אויך אַריין-געפֿאַסט דער זייער אינטערעסאַנטער פֿאַרטערט פֿון יעקב פֿרידמאַן ז״ל.

קענטיק, אַז אָט די צוויי וויכטיקע ישראל-דיכטער זענען פּונקט אַזוי איינגעבאַקן געוואָרן אין האַרצן, פּונקט אַזוי בלוטיק-אייגן געוואָרן ווי די ווידערגעפֿונענע יוגנט, דאָ אין ישראל און אַפֿשר איז דאָס אַ גאַלדן בריקל נישט צום צווייטן * נאָר צום דריטן אָפּטייל ג' — דאָרט וווּ ס׳ווערט באַ-

* אין אָפּטייל ב' קומען עסייען וועגן פֿרויען-שאַפֿונג (מרים אולינאָווער, רייזל זשיכלינסקי, רחל ינאית-בן-צבי, יוכבד בת-מרים, הרה רובין), געבנדיק טרעפֿלעכע ליטעראַרישע פֿאַרטערטן. רעדנדיק וועגן דער איינמאַליקער שעפֿערישער באַזונדערקייט פֿון יעדער באַליבטער דיכטעריין, דערווייזט גיטל מייזיל קרעפֿטיק און איבערצייגעוודיק די ספּע-ציפֿישקייט פֿון פֿרויען-פּאַעזיע בכלל, בײַ דער גלייכבאַרעכטיקער פֿולווערטיקייט פֿון אָט דער שאַפֿונג. ליידער קאַנען מיר זיך איצט נישט אָפּשטעלן גענויער אויף אָט די אינטערעסאַנטע אַרבעטן. ס׳וויילט זיך אויך אָפּמערקן דעם טיף-אַנאַליטישן, אַוניווערסאַלן עסיי ״ווירדזשיניאַ ווּלף און אירע מיטצײַטלעך״, וואָס פֿאַרדינט, גלייב איך, אַ באַזונדער אָפּהאַנדלונג.

האַנדלט ישראל-ליטעראַטור, ישראל-ווירקלעכקייט און ישראל-פּראָבלע-
מאַטיק ?

דער עפיגראַף צום אָפטייל ג' — "עס איז געווען בשעת דער צווייטער
וועלט-מלחמה — ווען מאַיאַ, דעמאָלט פֿינף יאָר אַלט, האָט מיך פֿלוצים
געפֿרעגט : — מאַמע, אַ מלחמה ענדיקט זיך אַ מאָל ?!" ...

די דאָזיקע האַרבע קשיא קאָן — ביז היינט — מיט רעכט פֿרעגן יעדעס
ישראל-קינד, וויל מיר לעבן און אַטעמען, באַארבעטן און פֿלאַנצן באַדן,
בויען שטעט און שאַפֿן ווערק, כאַווען קינדער — אין אַ מצבֿ פֿון פּערמאַ-
נענטער מלחמה מיט אונדזערע פֿילצאָליקע פֿיינט, וואָס ווילן בשום-אופֿן
נישט משלים זיין מיט אונדזער עצם-עקזיסטענץ.

אודאי ווערן אויך אין אָפטייל ג' באַהאַנדלט ווערק — ביכער פֿון
העברעישע מחברים און בעיקר — דאָקומענטאַרע און האַלב-דאָקומענטאַרע
שאַפֿונגען, ווערק, וואָס זענען שוין באַרימט, באַליבט און לייענען זיך מיטן
גרעסטן אינטערעס אויך ווייט אויסער די גרענעצן פֿון אונדזער מדינה :
"ימי צקלג" פֿון ס. יזהר, אַ בוך וואָס שילדערט איינעם פֿון די טראַגיש-
דערהויבנסטע קריגס-עפיזאָדן, בעת דער באַפֿריונגס-מלחמה פֿון 1948.
"ירושלים לנצח" — אַ בוך "וועגן דער איבערמענטשלעכער גבֿורה פֿון די
ישראל-פֿאַראַשוטיסטן אין קאַמף פֿאַר דער עיר העתיקה", דאָס טאַגבוך
פֿון אַ זעלנער " (יומנו של הייל)" פֿון יהושע בר דיון, דער ווונדערלעך-
איינציקאַרטיקער קאַלעקטיווער ספֿר "קעמפֿער דערצייילן" ("שיח לוחמים"),
וועלכן מיר פֿאַרמאַגן שוין אין אַ פֿינער ייִדיש-איבערזעצונג (פרץ-
פֿאַרלאַג, 1969), וועגן נאָך און נאָך פֿון אַט דעם אַלץ וואַקסנדיקן ביכער-
טורעם, ווי גיטל מייזל באַצייכנט. דער ייִדיש-לייענער וועט, גלייב איך,
מיט גרעסטן אינטערעס איינהערן זיך אין דעם איינגעהאַלטענעם געשפּרעך
וועגן וואָס עס גייט אַ רייד אין אַט די ביכער און וואָס עס האָט צו זאָגן, זי
אַליין, די מחברין פֿון "עסייען", וועגן און אַרום אַט די ביכער ...

און ווער ווייס, אפֿשר גראַד אַ דאַנק די קאַרגע, פשוטע רייד פֿון גיטל
מייזל, וועט דער ייִדיש-לייענער פֿון גאָר דער וועלט זיך פֿאַרטיפֿן און נאָך
מער דערנענטערן זיך צו דער "עמאַציאַנעלער מאַפע פֿון ישראל", צו דער
אויבנאויפֿיק- "שטעטיקער", "אפּגעפֿרעמדטער" און דאָך טיף-ייִדישער פּסי-
כאָלאָגיע פֿון אונדזער העלדישער און צערטלעכער סאַברע-יונגנט, צו
אונדזערע ייִדישע מאַמעס פֿון ישראל און צו אונדזערע קינדער, וואָס
חלומען טראַץ דער האַרבסטער וואָר : "דער שלום איז אַזוי ליב, אַזוי שטיל

און ווויל... " און נאך: "נצחון בידינו אך עצב בליבנו" — "דער זיג איז
אין אונדזערע הענט, אָבער טרויער אין אונדזער האַרצן". אפֿשר וועט דער
ייִדיש-לייענער זיך מער דערנענטערן צום גרויסן סוד אונדזערן, צום נס
פֿון נצח ישראל...

גיטל מייזל, ווי געזאָגט, פֿירט אַן איינגעהאַלטענעם, אַ טיף עמאָ-
ציאָנעלן געשפרעך און ס'מערקט זיך אין לעצטן אָפטייל פֿון אירע עסייען
אויך אַ נײַער שטראָם וואָס אין די פֿריערדיקע אָפטיילן האָט ער קוים
געריזלט — ס'גייט אַ רײד וועגן דעם פּובליציסטישן שטראָם.

יא, פּובליציסטיק, אָבער וואָס פֿאַר אַ פּובליציסטיק! דאָס רעדט און
דערציילט, דאָס גיסט אויס איר פיינלעכן צער-און-צאָרן, דאָס שטייט אַ
טיף דערשיטערטע פֿון גרויס חידוש און באַוונדערונג איבער דעם נס-
ישראל, אַ שרײַבער פֿון 50 יאָר ארץ-ישראלדיקייט!

דאָס רעדט אַ מאַמע און אַ באַבע פֿון סאַברעס, געזונט זאָלן זײ זײַן
צוזאַמען מיט די קינדער און אייניקלעך אונדזערע!

אין געציילטע ווערטער

לכבוד דב סדן

(צו זיין 80טן געבורטס-טאג)

אזעקשטעלן זיך רעדן וועגן אַ וואָרט-שעפּער און תלמיד-חכם פֿון אַזאַ קאַליבער ווי אונדזער ר' דבֿ סדן איז טאַקע פֿאַר מיר אַ גרויסער זכות, אָבער אויב זיך גוט אַרײַנטראַכטן איז דאָס נאָך אַ גרעסערע חוצפה פֿון מיין זײַט... און באמת, וואָס קען איך, משטיינס געזאַגט שוין זאָגן, איך, וואָס האָב אַפֿילו קיין פֿערטל פֿון אַלע זײַנע כתבֿים נישט אײַנגעקנעלט. אמת, דאָס ביסל וואָס כ'האָב יאָ באַוווּזן אַרײַנצונאַשן סײַ פֿון סדנס ספֿרים סײַ פֿון סדנס תורה שבעל פה האָט גוואַלדיק באַרײַכערט מיין אינערלעכע וועלט און דערפֿרישנדיק איבערפֿולט די נשמה מיט ליבשאַפֿט און צוגע-בונדקייט צו אונדזער מים חיים, צו אונדזערע דורותדיקע פֿאַלקס-קוואַלן פֿון שעפֿערישקייט. דאָס און נאָך עפעס :

ווען מען דערמאָנט בײַ אונדז אין שטוב דעם נאָמען דבֿ סדן ווערן מיר דורכגענומען נישט נאָר מיט גרויס יראת הכבוד צו אים, צו זײַן גוטתאָרציקער גוטטע, צו זײַן שײַנער משפּחה, נישט נאָר מיט פֿאַרכטיקער באַוווּנדערונג פֿאַר זײַן אויסנאַמלעכער שעפֿערישער גבורה, מיר ווערן דורכגענומען מיט עפעס אַ מין באַזונדערער אינטימער קרובֿהשאַפֿט און מיר גרויסן זיך מיט אים עלעהיי ער וואַלט עס טאַקע זײַן נישט אַנדערש ווי דער שפיגל פֿון אונדזער אײַגענער משפּחה.

און איז דער שײַן, איז שײַן פֿון האַרציקער קרובֿהשאַפֿט, איז שוין דאַכט זיך נישט אַזאַ חוצפה מיין אַרויסטרעטן עפֿנטלעך מיט אַ וואָרט וועגן דבֿ סדן.

שלמה מיכאָעלס ז"ל — מיין ערשטער מורה דרך, דער וואָס האָט אײַנגטלעך פֿאַרמירט און געשטאַרקט אין מיר כאַראַקטער, געוויסן און זכרון — שלמה מיכאָעלס האָט אַ מאָל באַמערקט וועגן אײַניקע אַקטיאָרן : זײַ קענען באַהערשן די סאַמע פֿערפֿעקטע בינע-קונסט, זײַ מעגן אַפֿילו זײַן די גרעסטע מײַסטערס פֿון איבערגעשטאַלטיקונג, צוויי זאַכן אָבער זענען

זיי נישט בפוח אויסצובאָהאַלטן: אייגענע טפשות, אָדער אייגענע רשעות, ווי אַן אַל פֿון זאַק קריכט אַרויס פֿון זייער גאַנצער קונסט — ביי איינעם — זיין שלעכטס, ביים צווייטן — זיין נאַרישקייט. אָבער דאָס איז דער להבדיל...

ביי אונדזער בעל יובל — פֿון אַלץ וואָס ער טוט, פֿון אַלץ וואָס ער זאָגט און פֿון אַלץ וואָס ער שרייבט — שטראַלט אַרויס דער צעשמייכלטער חן פֿון חכמה און גוטסקייט, ייִדישע חכמה און גוטסקייט, פּערזענלעך-סדנישע חכמה און גוטסקייט...

וועגן איינעם אַ וויבּל פֿלעגט מען ביי אונדז זאָגן, אַז זי איז אַ שוואַרצ-חנעוודיקע, נאָר וואָדען? זי איז מער שוואַרץ ווי חנעוודיק...

די שעפּערישע וועלט פֿון אונדזער דבֿ סדן איז אַ וועלט פֿון פּולו חן אַרום יעדער פּיצל שוואַרצטראַפּן, אַרום יעדער פּינטעלע, גריבעלע, אַרום יעדער ראָזשינקע, אַרום יעדער גלייכווערטל און רעדנסאַרט פֿון חכמת ייִדיש. מענטשן וואָס ווייסן, זאָגן אַז דאָס זעלבע, ניט געמינערט — אין זיינע עבֿרית-פֿאַרשונגען. ער שאַפֿט געשמאַק און גרינטלעך ניט נאָר די ביאָגראַפֿיע פֿון וואָרט, נאָר אויך די עטנאָגראַפֿיע, די פֿילאָזאָפֿיע און אַרכעאָלאָגיע פֿון וואָרט.

יעדער מענטש, זאָגט מען, איז אַ וועלט פֿאַר זיך, אַ באַזונדער-געשלאַסענע אייגנאַרטיקע וועלט.

דבֿ סדן איז אַ גרויסע וועלט מיט אַן אַ שיעור וועלטלעך.

ס'טרעפֿט, ווען מיר פֿאַרטיפֿן זיך אין זיינעם אַ מאַמר, פֿאַרזען מיר אַפֿט, אַז דער מחבר לאַזט זיך גאָר אַוועק אויף זייטיקע שטעגלעך פֿון דער עיקר המעשָה. די שטעגלעך, אַזוי קען זיך דאַכטן, האָבן אַ קנאַפּן שייכות צו דער הויפּט-מאַגיסטראַל... און דאָך ווערן מיר מיטגעריסן און לאַזן זיך אויך אַוועק נאָך סדנען מיט אַט די זייטיקע אומוועגן, וואָס פֿאַר-ברייטערן זיך אַלץ מער און מער, באַרייכערט מיט גאָר אינטערעסאַנטע פרטים, אַסאָציאַציעס, מיט היסטאָרישע, פֿילאָזאָפֿישע, שפּראַכלעכע און פֿאַלקלאָריסטישע "חידושים", ווי סדן באַצייכנט דאָס...

און אַט, ווען מיר געדענקען שוין קוים צוליב וואָס אייגנטלעך מיר זענען אַהער געקומען און מיר ווערן שוין באַלד ווי זיכער, אַז טאַקע דאָ איז די סאַמע "סמעטענע", דאָס "אויבערשטע פֿונעם שטייטל", דאָס ווערט-פֿולטע וואָס דער מחבר האָט צו זאָגן, דערזען מיר זיך פּלוצים אויפֿן פֿעסטן גרונט פֿון דעם צענטראַלן טראַקט...

און אז אלע וועגן און אומוועגן האָבן נאַטירלעך געפֿירט אַהער און בלויז אַהער — צו דער עיקר המעשה. נישט מער — ס'באַגלייט אונדז דער גוטמוטיקער שמייכל פֿון ר' דבֿ, זאָל לעבן, גלייך ער וואָלט אונדז זאָגן דערביי :

”דאָס זענען, רבותי, בלויז אייניקע דוגמאות, וואָס יעדער פֿון זיי איז אַפֿשר ווערט אַ באַזונדערע אָפּהאַנדלונג און אז דער וואָס לעבט אייביק וועט געבן פּוּחות, וועל איך דאָס, מירטשעם אַליין טאָן און ביז וואָס און ביז ווען, מעגן זיך אַנדערע, די ייִנגערע אויך אַ ביסל אונטערגאַרטלען...” אָבער פֿל הפֿבֿוד, אונדזער דבֿ סדן, איז ברוך השם שטענדיק מער פּראָוואַרנע פֿון די סאַמע ייִנגסטע צווישן אונדז ...

ס'איז, דאָכט זיך ”אַ סוד פֿאַר גאַנץ בראַד”, אז דבֿ סדן איז אַ גאַליציאַנער, האָ יאָ? פֿאַר די בראַדער איז דאָס טאַקע אַפֿשר ניט קיין סוד, אָבער אלע איבעריקע, ביי יעדן איינעם פֿון אונדז? כ'בין זיכער אז טיף אין האַרצן, איז קיינער פֿון אונדז נישט אין גאַנצן מספּים מיט אַט דער בראַדער קאַנצעפּציע. ווי, למשל, קלער איך מיר, קען דאָס געמאַלט זיין אז בערל שטאַק זאָל גאָר אַרויסקומען ניט פֿון פּאַדאָליע? ס'איז דאָך אַזאַ היימישער הייסינער נאַמען — בערל שטאַק! און אויסגעקאַכט איז ער דאָך אין אַלץ וואָס איז מיינע מקומות איז פֿאַרגעקומען מיט און אַרום ייִדן במשך בלוטיקע יאַרהונדערטער און דאָס מיט אלע פּישטשעווקעס, מיט יעדער קנייטש און מיט יעדער חן-גריבעלע! אַזוי קלערט, מייז איך, יעדערער אויף זיין שטייגער וועגן זיין לייבלעך אייגענעם בן עיר דבֿ סדן: אַזוי קלערט דער טיף-פוילישער, דער וואָלינער, דער פּאַלעסיער, דער בוקאַווינער, דער באַסאַראַבער און צווישן אונדז זאָל דאָס בלייבן: אַפֿילו דער ליטוואַק. איז אַט האָב איך אַפֿילו אַ שטיקל חשד אז נאָר בכדי סע זאָלן, חלילה, נישט אַרויסקומען קיין מחלוקתן צווישן ייִדן ווי להבֿדיל אַ מאָל ביי די יוונים, אז די ליטוואַקעס זאָלן שונאי ציון, זיך נישט דאַרפֿן רייסן ביי די בערד מיט די גאַליציאַנער, האָט אונדזער בעל יוֹבֿל אַפּגעטאַן אויף טערקיש אלע יוונים: נאָך מיט יאָרן צוריק איז בערל שטאַק דער בראַדער מגולגל געוואָרן אין דבֿ סדן דער ירושלימער און פּטור אַן עסק און אין דער פּראַגע לכל הפּחות — זענען מיר שוין באַוואַרנט געוואָרן מיט שלום און אחדות ...

דבֿ סדן איז געוואָרן דער פֿבֿוד און דער שפּיגל פֿון כל ישראל, פֿון אונדזער דורותדיקער קולטור.

און מיר דאָ אין ירושלים מעגן זיך דאָך אַוודאי איבערנעמען מיט דער
הײַנטיקער שׂמחה און ווינטשן ווינטשן מיר זיך נאָך לאַנגע, לאַנגע יאָרן זאָלן
מיר מיט שטאַלץ זיך שפּיגלען אין אונדזער ליבן, לעבעדיק-שעפּערישן
מורינן ורבינו דבֿ סדן. אמן!

1982

א וואָרט וועגן יוסף פּאַפּיערניקאָוו

בעת מיר שרײַבן אָדער רײדן וועגן דיכטער גיט זיך נישט שטענדיק איין אויסצומײדן די סטאַנדאַרטע שטאַמפּירטע "מאָס-און-וואָג"-דעפּיני-ציעס, ווי למשל "גרויסער דיכטער", "וואָגיקער", "באַדייטנדיקער", "וויג-דערלעכער" אד"ג.

דער אמת איז, אַז צווישן די וואָס שרײַבן די אַזוי גערופּענע "קורצע שורהלעך" — געגראַמטע, צי נישט געגראַמטע, אַרטאָדאָקסיש צי מאַדער-ניסטיש, די אַלע לידער-שעפּער טיילן זיך נישט מער ווי אויף צוויי קאָ-טעגאָריעס: אויף פּאָעטן און אויף נישט קיין פּאָעטן.

פּאַרשטייט זיך, אַז יעדער פּאָעט האָט זיך זײַן מזל. נישט יעדערער ווערט צו דער צײַט אַנערקענט און באַווסט, אָבער זיכער בין איך, אַז קיין איין אמתע פּאָעטישע פּערזענלעכקייט וועט נישט פּאַרלוירן גיין און דער קולטור-געשיכטע פֿון זײַן פּאָלק.

מיט איין וואָרט — גענוג צו זאָגן: "ער איז אַ דיכטער" און מיר נעמען שוין במילא אַרײַן אין דעם באַגריף גרויס, וואָגיק, ווונדערלעך און, פּאָר-שטייט זיך, פּרײַער פֿון אַלץ — אויסנאַמלעכע אייגנאַרטיקייט פֿון זײַן פּאָעטישן נוסח און מהות.

דיכטונג, באַזונדערס לירישע, איז נישט נאָר קיין באַדאַכטער פּאָעטישער שמועס מיט זיך אַליין נאָר אויך אַ דיאַלאָג פֿון דיכטער מיט זײַן אינטימסטן פּרײַנד — מיט זײַן און נאָר מיט זײַן לייענער, אויך יעדער לידער-לייענער טיילט די פּאָעטן אויף זײַנע און נישט זײַנע (מעגן זיי זײַן אַפּילו גאָר גוטע פּאָר אַנדערע).

הײַנט ווילט זיך מיר רעדן וועגן מיין פּאָעט — דעם ייִדישן דיכטער, דעם ייִדישן ישׂראל-דיכטער יוסף פּאַפּיערניקאָוו, זאָל לעבן.

העכער צוואַנציק לידער-זאַמלונגען האָט פּאַרעפּנטלעכט יוסף פּאַפּיערניקאָוו און דעם ערשטן אויספֿיר וואָס איך מאַך, אַרײַנטיפּנדיק זיך יעדעס מאָל אין זײַנעם אַ נײַעם לידער-בוך איז, אַז דאָס איז טאַקע אַ זאַמלונג פֿון געקליבענע לידער. דעריבער נײַטיקט זיך נישט דער דיכטער

איז קיין בכלל געקליבענע ווערק. אַבֿל מה — ווי מען זאָגט בײַ אונדז? — אין יעדער פֿון זײַנע ווערק זענען פֿאַראַן נישט ווייניק אַזעלכע אויפֿ-טרייסלענדיקע שאַפֿונגען, וועלכע זענען מסוגל צו באַשײַנען אַדער אַפֿילו פֿאַרנעמען דעם בּפֿֿודיקסטן פּלאַץ אין יעדער מיז אַנטאַלאַגיע פֿון דער הײַנטיקער ישראל-דיכטונג.

דעריבער טאַקע האַנדלט פּאַפּערניקאָוו ווי אַ חכם, וואָס ער לאָזט וואַנדערן אַזעלכע עכט-אַנטאַלאַגישע לידער, מאַטיוון און וואַריאַציעס פֿון בוך צו בוך, שוין נישט רעדנדיק פֿון אַליין-אַנטאַלאַגיעס.

און טאַקע אין זכות פֿון די דאָזיקע וואַנדערנדיקע לידער, מאַטיוון, וואַריאַציעס, גלויב איך, וועט די גאַנצע שאַפֿונג פֿון אונדזער דיכטער אַרײַנגענומען און אויסגעהיט ווערן אין דעם פּאַנטעאָן פֿון דער פּרעכטיקער ייִדישער וועלט-פּאַעזיע.

יוסף פּאַפּערניקאָוו איז אַפֿשר דער סאַמע ישראָלדיקסטער צווישן די ישראל-דיכטער, אַרײַנגערעכנט אויך העברעיִשע, אַפֿילו סאַברעס, וועלכע זײַטלען זיך אַפֿט מיט אַן אויג אויף נײַ-מאָדישע דערנער-צימבלער פֿון מערבֿ-אייראָפּע און אַמעריקע.

וועגן פּאַפּערניקאָוו אין שווער צו רעדן. גרינגער איז פּראָסט פּשוט זיך אַנידערזעצן אינטים מיט זײַנע לידער און זיך אַרײַנדאָווענען, זיך אַרײַנזינגען אין זיי, ווייל זײַן דיכטונג איז אַ מאָל תּפֿילה און אַ מאָל געזאַנג און אַפֿילו זײַנע ליריש התּלהבֿותדיקע אַדעס צו די חלוצים, די ערשטע יונגע בויער און פֿלאַנצער פֿון ארץ-ישראל קלינגען אויך נישט מיט קיין קאַזיאַנעם פּאַטאַס, נאָר מיט ייִדיש-מעלאָדישער, מיט ייִדיש-וואַרעמער היימישקייט. זײַן געזאַנג צו פֿאַלק און ארץ-ישראל איז אַרומגעקרייזט — מיט פֿאַרכטיקער שטילקייט.

ווייל צו דעם דיכטער, וואָס איז אין דער זעלבער מאָס ביז טיפֿסטן ווייטיק פֿילבאַר און קעמפֿעריש בנוגע צו נאַציאָנאַלע און אויך סאָציאַלע עולות. און אַזאַ איז ער, אונדזער פּאַפּערניקאָוו!

ער איז אַפֿשר אויך דער איינציקער ייִדישער דיכטער בײַ הײַנטיקן טאַג, וועמענס האַרבע, באמת נבֿיאישע שטראַף-רייד צו פֿאַלק און מדינת ישראל, וועמענס מוסר, וואָס שינדט ממש דאָס אייגענע ליב ווי מיט פֿײַערדיקע ריטער — מיר נעמען אַן מיט הכּנעה און פֿאַרשטענדעניש, ווייל דאָס ווערט געזאָגט פֿון אַ צעפֿײַניקט האַרץ פֿול מיט ליבשאַפֿט. צום געשטראַפֿטן. און

באלד, ווייסן מיר, וועט קומען די ברוגזלעכע מילדערניש: "ווי מען בייזערט זיך אויף אַ געליבטער און מען ווערט צו איר מיט טענות אָנגעצונדן — בין איר, צווייטע היים מינע / מיט דיר געוואָרן ברוגז / און אַ ברוגזער — מיט דיר מיין גורל שוין פֿאַרבונדן. כ'האָב שוין מער און גאַרנישט אויסער דיר, / ס'איז הינטער מיר געריסן שוין די בריק, / נישטאָ שוין קיין צוריק / צו אַלץ, וואָס כ'האָב געלאָזט וווּ הינטער זיך. / נישטאָ! / און כ'האָב זיך, לאַנד, מיט דיר פֿאַרבונדן, / ווי מיט אַ באַנדאַזש אויף מינע ווונדן..."

מען דערציילט, אַז פּאַפּערניקאָוו האָט צענדליקער יאָרן געווינט אויף אַ דאָך-שטיבל און וואָס העכער ער האָט געווינט, האָט ער אַלץ טיפּער געשפּירט די צוגעבונדנקייט צו דער ארץ-ישראלדיקער מאַמע-ערד, נישט מער — ער איז אויך נאָענט געוואָרן צו די שטערן איבערן דאָך. און וואָס האָט ווערט, משטיינס געזאַגט, אַ פּאַעט אויב די ביידע — ערד און הימל — פּאַרן זיך ניט ביי אים?

פּאַפּערניקאָוו איז געווען צווישן די ערשטע יונגע ביימער-פּלאַנצער אויף אונדזער דעמלט זאַמדיק-שטייניקן און מדבר-פּאַרוויסטן באַדן, איז דען אַ חידוש זיין אויפֿטרייסלענדיקע בענקשאַפֿט און ליבשאַפֿט צו בוים און צו וואַלד. כמעט אין אַלע זיינע זאַמלונגען גרינען מיט אַ באַזונדער ווינטיקער פֿרישקייט בוים און וואַלד. ווי טיף דער דיכטער פֿאַרשטייט און קליבט זיך פּאַנאַנדער אין דער פֿאַרשיידנאַרטיקער וואַלד-באַפֿעלקערונג זעט מען ערשט אין זיין לידער-בוך מיטן אַריגינעל-טרעפֿלעכן נאָמען "די גרינע ראַסע". און דאָס איז אַ ראַסע וואָס זעט אויס ביים דיכטער פֿיל מענטשלעכער פֿון אַלע מענטשן-ראַסעס אויף דער ערד. ער שפּירט זיך אַזוי היימיש אין דער וועלט פֿון ביימער און פּלאַנצן, אַז מיר דאַכט ס'איז פּאַראַן צווישן זיי און דעם פּאַעט אַ קעגנזייטיקע ליבשאַפֿט און פּאַר-שטענדעניש. אַזאַ פּאַרשטענדעניש ווי ס'איז געווען, וועדליק מען דערציילט, ביי נאָך איין ייִדישן דיכטער... ביי שלמה המלך.

יוסף פּאַפּערניקאָוו איז דער זינגער פֿון הינטצייטיקן שיר השירים אין דער ייִדישער דיכטונג, ער איז דער דיכטער פֿון היים-פֿרייד און היים-וויי. ער איז דער דיכטער פֿון געמיינזאַם און איינזאַם און טאַקע מיט זיין קלאַסישן ליד "מיט זיך", וועלכע איז פּאַקטיש אַ גלענצנדיקער אויטאָ-פּאַרטערט פֿונעם דיכטער, ווילט זיך מיר פּאַרענדיקן דאָס דאָזיקע קורצע וואָרט וועגן מיין דיכטער:

איינזאם און מיט זיך אליין זיין —
קען מען אויך אויף א יאריד,
נאָר מען דאַרף חוץ איינזאם — ריין זיין,
ווי אַ גוט געשליפֿן ליד ;
און מען דאַרף אויך זיין אַ גאַנצער,
ווי אַ קערן אין דער שאַל —
אַז עס זאָל ווי פֿון אַ פֿאַנצער
אַפּשפּרינגען אַפֿילו שטאַל.

איז אבי געזונט, טייערער יוסף פאָפּערניקאָוו, נעמט צו אונדזערע
האַרציקסטע ירושלימער ברכות און פֿאַרבלייבט לנצח אַזאַ ווי מיר האָבן
איין ליב — אַ זינגער און אַ באַזינגער, אַ פֿאַרליבטער און אַ ברוגזער, אַ
שטראַפֿער און אַ בענטשער.

1988

צום אַנדענק פֿון משה יונגמאַן ז"ל

אונדזער פֿרי-פֿאַרשטאַרבנער דיכטער משה יונגמאַן איז געווען ביז גאַר באַשיידן און בעימצומדיק אין וואָרט און אין ליד און צווישן זײַנע קורצע פּאָעטישע שורות שפירט זיך דאָס ניט-דערזאָגטע אַפֿילו ריכער, טיפֿער, פֿילפֿאַרביקער ווי אין דעם געזאָגטן . . . און אין דעם טאַקע שטעקט דער פּוּח און דער פּישוף פֿון זײַן פֿידעלע. זײַן קורצע סטראָפֿע לאַזט נאָך זיך אויף לאַנג אַ דערפֿרישנדיקן שפור אין דער זוניק-אַנגעגליטער ישראל-און ייִדיש-לאַנדשאַפֿט פֿון זײַן פּאַעזיע. אויך דאָס קורצע למד-וואַוועדיקע לעבן זײַנס האָט געלאַזט נאָך זיך פּונקט אַזאַ ווייטע דורות-לאַנגע געדענק-שאַפֿט.

מיט משה יונגמאַנס אַוועקגיין פֿון אונדז איז אַוועק אין דער אייביקייט איינער פֿון די זעלטנסטע, בײַ היינטיקן טאַג, עכט-חלוציאַנישע פּערזענלעכ-קייטן : אַ דיכטער, וועמענס לידער ס'אַטעמען מיט לייב-און-לעבן פֿון זײַנע טואַונגען און וועמענס טואַונגען ס'לויכטן מיטן פֿלאַם פֿון ריינער פּאַעזיע.

אַ קליין טעלערל פֿון הימל

האַב איך דיר געגעבן

צופֿוסנס די הרי חושך :

אַ יונג דערפֿל

באַגאַסן מיט מילך

און מיט זון

אַרומגעקרוינט מיט בלאַע ווינטן

מיט גראַזן

אַפּגעריסן פֿון דער וועלט

האַלטנדיק די וועלט

אויפֿן שפיץ פֿון דער צונג.

כ'האַב געזאָגט עכט-חלוציאַנישע פּערזענלעכקייט, יאָ אַבער צום גרינטלעכן אונטערשייד פֿון אַ סך צווישן די פֿריערדיקע חלוצים, האָט ער

נישט אָפּגעוואָרפֿן און זיך נישט אָפּגעקערט, נישט געמאַכט קיין הפֿקר-פעטרישקע פֿון דער טויזנטיעריקער קולטור-ירושה פֿון מזרח-אייראָפּעיִשן ייִדנטום, פֿון זײַן גאַליציע, פֿון זײַן טאַטע-מאַמע היים. פֿאַרקערט — פֿון דאָרט, פֿון ביטערן גלות מיט אַלע זײַנע פֿינצטערע נויט-און טויט-שרעק, וווּ ס'טשאַטעווען אויף דיר פֿון יעדן וואָלד-און וועג-ווינקל די הינדוקן-רוצחים אויף זייערע פֿלינקע פֿערדלעך, דווקא פֿון דאָרט איז אויפֿגעקומען דער ייִדישער בטחון און די פֿלאַמיקע ליבשאַפֿט צו ארץ-ישׂראל. און טאַקע וועגן זײַן שטענדיק פֿאַרהאַרעוועטן דאָרפֿיש-קליינישטעטלדיקן טאַטן — טוט ער זיך, אונדזער דיכטער, אַ זאַג: "מער ווי אַ בײַטש — זײַן אייגנס — האָט ער נישט פֿאַרמאַגט, נאָר שטענדיק סיליענדיק די טרערן פֿון חצות, האָט ער בהרבה־הידיק מיר פֿאַרירשנט אַ מדינה"...

ווי שײַן און דיכטעריש-פֿינקטלעך איז דאָס געזאַגט אין יונגמאַנס, אין זײַן אַכטן לידער-בוך "מײַן טאַטנס פרנסות".

אין אַן אַנדער ליד, געדרוקט אין יהואש-נומער פֿון דער "גאַלדענער

קײט" פֿאַרן יאָר 1971 זינגט ער אין "מײַן וועג צו יהואשן".

"די בלאַע ווונדערפֿייגל וואָס יהואש האָט באַהאַלטן אין תנ"ך / —

זינגען צו מיר אַרויס, / דערצײלן מיר די וועלט ייִדיש: / רחל רעדט ווי מײַן מאַמע האָט גערעדט. / גאַט פֿון אַבֿרהם, פֿון יצחק און פֿון יעקבֿן איז דער גאַט, מיט וועלכן מײַן מאַמע פֿלעג זיך דורכשמועסן / אויף דער פֿולער וואָך. / די אַבֿות מיט זייער לך-לך / דערמאַנען מיר שטענדיק אין מײַן טאַטן / מיט זײַן פֿערד און וואָגן / אויף די ביטערע וועגן פֿון נעונדטן ייִדיש — ישעיה, יחזקאל, / ווי אַלע האַרבע, פֿרומע יידן פֿון מײַן דאָרף, ווי מײַן רבי פֿייוויש, וואָס האָט בלאַע סימנים / מיר געלאָזט אין לײַב. / שולמית פֿון שיר השירים, ווען זי רעדט ייִדיש, / שײַדן זיך פֿון איר אַפּ אַלע שלמה המלכֿס פֿאַלאַצן / און זי ווערט ווידער דעם שכנס טעכטערל שולמית, / מיטן שנירל קרעלן אויפֿן האַלדז, / מיט די שוואַרצע, שטיפֿע-רישע אויגן, / וואָס צעטאַנען ערשטע שעמעוודיקע ווערטער פֿון מײַן ליד".

משה יונגמאַנס דיכטונג זאַגט מען, איז אַ שטילע דיכטונג, יאָ אַוודאי איז ער שטיל געווען אין זײַן גאַנג און אין זײַן געזאַנג אַבער שטיל קען שפּילן אויך אַן אַרקעסטער. פּיאַניסימאָ הייסט עס, אַדער אין קלעזמער-לשון — אויף די סורדינקעס. יונגמאַנס דיכטונג איז געגליכן צו אַ קלעזמער-קאַפעליע, וואָס שפּילט אויף די סורדינקעס האַרצעדיק-שטיל און היימיש. משה יונגמאַן איז אויסנאַמלעך שלימותדיק, האַרמאָניש — נישטאַ

דערבני? אין קיין אינרניס, ווי שוין געזאגט, צווישן דער אַלטער און נײער היים, קיין סתירה צווישן יידיש און עברית, צווישן טרנישאַפֿט ווי אַ באַליבטער העברעיִשער לערער בני די סאַברעלעך, וועמענס עלטערן סע שטאַמען פֿון מאַראַקאָ צי איראַק און זײַן טרנייער ליבשאַפֿט צו ייִדיש-פּאַעזיע און ייִדיש-קולטור, אויך קיין שום אינרניס שפיר איך בני אים נישט צווישן פֿרומקייט און אוניווערסאַליזם, אפֿשר האָב איך אַ טעות, נאָר מיר דאַכט, אַז פֿון איין קאַמפלעקס האָט ער פֿון דעסטוועגן יאָ געליטן: ווי ווייניקע צווישן די ייִדיש-שעפֿער, איז ער, ווי מיר דאַכט, געווען זייער זעלבסטקריטיש צום אייגענעם ליד און, ווי ס׳ווייזט זיך מיר אויס, איז פֿון דעם וואָס ער האָט אַנגעשריבן האָט ער מער געוואָרפֿן אין קאַרב און פֿיל ווייניקער געדרוקט פֿון דעם וואָס ער האָט יאָ געלאָזט אויפֿן טיש. אָבער ווי שוין געזאָגט, אפֿשר דאַכט זיך מיר אַזוי.

פֿאַראַן פֿיל באַשערטקייט, גורלדיקייט אין משה יונגמאַנס שווערן פּאַעטישן לעבנסגאַנג. ער איז פֿאַרוואָרפֿן געוואָרן קיין רוסלאַנד גאָר יונג, ווען זײַן געבוירן-לאַנד פּוילן איז שוין געלעגן אין חורבֿות, ווען די נאַציסטישע מערדער האָבן זיך שוין גענומען אומברענגען די ייִדישע באַפֿעלקערונג.

און זײַן ערשט ליד, ווי כ׳האַב געהערט, האָט ער פֿאַרעפֿנטלעכט אין 1940, אין קיעוו... יאָ אין זעלבן קיעוו, וואָס איז געווען דאָס וויגעלע פֿון דער נאַכאַטאַבערישער ייִדישער פּאַעזיע פֿון רוסלאַנד.

שפּעטער האָט מען אים פֿאַרשיקט צו די ״ווייסע בערן״ אין סיביר, וווּ ער האָט געהאַקט געזעגט און געוואַלגערט די דורותדיקע סאַסנע און פּיכטע-ביימער אין דער ווילדער פֿראַסטיקער טײַגע.

איך מיש איבער זײַנע ערשטע פּאַר ביכלעך און כ׳שטויס מיך פּלוצים אַן אויף אַ בלוטיק-באַקאַנטן נאַמען: וואַרקוטאַ.

״פֿירט מיך צוריק קיין וואַרקוטאַ. לאָזט מיך זיך נאָך אַ מאָל אויס-גליטשן און אַוועקשווימען אין אייגענעם בלוט״.

און ווייטער:

״גראַז וועט ניט וואַקסן מער אונטער הימלען, זינט כ׳האַב דיך דערזען״
זענען מיר, הייסט עס צוויי מאָל ברידער — אויך איך, ווי אַנדערע ייִדיש-סאָוועטישע שרייבער האָבן שפּעטער אַ ביסל פֿאַרוזכט און נאָך ווי פֿאַרוזכט דעם טעם פֿון וואַרקוטאַ.

איז דען אַ חידוש, וואָס ער, יונגמאַן, באַוויינט אַזוי האַרצרייסנדיק די

טויטע ביכער "פֿון די אומגעבראָכטע האַפֿשטיין, מאַרקיש, בערגעלסטאָן, וואָס זוכן דעם וועג צו אונדז פֿון הינטער קריַעס איז?"
ער איז געווען פֿול מיט שטיל-שמייכלענדיקן חן, אונדזער משה יונגמאַן און פֿונקט אזוי זוניק-חנעוודיק האָבן געלויכטן איבער זיין ישראל-דיכטונג אַלע שמייכלען פֿון ארץ הקודש, פֿון ירושלים, צפֿת, עפֿו, אילת, פֿון די קיבוצים און ייִשובֿים — פֿון גאַר דער רחבֿות פֿון אַט דעם לענדל.
איינע אַ פֿאַלקסליד באַוויינט ביטער אַ נפֿטר וואָס ביים לעבן איז ער "געגליכן געווען צו ברויט".
משה יונגמאַן און זיין דיכטונג איז געגליכן צום זעלבן ברויט וואָס ער באַזינגט אזוי שיין אין זיינע "ווייַסע טויערן".
"אַ לעבל ברויט אויפֿן ברעג פֿונעם טיש דערוואַרעמט די גאַנצע וועלט".

אויסגעצייטיקט אין שטילשווייגן

אויב אַ יידיש ליד האָט דעם שאַנס אויסגעלייזט ווערן פֿון פֿאַרגעסן-קייט, איז דאָס נאָר אַזאַ, וואָס ווערט נישט געבוירן מיט דער נאַרישער אילוזיע פֿון וועלן אַריבערשריינען דעם גרילציקן האַרצלאַזן יאַמער פֿון קאַמפּיוטער-יאַרהונדערט; אַ ליד, וואָס איז אויסגעווייטיקט דורך אונדזער ביטערער וואָר; אַ ליד, בײַ וועלכן יעדער וואָרט איז אויסגעבאַדן אין פֿיל-דייטיקער שטילקייט.

נישט ווייניק אַזעלכע לידער וועט דער לייענער, קלער איך, געפֿינען אין דער נישט-לאַנג דערשינענער זאַמלונג פֿון דיכטער יאַסל לערנער "ביז ס'הייבט אָן טאַגן" (פֿאַרלאַג י. ל. פּרץ, תּל-אביב, תּש"ז 1977).

זײַן ערשטער בוך, אַרויסגעגעבן אין ישראל א"נ "פֿון כעלעמער פּנקס", איז בשעתו זייער וואַרעם אויפֿגענומען געוואָרן דורך אונדזער ייִדישער פּעריאָדיק, דערונטער אויך אין אונדזער אויסגאַבע (זע "ירושלײַמער אַלמאַנאַך", נומ' 6-7 פֿאַרן יאָר 1976, ז' 280).

ס'איז אַפּגעמערקט געוואָרן דעם דיכטערס חריפֿות און באַהאַוונטקייט אין ייִדישן פֿאַלקלאָר-אוצר, די אייגנאַרטיקע פּאַעטישע אינטערפּרעטאַציעס פֿון די "כעלעמער חכמים", פֿון "הערשעלע אָסטראָפּאָליער", ווי אויך, פֿאַרשטייט זיך, די געהיטע פּערלדיקע פֿאַלקסטימלעכקייט פֿון זײַן ייִדיש-לשון. אַ באַזונדער אינטערעס האָבן אַרויסגערופֿן אויך זײַנע אַריגינעלע קורצע מעשהלעך פֿון יענעם בוך — "אַ וועלט מיט וועלטעלעך" — בצימ-צומדיק אין ווערטער און פֿילזאַגנדיק מיט זייער לעבנס-חכמה.

צענדליקער יאָרן האָט דער דיכטער געקליבן יענע זאַמלונג. נאָך אַ גרעסערן צײַט-אַפּשניט נעמט אַרום זײַן צווייטער לידער-בוך, וועלכן מיר רעצענזירן אַצינד.

"ביז ס'הייבט אָן טאַגן" עפֿנט זיך מיטן טראַגיש-אַנגעלאַגלטן ציקל "אַנטקעגן וויסטן נסיון", לידער געשריבן אין די יאָרן 1941-1944, ווען דער דיכטער האָט געוואָגלט צוזאַמען מיט די ייִדן פֿון באַסאַראַביע און בוקאַווינע איבער די געטאָס און טויטלאַגערן פֿון טראַנסניסטריע, ווען היים איז

געוואָרן "יאַמערדיקער וועג אין שטויב". אַזעלכע לידער ווי "אַנטקעגן וויסטן נסיון", "דורך די צעבראַכענע פֿענצטער", די באַלאַדע "צען ברידער-לעך", "רעמיניסצענץ", זענען קיין טראַפּן ניט פֿאַרעלטערט געוואָרן. זיי פֿאַראייביקן די שרפֿהנדיקע שפורן "בינים בלוטיקן טאַל", זיי גליען מיט דער לינדנשאַפֿט פֿון קיין מאַל נישט פֿאַרגעסן און קיינמאַל ניט מוחל זיין די גרויליקע תקופֿה פֿון נאַציסטישער ייִדן-אויסראַטונג, פֿון אַרויסהויבן די ייִדישע ווידערשטאַנד-גבורה. ס'ווילט זיך מיר ציטירן איינס פֿון די קורצע לידער, וועלכע איז מסוגל צו דערשיטערן אונדזער געמיט מיט גאַר דער קראַפֿט פֿון קינסטלערישן אמת: "אידיליע" רופֿט זיך דאָס ליד (אידיליע — אַז גענדזנפֿיסלעך !):

אויפֿן דאָך פֿון אַ פּוסט-און-וויסטן הויז
 שטייט אַ רויבֿפֿויגל
 בראַזן און נאַבל
 מיט אַן איילבירטבלאַט
 איז פֿאַרבלוטיקטן שנאַבל ...

פֿונעם שטאַרצנדיקן קוימען
 גייט ניט מער קיין רויך,
 דער הימל איז ריין
 און בלוי
 און הויך. —
 די קרעמאַטאַריעס פֿון אַשווענטשים, טרעבלינקע
 און מיידאַנעק
 רוען שוין אויך ...

דאַכט זיך — פּראַסטע, פֿאַרשטענדלעכע שורות, און דאָך — ס'אַראַ אויסנאַמלעכע פּאַעטישע געוואַגטקייט: דווקא אַ דאַנק דעם סובטעל-איראַנישן איבערוף מיט געטעס באַרימט ליד, וואָס באַרירט די "איביקע טעמע", אַנטפֿלעקט זיך אויף ס'ניי פֿאַר אונדז דער גרויסער בראַך פֿון אונדזער אויסגעהרגעט פֿאַלק און, להבֿדיל, די נעבעכדיקע אומבאַהאַלפֿן-קייט, דער באַנקראַט פֿון אַ געצנדינערישער קולטור מיט אַלע אירע "איביקע ווערטן" ...

נאַטירלעך איז דער איבערגאַנג צו די איבעריקע לידער-און-ציט-

שיכטן פֿון אַט דעם מערקווירדיקן פּאַעטישן אַפּקלייב, ווען דער ייִדישער דיכטער, אַ קיין מאָל נישט באַפֿרייטער פֿון דורכגעשטורעמטן חורבן-קאָשמאַר, זוכט און געפֿינט דאָך גרויסע טרייסט אין ... טרייסטן אַנדערע, פּונקט אַזעלכע איינגעבראַכענע און איינזאַמע ווי ער אַליין. ניין, דער צער-און-צאָרן, דער ווינד-און-וויי, האָט דאָך נישט פֿאַרוויסט, נישט פֿאַרשלאָסן אונדזערע הערצער פֿאַר אַל דאָס גוטס און אַל דאָס שיינס, די דורותדיקע מאָראַל פֿון ייִדישקייט האָט זיך נישט אַפּגעטאַן פֿון אונדז. והראיה — די האַרציקע טרייסט-לידער פֿון יאָסל לערנער, וועלכע זענען צעוואָרפֿן און שיינען אַרויס ווי מילדע שטערנדלעך צווישן די איבעריקע לידער-ציקלען. לאַמיר אויף דער שטעל אַנרופֿן בלויז אַ באַגרענעצטע צאָל פֿון אַזעלכע לידער-שטערנדלעך: "וויש אויס דעם הימלס פֿאַרוויינטע אויגן", "וואָס רעדט דער ווינט מיטן וויינשלוים", "לאַמיר זיך לערנען ביי דער ערד", "הימען צום לעבן", "שלאָף מיין קינד, ביסט מיד" און פֿיל אַנדערע.

"די טרערן דינע רינען, רינען" — זאָגט ער אין איינעם אַזאַ טרייסט-ליד. טרערן פֿון פֿאַרלייכטערונג — ווילט זיך צוגעבן — טרערן, דורך וועלכע ס'דערשיינט קוים צו מערקן אַ ליכטיקער און פֿאַרשטענדיקער שמייכל פֿון אַ פֿיל-געליטענעם גוטן דיכטער און גוטן מענטש.

אויך אין די אינטיים-לירישע מאַטיוון, אין זײַן אינערלעכן דאָלאַג מיט וואַלד, פֿעלד, הימל און שטערן, מיט זײַן בענקשאַפֿט צו די יונגע יאָרן, וואָס זענען אַוועק מיט די וואַסערן פֿון היימישן טײַך, אין די פּאַעטישע באַזיניקונגען פֿון סבֿיבֿה און צײַט, פֿון לעבן און טױט, אין די לידער פֿון טרויער און באַדויער איז כאַראַקטעריסטיש פֿאַר לערנערן די ציכטיקע לױטערקײט פֿון אַ זױניקן האַרבסט, וווּ ס'דאַמינירט נישט אַזױ דאָס וועלקן ווי די פֿרוכטבאַרע רײפֿקײט.

אַ באַזונדער אַרט פֿאַרנעמען בײַם דיכטער די משלים-לידער, וועלכע פֿאַנגען אונדז מיט זײַער פּאַעטישער תּמױמות און פֿאַלקסטימלעכן חן. ס'ווילט זיך אויסטיילן אַזעלכע צױי ממש שעדעוורען, ווי "ביז ס'הייבט אָן טאַגן" און "שפּאַצירט זיך דער הייליקער מולד", לידער, וועלכע מיר קענען, לידער, נישט, צוליב מאַנגל אין פּלאַץ, ברענגען פֿון אָנהײב ביזן סוף. און צײַטירן, אַרויסרײַסן שורות, איז נישט שײַך, ווײַל אַ צײַטאַטע וואַלט בלױז צעשטערט די גרויסע עסטעטישע באַפֿרידיקונג בײַם אַרײַנלײענען זיך אין אַט די צױי ווונדערלעכע לידער.

איבער לערנערס אַרײַגעלעקײט אין זײַן משל-זשאַנער שפּירן זיך די

בענטשנדיקע הענט פֿון אונדזער גרויסן משלים-צויבערער אליעזר שטיינ-
באָרג.

בכלל דאַרף מען צוגעבן נאָך איין זעלטענעם שטריך צו לערנערס
פּאַעטישן אַנבליק: דער דיכטער איז זייער ווייט פֿון צו זיין אַ זעלבסט-
פֿאַרליבטער מאַניאַק, זיין (אַ ביסל שוין צו זעלבסט-באַשיידענע) טרויעריק-
שמייכלענדיקע מוזע, איז קיין מאָל נישט איינזאַם ווי אַן אַראָפּגעפֿאַלענע
פֿון הימל אויף אונדזער זינדיקער ערד, זיין דיכטונג איז שטענדיק אַרומ-
גערינגלט מיט פֿריינד, באַליבטע ייִדישע פּאַעטן — פֿאַרגייער און מיט-
צייטלער.

גאָט פֿון אַבֿרהם, פֿון יצחק און פֿון יעקבֿ!

הייבט ער אָן זיינע אַ תּפֿילה. און ווייטער:

גאָט פֿון ישעיהו, פֿון עמוס און פֿון יונה!
גאָט פֿון רבֿ יהודה הלוי, אלחריזי און היינע!

און לסוף:

גאָט פֿון ביאַליק, פֿון לייוויק און פֿון מאַנגער!
מיין קאָפּ מאַך ניכטער,
מיין אויער — געניט.
זאָלן די פֿידלען פֿון די געזאַלבטע דיכטערס
שפּילן אין מיין געמיט! ...

דורך אַלע גיהנומדיקע וואַגלענישן — טריי צו זיין שטאַם און צו די
שטענדיק לעבעדיקע פֿאַלקס-קוואַלן — דאָס איז דער פּוח פֿון יאָסל
לערנערס פּאַעזיע, אַן אויסגעצייטיקטע אין שטילשווייגן.

1947

דער לירישער טאָגבוך פֿון עליע ווערבֿלון

וועגן ווערבֿלונס לעצטנס דערשינענער לידער-זאַמלונג "אין לאַנגן טאָג" האָט שוין ערגעץ אין אונדזער פּערזאָדיק פֿאַרבייגעשווינדלט אַ קליין רעצענזיעלע — פֿון דעם מין, וווּ דער רעצענזענט קומט אָפּ מיט "קיי און שפּיי" און טאַקע מיט מער "שפּיי" ווי "קיי" . . . אין דער אמתן דאַרף מען ווערבֿלונס דיכטונג גוט, זייער גוט "צעקניען" סע זאַל זיך, ווי מען זאָגט, צעגייען אין אַלע גלידער. ווערבֿלון דיכטעט ווי אין די אַלטע גוטע צייטן — נישט געאַיילט. מוז מען זיך אויך נישט אַיילן, כדי זיך פֿאַרטיפֿן אין זיין פּאַעטישער — "וועלט מיט וועלטעלעך". און דאָס — נישט דערפֿאַר ווייל ער איז, חלילה, פֿון די "הערמעטישע", פֿון יענע, וואָס קוקן אַראָפּ אויף אונדזער זינדיקער ערד מיט פֿאַרנעפֿלטע אויגן, פֿאַר-שלייערטע אין צוגעגעסענע בלויקייטן. פֿאַרקערט: "אַ שיר וועל איך זינגען וועגן געוויינלעכן! / וועגן געוויינלעכן הימל, / וועגן דער געוויינלעכער ערד, / דער געוויינלעכער בלום, / דעם געוויינלעכן מענטשן . . . / נישטאַ קיין באַרוישונג דערביי / נישטאַ קיין דערהויבונג, / ס'איז נישט ניי, / אַ ליד געשריבן מיט געוויינלעכן בליי". אָבער ס'רעדט זיך בלויז אַזוי: "נישטאַ קיין דערהויבונג" דאָס איז, קענטיק, געזאָגט, צוליב אַ רייץ טאָן זיך מיטן ליענער און קודם — מיט זיך אַליין. די דערהויבונג קומט, ווייזט זיך אַרויס, פֿון זעלבן "געוויינלעכן", וואָס איז גאַר נישט אַזוי געוויינלעך:

וואָס ווילסטו מער, מיין פֿריינד ?

אַ וואַרעם ווינטל,

בלומען פֿאַר דיין טיר,

ראַזע בערג פֿאַרלירענע אין ווייטן נעפל

און אַ רויקייט אין האַרצן.

אַצינדערט מאַך אַ ברכה אויף דאָס אַלץ

און וואַרט:

אַפֿשר וועלן דיר אַרויסוואַקסן —

אַלץ איז מעגלעך — פליגל

און וועסט זיך אויפֿהויבן

און שטייגן, שטייגן.

מיר דאכט אַז די דאָזיקע סטראָפֿן צעפֿינקלען זיך דאָ מיט אַלע פֿאַעטישע חנען דווקא אַ דאַנק דעם געוויינלעך-פּראָזאַישן זאָג: "אַלץ איז מעגלעך"...

"אין לאַנגן טאָג" איז דאָס נײַנטע לידערבוך פֿון עליע ווערבֿלון און אויך די צווייטע זאַמלונג, וועלכע ער באַצייכנט אַלס "לירישער טאָגבוך". דער ערשטער טאָגבוך איז דערשינען גענוי מיט צוואַנציק יאָר צוריק אין מאַנטעווידעאַ. פֿון דאָרט, פֿון ווייטן אורוגוואַי, איז צוזאַמען מיטן דיכטער אויך "עולה" געווען זײַן פֿיקטיווער פֿאַרלאַג "ווערבע". כײַן טאַקע, אַז די ווערבע איז דער פֿאַסיקסטער סימבאָל פֿון זײַן דיכטונג — אַ פֿלאַטער-דיקע ווערבע אויפֿן ווינט, אַ ווערבע ביים ברעג טײַך, וואָס קוקט אַ פֿאַרקלערטע אין שטראָמיקן וואַסער.

ווערבֿלונס קורצע לידער פֿליסן אויך אַזוי איינס נאָכן אַנדערן און זיי שפּיגלען אַפּ אין זיך, ווי דער וואַסער-שטראָם, די פֿאַרקלערטע ווערבע און דעם אומרויִקן מענטש, דעם הימל — אַ מאָל אַ זוניק-צעשמייכלטן און אַ מאָל — אַ שווער-פֿאַרכמאַרעטן, זעלטן — אַ צעשטורעמטן... זיי, די לידער זײַנע, טראָגן מיט זיך און אין זיך די פֿלייצנדיקע לאַנדשאַפֿט פֿון דער ערדישער וועלט אין אייביקן אומבײַט פֿון ליכט און שאַטן, פֿון קלאַנגען, קאַלירן, ריחות און... שטימונגען.

דאָס איז אַזוי. אָבער גאַנץ אַפֿט איז די אינערלעכע דיכטער-וועלט ווערבֿלונס, זײַן געמיט, ווייט נישט אין איינקלאַנג מיט דער לאַנדשאַפֿט און מיטן קלימאַט פֿון אַרומיקן אינדרויסן. און ער ווונדערט זיך אַליין: "ווי טרויעריק אַ מענטש קען זײַן / אַפֿילו אין טעג פֿון זון, פֿון שיין..."

איך קוק אַרויס אין דרויסן

פֿרילינג. יונגער גרין.

ווייכער בלוי פֿון הימל. טויבן פֿלאַטערן אַרום.

אַ ווינטל שטיפֿערט דורך.

דאָך

כּוואַלט צונויפֿגערופֿן אַלע כּישופֿמאַכער פֿון מצרים,

זיי זאָלן,

זיי זאלן מיר דערקלערן

וואָס איז די סיבה פֿון דעם אומעט דעם שווערן?

בכלל איז ווערבֿלונס לירישער טאָג-בוך איבערגעפֿולט מיט דיאַלעק-טישע ווידעראַנאַנדן, וועלכע שאַפֿן דאָך דעם נאָכאַנאַנדיק-איינהייטלעכן שטראָם פֿון אויסגעווייטיקטע פּאָעטישע אַסאַציאַציעס און מחשבוֹת. לויט אים איז דיכטונג — "אַ טונקלונג, אַ ליכטונג" אין אַ וועלט וווּ "דער אמת און דער ליגן / ליגן איינס אין צווייטן איינגעדרייט". אויף איין זייטל טרעפֿט איר סטראַפֿן וואָס קלינגען זיך איבער מיט קהלת, אויפֿן צווייטן — אַ ליכטיק געזאַנג פֿול מיט שיר-השירים. פֿון צווישן די שורות פֿון זיין זינגען און זאָגן שפירט זיך אַז אויך אין לעבן האָט ער פֿיל מאָל געהאַט "צום זינגען און צום זאָגן". ס'דערמאָנט זיך אַ סטראַפֿע פֿון זיין "לירישן טאָגבוך" (מאָנטעווידעאַ, 1960):

ווי משה האָט געשלאָגן אין דעם שטיין

און עס איז אַרויס לעבעדיק וואָסער —

אַזוי שלאָג איך אין מיין פיין

מיט דער ביטערניש דער גאַנצער,

עס זאַל אַרויס אַ געזאַנג (...)

ס'טרעפֿט נישט איין מאָל דאָס וואָרט "פיין". אַן אַנדערש מאָל זאָגט ער: "כ'בין געגאַנגען אין דער שיין / מיט טריט פֿאַרפלאַנטערטע אין פיין". אַפֿט איז ווערבֿלון פֿול מיט יאוש. מיט אומבאַהאַלפֿענער פֿאַרצווייפֿלונג איבער דער נישטיקייט פֿון מענטשלעכן זיין, פֿול מיט הַל-הַל-הַל-קאַמ-פלעקסן... ער שפירט זיך ווי אַוועקגעשטעלט "אין מיטן פֿון דער וועלט — / אַ לאַגל טרויער אויף טונקעלן געדויער...". אַפֿט בלייבט ער אַפהענטיק און אַפֿילו גלייכגילטיק פֿאַר דער אומפֿאַרמיידלעכקייט פֿון "פֿאַטום". ער איז דאָ ביז גאָר אויפֿריכטיק. ווי שטענדיק! אָבער — איינל זיך נישט מיט אייערע אויספֿירן, ווייל מיט אַ פֿאַר זייטלעך שפעטער צעשטורעמט ער זיך פֿלוצים:

ווי גלוסט זיך אַפֿט אַ שפּיט טאָן

טיף אין קאַסמאַס, דורך אַלע שטערן-וועלטן

ביז צום ווייטסטן הימל-דנאַ —

זאָל דאָרט פֿאַלן די פֿאַראַכטונג
פֿון מיין קליינקייט אויסגעלאַכטער.

פֿאַרביטערונג ? פֿראַטעסט ? קללה ? אַוודאי — יאָ ! נאָר אויך דאָ דאָרף
מען זיך נישט אַינלן, ווייל ווערבלונס דיכטונג איז נישט קיין פֿאַרשליימיקט-
שטייענדיקע וואַסער-פֿלאַך, נאָר, ווי שוין געזאָגט — אַ לעבעדיקער שטראַם,
וואָס ברענגט מיט זיך אַלץ נייע מחשבות, אַלץ נייע שפּירונגען, שטימונגען,
חידושים. אַט קומט למשל אַזאָ מיין חידוש, אַרויסגעזאָגט פֿראַסט און
בנעימותדיק, אַז עס פֿאַרכאַפט ממש דאָס האַרץ מיט זיין שיינקייט :

זיי ווי דאָס קוועלכל
וואָס שלאָגט פֿון די הייכן !
עס איז נישט געפֿאַלן ביי זיך
פֿון זיין פֿאַלן.

צי ס'צעהעלט זיך גאָר אַ שמייכל איבער זיך אַליין און איבער דעם
גאָרן "וועלט-שמערץ", אַ שמייכל אַן עכט-ידישער אין דער פֿאַרם פֿון
אַ... יאַפּאַנישער "כאַקקו" :

כ'וועל נישט קענען שטאַרבן,
ווייל דער טרויער וועט נישט לאָזן.
ווי אַזוי וועט ער אַליין געדינען, דער יתום ?

ס'טוישן זיך סטראַפֿן פֿון יאוש און צער, פֿון קללה און פֿאַרביטערונג
מיט סטראַפֿן פֿון אויפֿגעוואַכטער האַפֿענונג און פֿרייד, מיט לידער פֿון
לעבנס-דאָרשט, נשמה-גנאָד און בענטשונג, ווען דאָס "געמיט איז פֿול מיט
בלי, מיט פֿויגל-פֿלי... מיט ליד". ווען אויף די שטערן אויפֿן הימל, "אויף
דעם מענטשן, נעכטן, מאַרגן" ווערט דריי מאַל געזאָגט יאָ ! און פֿונקט ווי
ער האָט זיך פֿריער אַליין געוונדערט : "וואָס איז די סיבה פֿון דעם אומעט
דעם שווערן ?" אַזוי איצט — אויף זיין "ווילדן גלויבן" : "און דאָך... פֿון
ערגעץ וועט נאָך אַנקומען / (מאָדנע, אַזאָ ווילדער גלויבן !), / אַ כוואַליע
פֿון דעם העלסטן גוטס / און וועט פֿאַרדעקן און פֿאַרמעקן / אַלע ווילד-
גראַזן און שטויבן. / און וועסט ווידער ווערן / אַ גלייכער שותף צו די
ספֿערן". איר הערט אַ מעשה — דאָס זעלבע "קליינע מענטשעלע", וועמען
ס'האָט זיך געגלוסט ערשט נישט לאַנג "אַ שפּיי טאָן טיף איז קאַסמאַס דורך

אלע שטערן-וועלטן" איז שוין געווען, ווייזט זיך ארויס, און וועט ווידער זיין "א גלייכער שותף צו די ספערן"!

איז איינע פֿאַר סטראַפֿן פֿלעכטן זיך אַפֿט בײַ ווערבֿלונען פֿרייד און אומעט און כּווער נישט איין מאָל איבערראַשט ווי נאַטירלעך ס'אַנטפֿלעקן זיך פֿאַר די אויגן "בלומען פֿון פֿרייד און פֿון שיין" דווקא, ווי ער זאָגט, "אויף די פֿעלדער פֿון מיין אומעט" (ז' 108).

ווערבֿלונס דיכטונג איז נישט קיין נודנער דיִדאַקטישער מאָנאָלאָג. דאָס איז אַן אינערלעכער דיִאַלאָג, באַרײַכערט מיט דער קלוגשאַפֿט פֿון אַ ביטערער לעבנסדערפֿאַרונג. קיינער ווייסט נישט ווען דער דאָזיקער דיִאַלאָג האָט זיך אָנגעהויבן און קיינער קען נישט וויסן, ווען אָט דער שטילער ליִרישער שמועס וועט זיך ענדיקן; קיינער — פֿל זמן ס'געפֿינען זיך אויף דער וועלט זאָעלכע דיכטער ווי עליע ווערבֿלון.

דער ריטעם פֿון ווערבֿלונס ליִדער וויל אַפֿט נישט וויסן פֿון קיין פֿללים און קאַנאַנען. די ריטמען זענען געבראַכענע, אינערלעכע ריטמען, וועלכע אַנטשפּרעכן דער קאַרדיאָגראַמע, אַזוי צו זאָגן, פֿון דעם קאַנקרעטן פֿערו. וואָס שייך גראַמען — טרעפֿט אויך זעלטן אַ פינקטלעכער גראַם, אַן אַסאַנאַנס — נאָך זעלטענער. כּוואַלט אַפֿילו געזאָגט, אַז צום ענין "גראַם-שטראַם" באַצײט זיך דער דיכטער גאַנץ נאַכלעסיק: גראַמט זיך גוט — איז גוט, גראַמט זיך שלעכט — מאַכט אויך נישט אויס. נו, און טאַמער גראַמט זיך בכלל נישט — גײט אַוודאי נישט אונטער די וועלט! דער דיכטער מאַכט זיך פֿון דעם נישט קיין וועזן. אויך מיר, לייענענדיק ווערבֿלונען, קימערט עס ווייניק... בײַ אַן אַנדערן וואַלט מיר אַפֿשר אַ גריליך געטאַן אין אויער. בײַ ווערבֿלונען — נישט! צו פֿריי, צו נאַטירלעך פֿליסט זײַן פּאַעטישער דיִאַלאָג — אַ מאָל — שטורמיש און אַ מאָל — גאַנץ גע-מיטלעך: גיי שטעל אים אָפּ מיטן דערינען מיט אַ קלאַץ-קשיא: "ווי איז דער גראַם?!"

דאָך שפּירן זיך מיר אין זײַנע "געוויינלעכע", עניוּותדיקע פֿערוּן אַנשיכטונגען פֿון אַ רײַכער פּאַעטישער קולטור. שוין אָפּגערעדט פֿון טיף-יִדישע און יִדיש-היימישע מקורות, ווינקט צו מיר אַרויס ווי אַ פֿולער דורכזיכטיקער טוי-טראַפֿן אויף אַ צווייגל בעז — די אַלט-יאַפּאַנישע פּאַעזיע, פֿון ערגעץ שפּילט אַרויס די פֿלייט פֿון פֿאַרבישוּפֿטן כינעזער לי-טאַי-פע און רופֿט זיך איבער מיט דער טרויעריקער חכמה פֿון דעם "זאַרגלאַזן" שיפּור און הוליאַקע פֿון אַלט-פּערסיע — אַמאַר כאַיאַם.

אָוודאי איז ווערבֿלונען נישט פֿרעמד אויך די מערבֿ-אייראָפּעיִשע פּאָעזיע.
די וועגן פֿון מזרח און מערבֿ קומען זיך צוזאַמען בײַ ווערבֿלונען — דעם
יִיִדישן ליריקער.

”ס’איז דאָ אין מיר אַן אומרו / און דאָס איז אפֿשר — ס’לעבן גופֿא.”
דאָס איז אויך, וועלן מיר צוגעבן, ווערבֿלונס דיכטונג גופֿא. דער דאָזיקער
אומרו באַשטייט אינעם געראַנגל מיט זיך אַליין און מיטן אַרום, אין דער
לידנשאַפֿטלעכער שטרעבונג צו אידעאַלער שלימות פֿון וועלט און מענטש.
אומענדלעך ציט זיך דער וועג צום פֿולקומען. מיט שטיין-און-דאָרן איז
דער וועג באַדעקט. פֿאַלט מען. ברעכט מען זיך רוק-און-לענד — טוט וויי:
קומען לידער פֿון טרויער און אַנטוישונג. הייבט מען זיך ווידער אויף,
דערשטיקנדיק אין זיך די פיין, און שפּאַנענדיק ווערט מען אויף סײַ
באַפֿליגלט שוין אַליין פֿון גאַנג צום רופֿנדיקן שטערן, שוין אַליין פֿון גרויסן
חלום, וואָס וועט אפֿשר קיין מאָל נישט פֿאַרווירקלעכט ווערן. אַזוי — דורך
דורות ... פֿאַלט מען ווידער צעהרגעטע ... אָבער פֿון בלוט-באַשפּריצטע
שטיינער און דערנער שפּראַצן אויף בלומען פֿון פֿרייד און שיינקייט.

אַ בלימל אויף דעם גרויען אַרון פֿון דער וועלט —

דאָס איז מיין ליד

אַ טראַפּן שיינקייט פֿון אַ האַרץ וואָס בליט,

אַפֿילו ווען עס איז שוין מיד.

כ׳ווייס, אַז פֿון אַן אַנגעשעפּטער גלאַז וואָסער קען מען נישט באַקומען
קיין פֿולע פֿאַרשטעלונג וועגן דעם לעבעדיקן קוואַל. אַזוי אויך ווען מע
ציטירט ווערבֿלונס באַזונדערע לידער. דאָך ווילט זיך מיר פֿאַרענדיקן מיין
וואָרט וועגן דיכטער מיט איינער פֿון זיינע לידער:

אַ ווינטל לויפֿט אַרום

צווישן זוניקע צעשטראַלטע ביימער

און די צווייגן-בלעטער זייערע

זיך לאָזן אין אַ בויגעוודיקן גרינעם טאַנץ

איך קוק אויף דעם און זאָג צו זיך אַליין —

פֿריי זיך מענטש,

כאַטש דאָס האַרץ איז דיר

פֿאַרגאַסן מיט געוויין.

”גרינער ווינטער” פֿון מאיר חרץ

פֿענאָמענאַל און ממש צום שטוינען איז די פּראָדוקטיווע, די דאָרשטיקע שאַפֿונגס-קראַפֿט פֿון דיכטער מאיר חרץ.

מאַלט אייך, אַז דאָרט, אין רוסלאַנד, איז ער אויך נישט געווען צווישן דעם סאַרט ”שווינגנדיקע יידן”. וווּ ס’האַט זיך נאָר געמאַכט אַ געלעגנהייט, — אין די ביטערסטע צײַטן, — וווּ ס’איז נאָר געווען ערגעץ אַ ייִדישער בלאַט, אַ ייִדישער זשורנאַל אויף דער וועלט, האָט ער זיך באַמיט צו דרוקן זײַנע לידער. מכל שכן איצט, אין ישׂראל — אַן אויפֿסני געבוירענער און אַ פֿריי באַפֿליגלער!

די לידער שטראַמען בײַ אים אין יעדן בוך געדיכט, טאַקע נאָר ווי די פֿיש אין וואַסער בעתן ”נערעסט” ד.ה. ווען ס’קומט די צײַט פֿון זײַער סודותדיק-דאָרשטיקן דראַנג — אַהין, פֿאַרויס און שוואַליאַם צו דער פֿײַנפֿולער פֿרייד פֿון אַפֿלייגן די רויגן ...

סאַלידע אָפּהאַנדלונגען און רעצענזיעס וועגן די שאַפֿונגען פֿון חרצן זענען שוין געווען און ס’וועלן נאָר געוויס זײַן, ווילט זיך מיר אָבער איצט באַזונגענען קודם מיט אַ פֿאַר קורצע שטריכן.

מאיר חרץ איז אַ באַסאַראַבער, זאַפֿטיק און פֿרוכטיק, ווי די דאָרטיקע ערד. און אַזאַ וועט ער שוין, מירטשעם, פֿאַרבלייבן עד מאה ועשרים און ער נײַטיקט זיך כלל נישט צוליב דעם, ווי די מאַדע איז, אַרױפֿצײען אויפֿן לײַב פֿאַרשידענע עטנאָגראַפֿישע העמדער, באַהעפֿטע מיט באַסאַראַבער לאַקאַליזמען. ער איז באַזינגער און באַקלאַגער פֿון אויסגעהרגעטן ייִדישן שטעטל מיט זײַן רײַכן קאַלאַריטן טיפֿאַזש, מיטן פֿאַרשניטענעם באַסאַראַבער לעבנס-שטייגער אין גאָר זײַן שײַן-און-פֿײַן; און פֿילן פֿילט דער דיכטער אויס אַט די הייליקע שליוחות — אונױוערסאַל און לחלוטין פֿריי פֿון פּראָווינציעלע השַגות.

פּראַסט איז ער, חרץ, אין זײַנע רײַד, אָבער די פּראַסטקײט איז נישט אַזױ פּשוט — זײַנע פּאַעטישע רײַד דערגײען אפֿשר נישט אַזױ גרינג צום

ניכטערן שכל הישר, אָבער זיי ווירקן דירעקט און אומדירעקט אויף דער ייִדישער נשמה.

דער זעקסטער לידער-באַנד פֿון מאיר חרץ באַשטייט פֿון צוויי טיילן: "גרינער ווינטער" (לידער) און די פּאָעמע "מאַרקולעשט" — אַ געוואָגטער פֿאַרמעסט צו פֿאַראייביקן, אויפֿליכטן אין אונדזער זפֿרון דאָס פֿאַר-שניטענע באַסאַראַבער שטעטל. וועל איך אָבער שרייבן היינט בלויז וועגן ערשטן טייל, ווייל די פּאָעמע פֿאַרדינט זיך אַ באַזונדערע אָפּהאַנדלונג. דער נאָמען "גרינער ווינטער" איז נישט אַזוי זיך קיין צופֿאַל, נאָר אַ גליקלעכער איינפֿאַל, אַן אמת פּאָעטיש געווינס (ווי דער געלונגענער נאָמען, אַגבֿ, פֿון זיין פֿרײַערדיקן לידער-באַנד "דאָס פֿינפֿטע ראָד", פֿאַרלאַג "אייגנס", ירושלים 1978).

אַליין דער דיכטער זאָגט אין זיין צימצומדיק אַרײַנפֿיר-וואָרט: "גרינער ווינטער" מיינט דער ווינטער אין ישראל — ווייל כּמעט אַלע לידער אין דאָזיקן טייל פֿון בוך זענען אין ישראל געשריבן געוואָרן. איז דאָס אַ פֿאַרמולע, בײַ וועלכער מע דאַרף ערשט עפֿענען די קלאַמערן: — הייבן? קען מען דאָך פֿרעגן — אויב לידער געשריבענע אין ישראל, איז פֿאַרוואָס עפעס דווקא דער קורצערמיניקער רעגנדיקער ווינטער און ניט דער לאַנג-פֿאַרצויגענער זוניק צעשטראַלטער שרפֿהנדיקער זומער, מיט וועלכן סע צייכנט זיך אויס אונדזער געבענטשט לענדל?

ניט אַנדערש, אַזוי קלער איך נאָכן אַרײַנלייענען זיך אין אַט דעם יאָדערדיקן געשמאַקן לידערבוך, ניט אַנדערש, אַז אַט דער דורכױס אַריגי-נעלער חרעזישער באַהעפֿט פֿון "גריין" און "ווינטער" איז ביז גאַר כּאָ-ראַקטעריסטיש ניט נאָר פֿאַר אונדזער ישראל-ווינטער, וואָס נעמט אַרײַן אין זיך חמישה-עשר בשבֿט, דאָס נײַ-יאָר, דעם ווידערגעבורט פֿון ביימער און פֿלאַנצן, נאָר פֿרײַער פֿון אַלץ אַנטשפרעכט אַט דער גרינער ווינטער דעם איצטיקן פּאָעטישן געמיט, דעם קוואַליטאַטיוו-נײַעם שעפֿערישן אויפֿ-שטייג אין דער דיכטונג פֿון מאיר חרץ:

אַ מזלדיקער רעגנדיקער ווינטער,
אין פֿענצטער שטיפֿט אַ דרויסן אַ צעגרינטער,
איך טונק מיין פֿעטע פען אין פֿולן טינטער
און שלעפֿ אַרויף די ווערטער — גרינער ווינטער.

מיר הערט זיך צווישן אַט די שורות די פֿרײַדיקע פֿאַרוונדערונג פֿון

דיכטער זעלבסט און איך, דער לייענער, ווער אויך א שותף צו דער גליקלעכער אומדערווארטקייט ביים דערזען "שוואַרץ אויף ווייס די גרינע לאַנדשאַפֿט" און איך סאַלידאַריזיר זיך מיט זיין "דאַנקשאַפֿט" צום גורל, וואָס האָט אים געבראַכט אַהער אַזש "פֿון ווייסן וואַלד אין צפֿון", וווּ ער צוזאַמען מיט אַנדערע פֿאַרשנייטע אַרעסטאַנטן-קנעכט, האָבן געהאַקט פֿאַרפֿירירענע ביימער און געדאַרשט נאָך אַ וואַרעמען רעגן ...

"און אַט איז דאָ מיין רעגנדיקער ווינטער" — זיפֿצט ער אַרויס מיט גרויס הנאה ווי אַ מענטש נאָך שווערע וואַגלענישן ביי דער היימשוועל. און טויזנט מאָל איז ער גערעכט, חרץ, ווען ער פֿאַרציכנט: "דאָס סאַמע קלענסטע רעגנדל מאַכט אויך געשיכטע". אַט די רייפֿע אויסגעווייטיקטע לעבנס-חכמה קען קומען נאָר, ווען מען וואַרצלט זיך אין אויף היימישער ערד, וווּ אַלץ איז "אַנדערש אַנדערש" און וווּ דער אייבערשטער אַליין איז עולה קיין ירושלים:

פרוווט און רוקט די וואַלקנדלעך פֿונאַנדער,
ווי די פֿירהענגלעך פֿון פֿענצטער מע צערוקט,
זעט איר, ווי דער הימל דאָ איז אַנדערש,
ווען צו גאַט פֿון היגן זאַמד מע קוקט ...

און כאַטש "סע פֿעלן נישט קיין דאגות, דאַנקען גאַט" — סיי מדינה-דאגות, סיי טיף פּערזענלעכע, סע פֿעלן ניט אויס קיין ביטערע חשבונות מיט דער וועלט, מיט שונאים און פֿריינד, מיט זיך אַליין, שיינט דאָך אַרויס פֿון יעדער שטאַרק און שלמותדיק ליד, פֿון יעדן אויסגעטאַקטן פֿערז און צעזונגען בילד, שיינט דאָך אַרויס אַ קלוגער שמייכל פֿול מיט פֿאַלקס-חן און לעבנס-חכמה. די דאגות, די טענות, די חשבונות צייגן, אַז חרץ איז שוין ווייט ניט קיין "גרינער", ווי די אַמעריקאַנער זאָגן, אָבער איבער אַלץ, ווי שוין אַנגעדייט, ליכטיקט דער גרינער ווינטער, וווּ גאַטס-געבענטשטער רעגן באַוואַסערט אויך די דאַרשטיקע פּאַעטישע פֿעלדער פֿונעם זיבעציק-יאָריקן דיכטער און מיר וואַרטן שוין מיט אומגעדולד אויף נייע פּאַעטישע חידושים, אויף נייער שפֿע פֿון אונדזער פֿרוכטבאַרן מאיר חרץ. ביז הונדערט און צוואַנציק איז נאָך אַזוי ווייט און ער, דער דיכטער אונדזערער, איז נאָך אַזוי יונג — אין גאַנצן צען יאָר איז לאַנד ...

ירושלים, 1982

“ער איז געקומען פון דארטן”.

מיר דאכט, אז קיין שום ליטעראטור-זשאנער אנטפלעקט נישט אזוי בולט דאס עטישע געשטאלט פֿון מחבר גופא, ווי דאס איז צו זען אין דעם מעמוארן-זשאנער. אפילו ביים לייענען לירישע דיכטונג טרעפט זיך צומאָל ווי ס'פֿורעמט זיך אויס פֿאַר דיר וואָרהאַפֿטיק און אַבסאָלוט באַגלייבלעך דאָס געשטאַלט פֿון לירישן העלד, וואָס האָט, ליידער, קיין שום שייכות נישט און איז אַפֿט אַפֿילו אין שרייענדיקער סתירה צום לעבן און צו די קאָנקרעטע האַנדלונגען פֿון כלומרשטן פּראָטאַטיפּ. סע זאָל זיך נישט טרעפֿן, נאָר אזוי טרעפֿט זיך אַ מאָל אין אַלע זשאַנערן פֿון דער “שיינער ליטע-ראַטור” וווּ ס'הערשט איין-און-איינציקער אמת — די שיינקייט פֿון דער שאַפֿונג, וואָס איז אַליין, אַז און פֿאַר זיך אויפֿריכטיק ביז באַגלייבלעכקייט — גאַנץ אַנדערש איז דאָס אין מעמוארן-ליטעראַטור. דער מחבר קאָן אַ מאָל זיין וואָס פֿאַר אַ מיסטער איר ווילט, ער קאָן אַ מאָל לאָזן אין גאַנג אַלע שיינקייטן וואָס ער באַהערשט אין אַלע איבעריקע שאַפֿונגען זינע, נאָר קוים שטרעבט ער, צוליב פֿאַרשידענע סיבות, אויסבאַהאַלטן, אָדער גאָר פֿאַרקערט אַרויסהויבן, ווי מען זאָגט עס, “זיך און זינע שיר”, העלפֿן נישט קיין שום שיינקייטן, מייסטערשאַפֿטן, קיין שום אַנשטעל אויף “אַביעק-טיוויזם” — דער פֿאַרשטענדיקער מעמוארן-לייענער דערשפירט סוף-סוף די באַנאַלסטע טענדענץ פֿון פֿאַרקריפֿלטן סוביעקטיוון אמת. כּיבין זיכער, אַז אַליין דער מעמוארן-זשאַנער איז בטבֿע זיך נוקם אין יענע מחברים, וואָס וואָגן צו זאָגן אַפֿילו אַ שיינעם ליגן. אַליין דער זשאַנער וועט אויף שריט-און-טריט דעמאַסקירן און אַנטפלעקן פֿאַר אונדז דאָס עטישע גע-שטאַלט פֿון “לירישן העלד”, מען וואָלט געקענט באַקרעפֿטיקן דעם דאָזיקן געדאַנק מיט זייער פֿיל דערווייזלעכע דוגמאות, אָבער ס'קאָן ווייט פֿאַרפֿירן פֿון מיין קאָנקרעטער טעמע.

און די טעמע איז אַ בוך וואָס איז דאָ נישט לאַנג דערשינען אין פֿאַרלאַג “עמק”, תּל-אביב, תּש”ט. דאָס בוך איז פֿון חיים שמוּלעוויטש און הייסן הייסט עס: “צוריק פֿון יענער וועלט”...

מען דערציילט, אז אויף דאָנטע אַליגערן — דעם באַשאַפֿער פֿון דער מעכטיקער "געטלעכער קאָמעדיע", פֿלעגן זינען מיטצייטלעך אָנווייזן און שעפטשען איינער צום אַנדערן פֿול מיט פֿאַרכטיקן פּחד: "דאָס איז דער וואָס איז געקומען פֿון... דאָרטן".

אַנדערש איז דאָס אין דער איצטיקער תקופֿה, וואָס פֿאַרמאָגט נישט אַזעלכע גרויסע שעפֿער ווי דעם מיטלאַטערלעכן איטאַליענישן וויזיאַנער, אָבער זי נייטיקט זיך ליידער נישט מער אין דער שרעקלעכער וויזיע — די רשעותדיקע ווירקלעכקייט פֿון דער היינטיקער צייט שטייגט איבער די גרעסטע, די שוידערלעכסטע מענטשלעכע פֿאַנטאַזיעס פֿון אַלע צייטן...

ווער זשע וועט טייטלען מיט די פֿינגער און שעפטשען מיט שרעק, ווען דער גאַנצער ענין לייגט זיך פשוט נישט אויפֿן שכל, ביז גאָר אַ סך וואָס האָבן אויסגעמיטן אַט דעם גיהנום?

טאַנעס באַגלויבלעכע דאָקומענטן מיט באַזירטער וויסנשאַפֿטלעכער סטאַטיסטיק, צענדליקער אינסטיטוציעס און מאָנומענטן צום פֿאַראייביקן אונדזער חורבן-עפֿאַכע, לעבן געבליבענע גבֿית-עדות — קרבנות פֿון יענע שוידערלעכקייטן, צענדליקער דיקע יזפור-ביכער, ס'גייען נאָך אָפּ מיט בלוט נעבעכדיקע רעשטן פֿון די ערשט נישט לאַנג גרויסע און בליענדיקע ייִדישע קהילות אין מזרח-און-מערבֿ-אייראָפּע... נאָר די וועלט (די זעלבע "וועלט") האָט שוין אָנגעהויבן צווייפֿלען און ס'וויילט זיך איר שוין נישט גלויבן, אַז סע זענען אומגעקומען 6 מיליאָן יידן...

נאָך ערגער איז דאָס מיט יענע וואָס זענען קוים אַרויס מיטן לעבן פֿון די סאָוועטישע צוואַנגס-און פֿאַרניכטונגס-לאַגערן... דאָ גלויבט מען אַוודאי ניט! וווּ? — אין לאַנד פֿון סאַציאַליזם? ...

חיים שמולעוויטש אַנטפלעקט פֿאַר אונדז אַ ביז איצט פֿאַרהוילן און פֿינצטער קאַפיטל אין דער בלוטיקער געשיכטע פֿון סאָוועטישן מאַסן-מאָרד און גענאָסיד. ס'האַנדלט זיך וועגן די "איבערלויפֿערס" פֿון פּוילן, רומעניע, אונגאַרן און אַנדערע לענדער קיין סאָוועטן-פֿאַרבאַנד; אין די ערשטע דרייסיקער יאָרן האָבן צענדליקער טויזנטער פשוטע מענטשן (בעיקר ייִדישע יונגעלייט און יונגע פֿרויען און בעיקר — עמך — אַרבעטער פֿון פֿאַרשידענע פֿאַכן ווי אויך רעוואַלטירנדיקע יוגנט) געשוואַרצט די גרענעץ און געלאָפֿן צום אויסגעחלומטן סאָוועטישן "גן-עדן", צוליב "העלפֿן בויען דעם סאַציאַליזם". אין מזרח-אייראָפּע האָט דאָן געהערשט אַרבעטסלאָ-

זיקייט, גרויסע נויט און נאציאנאלע אומרעכט, דער באַדן איז געווען אַ גינסטיקער ...

אפֿשר האָבן די ייִדישע קאָמוניסטן אין פּוילן אַליין זיך נישט פֿאַר-געשטעלט, וואָס עס דערוואָרט דאָרטן זייערע "ברידער פּראָלעטאַריער", דאָך האָבן זיי פֿלייסיק אויסגעפֿילט זייער "רעוואָלוציאַנערן פֿליכט" פֿון ווערבירן מענטשן-קנעכט און אַרויסהעלפֿן זיי ביים שוואַרצן די גרענעץ. שמוּלעוויטש רעדט וועגן דעם מיט פּראָסטע, זויבערע ייִדישע ווערטער, מיט געצוימטער לייַדנשאַפֿט פֿון וועלן "דערציילן דעם גאַנצן אמת" און מוזן שווייגן גאַנצע 27 יאָר, נאָכן אַרויסראַטעווען זיך פֿון 13-יאַריקן גיהנום ...

יאָ, ערשט "נאָך 27 יאָר אין אַמעריקע איז אַוועק — ווי ער שרייבט — די מורא וואָס איז מיר נאָכגעאַנגען טאָג ווי נאַכט, אַז אַט-אַט פֿאַל איך ווידער אַרײַן אין די הענט פֿון דער נ.ק.וו.ד. און ווער פֿאַרשלעפט און פֿאַרפֿייניקט צום טויט" ...

אויך די שרעק פֿאַר די אייגענע און באַקאַנטע, וועלכע האָבן נאָך דאָן געלעבט אין ס"פֿ, האָבן אַפּגעהאַלטן שמוּלעוויטשן און געצוונגען אים צוימען די צונג.

סע זענען לעבן געבליבן ווייניק ווער, פֿון יענע "איבערלויפֿער". און בלויז אפֿשר איינציקע זענען אַרויס אויף דער פֿרייער וועלט און צווישן זיי איז היים שמוּלעוויטש דערווייל דער ערשטער וואָס וואָגט צו דערציילן פּרטימידק און מיט דער האַרצרייַסנדיקער רויקייט פֿון אַ קינות-כראַניק, ווי אַזוי די טויזנטער און טויזנטער "איבערלויפֿער" זענען, גלייַך נאָכן איבערכאַפֿן זיך אויף דער סאָוועטישער גרענעץ, אַרייַנגעפֿאַלן אין די אייזערנע לאַפּעס פֿון דער מ.וו.ד.

שמוּלעוויטש שילדערט דעם אייגענעם יסורים-וועג, ווי אויך די צענדלי-קער וועלכע האָבן דירעקט, צוזאַמען מיט אים דורכגעמאַכט די שמוציקע איבערפֿולטע טורמע-קאַמערן, ביינאַכטיקע "אויספֿאַרשונגען", שרעקלעכע פֿייניקונגען און סאַדיסטיש-נאַציסטישע דערנידעריקונג פֿון מענטשלעכן מין און לסוף — שווערע קנעכטישע אַרבעט ביז צום פֿאַלן דערהרגעט פֿון מידקייט, פֿון הונגער און קעלט.

דאָס איז געווען אַ גוט אַרגאַניזירטע סיסטעם פֿון מענטשן-מאָרד. וועגן די צעבראַכענע און אַנטוישטע, וועגן זייער מיט בלוט פֿאַרשפּיגענעם

חלום רעזומירט שמולעוויטש: "עס איז געווען אַ גרויסער חלום, אַ חלום פֿון מיליאָנען אין דער וועלט און די וועלכע האָבן אין יענע יאָרן פרובירט דעם חלום צו פֿאַרווירקלעכן, זענען חלומענדיק — אומגעקומען". און ווייטער:

"פֿונקט ווי אַ שמעטערלינג רייסט זיך צו ליכט און ווערט פֿאַרברענט, אַזוי האָבן צענדליקער טויזנטער יונגע מענער, פֿרויען און קינדער זיך געריסן צום "ליכט" וואָס רופֿט זיך "קאַמוניזם" — און זענען פֿאַרברענט געוואָרן".

און לסוף לאַמיר זיך אומקערן צו דעם וואָס איז שוין דאָ דערמאָנט געוואָרן, נעמלעך — וועגן די וואָס ווילן נישט גלויבן. אין זײַן פֿאַרוואָרט דערציילט דער מחבר:

"אין אַ שמועס מיט מײַנעם אַ פֿעטער ע"ה, נאָך מײַן קומען קיין אַמעריקע (אַגבֿ איז מײַן פֿעטער געווען אַ "פֿראַגרעסיווער"), האָט ער איין מאָל אַ זאָג געטאָן: "גלויבן גלויב איך דיר סײַ-ווי-סײַ נישט קיין איין וואָרט, נאָר זאָג מיר, פֿאַר וואָס ביסטו געבליבן לעבן?" דאָס איז אַ פֿראַגע וואָס איז נישט איין מאָל געשטעלט געוואָרן אויך צו די געראַטעוועטע פֿון היטלער-גיהנום.

מײַן ענטפֿער איז געווען: האָרץ מיך אויס, ליבער פֿעטער, אין אַמעריקע שטאַרבן יעדעס יאָר פֿון קאַנסער, טובערקולאָז, האַרץ-אַטאַקעס און אַנ-דערע קראַנקייטן מיליאָנען מענטשן און דו, אַ ייד פֿון איבער די אַכציק, לעבסט נאָך? פֿאַר וואָס?"

ער האָט מיר גאַרנישט געענטפֿערט. כ'האַב אים געזאָגט: האָסט נישט גוט פֿאַרמולירט דיין פֿראַגע. האָסט מיך געדאַרפֿט פֿרעגן, ווי אַזוי איך בין געבליבן לעבן, נישט "פֿאַר וואָס?"

און ווי אַזוי איך בין געבליבן לעבן — גיט צו שפּעטער שמולעוויטש — וועל איך פרובירן צו דערציילן אין אַט דעם בוך.

און חיים שמולעוויטש דערציילט מיט דער שפּראַך פֿון אַ פֿאַלקס-מענטש, ער שילדערט רעליעף און באַגלויבלעך זײַן פֿילצאָליקן טיפּאַזש פֿון הענקער און קרבנות, ער גיט איבער עפּיזאָדן וועלכע זענען ממש אויפֿ-טרייסלענדיק מיט זייער לעבנס-טראַגזום.

שווער צו זאָגן צי וועט טאַקע דאָס בוך איבערצייגן אין עפּעס די סקלעראַטישע אַמעריקאַנער פֿעטערס, וואָס גלויבן נאָך אַלץ אַז זיי זענען

**"פראַגרעסיוו"; דאָך איז "צוריק פֿון יענער וועלט" נישט נאָר אַ בוך צום
לייענען, נאָר אויך אַ בוך צום לערנען, ס'איז אַ ווערטפֿולער אויטענטישער
דאָקומענט פֿון אונדזער עפֿאַכע. און דער מחבר איז באַמת ווערט מיר זאָלן
זאָגן וועגן אים מיט פֿאַרכט און ברכה: "דאָס איז דער, וואָס איז געקומען
פֿון דאָרט"...**

ירושלים, 1980

1. וועגן און אַרום דעם בוך פֿון ש. בר עוזי*

אַ יאָר נאָך דער אַקטאָבער-איבערקערעניש, אין 1918, האָט לענין, פֿאַרעפֿנטלעכט אַ בראַשור אונטערן נאָמען "די פֿראַלעטאַרישע רעוואָלוציע און דער רענעגאַט קאַרל קאָוטסקי".

די דאָזיקע אַרבעט איז אויסגעהאַלטן געווען, ווי געוויינלעך, אינעם "קלאַסישן לעניניסטישן סטיל" פֿון בייזוויליקער און שאַרפֿער זידלעריי קעגן אַפּאַנענט. אָבער נישט דאָס בין איך אויסן. מיך אינטערעסירט בעיקר איינע פֿון די אַרויסגעבראַכטע אין יענער בראַשור לענינס דעפֿיניציעס:

"פֿראַלעטאַרישע דיקטאַטור — ווערט דאָרט געזאָגט — באַדייט אַ מלוכישע מאַכט, וואָס פֿירט אויס אירע דעקרטן מיט דער הילף פֿון צוואַנג און טעראָר, וועלכע באַגרענעצן זיך נישט מיט קיינע געזעצן...".

שפעטער האָבן זיינע נאָכפֿאלגער זיך אויסגעלערנט רעדן נישט אַזוי אַפֿנהאַרציק ווי זיי טראַכטן און דאָך ענלעכע "פּערל". מער אָדער ווייניקער טראַנספֿאַרמירטע אַרויסזאָגעכצן קען מען אַנטרעפֿן ביי די "קלאַסיקער פֿון מאַרקסיזם-לעניניזם" שוין אַפּגערעדט פֿון סטאַלינען, וועמען מען האָט מיט רעכט געקרוינט ווי דעם סאַמע קאַנסעקווענטן יורש, פֿאַרזעצער און פֿאַר-ווירקלעכער פֿון לענינס "געניאַלע אידייען". "צוואַנג און טעראָר, וועלכע זענען נישט באַגרענעצט מיט קיינע געזעצן", האָט מען געטייטשט, ווי אַ צייטוויליק מיטל, פֿדי אויסצוהיטן און באַשיצן די "רעוואָלוציע פֿון אַר-בעטער און פּויעריים". אָבער דאָס בלוטיקע מיטל איז נאָך בעת לענינען פֿאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ ציל פֿאַר זיך, אין אַ פּערמאַנענטן בלוטיקן ציל — פֿאַרפֿעסטיקן אויף אייביק די איין-פֿאַרטייִשע קאַרופּציע איבער די קאָלאָסאַלע שטחים פֿון דער געוועזענער גרויס-רוסישער אימפעריע, אַז די 200 מיליאָניקע באַפֿעלקערונג אירע זאָל געצווונגען זיין אויספֿילן געהאַרכזאַם און אַפֿילו מיט "באַגייסטערונג" און "ענטוויאַזם" די סאַמע ווילדסטע אַנטיהומאַנע "דעקרטן" פֿון די מאַכטהאַבער.

סטאַלין, ווי געזאָגט, איז געווען קאַנסעקווענט אין זיין לעניניסטישער

* הקדמה צום בוך "מִן יסורים-וועג", אונטער דער רעדאַקציע פֿון יוסף קערלער, ערשטע טייל, פֿאַרלאַג "ניצע-לעבן", תל-אביב, 1983.

פראקטיק — ליקווידירט די "פאראזיטאָרע" קלאַסן, האָט ער נישט אויפֿ-
געהערט צו פריידיקן "פֿאַרשטאַרקטן קלאַסנקאַמף" אויך אין דער קלאַסן-
לאַזער סאָציאַליסטישער געזעלשאַפֿט. די לעצטע 7-8 יאָר פֿון זײַן זעלבסט-
הערשונג איז ער שוין צוגערטאָן אויך צו... פֿעלקער-ליקווידאַציע.
פֿרײַער לענין, דערנאָך סטאַלין מיט זײַן פֿאַרטיי-אַפֿאַראַט האָבן פֿאַר-
מירט און אַרויסגערופֿן צום לעבן דעם שרעקלעך-מגושמדיקן גולם פֿון
מאַסן-מאָרד. אָט דער מוראדיקער מאַנסטר שפּאַצירט זיך אָנהויבנדיק פֿון
1917, איבערן לאַנד און אויסערן לאַנד, שפּרייטנדיק פּחד, אומגליק און
טויט. די סאָוועטישע מנהיגים קענען אים צײַטווייז צוימען, אָבער אָפּשטעלן
אים זענען זיי נישט בכוח, ווייל דאָס וואַלט באַדייט זעלבסט-מאָרד פֿון
רעזשים גופֿא.

צוואַנג און טעראָר — דאָס איז די צווייטע, אויב נישט די ערשטע
נאַטור פֿון דער סאָוועטישער מלוכה-סיסטעם. אַן דעם אָנשפּאַר-פּונקט,
וואַלט די קאָמוניסטישע פֿאַרטאַקראַטיע שוין לאַנג אויסגערײַנען ווי אַ
וויסטער קאַשמאַר פֿון דער מענטשהייטס זכּרון.

פֿאַראַן שוין אַ היפשע ליטעראַטור — ראַמאַנען, דערציילונגען און
בעיקר — מעמואַרן, אין וועלכע די, על פי נס, געראַטעוועטע קרבנות
באַמײַען זיך אַנטפּלעקן פֿאַר דער שטוינענדיקער וועלט די סאָוועטיש-
קאָמוניסטישע פֿאַרברעכנס קעגן מענטשלעכן מײַן — קנעכטשאַפֿט, רע-
פּרעסיעס און אַרגאַניזירטער מאַסן-מאָרד, וועלכע זענען אָנגעווענדט גע-
וואָרן פֿיל פֿרײַער איידער נאָך ס'האַט זיך באַווײַזן אויפֿן שוין פֿאַרבלוטטיקטן
האַרזאַנט היטלער מיט זײַן מענטשנפֿרעסערישן נאַציזם.

זכּרונות וועגן די איבערלעבענישן אין דער סאָוועטישער לאַגער-
אימפּעריע זענען דערשינען אויך ביז צו דעם מעכטיקן דעמאָסקירער
אַלעקסאַנדער סאַלזשעניצין. ס'לײַנט זיך דאָ פֿאַרצײכענען צוויי ביז גאָר
דערשיטערנדיקע ווערק אין דײַטש — די מעמואַרן פֿון עלינאַר ליפּער
(1950) און פֿון מאַרגאַריטאַ בובער-נוימען (1958), דאָס בוך אין רוסיש
פֿון יורי מאַרגאַלין "די נסיעה אין אַרעסטאַנטן-לאַנד" (אין לאַנד פֿון די
"זע-קא"). אַ בוך וואָס צײַכנט זיך אויס מיט גרויס טאַלאַנט, שאַרפֿזין און
לינדשאַפֿט (דערשינען אינעם ניו-יאָרקער רוסישן טשעכאַוו-פֿאַרלאַג אין
יאָר 1952). אַזעלכע ביכער האָט מען דאָן אויף מערבֿ נישט געבאַלעוועט
מיט קײַן רעצענזיעס און אַפרופֿן... נאָך גוט אַז מען פֿלעגט אָפּקומען מיט
אַ טרוקענער אינפֿאַרמאַציע, פֿאַרשטופּט ערגעץ אויף די לעצטע פעטיט-

זייטלעך פֿון דער פּעריאָדיק. אויך נישט אזוי שלעכט — פֿריער פֿלעגט מען בכלל פֿאַרשווייגן אַזעלכע "רעאַקציאָנערע" פּובליקאַציעס.

בײַ אונדז אין ישׂראל, למשל, וווּ נישט נאָר דער לינקער לאַגער האָט דאָן געקרענקט מיטן פּסיכאָז פֿון פּראָסאָוועטיזם, האָט יורי מאַרגאָלין — דער איבערצייגטער ציוניסט, אַ גלענצנדיקער זשורנאַליסט, עסעיסט און אינטערפּרעטאַטאָר פֿון דער ייִדישער געשיכטע — פֿאַר זיינע אַנטפלעקונגען געהאַט אויסצושטיין געבראַטענע צרות ...

אַצינד, שוין אַ צײַט נאָך כרושטשאַווס דעמאָסקירן דעם מאַסן-טעראָר אינעם "פּעריאָד פֿון פּערוואַנען-קולט"*, נאָכן געוואַגטן דורכברוך אויף מערבֿ פֿון סאָלזשעניצײַנס "אַרכיפּעלאַג גולאַג" איז שוין נישט קיין חידוש, וואָס אויך אין דער ייִדישער שפּראַך האָבן זיך באַוווּזן און סע דערשײַנען אַלץ מער און מער מעמואַרן-ווערק אויף אַט דער בלוטיק-טראַגישער טעמע. אַלע אַזעלכע ביכער איז שוין נישט אויסצורעכענען. וועל איך קודם אַנרופֿן דאָס אויסנאַמלעכע ווערק פֿון אַלזײַטיק-באַגאַבטן יחיאל האַפֿער ע"ה — "אין ווייטער פֿאַרפֿאַלנקייט", דאָס בוך "און מ'האַט מיך רעהאַבי-ליטירט" פֿון אַמאָליקן קאָמוניסט משה זאַלצמאַן (פֿאַריז) און פֿון דעם אַסיר ציון אהרן ראָזינס "מיין וועג אַהיים", שמולעוויטשעס "צוריק פֿון יענער וועלט" און די פֿיר-בענדיקע עפּאָפּייע פֿון יואל פּערעל "דער מאַרגן-שטערן" ... דעם דיכטער מאַלטינסקיס "ביראַבידזשאַנער ענין" ווי אויך "אונטער סטאַלינס יאָך" פֿון דעם קאַנאַדער אַ. באַש. יעדער אַזאַ בוך דער-גענצט און פֿאַרברייטערט אונדזער פֿאַרשטעלונג וועגן די טעראָר-מגפֿות, וואָס חזון זיך פּעריאָדיש איבער אינעם סאָוועטישן אַרעסטאַנטן-לאַגד.

* * *

באַזונדערע קאַפּיטלעך און אויסצוגן פֿון ש. בר עוזיס בוך "מיין יסורים-וועג" האָבן זיך געדרוקט אין פֿאַרשידענע ייִדישע צײַטונגען, וואָכנבלעטער און אין אַנדערע פּעריאָדישע אויסגאַבעס, דערין אויך אין דער ליטעראַריש-קינסטלערישער צײַטשריפֿט "ירושלימער אַלמאַנאַך". די דאָזיקע פּובלי-קאַציעס האָבן זוכה געווען צו פֿיל פּאַזיטיווע אַפּרופֿן פֿון ייִדישע ליענער און ליטעראַטן. ס'איז גענוג צו דערמאַנען די הויכע אַפּשאַצונג, וועלכע

* אַגב, דער זעלבער כרושטשאַוו, כאָטש נישט אין די מאַסשטאַבן פֿון סטאַלינען, האָט אויך אַנגעווענדעט גענוג רעפּרעסיעס און טעראָר-מיטלען קעגן שרײַבער, קינסטלער און אַנדערש-דענקנדיקע סאָוועטישע בירגער. זע למשל, דאָס בוך אין רוסיש פֿון אַנאַטאָלי מאַרטשענקאָ "מיניע גבית עדות" — "פֿאַסיעוו"-פֿאַרלאַג, 1973. דײַטשלאַנד.

ס'האָט אין זײַן צײַט געגעבן דער באַוווּסטער שרײַבער און פּובליציסט משה
 גראַס-צימערמאַן ז"ל, וואָס האָט געווידמעט בר עוזיס מעמואַרן איינע פֿון
 זײַנע גלענצדיקע ראַדיאַ-שמעסן פֿון "קול ישראל".

ש. בר עוזי איז נישט קיין שרײַבער. ער איז ווײַט נישט קיין סאַלזשע-
 ניצן. ער דערמאַנט מיר אָבער גאַנץ אָפֿט איינעם פֿון סאַלזשעניצינס
 קרעפֿטיקסטע געשטאַלטן — איוואַן דעניסאָוויטשן. ס'איז גלייך ווי סאַל-
 זשעניצינס העלד וואָלט אַליין באַקומען לשון און אַנגעהויבן באַשרײַבן
 נישט נאָר איין טאָג, איין געראַטענעם טאָג פֿון זײַן לאַגער-לעבן, נאָר
 טאַקע דעם גאַנצן יסורים-וועג זײַנעם — שעה נאָך שעה, טאָג נאָך טאָג,
 יאָר נאָך יאָר, יאָרן. אמת, אונדזער בר עוזין פֿעלט אויס אַ ביסל דער
 פּראַקטישער עגאָזיס פֿונעם כּיטרע סמעקאַליסטע פּויערל איוואַן דעניסאָ-
 וויטש. דערפֿאַר אָבער צײַכנט זיך אויס אַט דער געזונטער פֿאַלקס-מענטש
 מיט עכט-ייִדישן אינטעלעקט און אין וואָס פֿאַר אַ געפֿלאַגטן מצבֿ ער זאָל
 זיך נישט געפֿינען — צי בײַ די מערדערישע פּיניקונגען מצד די אויס-
 פֿאַרשער, צי אין די שטיקנדיקע טורמע-צעלן, צי אויף די שווערע עטאַפּן,
 דערנאָך אויף קנעכטישער קאַטאַרגע-אַרבעטן און שפּעטער שוין, אַפֿילו,
 בײַם סאַמע ראַנד — צווישן די אויסשטאַרבנדיקע דיסטראַפֿיקער (אין די
 דײַטשישע-נאַציסטישע לאַגערן פֿלעגט מען זיי רופֿן "מוזולמענער"...) —
 אויך דאָרט און אומעטום בלייבט ער נישט קיין פֿאַריאַגטער איינזאַמער
 וואָלף, נאָר שטענדיק איז ער צוזאַמען מיט נײַ-דערוואַרבענע חֲבֵרִים און
 פֿרײַנד, פּונקט אַזעלכע געיאַגטע און גערודפֿטע ווי ער אַליין. פֿרײַנד וואָס
 טיילן צווישן זיך מיטלייד און טרײַסט, דעם לעצטן ביסן ברויט און דאָס
 לעצטע ביסל אַטעם בײַם אונטערשטעלן איינס דעם אַנדערן אַ ברידערלעכע
 פּלייצע. ער, בר עוזי, זוכט און געפֿינט שטענדיק דאָס ליכטיקע אינדזעלע
 פֿון צוטרוי און פֿרײַנדשאַפֿט אין יעדער נײַעם יאָמער-טאָל, וווּ די אַרעס-
 טאַנסקע דאָליע זײַנע פֿאַרוואַרפֿט אים. ער געשטאַלטיקט נישט זײַנע אחים
 בצרה מיט קיין שום קינסטלערישע מיטלען, ער פֿאַרקריצט פשוט אין
 אוניקאַלן זפּרון אויף שטענדיק זייערע נעמען, אַדרעסן, באַשעפֿטיקונגען
 פֿאַר און נאָכן אַרעסט, יעדעמענס יסורים-וועג... שפּעטער, נאָך זײַן
 באַפֿרײַונג, געפֿינענדיק זיך אַליין אין אַ האַלב-לעגאַלן מצבֿ, וועט ער לויט
 די פֿאַרגעדענקטע אַדרעסן זוכן און געפֿינען די צעלאַמטע און פֿאַריתומטע
 משפּחות, פּדי איבערגעבן אַ לעבעדיקן גרוס און עפעס דערוויסן זיך וועגן
 ווײַטערדיקן גורל פֿון זײַנע ברידער-קרבתן.

אין יענער צייט ווען די שפיר-הינט פֿון סטאלינס געהיים-דינסט האָבן בלוטדורשטיק גענישטערט איבער אַלע וועגן פֿון לאַנד, איז אַט די טעטיקייט זיינע געווען טויט-געפֿערלעך סײַ פֿאַר אים און סײַ פֿאַר זײַנע נאָענטע. ווייס איך נישט קיין גרעסערע העלדישקייט, קיין ליכטיקערע מסירות נפֿש ביים אויספֿילן, כמעט אַ בלינדער, די הייליקע שליחות פֿון חֲבֵרֵשׁאָפֿט.

דער מחבר דערציילט פרטימדיק, כמעט ווי פּראָטאָקאָלירט אין זײַן אוניקאַלן זכרון, אַלץ וואָס מיט אים און אַרום אים איז געשען, זינט ער, אַ פּראָסט ייִדיש ייִנגל פֿון אַ ייִדיש-פּויליש שטעטל, איז געלאָפֿן זוכן אַרבעט און פֿרײַהייט אינעם לאַנד פֿון די סאָוועטן. אָנגעקומען איז ער אַהין אין יאָר 1923 ד. ה. דאָן, ווען ס׳האַבן נאָך אין לאַנד געהערשט די, אַזוי צו זאָגן, "לענינישע נאַרמעס פֿון סאַציאַליסטישער גערעכטיקייט".

די ערשטע חדשים אַרעסט בשעתן אָנקומען אין לאַנד פֿון הונדערטער און טויזנטער ייִדישע יוגנטלעכע, וואָס האָבן געגנבֿעט די גרענעץ ריזיקירן-דיק מיטן לעבן און געקומען קיין רוסלאַנד מיט אָפֿענע פֿאַרגלויבטע הערצער — באַשריבן פֿריש, ווי ערשט נעכטן וואָלט דאָס געשען — זענען פֿאַקטיש געווען אַ בלוטיקע פֿאַרשפּיל, אַ מין לענין-פּרעלודיע צו דער טאָטאַלער פֿאַלקס-טראַגעדיע, וואָס רופֿט זיך "סטאַליניזם".

14 יאָר האָט בר עווי גענאָסן פֿון דער סאָוועטישער "פֿרײַ", געאַרבעט געוויסנהאַפֿט און טרײַ, פּונקט ווי טויזנטער אַנדערע אַנטלאָפֿענע פֿון פּוילן, זיך איינגעשאַפֿט אַ משפּחה, געלערנט און ספּעציאַליזירט זיך ווי אַ זאָג-טעכניקער, צוגעוויינט זיך צום סאָוועטישן שטייגער, צו באַשטענדיקער דחקות, אָדער ווי די פּאַרטיי האָט געלערנט: צו "צײַטווייליקע שוועריקייטן פֿון וואַקס" און אויך צו די "רעזולטאַטן פֿון שעדיקערײַ מצד די קלאַסן-שונאים, וועלכע מען מוז ליקווידירן". בײַ די 14 יאָר האָט ער, ווי מיליאָנען אַנדערע סאָוועטישע בירגער, זיך געלאָזט באַווירקן דורך דער סאָוועטישער שקרים-פּראָפּאַגאַנדע, זיך אויסגעלערנט "האַלטן ס׳מויל" און געווען, קען מען זאָגן, צופֿרידן, אַפֿילו גליקלעך. . . ביז געקומען איז דאָס יאָר 1937, דאָס יאָר פֿון שטעכלער-נאַרקאָם יעזשאָוו, דאָס יאָר ווען סטאַלינס מאָרד-אַגרעגאַט האָט געשניטן און געדראָשן מיליאָנען סאָוועטישע בירגער — פֿאַרשטייער פֿון אַלע פֿעלקער, פֿאַרשטייער פֿון אַלע סאַציאַלע שיכטן. — אַרבעטער, וויסנשאַפֿטלער, שרײַבער, מיליטערלייט פֿון העכסטן ביזן נידע-ריקסטן ראַנג, גײַסטלעכע און אַלטע באַלשעוויקעס, פּאַליט-עמיגראַנטן און . . . וועמען נישט ?

אויך אונדזער בר עוזי איז אַרײַנגעשלעפט געוואָרן צווישן די צײַן-רעדער פֿון יענעם "אַגרעגאַט" און פֿון דאָן, בעיקר פֿון דעמאָלט אָן, הויבט ער אָן פֿיקסירן דעטאַל און אויף אויסנווייניק נישט נאָר זײַן אייגענעם יסורים-וועג, נאָר אַלץ וואָס אַרום אים געשעט. פֿון דאָן אָן ביז איצט קען ער זיך נאָך אַלץ נישט באַפֿרײַען פֿון פֿסדרדיקער שטוינונג! "ס'טײַטש ווי קען דאָס געמאָלט זײַן?"; "גאָט מײַנער, וואָס טוט זיך דאָ?" און פֿיל ענלעכע פֿראַגע-אויסרופֿן זענען צעוואָרפֿן איבער די צוויי בענדער פֿון בר עוזיס זכרונות. און באמת טאַקע איז דאָס נישט קײַן נאַיווע קלאַץ-קשיות, ווייל ווער איז דאָס מסוגל צו באַגריפֿן דעם אַרכי-טײַוולאַנישן אומזין פֿון פֿאַרפֿיניקן און אויסצוהרגענען אַזוי פֿיל אַבסאָליוט אומשולדיקע מענטשן? צוזעענדיק דאָס טאַג-טעגלעך, וואָלט אַזאַ פֿילבאַרע נאַטור ווי אונדזער בר עוזי געוויס גערירט זיך פֿון זײַנען, נאָך ביז ער אַליין וואָלט געפֿאַלן צווישן די קרבנות... דאָס איז אַבער נישט געשען, נאָר אַ דאַנק דער איזערנער דיסציפּלין פֿון זײַן זכרון, וואָס האָט זיך פֿאַרפֿליכטעט פֿאַר-געדענקען אַלץ ביז צו דעם מינדסטן פרט.

דער סאָוועטישער רעזשים צײַט אויף זיך נאָך אַנאַנד די מאַסקע פֿון מענטשלעכקײַט, אַלע הערלעכע באַגריפֿן פֿרווון זיי זיך צואייגענען, אין דער ערשטער רײַ — אינטערנאַציאָנאַליזם. אינטערנאַציאָנאַליזם האָט שוין לאַנג אַפֿילו נישט גענעכטיקט בני דײַ, וואָס פֿירן אַ קאַנסעקווענטע גענאַסיד-און אויסראַטונגס-פֿאַליטיק בנוגע אייגענע און פֿרעמדע פֿעלקער, שוין אַפּגערעדט פֿון זײַערע קולטורן.

דער ייד בר עוזי איז בתוך און בטבֿע אָן עכטער אינטערנאַציאָנאַליסט. צווישן זײַנע נאָענסטע חברים און פֿרײַנד וועט איר געפֿינען רוסן, אוקראַי-נער, ארזבעקן, טאַטערן, יידן, פֿאַרשטייט זיך, אויך.

צווישן די תּלײַנים און פֿײַניקער פֿון דער נ.ק.וו.ד. דערמאַנט ער אויך מיט גרויס צער און צאַרן יידן (געוויס האָבן מיר דאָס צווייפֿלהאַפֿטע רעכט אויך אויף אייגענע אויסוואַרפֿן. צו פֿיל אַבער וואַרפֿן זיי זיך אין די אויגן...).

ש. בר עוזיס "יסורים-וועג" איז דורכגעדרונגען מיט דער שרפֿהנדיקער לײַדנשאַפֿט — דערטראַגן צו דער פֿרײַער עפֿנטלעכקײַט זײַן שטוינונג און דערשיטערונג, דערטראַגן זײַן באַשולדיקונגס-אַקט קעגן דער סיסטעם פֿון באַוווּסטזײַניקן אומברענגען אומשולדיקע מענטשן.

צײַ וועט פֿון דעם די וועלט אַ ביסל קליגער ווערן? דאָס איז שוין אָן אַנדערע פֿראַגע.

2. אַ פּאַר ווערטער צו שמשון ליוועראַנטס (בר-עוזי)

צווייטן באַנד *

די ליינער וואָס האָבן נאַכגעפּאָלגט דעם יסורים-וועג פֿון ש. בר-עוזי איז זײַן ערשטן בוך האָבן שוין געוויס געקלערט, אַז די מאָס פֿון מענטש-לעכער פֿיין ברעכט זיך. אַלדאָס איבעריקע איז שוין איבער די מענטשלעכע בוחות און איבער אַלע מעגלעכקייטן.

ווייזט זיך אָבער אַרויס אַז דאָס אַלץ איז נאָך געווען צו דערליידן, דאָס זענען נאָך, ווי די רוסן זאָגן, "געווען בלימעלעך, די יאָגעדקעס קומען ערשט ווייטער" ...

שמשון ליוועראַנט האָט קיין מאָל קיין שרייבערישע אַמביציעס נישט געהאַט. אמת — ס'איז אַ מאָל אין "עמעס"-פּאַרלאַג דערשינען זײַנע אַן אַגראַטעכנישע בראַשור מיטן נאָמען "קראַליקעס-צוכט", אָבער זײַנט ער אַליין, איז ווי מיליאָנען אַנדערע פּאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ קראַליק, נישט צום ציכטן, הלילה, נאָר צוליב דורכפֿירן איבער אים מערדערישע סאַציאַל-קאָמוניסטישע עקספּערימענטן — זײַנט זײַן ערשטן אומגעלומפּערטן נישט באַגרינדעטן אַרעסט, ווען ער האָט מיטן שטויגענדיקן שוידער זיך אַרומגעקוקט, וווּ ער געפֿינט זיך עס אויף דער וועלט און איז וועמענס הענט ער איז אַרײַנגעפּאַלן — זײַנט דעמאָלט, האָט ער איין מאָל פּאַר אַלע מאָל באַשטימט גענוי, פינקטלעך, פרטימדיק, בײַ יעדער מינדסטער מעג-לעכקייט — פּאַרצײכענען אַלץ וואָס געשעט מיט אין און אַרום אים. און טאַמער איז אַפֿילו קיין מינדסטע מעגלעכקייט אויך נישט געווען, האָט ער מיט אומדערהערטער עקשנות, בײַ די שווערסטע אומשטענדן נישט אויפֿ-געהערט צו שלײפֿן זײַן גאָט-געבענטשטן זכרון, כּדי פּאַרקריצן אין אים פֿילצאַליקע גורלות, הונדערטער נעמען, אַדרעסן, פּאַקטן, געשעענישן און טויזנטער פרטים פֿון סאָוועטישן טורמע-און לאַגער-שטייגער.

בר-עוזי פּאַרמאַגט נישט קיין גרויסע שפּראַך-רעזערוון, זײַן דערציילונג לײַדט אָפֿט פֿון איבערחזרונגען, אויך די שילדערונגס-מיטלען זענען גאַנץ באַשיידענע, און דאָך איז פּאַראַן אין זײַן בוך עפעס אַזוינס וואָס מע קען נישט געפֿינען אין צענדליקער אַנדערע מעמואַרן-ביכער.

* "מײַן יסורים-וועג", צווייטער-באַנד, פּאַרלאַג "ירושלימער אַלמאַנאַך", 1986.

און דאָס איז דערפֿאַר ווייל בר-עוזיס צוויי בענדער זענען אפֿשך
בכלל נישט קיין מעמואַרן-ווערק...

מעמואַרן אָדער זכרונות שרייבט מען, געוויינטלעך, מיט יאָרן שפעטער
וועגן איבערגעלעבטן און ווייט-פֿאַרגאַנגענעם, און איבער אַלעם דער-
ציילטן שוועבן די נעפלען פֿון אויף סיני באַדאַכטן און אויף סיני איבער-
געטראַכטן, פֿיל פֿאַקטן קומען אין אַן איבערגעשפיגלטער שיין פֿון אַ שוין
פֿאַרגאַנגענער תקופֿה. און דאָס וואָס איבערגעשפיגלט איז פֿאַרט נישט אַזוי
עכט און באַגלייבלעך. כאַטש די פֿאַקטן און געשעענישן שטימען מיט דער
פֿאַרגאַנגענער ווירקלעכקייט אויף אַלע הונדערט פראַצענט איז דאָך עפעס
פֿאַרט נישט אַזוי און עפעס איז דאָרט פֿאַרט אַרויסגעבראַכט אין אַן אַנדער
פֿלאַך. איך זאָג נישט, אַז דאָס איז שלעכט, בפרט ווען די מעמואַרן שרייבן
אַזעלכע וואָרט-מייסטער ווי יעווגעניע גינזבורג אָדער וואַרלאַם שאַלאַמאָוו
(אַגבֿ), ביי ביידן פֿון אַט די באַוווּסטע רוסישע מעמואַרן-שרייבער קען מען
געפֿינען די פֿולסטע באַשטעטיקונג פֿון פֿיל געשעענישן און פרטים, וועלכע
ס'ברענגט אַרויס אַזוי ערלעך אונדזער בר-עוזי).

יאָ, בר-עוזי איז נישט קיין מעמואַרן-שרייבער. זיין ווערק איז איינגטלעך
אַן אויטענטישער טאָג-בוך, פֿאַרצייכנט אויף די פֿריש-פֿאַרבלוטיקטע שפורן
פֿון זיין לאַנגן יסורים-וועג, אויף וועלכן הונדערטער פֿון זיינע מיטייער
זענען געפֿאלן פֿון הונגער, קעלט, עלנט, באַעוולטקייט און קנעכטישער
צוואַנגס-אַרבעט.

ווי אַזוי די פֿאַרצייכענונגען צו "מיינ יסורים-וועג" האָבן זיך דורכ-
געבראַכן אַ וועג קיין ישראל איז אַ באַזונדער געשיכטע פֿול מיט נסים,
נישט ווייניקער ווי ס'איז אומבאַגרייפֿלעך נסימדיק געווען דער וועג קיין
ישראל פֿון זייער פֿאַרצייכענער. דער מחבר פֿון "מיינ יסורים-וועג" האָט
נישט איין מאָל אויף אַט דעם וועג באַזיגט דעם טויט אַליין, און דאָס —
נישט איבערגעטריבן אויף קיין לויט אַפֿילו — באַזיגט, און געקומען אין דער
איינציק-מעגלעכער ייִדישער היים און לאַמיר האַפֿן, אַז ער וועט זיך
זעטיקן מיט פֿרייער גליקלעכער עלטער, ווייל אויף אים ליגט נאָך אַלץ די
הייליקע שליחות פֿון ערלעך אויפֿריכטיק און באַגלויבלעך דערטראַגן דעם
ריינעם אמת פֿאַר די קומענדיקע דורות, דעם ריינעם אמת וועגן איינעם פֿון
די שוידערלעכסטע מאָרד-עפֿאַכעס אין דער געשיכטע פֿון דער מענטשהייט.

דאָס בוך פֿון גרויסער גבֿורה *

דער זשאַנער פֿון דאָקומענטירטע מעמואַרן פֿאַרנעמט שיער נישט דעם אויבן-אַן אין דער היינטיגער וועלט-ליטעראַטור. די גבֿית-עדות פֿון די, וועלכע זענען צופֿעליק אַרויס לעבעדיקע פֿון צווישן די פֿאַר-בלוטיקטע מילשטיינער און ציין-רעדער פֿון דער נאַציסטישער אָדער קאַ-מוניסטישער מאָרדמאַשין, פֿאַרמאַגן אין זיך אַ גוואַלדיקע צוצונוגס-קראַפֿט פֿאַרן דענקענדיקן ליינער. די כראַניק פֿון אונדזער צייט — די דעמאָס-קירונגען פֿון טאַטאַלן טעראָר, אַפֿענעם און פֿאַרבאַרגענעם, וועלכן ס'קול-טיווירן היינט מער ווי אַלע מאָל די אַזוי גערופֿענע "פֿאַלקס-און וועלט-באַפֿרייער", די כראַניק פֿון אַקטיוון ווידערשטאַנד, די כראַניק פֿון די סאַמע טראַגישע און פֿינלעכסטע אַנטוישונגען אין דער געשיכטע פֿון דער מענטשהייט, איז היינט צו טאָג שטאַרקער און באַלערעוודיקער פֿון יעט-וועדער קינסטלערישער פֿאַנטאַזיע און אוודאי אויך פֿון וויסנשאַפֿטלעך-טעאָרעטישער פֿאַרשונג.

לעאָפּאָלד טרעפּערס בוך, וואָס איז ענדלעך דערשינען אויך אין דער באַליבטער מוטערשפּראַך פֿון מחבר — אין ייִדיש, איז אָבער פֿון אַ באַזונדער חשיבֿות. דאָס בוך האָט זיך שוין דערוואַרבן אַ גוואַלדיקע פּאַפּו-לאַריטעט און פֿאַרנעמט אַ בכבֿודיקן פּלאַץ צווישן דער מעמואַרן-ליטעראַטור אויף צענדליקער וועלט-לשונות. מיט וואָס איז דאָס צו דערקלערן? — די סיבה ליגט קודם אין דער לעגענדאַרער פּערזענלעכקייט פֿון מחבר גופּא — איינעם פֿון די טרייסטע, מוטיקסטע און סאַמע געניטע אַרגאַני-זאַטאַרן פֿון אַנטי-נאַציסטישן ווידערשטאַנד אין מערבֿ-אייראָפּע, בעת דער דייַטשיש-פֿאַשיסטישער אַקופּאַציע. דער שווערפּונקט פֿון בוך ליגט טאַקע אויף די גענויע און דאָקומענטירטע באַשרייַבונגען וועגן דער העלדישער און קרבנות־פֿולער טעטיקייט פֿון באַרימטן אַצינד "רויטן אַרקעסטער" —

* לעאָפּאָלד טרעפּער (דאָמב) — די רויטע קאַפּעליע (אויטאָריזירטע איבערזעצונג פֿון פֿראַנצויזיש: מאַקס מעלמאַן). אַרויסגעבער: "ירושלימער אַלמאַנאַך", ירושלים, 1978.

א פֿאַרצווייגטע אַנטי-נאַציסטישע אויסשפּירונגס-נעץ, וואָס האָט אויפֿן עפֿעקטיווסטן אויפֿן געווירקט לטובֿת איר "צענטראַלע" — דער סאָוועטיש-מיליטערישער אויבער-קאָמאַנדשאַפֿט.

די טיילן פֿון בוך, וואָס כאַפֿן אַרום די דאָזיקע טעטיקייט, לייענען זיך מיט אויסערגעוויינלעכער שפּאַנונג: ס'לעבן אויף פֿאַר אונדזערע אויגן צענדליקער מיטקעמפֿער פֿון "גראַנד-שעף" טרעפּער — ייִדן און ניט-ייִדן, סײַ אין זייער מוטיקן געראַנגל קעגן מעכטיקן "אַבווער" — דעם דײַטשישן מיליטערישן קאָנטר-אויסשפּיר, סײַ אין זייער שטאַלצער האַלטונג בעת די שרעקלעכסטע פּייניקונגען, ביז צום אויסהויכן דעם לעצטן אַטעם אין דעם געסטאַפּאַ-גיהנום פֿון ברענדאַנק און אַנדערע פֿאַרניכטונגס-פלעצער.

טעמפּעראַמענט, זאָגט מען, איז די מאָס פֿון וועלן דערגרייכן דעם ציל (אין געגעבענעם פֿאַל — דעם נצחון איבער דער ברוינער פעסט), אָבער די העכסטע מאָס פֿון אַט דער ווילנס-קראַפֿט בײַ טרעפּערן איז גראַד געווען די אויסנאַמלעכע פּיאיִקייט פֿון קאַנען צוימען, ווען ס'איז נייטיק, דעם קעמפֿערישן טעמפּעראַמענט, פּדי מיט קלאַרער, קאַלטער נײַטערקייט אויס-פּלאַנעווען די מינדסטע דעטאַלן פֿון יעדער געפֿערלעכער אָפּעראַציע.

און נאָך: מיר דאַכט, אַז טרעפּער האָט גאַנץ אַפֿט געמוזט אויס-באַהאַלטן זײַן גרויסע איינזאַמקייט און זײַן פֿאַרצווייפֿלונג אַפֿילו צווישן די סאַמע נאַענטע מיטקעמפֿער זײַנע, ווייל חוץ דער טאַג-טעגלעכער לעבן-און-טויט-שפּיל מיט דער פֿאַשיסטישער חיה-רעה, האָט ער אויך באַשטענדיק געמוזט זײַן אין אַ פּײַנלעך-דראַמאַטישן קאַנפֿליקט מיט דער טאַלאַנט-לאַזיקער סטאַליניסטישער "צענטראַלע", וועלכע איז אַפֿט גענויגט געווען גיכער צו פּאַקן זיך אויף דער ווענטקע פֿון דער דײַטשישער אויסשפּיר-נעץ, איידער צו טרויען דער טרײַער אינפֿאַרמאַציע פֿון אַן אידעאָליסטישן און קלוגן אַנטי-נאַצי קעמפֿער... אָבער צוליב פֿאַרשטיין דעם דאָזיקן האַרבן קאַנפֿליקט מוז מען אויפֿמערקזאַם לייענען, אויב נישט פֿאַרשן, נישט נאָר די סאַמע סענסאַציאָנעלסטע טיילן פֿון אַט דעם אויסטערלישן ווערק (ווי, למשל די פֿאַרכאַפּנדיקע "גרויסע שפּיל", אין וועלכער דעם "שעף" האָט זיך אײַנגעגעבן צו באַזיגן, איבערכיטרעווען די "קאַרפּן-קעפּ" פֿון אַבווער און געסטאַפּאַ, (שוין זײַענדיק דורך זײ אַ געפֿאַנגענער), נאָר מע מוז דורכפּײַניקן פֿון אָנהויב ביז צום סוף דעם גאַנצן דערנער-גאַנג פֿון אַזאַ מענטש ווי טרעפּער (דאַמב): פֿון אַ נאַיוון ייִדישן בחור אין אַ גאַליציאַניש שטעטל, ביז צו דעם דורכגעטריבענעם און שרעקלאַזן "רוסישן

בער, דעם גראַנד-שעף פֿון "רויטן אַרקעסטער" — זשילבער, פֿון און דורך "השומר הצעיר" — צום קאָמוניזם, פֿון אַפֿענע קלאַסן-שלאַכטן — צו אומלע-גאַלער טעטיקייט, פֿון פֿאַלעסטינער "מאַפסן" ביז דער אייראָפּעיִשער אַרענע פֿון דער אינטערנאַציאָנאַלער קאָמוניסטישער פֿאַרשווערונג. פּאַריז, בערלין, און ענדלעך אין מאַסקווע!! די ערשטע פֿריידן און די ערשטע אַנטווי-שונגען... צי איז דען מעגלעך אויסצורעכענען די אַלע עטאַפּן, אומשטענדן און פֿאַרמאַציעס, וועלכע ס'האַט געקענט דורכמאַכן אַ ביז גאַר נישט קיין געוויינלעכער מענטש אין אַן אומגעוויינלעכער עפּאַכע פֿון טאַטאַלן שקר, שרעק און טיילוואַנישן ציניזם?

יא, אַזאַ רייזן-ייִדישער אידעאָליסט, וואָס האָט מיטגעפֿיבערט און מיטגעפֿלאַקערט מיט אַלע נאַציאָנאַלע און סאַציאַלע אויפֿטרייסלונגען פֿון יענער עפּאַכע, זייענדיק שוין אינעם אויסגעחלומטן "לאַנד פֿון סאַציאַליזם", "פנים אל פנים מיט דער ווירקלעכקייט", האָט ער זיך צו ביסלעך געמוזט איבערצייגן אין דעם, אַז קיין שום רעוואָלוציע אין דער וועלט האָט אַזוי סיסטעמאַטיש, קאָנסעקווענט און מיט אַזוי פֿיל רוצחישער תּאוּוה ניט געפֿרעסן די אייגענע קינדער, ווי דאָס האָט געטאַן די "גרויסע פּראַלע-טאַרישע אַקטאַבער-רעוואָלוציע".

"סטאַלין, דער גרויסער באַגרעבער, האָט אומגעבראַכט צען מאָל,

הונדערט מאָל מערער קאָמוניסטן, ווי היטלער" —

"די סטעזשקע צווישן היטלערס האַמער און סטאַלינס קאָוואַדלע איז געווען שמאַל פֿאַר אונדז, פֿאַרגלייבטע אין סאַציאַליזם... " (ז' 102). וועלן מיר איצטער ניט גיין פֿאַלעמיזירן מיט דער איבערצייגונג פֿון מחבר, אַז אַלע אומגליקן פֿאַרן סאַציאַליזם און פֿאַר דער וועלט בכלל זענען געקומען ערשט מיט סטאַלינען און מיטן פּאַרטיי-קולט, וואָס האָט "פֿאַרקריפֿלט דעם סאַציאַליזם". פֿאַר אונדז איז וויכטיק די אויפֿטרייסלענדיק-מענטשלעכע ווידוי-דערקלערונג פֿון אַזאַ רעוואָלוציאָנערן מיליטאַנט ווי טרעפּער:

"דאָך זענען מיר זיי נאַכגעגאַנגען, פֿאַרצווייפֿלט, אָבער געהאַרכזאַם.

מיר זענען געוואָרן צעמאַלן פֿון די צייזן-רעדער, וועלכע מיר האָבן געלאָזט אין באַוועגונג מיט די אייגענע הענט. ווי טיילן פֿון דעם אַפּאַראַט, טעראַ-ריזירט — ביזן פֿאַרלירן דעם שכל, זענען מיר גופּא געוואָרן דער מכשיר פֿון אייגענעם אונטערגאַנג. די אַלע, וואָס האָבן זיך ניט קעגנגעשטעלט סטאַלינס טויט-מעכאַניזם, זענען מיטשולדיק, דער דאָזיקער פּסק-דין איז חל אַויך אויף מיר גופּא" (ז' 70).

פֿאַר אונדז איז וויכטיק די אויסגעבלוטיקטע לעבנס-דערפֿאַרונג פֿון אַ מענטש, וואָס האָט, צו זײַן צײַט, געמוזט מאַכן דעם איינציק-ריכטיקן אויסוואַל — קעמפֿן אויף דער זײַט פֿון ראַטן-פֿאַרבאַנד, קעגן דעם דײַטשיש-פֿאַשיסטישן שװאַרץ, ווי דאָס האָבן געטאָן, טרײַ און העלדיש, הונדערטער טויזנטער ייִדן אין די רײַען פֿון דער רױטער אַרמײַ, אין די פֿאַרטיזאַנער-מחנות און אין דער אונטערערדישער ווידערשטאַנד-באַ-וועגונג.

פֿאַר אונדז איז ענדלעך ביז גאָר וויכטיק די גבֿית-עדות פֿון אַ מענטש, וואָס האָט געהאַט דעם גרויסן חרײַפֿותדיקן מוט און ווילנס-קראַפֿט צו צעפֿליקן די נעצן סײַ פֿון דער ברוינער און סײַ פֿון דער רױטער מאַרד-מאַשין; אַ מענטש, וואָס האָט זיך דורכגעבראַכן צוריק אַהײַם, קײַן ירושלים, און דאָ אַרויסגעגעבן אויך אין ייִדיש דאָס באַרימטע ווערק זײַנס וועגן מענטשלעכער און ייִדישער גבֿורה.

לסוף איז נײַטיק אַפֿצומערקן די פֿײַנע געוויסנהאַפֿטע איבערזעצונג פֿון פֿראַנצויזיש, וועלכע ס'האַט געמאַכט פֿרײַנד מאַקס מעלמאַן.

די בריוו פֿון ירמיהו דרוקער ז"ל

אויפֿן שרייבטיש ליגט אַ פעקל בריוו אַדרעסירטע צו פֿאַרשידענע מענטשן, בריוו פֿון פֿאַרשידענע יאָרן, בריוו מיט איינעם און דעם זעלבן אַזוי ליבן און היימישן פּערל-כתבֿ...

אויך איך פֿלעג אַ מאָל באַקומען נישט ווייניק אַזעלכע בריוו פֿון איינעם פֿון מײַנע לערער און יוגנט-פֿרײַנד ירמיהו (אירמע) דרוקער ז"ל. כ׳האַב זיי לײַדער נישט געוואָגט מיטצונעמען מיט זיך פֿון רוסלאַנד... געבליבן זענען מיר בלויז אויפֿשריפֿטן און ווידמונגען אויף פֿאַטאַגראַפֿיעס און געשענקטע ביכער.

צו אירמע דרוקער פֿאַסט זיך דער געניאַלער זאָג פֿון שלום אַשן: "אַ ייד האָט מורא פֿאַר אַ הונט און קריכט אין פֿײַער". זײַן "קריכן אין פֿײַער" האָט זיך אויסגעדריקט נישט נאָר אין דעם וואָס אַפֿילו אין די געפֿערלעכסטע סיטואַציעס פֿלעגט ער מיט ליבשאַפֿט און מסירת נפֿש זאַמלען זעלטענע ייִדישע און העברעיִשע ספֿרים, יודאַיק אויף רוסיש, אַלטע מוזיק-פֿלאַטן: חזנות, חסידישע, קלעזמערשע און בכלל ייִדישע פֿאַלקס-נגינה. נישט נאָר זאַמלען נאָר אויך זיך טיילן און פֿאַרשפּרייטן צווישן פֿילצאַליקע פֿרײַנד און באַקאַנטע... זײַן "קריכן אין פֿײַער" איז ניט נאָר באַשטאַנען אין דעם, וואָס נאָכן קומען פֿון די טורמע-און לאַגער-פּייניקונגען אַ קראַנקער און איינגעבראַכענער פֿון שרעק, האָט ער דאָך זײַן שטוב ביסלעכווייז פֿאַרוואַנדלט אין אַ דערפֿרישנדיקן ייִדישקייט-אַזויס, ווױזן ס׳פֿלעגן זיך אויך צײַען פֿיל פֿון דער אַדעסער ייִדישער יוגנט, אַ דאָרשטיקע נאָך אַ ייִדישן אות, נאָך אַ וואָרט, נאָך אַ ניגון. נישט קיין חידוש, וואָס צווישן די ערשטע אַדעסער עליה-אַקטיוויסטן וועט איר זעלטן אַנטרעפֿן אויף אַזאַ איינעם, וועמען דרוקער האָט נישט אַרויסבאַגלייט מיט די שענצטע ברכות... זעלטן ווער פֿון זיי האָט ניט געלייענט און איז ניט באַאיינפֿלוסט געוואָרן פֿון זײַן טיף-ייִדישן ראַמאַן "קלעזמער", דערשינען אין רוסיש ערשט אין יאָר 1964!

וועגן דער ייִדישער גבֿורה פֿון ירמיהו, וואָס האָט אַפֿט איבערגע-

וועלטיקט זיין שרעק, דערציילט אין איינעם פֿון זיינע פֿינע עסייען דער שרייבער יאנקל יאקיר ע"ה, וועלכער האָט מיטגעמאַכט מיט אים די קאָלימער טויט-לאַגערן. (זע: יאנקל יאקיר — "געשיכטעס און פֿאַר-טרעטן", ז' 92, פֿאַרלאַג "אייגנס", תל-אביב, 1981).

דאָך — דער געוואַגסטער אויפֿטו פֿון ירמיהו דרוקער, איז ווי מיר דאַכט, די כמעט רעגולערע קאַרעספּאַנדענץ במשך פֿון יאָרן מיט פֿיל צענדליקער שרייבער, קינסטלער, וויסנשאַפֿטלער און גלאַט מיט פֿאַרשיידענע לייענער, ליבהאַבער פֿון ייִדישער ליטעראַטור בכלל און פֿון זיינע, דרוקערס ווערק — בֿפֿרט.

אָודאי שרייבט מען אין סאָוועטן-רוסלאַנד בריוו — אַפֿיציעלע, זאַכ-לעכע, משפּחה-בריוולער, אַ באַגריסונג, אַ ליבע-בריוול אד"ג. אָבער דער עפּיסטאָליאַרער, אַזוי צו זאָגן, זשאַנער ווי אַ נאַטירלעכער באַשטאַנד-טייל פֿון דעם קינסטלערס יצירה, איז כמעט אין גאַנצן פֿאַרשווונדן געוואָרן אינעם לאַנד פֿון די סאָוועטן, ווייל אויב מע מוז זיין געהיט מיט אַן אַרויסגעזאָגט וואָרט, מוז מען דאָך אָודאי און אָודאי ציטערן איבער יעדער שריפֿטלעכער אַרויסזאָגונג. בריוו צו שרייבער-קאַלעגן און פֿריינד-לעך-געשטימטע לייענער האָבן נישט קיין שום זין, אויב זיי שלאָגן נישט אַן אויף קיין אַפֿנהאַרציקן, כמעט אינטימען טאָן, אויב אין זיי אַנטפלעקט זיך נישט דער אידעִיש-קינסטלערישער קרעדאָ פֿון דעם בריוו-שרייבער. און דאָס איז אין יענע מקומות געפֿערלעכער פֿון אַלץ. זענען דאָך דרוקערס בריוו געלעגן אויפֿן טיש פֿון די קאָ.גע.בע.-פּיניקער און זיי, די בריוו טאַקע, האָבן געדינט ווי אַ באַווייזן בעתן פֿאַרמשפּטן אים אויף לאַנגע יאָרן קאַטאַרגע "פֿאַר בורזשאַז-נאַציאָנאַליסטישער טעטיקייט". (אויך אַלעקסאַנ-דער סאָלזשעניציןען האָט מען, אַגבֿ, איינגעזעצט פֿאַר... אַ בריוו.)

די ווונדערלעכע מוטיקייט פֿון ירמיהו דרוקער באַשטייט נישט נאָר אין דעם וואָס אויך, נאָכן צוריקקומען פֿון דער הונדערט מאָל פֿאַרשאַלטענער קאָלימאַ, האָט ער פֿאַרגעזעצט צו שרייבן זיינע מייסטערישע נאָוועלן פֿול מיט ליבשאַפֿט צו אונדזערע נאַציאָנאַלע פֿאַלקס-שרייבער מענדעלע, שלום עליכם, פרץ און ביאַליק, נאָר ער האָט אויך פֿאַרגעזעצט שרייבן בריוו און אַפֿילו פֿאַרברייטערט דעם קרייז פֿון זיינע קאַרעספּאַנדענטן. ער פֿלעגט זיך פֿרייען און באַרימען זיך ממש ווי אַ קינד מיט יעדן נייִ דערוואַרבענעם אַדרעסאַט :

"לעצטנס האָבן זיך אין מיר איינגעקלאַמערט טעמפעניוס צוויי איי-

ניקלער. זייער זיידנס פאמיליע איז געווען דרוקער און דעריבער זינען זיי זיכער, אז איך בין פֿון זייערע דרוקערס. זיי וויינען ביידע אין באַרנאַל. די מלחמה האָט זיי אַהינצו פֿאַרוואַרפֿן. איינע איז אַ מאַלעריין, די צווייטע — אַ דיכטערין. זיי האָבן מיר צוגעשיקט זייערע פֿאַטאַס און די פֿאַטאַס פֿון די בילדער און לידער. זיי שרייבן אזוי, אז אַ שטיין פֿון וואַנט קען צעגיין. איז וואָס זאָל איך טאָן? — האָב איך זיי אַנגענומען פֿאַר שוועסטער און שרייב זיך מיט זיי איבער... אזוי באַרימט ער זיך אין איינער אַ בריוו צו זיינעם אַ נאָענטן פֿריינד ברוך דאַבראַוויטש פֿון טשערנאַוויץ (27 יאַנואַר 1965).

אין זעלבן בריוו שרייבט ער ווייטער:

"ביזן גאָר רירנדיק איז אַ בריוו פֿון אַ ליניצער פּלה. אזוי ווי פֿון איר צד האָט זי קיינעם ניט, און זי שטאַמט פֿון דור-דורותדיקע קלעזמער, דעריבער לאַדט זי מיך אינן אויף איר חתונה. איך דאַרף איר פֿאַרבייטן אַלעמען. — — — —"

איז גיי דערצייל זיי אַלע, אַז קוים וואָס איך זשיפע, אָבער זייערע אילוזיעס וועל איך אין קיין פֿאַל ניט צעשטערן... אירמעס בריוו זענען געווען טיף ליריש און טיף זאָגעריש, אָפֿט מאַל — מיט אַן אונטערטעקסט — מיט קוים באַהאַלטענעם מיינ, דורכגעוועבט מיט איבערגעפֿראַזירטע פּסוקים פֿון תנ"ך, פֿון די פרקי-אָבות פֿון די אַגדות... פֿול מיט אַפֿאַריזמען אייגענע און געשעפטע פֿון די הייליקע ספֿרים, פֿאַלקלאָר, פֿון די ליטעראַטור-קלאַסיקער.

דרוקער און נתן זאבאָרע ז"ל (זיין נאָענסטער פֿריינד) זענען געווען די לעצטע תלמידי חכמים צווישן די ייִדישע-סאָוועטישע שרייבער (מיינסטנס פֿון איצטיקן דור האָבן אַפֿילו פֿון קיין חדר נישט געוואָסט). ער איז געווען ווי אַ לעבעדיקער דערפֿרישנדיקער קוואַל פֿון ייִדישער חכמה און וויסן וועלכע ער פֿלעגט מיט דער פֿולער האַנט באַטיילן זיינע נאָענטע פֿריינד און ווייטסטע קאַרעספּאַנדענטן.

מע קען אַנצייילן אַ גוטן צענדליק סוזשעטן, מיט וועלכע ער האָט באַרייכערט די ווונדערלעכע דיכטונג פֿון שיקע דריז ע"ה, ווי אויך פֿון אַנדערע שרייבער און דיכטער.

אין איינער אַ בריוו צו זיין אַלטן גוטן פֿריינד שמשון ליוועראַנט, אַ מענטש וואָס איז דורכגעגאַנגען אין ס"פֿ אַלע שבעה מדורי גיהנום און איז עולה געווען קיין ישראל, שרייבט ער, דרוקער:

”איך לייען איינערע בריוו צו גרשונען און כ׳בין איבערראשט פֿון
איינער אָפטימיזם, פֿון איינערע פֿילזיטיקע אינטערעסן, פֿון איינער זולל
וסױבֿאדיקייט צו שױחה! איר מאַנט איין מיט פּראַצענט פֿאַר דאָס אַלץ,
וואָס אין איינער לעבן איז באַגולט געוואָרן!

איז זײַט זשע אַזא ווי איר זײַט נאָך יאַרן-יאָרן לאַנג!
דאָס איז געווען איינע פֿון זײַנע לעצטע בריוו קיין ישראל, נאָך וועלכע
מען האָט אים — ווער ווייסט מיט וועלכע צוואַנגס-מיטלען — אָפּגעשניטן
זײַן קאַרעספּאַנדענץ מיט ישראל און דערפֿירט צו דעם, אַז דווקא ער זאָל
אַפּדרוקן אַ לױב-אַרטיקל וועגן דעם פֿאַרהאַסטן דורך אים, רעדאַקטאָר
פֿון ”סאַוועטיש היימלאַנד“...

”אַ יײַד האָט מורא פֿאַר אַ הונט...“

משה שולשטיין ז"ל

אין איינעם א בריוו פֿון פֿאַריז, וואָס דוד ספֿאַרד ע"ה האָט מיר געשריבן, דאַכט זיך גאַר נישט לאַנג, דערציילט ער ווי שווער געטראָפֿן ער איז, ווי איבערפֿולט מיט ווייטיק און צער ער איז פֿון פֿלוצעמדיקן טויט פֿון זײַן נאָענטן פֿרײַנד און קאָלעגע דעם פֿרוכטבאַרן ייִדישן שרײַבער בנימין שלעווין ז"ל.

כ'שטעל מיך פֿאַר ווי משה שולשטיין איז שטערבלעך פֿאַרווונדעט געוואָרן פֿון דער שרעקלעכער ידיעה, אַז אויך אונדזער דוד ספֿאַרד איז אַוועק אין דער אייביקייט.

פֿאַר איין יאָר איז פֿינצטערער געוואָרן אונדזער הימל. דרײַ שיינע גרויסע שטערן האָבן זיך אויסגעלאָשן איינס נאָכס אַנדערע, זיי זענען געווען ווי דרײַ געטרײַע ברידער, וואָס אויסער דער אייגענער ליכט האָבן זיי אויך געלעבט מיט דער אָפּשיין וואָס איינער האָט געוואָרפֿן אויפֿן צווייטן. דרײַ ברידער פֿון איין דור, פֿון איין שטאַם, פֿון איינע און די זעלבע אידעאָלן, אַנטווישונגען און ווידערגעבורטן ...

משה שולשטיין איז, דאַכט זיך, געווען דער ייִנגסטער צווישן די דרײַ ... ס'איז אַוועק פֿון אונדז און פֿאַריתומט די ייִדישע ליטעראַטור אַ קערנדיקער דיכטער.

אַנהייבנדיק פֿון די ערשטע צוויי לידער-זאַמלונגען "ברויט און בלינ" (לובלין, 1929) און "דאָס פֿײַפֿל אין די בערג" (וואַרשע, 1936), ווי ער דערשיינט פֿאַרן לייענער — דעמלט, האָט עס באַטייט — פֿאַרן מאַסן-לייענער, ווי דער טרובאַדור פֿון דער, אַזוי צו זאָגן, פּראָלעטאַרישער ריכטונג אין דער ייִדיש-פּוילישער פּאָעזיע, לידער אין וועלכע ס'פֿלעכטן זיך צו מאַל איבער מער אַדער ווייניקער פֿרוכטבאַרע, השפּעות פֿון דער ייִדיש-סאָוועטישער דיכטונג, ווי אויך פֿון מאַיאַקאָוסקי און בראַנעווסקי. אַנהייבנדיק מיט די דאָזיקע צוויי ביכער, האָט שולשטיין פֿאַרעפֿנטלעכט נאָך 15 בענדער פּאָעזיע, רײַזע-פֿאַרצײכענונגען, עסייען — אַ גאַנץ פֿאַר-מעגן! 17 ביכער. און מיט יעדן בוך, דורך שווערע פֿײַנלעכע ראַנגלענישן

מיטן אַרום און מיט זיך אויפֿן וועג צו זיך — אַ נײַער דינאַמישער אויפֿ-
שטייג, אַ נײַע קוואַליטעט, אַ נײַע רײַפֿקײַט, אַ נײַע פּשטות און אַ נײַער
חידוש.

די שוואה — דער מאַסן-מאַרד פֿון פּוילישן ייִדנטום און עטוואַס
שפּעטער — די פֿולשטענדיקע קאַטאַסטראַפֿע פֿון די רעוואָלוציאַנערע יוגנט-
אידעאַלן האָבן אויסגעווייטיקט און אויסגעלייטערט זײַן טיף-פּאַעטיש וואָרט.
דער טראַגישער צאָרן-וועג פֿון שולשטיינען, וואָלט אַפֿשר געקלעקט פֿאַר
אַ גאַנצער טשאַטע אַנדערע פּאַעטן, זײ זאָלן אַנטשוויגן ווערן פֿאַר שרעק
פֿון דורכגעלעבטן קאַשמאַר. נישט אַזוי בײַ אונדז, נישט אַזוי בײַ שולשטיינען
מיט זײַן עקשנותדיקן גאַנג פֿון זיך צו זיך, צום אייגענעם שטאַם, צו זײַן
אייגענער מאַמע. יאָ צו דער אייגענער ייִדישער מאַמען האָט מען אויך
געמוזט דורכמאַכן אַ בלוטיקן מהלך. ווי באַוווסט איז בײַם דיכטער דאָס
מאַמע-געשטאַלט איינע פֿון די סאַמע שענצטע און הערלעכסטע געשטאַלטן,
וועלכע באַגלייטן שולשטיינען דורך אַלע עטאַפּן פֿון זײַן פּאַעטישער יצירה.
אַבער סאַראַ שרעקלעכער תּהום ס'ליגט צווישן זײַנע יוגנטלעכע לידער
וועגן דער מאַמען, וואָס שטייט גאַר געבויגן בײַם יום כּיפורדיקן מחזור און
הערט נישט אויף צו קלאַגן בײַ די אויסגעווייקטע בלעטער און וויל נישט
פֿאַרשטיין אַפֿילו זײַנע רײַד; דער מאַמען וועגן וועמען ער זאָגט: "קוק
איך ווען אויף דיר / און ס'טוט מיר אַזוי באַנג / און אין האַרץ מײַנס פּיקט
אַזוי און וואַרקעט: אוי פֿאַר וואָס ביסטו נישט קײן מאַמע אַט אַזאַ / ווי עס
לייענט זיך דאָרט בײַ מאַקסים גאַרקי" — ס'איז פֿאַלג מיר אַ גאַנג פֿון אַט
דער נאַווער קינדערישקײַט, ביז צו דעם רײַפֿער, ממש רעמבראַנדישער,
מוטער-געשטאַלט, וואָס דער דיכטער האָט אויסגעווייטיקט אין זײַן פרעכ-
טיקן לידער-ציקל "דער מאַמעס ניגון" פֿון בוך "דער מאַרגנשטערן אין מײַן
פֿענצטער", פֿון די לידער אין בוך "דער אַרעם פֿון ליבשאַפֿט": "די מאַמע
בײַ דער באַליע וועש", "די מאַמע באַקט ברויט" און אַזוי אומעטום —
פֿון זײַנע אַמאָליקע סטראַפֿן וועגן "נײַעם קאַלענדאַר" וווּ ער וויצלט זיך,
אמת אַ ביסל לירישער און נישט אַזוי שקאַציש, ווי בײַ איציק פֿעפֿערן,
איבערן פּאַרטערט פֿונעם חפֿץ חיים אויפֿן קאַלענדאַר — ביז צו אַזאַ
שעדעווער ווי "פֿרײַטיק פֿאַרנאַכט אין תּל-אביב" — אַ שטייגער-בילד פֿול
מיט צעשמייכלטקײַט, פֿלאַטערניש און, כּוואַלט אַפֿילו געזאָגט, מיט רע-
ליגיעזן פּאַטאַס ...

פֿון זײַנע אַמאָליקע לידער וואָס קלימפּערן מיט רעוואָלוציאַנער כּלי

זין, מיט שטריקן, פראקלאמאציעס און קלאסנקאמף, ווי למשל צו אזא שטילער תפילה:

באהיט מיך גאט, פון זיין גענארט
און, מער נאך מער פון דעם,
אז איך זאל אנדערע גענארן.
באהיט מיך גאט
פון זיין באשטראַפֿט
און מער נאך מער פֿאַר דעם,
אז איך זאל אנדערע באשטראַפֿן.
באהיט מיך גאט.
באהיט מיך גאט פון זיין פֿאַרשפּאַרט
און מער נאך מער פֿאַר דעם,
אז איך זאל אנדערע פֿאַרשפּאַרן.
באהיט מיך גאט.
באהיט מיך גאט פון זיין פֿאַרשעמט
און מער נאך מער פֿאַר דעם,
אז איך זאל אנדערע פֿאַרשעמען.
באהיט מיך גאט.

ס'איז שווער צו פֿאַרגעסן זיינע לידער וואָס ליכטן זיך מיט אזוי פֿיל
ליבשאַפֿט צו מדינת ישראל און צום פֿאַלק ישראל, צו ירושלים, צו זיין
"האַפֿן פֿון האַפֿן" ווי ער האָט זיך אויסגעדריקט.
משה שולשטיין איז געווען אַן אַלזייטיקער און פֿילדייטיקער דיכטער.
וועגן דעם רעדן פֿאַר זיך אַליין זיינע לידער, פֿאַעמען, סאַנעטן, משלים,
איבערדיכטונגען פֿון אנדערע לשונות, זיינע פֿיין-געשניצטע ליטעראַרישע
עסייען פֿון בוך "געשטאַלטן פֿאַר מיינע אויגן". די ווייטיקלעכע נאַסטאַלגיע,
מיט וועלכער ער מאַלט די פֿאַרטערטן-גאַלעריע פֿון טלאַמאַצקע 13 און
באַזונדערס די ייִדישע שרייבער-קרבנות פֿון סאַוועטישן רעזשים אין בוך
"בלומען פֿון באַדויער", דאָרט זינגט ער:

אַפֿשר גאָר באַדאַרף מען נישט קיין שִׁבְחִים און קיין רייד,
ווען די קעפּ ווי אַש-באַשיטע זענען פֿינצטער כּמאַריק,
ווי די זיידעס פֿלעגן זאָגן תּהִילִים שטילערהייט
לאַמיר זאָגן אַ קאַפּיטל קולבאַק, אַ קאַפּיטל כאַריק,

לאַמיר זאָגן מיט כוונה, הייליק איז די שעה,
ס'הערט זיך בלויז דאָס בלאַט-געמיש און ליפ-געפליסטער
ביי דעם שמעלצנדיקן חלב אינעם ליכטער-דנאָ
לאַמיר זאָגן אַ קאַפיטל האַפּשטיין, אַ קאַפיטל נסתר ...

ספּר ביי אַ ספּר איז באַהעפּט געדיכט
שאַטן ביי אַ שאַטן וויקלען איין דאָס צימער,
פֿון די בלעטער צו דער טונקלעניש גייט אויף אַ ליכט
פֿאַלן זאָל אויף אונדז מיט חסד זייער שימער.

פֿאַלן זאָל אויף אונדז מיט חסד אויך דער שימער פֿון שולשטיינס
פּאַעטישער שיינקייט און שיין, ווילט זיך מיר פֿאַרענדיקן מיין קורצן צער-
פֿולן הספּד.

1981

שהחיינו ...

שוין אַוודאי אַ יאָר דרײַסיק צי מער, ווי אונדזער ליטעראַטור לעבט, — אַזוי צו זאָגן — פֿון איר "קרן". נישטאָ קיין פֿרישער צופֿלוס פֿון יונגע כוחות. אַלע אונדזערע אַנשטרענגונגען אויף דעם געביט — די קולטור-געזעלשאַפֿטן און קולטור-צענטערס האָבן נאָך לײַדער קיין "צענטן צום מנין" נישט אויסגעכאַוועט. דער שטייגנדיקער אינטערעס צו ייִדיש בײַ דער יוגנט פֿאַר די לעצטע יאָרן, די הונדערטער סטודענטן אויף די צענדלי-קער ייִדיש-קאַטעדערס גיבן אונדז אַפֿשר אַ פֿרישן צופֿלוס פֿון זאַכקענער און פֿאַרשער, אָבער קיין קרעפֿטיקע ליטעראַטור-שעפֿער איז אונדז דערפֿון נישט צוגעקומען... ס'לעמלען צײַטנווייז אויף גרעסערע האַפֿענונגען, ווען מיר ווענדן אונדזער אויסגעבענקטן בליק צו די אַקטיוויטעטן פֿונעם "יוגנטרוף" און צו באַזונדערע גרופֿקעס יוגנטלעכע ייִדיש-ענטוויאַסטן, צעשפּליטערטע אין פֿאַרשידענע וועלט-עקן. דאָך — פֿיל מאָל פֿאַלן אַרײַן, אַפֿילו די גרעסטע אַפֿטימיסטן צווישן אונדז, אין יאוש און ס'פֿאַדערט זיך גרויס מוט פֿאַרצוועצן דאָס ווייטערדיקע שאַפֿן — ס'באַשווערט דאָס אומדערטרעגלעכע געפֿיל פֿון לעצטיקייט, דאָס געפֿיל, אַז קיינער, קיינער שפּאַנט נישט הינטער אונדז, אַז קיינער וועט נישט איבערלעבן אונדזער ביינער...

די טראַגישע סיבות פֿון אַט דער טרויעריקער ווירקלעכקייט זענען גענוג באַקאַנט און ס'האַט נישט קיין זין אַצײַנד זיך אַפּשטעלן אויף זיי... ווען מיר בלעטערן פֿאַרשידענע "קינדער-צײַטונגען", "ענגע-בענגעס", דעם ניו-יאָרקער "יוגנטרוף" און מאַנטרעאַלער "דער נײַער דור", ווען מיר לײַענען די שאַפֿונגען פֿון די יונגע מחברים דאָרטן, באַקומען מיר צומאָל אַ מאַדנעם אײַנדרוק: מיר ווייסן דאָך, אַז קינדער, בעת זיי שפּילן זיך, נעמען אַן פֿאַר זייער ערנסט אַפֿילו די סאַמע פֿאַנטאַסטישע שפּיל זייערע. דאָקעגן בײַ די יוגנטלעכע מחברים אונדזערע, בעת מיר לײַענען זייערע ווערק, מאַכט עס אַן אײַנדרוק, אַז זיי שפּילן זיך אין ערנסטקייט, פֿדי אַרויסצורופֿן אַ נחתדיקן שמייכל בײַ די גליקלעכע עלטערן... גיב

גאָט, אַז די יוגנטלעכע "האַבי" פֿון שרייבן ייִדישע ליטעראַטור זאָל זיך
ענדלעך פֿאַרוואַנדלען אין עכטער שעפֿערישקייט! ס'איז שוין געקומען די
צײַט פֿון רײַפֿקײַט, אויסהײַטנדיק, פֿאַרשטײַט זיך די קינדעריש-רײַנע
תּמײַמות.

אפֿשר? — דאָס קלײַנע בוך אײַנ "די געהײַמע שלײַחות" פֿון לײַבל
באַטוויניק גײַט מײַר אַ גרונט צו קלערן, אַז די צײַט פֿון רײַפֿקײַט איז געקומען!
לײַבל באַטוויניק איז אַ יונגער בחור (21 יאָר!), געבוירן אין קאַנאַדע
(מאַנטרעאַל), לעצטנס — זיך באַקאַנט געמאַכט אַלס מיטגרינדער און
מיטערדאַקטאָר פֿון דעם זשורנאַל "דער יונגער דור", אַרויסגעגעבן אין
מאַנטרעאַל דורך דער משפּחה באַטוויניק. לײַבל איז אויך דער מחבר פֿון
אַ גאַנצער רײַ אַרטיקלען אין זעלבן זשורנאַל, וווּ ער פּראָפּאַגאַנדירט
לײַדנשאַפֿטלעך און מיט גרויס ליבשאַפֿט די ייִדישע שפּראַך און קולטור.
אַט לײַגט פֿאַר מײַר אַצינד זײַן ערשטלינג-ספֿרל "די געהײַמע שלײַחות"
— אַ פֿאַנטאַסטישע דערציילונג; און... ס'איז נישט שײַך אײַבערדערציילן
די שפּאַנענדיקע סיפור-המעשׂה — כּײַבין זיכער, ס'וועט זיך נאָך געפֿינען
נישט אײַן לײַענער, אויך פֿון יונגן דור, וואָס וועט זײַן פֿאַראַינטערעסירט
נאַכפֿאַלגן די געשעענישן און האַנדלונגען אַזוי ווי סע שילדערט זײַ דער
מחבר אַלײַן. און זאָגן דאָרף מען, אַז אַט דאָס פֿײַנע בחורל באַהערשט
קודם כל די קונסט פֿון אַנטוויקלען סטרוקטורעל און אינטריגירנדיק דעם
סוושעט, אַ קונסט וואָס נישט ווייניק הײַנטצײַטיקע פּראָפֿעסײַאַנאַלן האָבן,
לײַדער, פֿאַרגעסן... נאָך אַ מעלה — לײַבל באַטוויניק גלױבט אין דעם
וואָס ער אַלײַן שילדערט און וואָס ער אַלײַן רעדט אין אונדז אַרײַן,
דעריבער איז קײַן חידוש נישט וואָס אויך אונדז צווינגט ער צו גלױבן אין
די סאַמע פֿאַנטאַסטישע סיטואַציעס פֿון זײַן פֿאַנטאַסטישער דערציילונג
און מײַר נעמען אַן, מײַר ווערן אויף סײַ און ווידערגעבוירן-באַווירקט פֿון
דער הױפּט-אידיי, וואָס צעמענטירט דעם אײַביקן פֿאַלקס-קײַום און איז
פֿאַרמולירט און פֿאַראַלגעמײַנערט צום סאַמע סוף פֿון אַט דעם מערק-
ווערדיקן ספֿרל: "אַן אַ נעכטן איז נישטאַ קײַן מאַרגן", "און אַז מע בױט
ניט קײַן נײַע זאַכן אויפֿן באַדן פֿון אַלטן, איז די צוקונפֿט הפֿקר"...
לײַבלס פּראָזע איז אַ זאַבלעכע. מע קאָן אַפֿילו זאָגן — אַ ביסל צו
זאַכלעך, צו טרוקן און נישט נאָר דערפֿאַר, ווײַל ער איז אַ סטודענט פֿון
קאַמפּיוטער-וויסנשאַפֿט, נאָר אויך, ווײַל ער פּרוּווט טעכניש באַגרינדן די
"צײַט-מאַשין", וועלכע דער הױפּט-העלד האָט אויסגעבױט. אָבער צווישן

די טרוקענע שורות קלאפט דאָס יונגע האַרץ פֿון אַ הייסן ייִד. דער איינדרוק איז, אַז צווישן אַט די טרוקענע שורות בליצן אויף דאָ און דאָרט עלעקטרי-שע פֿונקען.

אָודאי קאָן מען אַנווייזן אויך אויף חסרונות — ס'פֿעלט אויס פֿאַלקס-טימלעכקייט, אַ שמייכל, אַ חן-פינטל, אַ ביסעלע שטייגער, באַזונדערס דאָרט וווּ ס'ווערט געשילדערט דאָס פֿאַרמילחמהדיקע ווילנע. ס'קלינגט, למשל, ווי אַ וויץ, ווען דער מחבר באַשרייבט ווי אַזוי אַ ווילנער בחורל נעמט זיך... וויצעלען: "ער שטעלט זיך אַפּ אויף אַ ווילנע, גיט אַ ווונק צו ישראלן און קאַנטינואַירט... " (ז' 24). צי: "דאָן שיינען זיינע אויגן מיט אַזאַ אינטעסיוויקייט, אַז... " (ז' 62). און ענלעכע פֿאַרדריסלעכקייטן טרעפֿט מען דאָ און דאָרט... אָבער חסרונות זענען, ליידער, אומפֿאַרמיידלעך פֿאַר אַזאַ באמת פֿיאַנערישער דערציילונג ווי "די געהיימע שליחות".

ס'וילט זיך נאָך צוגעבן, אַז באַטוויניקס ביכל איז אַרויסגעגעבן זויבער און מיט געשמאַק. די קאָליריקע הילע איז פֿיין געצייכנט פֿון מחבר גופֿא בשותפֿות מיט יהודית בראַכפֿעלד. און נאָך אַ לויב צום מחבר — ער אַליין האָט אויסגעזעצט צום דרוק דאָס ביכל זיינס, ער אַליין, ווייזט אויס, האָט אויסגערעכנט, אַז אונדזער לייענער נייטיקט זיך מער פֿון אַלץ דווקא אין אַזאַ שריפֿט: פֿעטע קאַרפּוס-אותיות. אונדזערע לייענער זענען אָדער באַיאַרטע לייט, אָדער — יונגע אַנפֿאַנגער.

דער אַרויסגעבער איז לייבלס פֿאַטער — דוד באַטוויניק. אין זיין פֿאַרוואָרט שרייבט ער:

"איז דער וועלט גייען אַרויס יעדן יאָר, פֿאַרשיידענע ביכער: גוטע, ערשטקלאַסיקע, שוואַכערע אָדער שוואַכע. אויב ס'איז באַשערט, אַז דאָס דאָזיקע בוך זאָל געהערן צו די שוואַכערע — וועט די וועלט, צוליב דעם ניט אונטערגיין..."

ס'וילט זיך פֿאַרזיכערן דעם אַרויסגעבער: ניין, דאָס בוך געהער נישט צו די שוואַכערע ביכער. ס'אָ גוטע פּראָבע. ס'איז אַ גוטער אָנהייב! ס'וועט נאָכוואַקסן שפּעטער דער יונגוואַלד צו דעם ערשטן געראַטענעם יאָדליקל, וואָס האָט אַזוי שוין אַרויסגעשפּראַצט פֿאַר אונדזערע אויגן? — הלואי! אָבער אַ שהחיינו דאָרף מען בפֿירוש מאַכן. און מיטן גאַנצן האַרצן, מיט גרויסן גלויבן!

וואַרע געשיכטעס

א. געלעבט האָט אַ ייד אויף דער וועלט

מיטן ערשטן בליק — דאָכט זיך — אַ געוויינלעכער ייד, אַ ייד פֿון אַ פֿולער וואָך, שטענדיק איבערפֿולט מיט אָן אַ שיער זאָרגן און פֿאַרשידענע דאָגות, שטענדיק געיאָגט און געטראָגן זיך — ממש געפֿלויגן ... — ווּוּהיזן איז דאָס לויפֿעניש, ר' מרדכי? — האָב איך אַ מאָל געפֿרעגט. — ווּוּהיזן, פֿרעגסטו, יאָשוניע? ... — האָט ער מיך אַ וואָרעם געטאָן מיט זײַן ליבלעכן שמייכל — צו וואָס איילט מען זיך אַ גאַנצע וואָך? פֿדי מען זאָל, חלילה, נישט פֿאַרשפעטיקן דעם שבת ...

און באַמת טאַקע איז דאָס שטענדיקע איילעניש זײַנס, די זאָרגן און די דאָגות און אַלע זײַנע גרעסערע און קלענערע וואַכעדיקע מעשים — דאָס אַלץ איז בײַ אים תּמיד געווען ערײַב שבתדיק.

אין רוסלאַנד, אין ישראל, אין אַמעריקע, אין פֿיל אַנדערע עקן וועלט — אומעטום וועט איר געפֿינען יידן, וואָס האָבן אויב נישט געקאַנט, האָבן זיי כאַטש געהערט זײַן גוטן שם, דעם שם טובֿ פֿון ר' מרדכי שײַנקאַר זײַל.

איך האָב געהאַט די זכּיה צו דערקענען אים אַ ביסל נעענטער און וויפֿל צײַט ס'וועט מיר געגעבן ווערן, אַזוי פֿיל צײַט וועל איך נישט מיד ווערן צו דערציילן וועגן אַט דעם ניט געוויינלעכן און פֿראַסט-פֿשוטן באַרדיטשעווער ייד.

וואָלט אים עמעצער בײַם לעבן געפרוּווט אויפֿקלערן, אַז אייגנטלעך איז ער, ר' מרדכי, איינער פֿון די צדיקים פֿון אונדזער דור, וואָלט ער קודם שטאַרק רחמנות געקראָגן אויף יענעם, וואָס האָט אים געזאָגט אַזעלכע שטותערניצען און ער וואָלט מיט גרויס באַדויער נאַכגעשעפטשעט, ווי זײַן שטייגער: — נעבעך, נעבעך ... דער ייד איז נעבעך נישט מיט אַלעמען ... וואָס יאָ? —

ער האָט באַשנימפֿערלעך געשפּירט, ווי דעם אויבערשטנס השגחה שפּרייט זיך איבער אים דאָס גאַנצע לעבן. ער האָט נישט געקענט באַנעמען — פֿאַר וואָס קומט עס אים?

פֿאַר די מצוות? פֿאַר די גמילות חסדים, פֿאַר אַ פרק משניות, פֿאַר אַ קאַפּיטל תהילים?

איז ערשטנס, האָט ער זיך קיין מאָל נישט געהאַלטן פֿאַר קיין גרויסן אויפֿטוער און אַוודאי נישט פֿאַר קיין גרויסן למדן, צווייטנס, טוט ער דאָך אַלץ ווידער טאַקע צוליבן אייגענעם פֿאַרגעניגן און דריטנס: — הלוואי וואָלט מען געקענט שטענדיק דאווענען ווען מע דאַרף, עפעס פֿאַרמאַגן, צוליב טיילן גמילות חסדים, שטענדיק זיך האַלטן ביים ייִדישן דין...

— אין היינטיקן רוסלאַנד — פֿלעגט ער זאָגן מיט אַ קרעכץ — ווי דו זאָלסט זיך נישט היטן פֿון טרפֿות, מוז מען נעבעך נישט ווילנדיק אויפֿעסן נישט ווייניקער פֿון אַ האַלבן "דבֿר אחר" דאָס יאָר...

אַבער גאָטס חסד איז טאַקע געווען אין לשׁערה באַרעכנט זיך נאָר, און די וועלכע זענען געקומען פֿון יענעם "גן עדן" וועלן גוט פֿאַרשטיין, וואָס דאָס באַטייט — זינט ער געדענקט זיך — האָט ער, דער דאָזיקער ייד, צוזאַמען מיט זײַן טרייער ביילע-לעבן, צוזאַמען מיט קינדער און אייניקלעך, געהיט פֿשרות, אין די שבתים און יום טובֿים — מאַגערער צי זאָטער — נאָר געפֿראַוועט אַ שיינעם ייִדישן טיש. קיין אורח האָט אויך קיין מאָל נישט אויסגעפֿעלט...

צי האָט מען זיי גערודפֿט? — אַוודאי יאָ. אַבער נישט שרעקלעך. גאָט איז אַ פֿאַטער!...

אמת, טאַקע פֿאַר זײַן צו אַפֿנהערציקער פֿרומקייט, זענען אין איינער אַ נאַכט געקומען נאָך אים די פֿינצטערע חבֿרהלייט פֿון דער ק.ג.ב. איבער-געקערט און איבערגענישטערט דאָס גאַנצע הויז און צוזאַמען מיט אים צוגענומען וווּ ערגעץ אַ ספֿרל...

מען האָט אים געמאַטערט, נישט געגעבן קיין ברויט, קיין וואַסער, קיין שלאָף און פֿאַרט נישט געקענט דערווייזן, אַז ער איז נישט געווען מער ווי אַ "פֿאַנאַטישער תלמודיסט, אַ רעאַקציאָנערער פֿאַרשפּרייטער פֿונעם רעליגיעזן אַפּיום" צווישן די יידן פֿון לעמבערג. און ס'איז טאַקע אויך געווען אַ שטיקל נס וואָס ער האָט "אַרײַנגעכאַפט" פֿאַר דעם נישט מער ווי אַ "צענערל" — צען יאָר רעזשימענע צוזאַנגס-לאַגער...

אַ, וואָלטן זיי, די מחבלים פֿון ק.ג.ב. זיך דערגרונטעוועט, אַז ער איז נישט נאָר געווען אַ פֿרומער ייד, נאָר אויך אַן אַקטיוו-טעטיקער ציוניסט! וואָלטן זיי געוואָסט, אַז אין זײַן הויז אין לעמבערג, האָבן זיך געקליבן אין

געהיים צענדליקער יידיש-סאָוועטישע משפחות, בעיקר — פֿון די ליובאַ-
וויטשער, וואָס האָבן שפעטער דורכגעמאַכט זייער אומלעגאַלע עליה קיין
ישׂראל. געפֿאַרן זענען זיי, פֿאַרשטייט זיך, פֿריער קיין פּוילן מיט גאַנץ
"פֿשרע" רעפּאַטריאַציע-פּאַפּירלעך ...

וואָלטן זיי דאָס געוויסט אין דער ק.ג.ב., וואָלט ער, ר' מרדכי נישט
אַפּגעקומען מיט קיין "צענערל"!

און נאָך אַ נס האָט געטראָפֿן: אינעם שרעקלעכן רעזשים-לאַגער פֿון
וואַרקוטאָ אין אים אויסגעקומען צו האַרעווען אויף שווערער אַרבעט נישט
צו פֿיל צייט. נאַטשאַלטטווע האָט זיך גענייטיקט אין אַ הויך-קוואַליפֿיצירטן
בוכהאַלטער און מען האָט אים גלייך אַרויסגערופֿן צום שעה.

ר' מרדכי האָט צוגעזאָגט דעם גרויזאַמען גזלן, דעם פּאַלקאָוויניק
בגאַנקאַ, אַז די בוכהאַלטעריע וועט אַרבעטן ווי אַ זייגער, נאָר וואָדען?
מיט איין תנאי: אים, מרדכי, זאָל מען שבת פֿריילאָזן פֿון אַרבעט ...

ביים גזלן האָבן זיך די אויגאַנעס אַנגעגאַסן מיט רציחה, דער דיקער
בויר האָט זיך געטרייסלט פֿון פעס. ער האָט געשריגן, אַז ער וועט דעם
פֿאַרשווע זשיד פֿאַרקאַטעווען צום טויט, אַרטינוואַרפֿן אים אין פֿינצטערן
קאַלטן קאַרצער און זאָל ער דאָרטן פּראַווען זינע זשידאָווסקע שאַבאַשן ...
ר' מרדכי שינקאַר האָט שווייגענדיק אויסגעהערט אַלע דראָונגען, אַלע
שמוציקע זידלערייען און דערנאָך שטיל און הכנעהדיק געזאָגט:

כִּיבִּין אין אַינער מאַכט אדוני נאַטשאַלניק, אָבער ס'איז נישט אין
קיינעמס מאַכט מיך צווינגען מחלל שבת זיין ...

בקיצור — מען האָט זיך אויסגעדונגען, אַז ר' מרדכי גייט יאָ אַרויס
יעדן שבת אין קאַנטאָר, דאָרט וועט ער זיצן, אָבער אַרבעטן וועט ער
ניט ...

נו, איז דאָס נישט געווען קיין חסד פֿון זיין ליבן נאָמען? — — —
אין לאַגער האָט ר' מרדכי, פּדי אויסצומיידן טרפֿות, זיך באַנוגנט מיט
דער לעפּקע פּייקע ברויט און פֿאַרטרונקען מיט וואַסער. און פֿלעגט ער אַ
מאָל באַקומען אַ פעקל פֿון דער היים, פֿלעגט ער עס אויך תּיכּף פֿאַרטילן
צווישן די אויסגעמאַטערטע, שטענדיק הונגעריקע יידן- "ראַבאַטייאַגעס",
דאָס הייסט, צווישן די, וואָס ווערן אויסגעריסן אויף די שווערסטע קאַ-
טאָרגע-אַרבעטן: אין קוילנגרוב, ביים קעסל-אויווין, שאַכטיאַרן, ערד-
גרעבער, לאַסט-טרעגער.

ביים באַקומען זיין מאַגערן געהאַלט, פֿלעגט ער שוין פּאַקן ערגעץ

אין אַ ווינקל עמעצן פֿון די סאַמע באַליידיקטע, הונגעריקע און געיאַגטע :

— רב ייד, טוט מיר אַ טובֿה, נעמט בני מיר אַ גמילות חסד ...

— אַ דאַנק, ר' מרדכי — זאַגט יענער, זיך שטיקנדיק מיט דער אַנ-

געלאַפֿענער סליונע אין מויל — אַ דאַנק, כ'קען זיך נאָך באַגייען ...

ר' מרדכי כאַפט פֿאַרן אַרבל פֿון יענעמס וואַטווקע און בעט זיך שוין

ממש מיט אַ טרער אין דער שטימע :

— נאַרישער ייד וואָס איר זינט ! כ'האַב דען אייך אין זינען ? זיך, זיך

אַליין ! אַ מענטש איז דאָך ניט מער ווי אַן עגאַיסט — לאַזט מיך פֿאַרדינען

אַ מצוה !

בני אַן אַנדערן, אַ יונגן יאָדישליווּן בחור, בעט ער זיך :

— איר דאַרפֿט וואַרפֿן רויכערן. פֿאַר אייערע קראַנקע לונגען איז

דאָס רויכערן — סם המות. ווייסט איר וואָס ? הייבט אַן פֿון נישט רויכערן

אום שבת, וועט איר שוין זען ווי גרינג דאָס איז ...

ס'איז געווען אַ צייט, ווען כ'האַב זיך אַזוי שווער פֿאַרהאַרעוועט אין

דער קוילן-שאַכטע, אַז ס'האַט שוין, דאַכט זיך, קיין כוח נישט געקלעקט

נישט צום עסן און נישט צום שלאַפֿן. האָט ער מיך אַ מאָל געטראָפֿן, ר'

מרדכי, און מיט גרויס רחמנות אין די טרויעריקע אויגן זיינע, געזאַגט

אַזוי צו זאָגן :

— כ'וויל אייך, יאַשוניע, כ'וויל זייער אייך אויסלערנען צו זאָגן פֿאַרן

שלאַף קריאת שמע ; אַבער ביז וואָס — פֿאַרגעדענקט און פֿאַרגעסט נישט

איבערצוחזרן אויך יעדן אין דער פֿרי ביים אויפֿשטיין צו דער אַרבעט :

שמע ישראל ה' אלקינו, ה' אחד — — —

כ'וואַלט געקענט נאָך אַ סך, אַ סך דערציילן וועגן ר' מרדכי שינקאַר

ז"ל, אַבער פֿל זמן, ווי ער פֿלעגט זאָגן, סע ברענט נאָך דאָס ליכטל מוז מען

זיך פֿאַרקנילעכיקן.

בקיזור און מיט דער הילף פֿון דעם וואָס לעבט אייביק — ער האָט זיך

אַרויסגעריסן פֿון וואַרקוטער צוואַנגס-לאַגער און שפּעטער פֿון "סאַציאַ-

ליסטישן לאַגער" בכלל ...

ער איז עולה געווען, מיט דער גאַנצער משפּחה און טאַקע איינער פֿון

די ערשטע, קיין ישראל. זיך באַזעצט אין בני ברק, געגרינדעט אַ גמילות

חסדים-קאָסע "קדושת לוי" — אויפֿן נאָמען פֿון זיין באַליבטן רב לוי יצחק

דעם באַרדיטשעווער זצ"ל. אַ קאָסע, וואָס האָט געהאַלפֿן איינגלידערן זיך

הונדערטער און הונדערטער נייע עולים פֿון רוסלאַנד און פֿון אַנדערע לענדער . . . און פֿונקט ווי דאָרט, אין לאַגער פֿלעגט ער אויך דאָ צוזאַמען-שטעלן ייִדישע קאַלענדאַרן און בענטשערלעך, איצטער שוין שוין געדרוקטע, נישט פֿון דער האַנט געשריבענע ווי אַ מאַל און נישט אויסבאַהאַלטן מער פֿון אַ בייז אויג . . .

יענער שבת צו נאַכטס, ווי ס'דערציילן זיינע קינדער, האָט זיך געלויבטן מיט אַ באַזונדער מין שוין. דער טאַטע און זיידע מאַטיע, וועלכער האָט זיך נישט לאַנג אומגעקערט פֿון שפיטאַל נאָך אַ שווערער קרענק, איז געזעסן אויבן-אָן און מיט אַ באַזונדער האַרציקייט געזונגען דעם "ידיד נפֿש", געזאַגט קאַפיטלעך תהילים און אַלעמען אַרום איז געווען אַזוי גוט, אַזוי פֿריידיק אויפֿגעלייגט אויפֿן האַרצן כאַטש דער שבת גייט אַוועק . . . און אָט נעמט ער שוין ר' מרדכי דעם שיינעם הַבְּדלה-כּוּס אין דער האַנט און דאָ טאַקע האָט ער שטיל און אומגעריכט אויסגעהויכט זיין ריינע נשמה . . .

פֿאַרבליבן אויף שטענדיק שוין אין תּחום פֿון שבת קודש . . .

ב. דאָס מעשהלע וועגן די דריי מאַראַנצן

צוויי מאַל אין יאָר איז דערלויבט געווען צו באַקומען פעקלעך פֿון דער היים. אָבער ס'רעדט זיך נאָר אַזוי : צוויי מאַל. נישט זעלטן פֿלעגט אַ פעקל גאָר פֿאַרפֿאַלן ווערן אין ווייטן וועג, און שרייַ חיי וקיים. איך אָבער בין פֿון אַזעלכע קלאַפֿאַטן פֿריי געווען — צו מיר האָט מען קיין פעקלעך בכלל נישט דערלאָזט. איצט ווייס איך, אַז מע פֿלעגט מיר דווקא יאָ שיקן, נאָר מיט וואָס כ'בין דאָן זינדיקער געווען פֿון אַנדערע, אַפֿילו פֿון באַנדעראַס חבֿרה, אַדער פֿון היטלערישע פֿאַליציניען — דאָס ווייסט, ווייזט אויס, פֿרייער גאָט, דער נאָך — נאַטשאַלסטווע . . .

מיין פֿריינד דוד איז געווען פֿון די גליקלעכע : היינט האָט מען אַרויס-געהאַנגען צעטלעך פֿון די, וואָס דאַרפֿן באַקומען פעקלעך. אין די צעטלעך איז אויך פֿאַרציכנט געווען דוד'ס נאָמען.

דוד איז געווען אַ שטילער בחור, אַ ווייניק-באַריידעוודיקער, אָבער

אים פֿלעגט זיך אַינגעבן געניט און מיט פֿלינקשאַפֿט אויסמיידן די שאַרפֿע שפּיצן פֿון דער צאַנראַד, וואָס רופֿט זיך "שטרענגער לאַגער-רעזשים". באַקומען האָט ער זיין "קינדערישן טערמין" פֿון צען יאָר צוואַנגס-לאַגער דער פֿאַר, ווייל עמעצער האָט זיך דערמאַנט דאָס, וואָס ער אַליין האָט שוין כּמעט ווי פֿאַרגעסן: אין די ווייטע קינדער-יאָרן, ביי זיך אין אַ בעסאַראַבער שטעטל, האָט ער אַ פֿאַר חדשים פֿריילעך פֿאַרבראַכט אין אַ קינדער-קאַלאָניע מיטן שיינעם נאָמען "גורדוניה"... און דאָס איז געווען גענוג צו באַקומען אַ "קינדערישן" טערמין.

אַבער, דוד האָט, פּלומרשט, זיך ניט געמאַכט קיין גרויסן צימעס דערפֿון. קודם האָט ער געפֿונען לייט-זעליקייט אין די אויגן ביי איינעם אַ לאַנדסמאַן אַ געזונטן, מאַלדאַווישן ציגינער, — איינעם אַ סאַשקאַ, פֿאַר וועמען ס'האָט געציטערט אימת-מות, אַפֿילו די "סמעטענע" פֿון אונדזער אונטערוועלט. פֿאַר וואָס די חשובֿסטע גנבים און בלאַטע יונגען האָבן געהאַט אַזוי פֿיל דרך ארץ צו אַט דעם ציגינער איז פֿאַר אַלעמען געווען אַ סוד, אויך פֿאַר דודן, נאָר דוד פֿלעגט געניסן פֿון סאַשקאַס זיכערער שוץ און שטיצע.

צווייטנס, האָט ער גלייך פֿון די ערשטע טעג באַוווּן זיך איינאַרדענען אַזש אַלס אַ פֿאַרטרעטער פֿון הויפט-בוכהאַלטער, כּאַטש פֿרער, אויף דער פֿרײַ, האָט ער געהאַט אַ גאַנץ קנאַפע פֿאַרשטעלונג וועגן חשובֿן-פֿירעכץ בכלל. נאָר ער האָט גאָר גיך געכאַפט דעם שניט און דערוואַרבן זיך אַ גוטן שם פֿון אַ זייער נייטיקן פֿאַכמאַן.

ער האָט געהאַט אַ גוט האַרץ, דוד.

אין די פֿאַרנאַכטן פֿלעגט ער זיך אַרײַנגנעבֿענען אין די סאַמע געמיינסטע באַראַקן, וווּ מען האָט זיך געשטיקט פֿון ענגשאַפֿט פֿון שווייס-געשטאַנק און מאַכאַרקע-רויך, וווּ מען האָט געקאַנט פֿאַרטויבט ווערן פֿון טומל, געשרי און קריגערייען צווישן די הונדערטער צונויפֿגעדריקטע פֿאַרבי-טערטע נפֿשות. דאָרט פֿלעגט ער אויפֿזוכן זיינע "קליענטן", זיינע יידן — יינגערע און עלטערע — "ראַבאַטיאַגעס", וואָס ווערן אויסגעריסן אויף "אַלגעמיינער אַרבעט", די סאַמע באַעוולטע, דערשלאַגענע פֿון קנעכטישער האַרעוואַניע, טאַג-טעגלעכע באַליידיקונגען און אַפֿט אויך פֿון רוצחישע קלעפֿ, שטענדיק הונגעריקע דיסטראַפֿיקעס, וועלכע מע פֿלעגט רופֿן אויף לאַגער-לשון "פֿיטיליי", דאָס הייסט: קנייטלעך, קנייטלעך פֿון טריפֿנדיקע ליכט ...

דוד פֿלעגט זיי אויפֿזוכן און אַרויסהעלפֿן — וועמען מיט אַ האַלבער ברויט-נאַרמע, וועמען — מיט אַן אַרויסבאַקומענעם איבעריקן זופֿ-טאַלאַן, מיט אַן עצה, מיט אַ טרייסטוואַרט. און ווען דוד פֿלעגט באַקומען אַ פעקל, אַ "פּאַסילקע", איז דאָס אויך פֿאַר אַט די מענטשן געווען אַ גרויסער יום טוב ...

לויטן לוח — אויף וועלכן מע האָט זיך געקאַנט פֿאַרלאַזן, ווייל אים האָט אייגנהאַנטיק צונויפֿגעשטעלט אונדזער "תהילים-ייד" פֿון בערדיטשעוו, רב מאַטיע שינקאַר — איז שוין געווען האַרט ערבֿ שבוּעות; אַבער וואַרקוטאַ האָט זיך געמאַכט נישט וויסנדיק: אַדער עס זענען נאָך אַלץ געשטאַנען מסופֿענע פֿרעסט, אַדער ס'האַט נאָך געדרייט אַ משוגענע זאַווע-רוכע-"פּורגאַ", לאַזנדיק נאָך זיך ריזיקע שניי-בערג.

און אַט, נאָך אַזאַ זאַווערוכע איז פֿלוצים געוואָרן שאַ-שטיל מיט אַ פֿרעסטל — צום דערליינדן. צווישן די שניי-בערג האָבן די "זעקאַ" (קאַ-צעטלער) אַדורכגעלייגט אַ שטעג אויך צום פּאַסט-באַראַקל, וווּ מע פֿלעגט פֿאַנאַדערטיילן די באַקומענע פעקלעך.

געקומען איז דוד אין דער באַגלייטונג פֿון ציגינער סאַשקאַ. דער קורצ-וואַקסער דוד אין זײַן וואַטאַווע בושלאַט מיט די לאַנגע אַרבל (זייער באַקוועם וואַרעמען די הענט, אַריינשטעקנדיק איין אַרבל אין צווייטן), דער הויכער סאַשקאַ — אין זײַן פֿאַרטאַווע * פֿופֿטיקעלע, די הויזן אונטער די קני, ממזריש פֿאַרבייגן איבער די גלאַנציקע האַרמאַשקע-שטיוועלעך — אַ סימן פֿון פֿריווילעגירטער לאַגער-עלעגאַנץ. ווען סאַשקאַ באַגלייט, איז דוד געווען זיכער, וועט קיינער נישט וואַגן אַוועקנעמען ביי אים דאָס פעקל.

דער פּאַסט-אַרבעטער, אַליין אַ גוטער גנבֿ, האָט אויפֿגעטרענט די לייזונט און געניט אויפֿגעריסן דאָס דעקל פֿון פֿאַניר-קעסטל. ביים לייטע-נאַנט בעליאַיעוו, וואָס איז געשטאַנען דערביי, האָבן אַנגעהויבן צו ציטערן די בולבעוואַטע נאַז-לעכער: אין קעסטל זענען אויבן-אויף געלעגן גע-רויכערטע פֿעטע יעגער-וואַרשטלעך — אַן אמתער דעליקאַטעס נישט נאָר פֿאַרן ווייטן וואַרקוטאַ, נאָר אויך אַפֿילו פֿאַר דער קרוינשטאַט מאַסקווע. יעדער וואַרשטל באַזונדער האָט בעליאַיעוו געמוזט דורכשטעכן צו עטלעכע מאָל מיט אַ מיז גאַפֿל, פֿדי זיך איבערצינגן, אַז קיין שום קראַמאַלע איז

* פּאַרטאַווע — וויל-יונגעריש (גניבשער סלענג).

דאָרט, חלילה, נישט פֿאַרבאָרגן. ווייטער האָט ער זיך גענומען צו די באַזונדערע פֿאַרפֿאַקטע מאַכבאַרקע-פעקלעך, צו די נייע וואָלענע שקאַר-פעטן און הענטשקעס און גאָר פֿון אונטן, ווייך אַרומגעבעט מיט וואַטע

— — —

— טשטאָ טאַקאָיע?! (וואָס איז עס אַזוינס?) — האָט דער לייטענאַנט געפֿרעגט מיט גרויס גרימאָצאָרן ...

דאָרט זענען געלעגן, ווי נישט זיי וואָלט מען געמיינט, דרייַ גרויסע שיינע מאַראַנצן. שנינענדיקע, אַראַנזש-ליכטיקע, האָבן זיי, דאַכט זיך, שמייכלענדיק אַרויסגעשטראַלט פֿון זיך די גאַרע זוניקייט פֿון זייער ווייטן היימלאַנד. אויף יעדער מאַראַנץ — אַ שטעמפל: "יפֿו", און דאָס פֿאַר-דעמפטע פֿאַסט-באַראַקל איז פֿאַרפֿולט געוואָרן מיט שטאַרקע, אין גאַנצן נישט היגע מאַראַנצן-ריחות (פֿון אַזעלכע ריחות בין איך מיט יאָרן שפעטער אַרומגעגאַנגען אַ פֿאַרשיכורטער אין פֿאַר-סבא, ווען אַרום האָבן געבליט די פרדסים) ...

— טשטאָ טאַקאָיע?! — האָט לייטענאַנט בעליאַיעוו זיך נישט אויפֿ-געזעהרט בייזערן.

— דאָס זענען אַפעלסינעס, בירגער נאַטשאַלניק. אַ זשידאָווסקע פֿרוכט אַזאַ פֿון פֿאַלעסטינאַ. אין מאַסקווע פֿאַרקויפֿט מען אַט די שטוקאָווינעס צו אַ רובל פֿערציק אַ קילאָגראַם. כִּי האָב אַליין געזען ...

בעליאַיעוו האָט מיט אומצוטרוי אַ בליקל געטאָן אויף סאַשקאַ: — פֿאַכניעט פֿריאַטנאַ, טשאַרט! (סע שמעקט, הייסט עס, אַנגענעם, דער טיטול זאָל עס נעמען!) — זשידאָווסקע פֿירות דאַרפֿן שמעקן מיט קנאַבל! — האָט דער לייטענאַנט אַלצוויסנדיק צוגעגעבן.

— טאַ-אַקס ... — האָט ער פֿאַרצויגן, קנייטשנדיק דעם שטערן — דעם פֿראַדוקט וועלן מיר קאַנפֿיסקירן, ווייל אַזוינס איז ניט פֿאַראַן אין די אינסטרוקציעס — פֿאַרשטענדלעך?!

דוד איז געוואָרן בלאַס, ער האָט זיך אַינגעקלאַמערט אין סאַשקאַ און, קוים צו הערן, אַריינגעשעפטשעט אין אים:

— העלף, סאַשקאַ. טו אַלץ, אַבי די מאַראַנצן זאָל מען אַפּגעבן ... — בירגער נאַטשאַלניק — האָט סאַשקאַ גוטברודעריש-פֿאַרטרוילעך אַ ווונק געטאָן בעליאַיעוו, ער זאָל מיט אים אַרויס אין שכנישן חדרל ... שפעטער זענען זיי ביידע אַרויסגעקומען. בעליאַיעוו איז האַסטיק צו

צו דעם פאסט-ארבעטער ביים אָפּענעם קעסטל, אַרויסגענומען די מאַראַנצן מיט אַ פּאַר מאַכאַרקע-פעקלעך און אַ וואָרף געטאָן דודן :
— צעשרייב זיך, אַז דו האָסט אַלץ באַקומען, און קריך פֿון דאַנען, פּאַדלע זשידאָוסקע. — אָפּעלסינעס האָט זיך אים פֿאַרוואַלט ! מאַ—אַ—ש !
דוד איז אַ גליקלעכער אַרויסגעשפרונגען מיטן קליינעם פעקלעלע אין די הענט.

— ס'טוען דיר גאַרנישט באַנק די יעגער-וואַרשטלעך, דוד ? — האָט סאַשקאָ לייכט אַרויפֿגעלייגט אויף זיינע אַקסלען די שווערע האַנט.
— ניין, זאָל ער זיך וואַרגן מיט זיי ! — האָט יענער זיפּצנדיק אַראַפּ-געשלאַנגען די אַנגעלאַפּענע פֿליסיקייט פֿון אונטערן גומען — כ'בין דאָך אַ ייד, סאַשקאָ ! ... דעם ערשטן מאַראַנץ וועלן מיר טאַקע באַלד מיט דיר צורעכט מאַכן ...

— דעם צווייטן ?

— דעם צווייטן — פֿאַר מיינע ייִדישע פֿרײַנד, די "ראַבאָטיאָגעס" — פֿון אַכטן באַראַק — זאָלן זיי אויך וויסן דעם טעם פֿון ארץ ישראל ...
און דעם דריטן וועל איך שענקען אונדזער ר' מאַטיען ... ס'פּאַלט פּונקט אויס בײַ אונדז אַ יום-טובֿ, ווען מע מאַכט אַ ברכה איבער די ערשטע פּירות.

— ניין, דוד ! — האָט באַפֿוילן סאַשקאָ — דעם דריטן מאַראַנץ וועסטו איבערגעבן מיר ! כ'וועל עס אַליין שענקען מאַטיען, זאָל ער מאַכן די ברכה אויך פֿאַר מײַן שוואַרצער נשמה !

דוד איז געבליבן שטאַרק פֿאַרחידושט.

— וואָס שטראַצלסטו אויף מיר די זענקעס דײַנע — האָט סאַשקאָ זיך צעבייזערט, דערנאָך — אַרײַנגערוימט :

— מיינסט אַוודאי, אַז איך בין עפעס אַ גוי ? ...

ס'איז געוואָרן שפעט. ס'האָט זיך צעקלונגען דער רעלס, אַ סיגנאַל צום אָונט-אָפּעל. ערגעץ האָבן זיך צעבילט די וואַך-הינט.

אויפֿן שטעג צווישן די שניי-בערג האָט שטאַרק פֿאַרשמעקט מיט מאַראַנצן-ריח. אַפֿשר נאָך שטאַרקער ווי מיט יאָרן שפעטער אין פֿלר-סבא, ווען ס'האָבן געבליט די פרדסים.

ג. צווישן חלום און וואָר

א וואָכן צוויי נאָך סטאַלינס טויט.

וואָרקוטאַ. מאַרץ 1953. אַזויגער פֿינף גאַנצפֿרי האָט מען אונדזער בריגאַדע קוילנגרעבער אַרויסגעטריבן צו דער לאַגער-וואַכטע. ס'איז נאָך געווען גאַנץ טונקל. דער קויטיקער שניי האָט געקרעכצט אונטער די פֿיל מאָל געלאַטעטע שיר. ערשט אויפֿגעריסענע פֿון שווערן שלאָף, האָבן מיר זיך ממש געקאַרטשעט פֿון קעלט. דערצו נאָך האָט אַ פֿוילבלעך ווינטל פֿאַרקליבן זיך דורך די צעפֿליקטע וואַטאַווע בגדים און איינגעגעסן זיך אין די ביינער.

דער בריגאַדיר האָט פֿאַמעלעך גענומען אויסרופֿן און אויסצוילן אונדז פֿאַרן אַרויספֿירן אין דער אַרבעטס-זאַנע, דער "נאַריאַדטשיק" האָט פֿאַרצייכנט אויף זיין ברעטל אַלע די, וועמען דער דאָקטער האָט אויף היינט באַפֿרייט פֿון דער אַרבעט און אַ לאַגער-אויפֿזעער, אָדער ווי מיר פֿלעגן אים רופֿן — אַ "ווערטוכאַי", האָט, ווי געוויינלעך, מיט אַ פֿאַר רוצחישע אויגן, ווי ס'פֿאַסט פֿאַר זיין אַמט, פֿול מיט פֿאַרדאַכט נאַכגעשפּירט אַט די טויזנט מאָל צוגעגעסענע פֿראַצעדור.

ווען מען האָט אויסגערופֿן מיין נאַמען, האָב איך שטיל און דייטלעך (די דייטלעכקייט האָט, מיר דאַכט, פֿאַרטויבט די אייגענע אויערן מינע) אַרויסגעזאָגט איין וואָרט: "אַטקאַז"! דאָס האָט באַדייט, אַז איך זאָג מיר אַפּ אַרויסצוגיין אין דער אַרבעטס-זאַנע, פֿדי אַראַפֿלאַזן זיך אין דער שאַכטע. אַלע אַרומיקע האָבן אויפֿגעריסן אויף מיר די אויגן, ווער — מיט חידוש, ווער — מיט חוזק און ווער — מיט פֿאַרבאַרגענער שרעק און באַדויערונג. בלויז דער מונדירטער "ווערטוכאַי" האָט זיך ווי דערפֿרייט, וואָס דער קרבן קריכט אַליין אין זיין צעשמוכטן פּיסק. — "האַ-האַ" — האָט ער כמעט מיט תענוג אַרויסגעזיפֿצט:

— "אַפֿפֿירן דעם דאָזיקן אין בור!"

די בוכשטעבלעכע איבערזעצונג פֿון "בור" אין "באַראַק פֿון פֿאַר-שטאַרקטן רעזשים" און דאָס איז אייגנטלעך אַ לאַגער-טורמע.

אין פֿאַדערצימער פֿון "בור" האָט מען מיר תּיפֿף אַנגעטאָן די באַרימטע האַנט-קייטעלעך, וועלכע האָבן אַ טבֿע מיט יעדער מינדסטער באַוועגונג אַלץ מער און מער אַרײַנשניידן זיך אין פֿלייש, אַזוי אַז די הענט ווערן

מיט דער צייט ווי פֿאַרשלאָפֿן, כּמעט פֿאַראַליזירט. מע האָט מיר אויך באַפֿוילן זיך אַוועקשטעלן מיטן פנים צו דער וואַנט. אַ גאַנצע כּאָפטע "ווערטוכאַיען" האָבן זיך צונויפֿגעזאַמלט הינטער מיניע פּלייצעס.

די ערשטע פֿראַגע: פֿון וועלכער נאַציע ביסטו?

— אַ ייד — האָב איך שטיל געענטפֿערט.

— אזוי גאַר? אַ זשיד הייסט עס. — האָט איינער זיך דערפֿרייט מיט

אַ הייזעריקלעך געלעכטערל... — און אזא העלד ביסטו? ...

ניין, קיין העלד בין איך נישט געווען, כּאָטש כּיִהאַב גאַנץ גוט געוויסט, אַז אַפּוזאַגן זיך פֿון דער אַרבעט איז דאָן באַטראַכט געוואָרן אַלט שווערסטער פֿאַרברעכן. ס'האַט זיך געקענט ענדיקן מיט אַ פּיינלעך-לאַנגזאַמען מאַרד, אַדער — אין בעסטן פֿאַל — וועט מען אַוועקשיקן מיך מיט אַ שווערן עטאַפּ שוין אַ פֿולשטענדיק צעקאַליעטשעטן אינוואַליד.

קיין אַנדער אויסוועג האָב איך אָבער נישט געהאַט. איך האָב שוין אַפּגעריכט העכער צוויי יאָר באמת קנעכטישע אַרבעט צו 12 שעה אַ טאָג, אויסהאַקנדיק גאַנצע בערג שטיינקוילן, "שוואַרץ גאַלד צוליב דעם סאַ-ציאַליסטישן פֿאַטערלאַנד" ... צוריק מיט אַ דריי וואַכן האָט מען מיך אַרויסגעטראָגן פֿון שאַכטע-קבר אַ פֿאַרחלשטן. אין גאַנצן אַן אויסגע-פרעסטן פֿון שווערער מי און פֿון הונגער-דיסטראַפֿיע. מע האָט מיר געגעבן אַ ביסל זיך אויסליגן און הייל-סטאַציאָנאַר און קומען עטוואַס צו זיך; נאָך דעם האָט אַ מעדיצינישע קאָמיסיע באַשטימט באַפֿרייען מיך פֿון שאַכטע-אַרבעט, ס'האַט אָבער ווייניק-וואַס געהאַלפֿן. מיין גורל איז פֿון פֿאַרויס באַשטימט געוואָרן דורך מיניע ק.ג.ב.-פֿאַרשערס אין מאַסקווע. "אויסנוצן אויף די שווערסטע אַרבעטן" — אזוי איז פֿאַרשריבן געוואָרן אין מיין פּערזענלעכן פֿאַרמוליאַר. האָט מען מיך טאַקע איצט ווידער איינגעשלאָסן אין אַ קוילנגרעבער-בריגאַדע. אָבער אַראַפּלאָזן זיך אויף סיני אין דער פֿאַרהאַסטער שאַכטע, פּדי דאָרטן במילא אומקומען. האָט דאָן פֿאַר מיר אויסגעזען פֿיל ערגער פֿון אַלע עקזעקוציעס אויף דער וועלט ...

אין פֿאַדערהויז פֿון "בור" בין איך גוטע צוויי שעה אַפּגעשטאַנען מיטן פנים צו דער וואַנט, מיט פֿאַרקייטלעטע הענט, ביז ס'איז ענדלעך געקומען אַ לאַגער-אַפֿיציר, וואַס האָט אַן לאַנגע צערעמאָניעס גלייך צונויפֿגעשטעלט אַן אויספֿאַרשונגס-פּראַטאַקאָל. דער נאָך האָט מען מיך

אויסגעטאָן ביזן העמד און אַרײַנגעשלידערט אין אַ פֿראַסטיקן איינצל-קאַמער-גרוב . . .

צו מיין גרויס ווונדער האָט מען זיך דער ווייל באַגנוגנט בלויז מיט דעם.

אויב אַזוי, האָב איך באַשטימט אַ ביסל דרייסטער צו זײַן — כ׳האַב געמאַלדן — ביז ס׳וועט נישט אויסהערן מינע טענות דער לאַגער-שעף פֿאַלקאַוויק באַאַנקאַ, דערקלער איך אַ הונגער-שטרייק.

— הונגער, הונגער, וועסטו גיכער פֿגרן! — האָט אַ לאַך געטאַן דער ״ווערטוכאַ״, צוריקנעמענדיק די טאַג-נאַרמע פֿאַר אַן אַרעסטאַנט — דאָס שטיקל שוואַרץ זויער און לעפקע ברויט פֿון 250 גראַם און אַ קוואַרט לעבלעך וואַסער.

אודאי האָט מיך געפֿייניקט דער אומדערטרעגלעכער הונגער און אפֿשר נאָך מער — די קעלט. אָבער שווערער פֿון אַלץ איז געווען זיך אַפֿזאַגן פֿון ביסל לעבלעכן וואַסער. ס׳האַט זיך געדוכט: בלויז צוטראַגן די דאָזיקע מוטנע פֿליסיקייט צו די ליפֿן, און ס׳וועט געלאָשן ווערן נישט נאָר דער דאָרשט, נאָר ס׳וועלן אויך פֿאַרשווינדן דער הונגער און די קעלט.

״איז קיין שום אַרט פֿליט נישט אַזוי די צײַט ווי אין תּפֿיסה — זאָגט ערגעץ איזאַן טורגעניעוו און גיט דערביי צו — אין רוסלאַנד אויך״. . . די ערשטע טעג האָבן זיך געצויגן אַזוי, גלייך די צײַט וואַלט פֿאַר-גליווערט געבליבן. . . דערנאָך האָט אַלץ אָנגעהויבן פֿלײַען אין אַ משונה-דיקן גאַלאַפֿ. נישט נאָר די קעלט איז מילדער געוואָרן, ווייל עמעצער פֿון מינע דרויסנדיקע פֿרײַנד האָט אונטערגעקויפֿט דעם טורמע-אויפֿזעער מע זאָל מיר אַרײַנוואַרפֿן מיין וואַטאָווע בושלאַט. כ׳האַב שוין אויך אויפֿ-געהערט שפֿירן הונגער און דאָרשט. כ׳בין געלעגן גאַנצע מעת-לעתן האַלב אין דרימל און צווישן איין האַלוצינאַציע און דער צווייטער, זענען די געדאַנקען געפֿלאַסן ווי קיין מאָל פֿרײַער פֿריש און לויטער, מיר דוכט, כ׳האַב דאָן אַפֿילו פֿאַרשריבן אַ פֿאַר נייע לידער אין זכּרון.

פֿאַרגעדענקט האָט זיך איינער אַ חלום אויף דער וואַך: איך געפֿין מיך אין דער גוט-באַקאַנטער פֿאַרזאַל פֿון מאַסקווער ייִדישן טעאַטער. כ׳שטיי אָנעשפֿאַרט אויף די דעמבענע פֿאַרענטשעס פֿון גאַרדעראַב. ס׳דרייט זיך אַרום אַ פֿאַרזאַרגטער עולם, אָבער סע שפֿירט זיך פֿאַרט עפעס אַ מין אויפֿגעלייגטקייט און עפעס אַ גרויסע דערוואַרטונג פֿלוצים גיבן זיך אַלע אַ קער צו די ברייטע מירמלנע טרעפֿ, וועלכע פֿירן פֿון פֿאַיע אַראַפֿ צו,

אהער. און אָט באַווייזט זיך אויף די טרעפּ נישט קיין אַנדערער ווי שלמה מיכאַעלס, אַנגעטאַן, ווי שטענדיק, בעת אַ גרויסן יום-טובֿ, אין זײַן ענגלישן סמאַקינג, אַרומגערינגלט מיט פֿריינד און קאַלעגן, שפּאַנט ער צו אונדז מיט פֿייערלעך-גראַציעזע טריט. דאָס ליבע היימישע פנים מיט די קלוגע קנייטשעלעך אַרום די שטראַלנדיקע אויגן, די באַרימטע אַרויסשטאַרצנדיקע אונטערשטע ליפּ, — אַפֿילו די פֿליענדיקע קרייזלעך האָר אַרום דעם שײַנענ-דיקן סאַקראַטעס-קאַפּ, אַלץ איז פֿול מיט לעבן, מיט אימפעט און מיט איינגעהאַלטענער פֿרייד. ענדלעך קומט ער אַראָפּ און צו יעדן באַזונדער גייט ער צו מיט אַ ברייטן שלום-עליכם, דריקט אַ האַנט, נאָך אַביסל און אויך מיין האַנט דערשפּירט שוין די וואַרעמקייט פֿון זײַן דלאַניע, פֿון זײַנע פֿעסטע דיקלעכע פֿינגער :

— מזל טובֿ! מזל טובֿ, חברים!

ס'ווערט מיר אויסערגעוויינלעך גוט. גוט און וווּיל, ווי אַפֿשר קיין מאָל אין לעבן מער... און פֿלוצים שניידט זיך מיר איין אין דער זעלבער האַנט אַ מוראדיקער ווייטיק און ווי דורך אַ נעפל האָב איך דערזען איבער זיך דעם דאָקטער באַרוליס, פונקט אַזאַ אַרעסטאַנט ווי איך. ער האָט מיט מיטלינד באַטראַכט, מיניע פֿון די קייטלעך פֿאַרשטאַרבענע הענט.

כײַן שוין ווידער געלעגן אין הייל-סטאַציאָנאַר. די ערשטע זאָך וואָס דער דאָקטער האָט מיר געזאָגט: מען האָט אייך נעכטן געבראַכט אהער נאָך ניין מעת-לעתן הונגער, און צי ווייסט איר אַז גראַד נעכטן, האָט מען אַפֿיציעל, דורך דער ראַדיאָ, געמאַלדן, אַז ס'זענען רעהאַביליטירט די ייִדישע דאָקטוירים? —

— "ס'איז בטל געוואָרן די גזירה!" — האָט דער צעשמייכלטער ליטווינער געפרוּוט ברעכן זײַן צונג אויף ייִדיש און קוים באַריינדיק די האַנט מיניע, האָט ער שטיל און דורכדרינגלעך באַגריסט מיר:

— מזל טובֿ!

ד. אַזוי פֿיל הימל...

אַ גרויסער ייִדישער דיכטער האָט אַ מאָל געזאָגט, אַז אַ פֿאַלק פֿאַרמאָגט גענוי אַזוי פֿיל הימל איבערן קאַפּ, וויפֿל ס'פֿאַרמאָגט ערד אונטער די פֿיס...

הָאָט ער געזאָגט.

הָאָט מען הונדערטער מאל איבערגעחזרט, געטייטשט, אַרײַנגעטייטשט און געקוויקט זיך מיט דעם דאָזיקן שיינעם זאָג.

אַבער וויל מען זיך אַרײַנטראַכטן, איז דאָס גאָר נישט אַזוי שיין און לחלוטין — נישט ייִדישלעך. אפֿשר הָאָט מען דאָן געמוזט אַזוי זאָגן? — ווייס איך נישט. אפֿשר ליגט דערביי אַ טיפֿער שכל און אַ גוטע פֿוונד? — מעגלעך.

צו פֿיל אַבער לייגט זיך דאָס אויפֿן ניכטערן שכל סע זאָל האָבן וועלכע ס׳איז שייכות צו אונדז, ייִדן.

איך ווייס, אַז אויב מיר זײַנען פֿאַרבליבן אַזעלכע ווי מיר האָבן געוואָלט פֿאַרבליבן, איז דאָס טאַקע דערפֿאַר, ווייל מיר האָבן שטענדיק פֿאַרמאָגט איבערן קאַפֿ אַ ריזיקן, אַן אינסופֿיקן הימל, כאַטש זעלטן ווען אַ ווינקעלע אויף דער גאָרער ערד, אַ ווינקעלע, וווּ אַנצושפּאַרן דעם זעלבן קאַפֿ, וווּ אויסצושטרעקן די מידע פֿיס — נאָך אַזוי פֿיל וואָגלענישן און בהלה-לויפֿענישן פֿון פֿאַרלענד און פֿאַרפֿאַלענישן ...

אויך איצט און אויך דאָ — וווּ מיר האָבן ווידער דעראַבערט אונדזער פֿיצל שטייניק און בייניק לאַנד, זיך ווידער פֿאַרפֿלאַנצט, פֿאַרוואַרצלט און פֿרוכטיק געמאַכט די אויסגעבענקטע וויסטעניש, אויך דאָ, אויב ס׳וועט אונדז קיינער מער נישט בכוח זײַן פֿון אַרט אַ ריר טאָן — איז דאָס דערפֿאַר, ווייל מיר פֿאַרמאָגן טאַקע נישט מער ווי אַ קליין פֿיצל היימערד אונטער די פֿיס — אַבער איבער אונדזערע קעפֿ שפּרייט זיך דאָך דער ירושלימער הימל!

צי שטעלט איר זיך פֿאַר מער הימל וויפֿל מיר פֿאַרמאָגן? ...

די פֿיל גרויסע שונאים אונדזערע ווילן נישט אַנערקענען אונדזערע אויסגעבלוטיקטע רעכט אויפֿן שטיקל ארץ-ישראל? שטותעריי! — זיי פֿאַרגינען אונדז נישט, די גאַטלאַזע, זיי ווילן אונדז נישט מוחל זײַן, וואָס מיר פֿאַרמאָגן אַזוי פֿיל הימל איבער אונדזערע קעפֿ! — — — — —

דערמאָן איך זיך די פֿאַרשאַלטענע, אייביק-פֿאַרקיררהטע קאַטאַרזשאַן-

סקע ערד פֿון וואַרקוטאַ ...

נאָך אַ טאַג קנעכטישער טויט-געפֿערלעכער אַרבעט אין די טיפֿע נאַסע און פֿינצטערע קוילנגריבער, אין מיטן נאַכט, האָבן מיר אַליין זיך מיט גוואָלט אַרויסגעקאַראַבקעט פֿון שווערן און אַזוי קאַרגן שלאָפֿן. אַ בינטל

יידן, האָבן מיר זיך געקליבן פֿון פֿאַרשידענע פֿאַרעיפּושטע און דאָך אַן-
געוואַרעמטע באַראַקן — ציטערנדיקע, נישט אַזוי אפֿשר פֿון 45 גראַדוסדיקן
פֿראַסט, ווי פֿון דער אינווייניקסטער קעלט, פֿון איינזאַמקייט און פֿאַרפֿאַ-
לעניש...

מיר האָבן זיך איינגעזאַמלט ביי דער וואַכטע, ניין, נישט צו דער
אַרבעט — ס'איז נאָך צו פֿרי געווען איצט, אין האַלבנאַכט. מיר זענען
געקומען אַרויסבאַגלייטן אונדזערן אַ חבֿר אין זיין אייביקער רון.
אַ שטילער, אַ פֿאַרבענקטער ייד געווען סערעבראַ. שטיל האָט ער
געלעבט, שטיל געליטן, שטיל זיך פֿאַרלוירן אין דער גרויער, אַפּגעריסענער,
פֿריירנדיקער מאַסע אַרבעטס-קנעכט, שטיל אויסגעאַנגען פֿון בענקשאַפֿט,
צי פֿון הונגער, ווער ווייסט? ער איז דאָך געווען דאָ אַ "נייאַיקער". נישט
באָוויזן זיך מיט אים אַפֿילו רעכט צו באַקענען...

ביי דער וואַכטע, ביי דעם הילצערנעם, מיט אייזן געקאָוועטן און
שטעכדראַט-געפֿעסטיקטן טויער, זענען שוין געשטאַנען די געדולדיקע אַקסן
געשפּאַנט צו אַ שליטן, אויף וועלכן ס'איז געלעגן איבערגעדעקט מיט
זיינע לאַגער-שמאַטעס, דער אויף אייביק באַרויקטער סערעבראַ. פֿון יענער
זייט פּלויט האָבן זיך שוין געריסן פֿון די קייטלעך די בייזע וואַלף-הינט,
אונטערגעווייעט צו די שטעכיקע ניבול-פה-רייד און געלעכטערניצען פֿון
די וואַכלייט, דעם קבֿרנים-קאַנוואַי.

ביים שליטן זיינען מיר געשטאַנען און שווייגנדיק זיך איינגעהערט צום
שטיל-שעפטשענדיקן געפֿליסטער פֿון אונדזער ר' מאַטיע, דעם בערדיטשע-
ווער תהילים-ייד.

— וו-א-א-סס? — איז פּלוצים אויסגעוואַקסן לעבן אונדז דער
וואַכטע-נאַטשאַלניק, לייטענאַנט בעליאַיעוו.

— אַ סינאַגאָגע?! אין קאַרצער וועט איר ביי מיר פֿוילן, זשידעס
פֿאַהאַנע... מאַרש צוריק אין די באַראַקן!...

אַבער דער טויער האָט זיך שוין דאַן סקריפענדיק צעשפּאַרט. די אַקסן
האַבן גערירט, אַוועקשלעפּנדיק פֿון אונדז דעם חבֿר אונדזערן, דעם
נפֿטר...

— איר ווייסט, קינדער — האָט בעתו צוריק גיין איבערגעריסן
אונדזערע ביטערע מחשבוֹת, ר' מאַטיע — איר ווייסט, קינדער, אַז היינטיקע
נאַכט גייט מען צו סליחות? ...

און דאַן האָבן מיר אויפֿגעוויבן די קעפּ און דאָ האָבן מיר פּלוצים

דערזען דעם גרויסן הימל... דער הימל איבער יענער פאסקודנער ערד
 איז דאן געווען ווינדערלעך שיין — — —
 די פאליארע צפון-שיין האט געשפילט אויף אים מיט אלע אירע
 פישופדיקע פארבן, קאלירן-פארהאנגען האבן זיך דארט געוואליעט, אי-
 בערגעגאסן און פארוואנדלט זיך איינס אין צווייטן — — —
 — צי געדענקט איר יענעם הימל אין וואַרקוטאָ? — האָב איר אַ מאָל
 אַ פֿרעג געטאָן ר' מאָטיען, זייענדיק זייער אַ גאָסט אין בני-ברק.
 — אַוודאי געדענק איר, יאַשוניע — האָט ער מיר געענטפֿערט.
 — ס'איז דאָך דאָן געווען די נאַכט צו סליחות... אָבער, לויב צו
 דעם, וואָס לעבט אייביק, מיר האָבן זוכה געווען צו דערזען אַ שענערן און
 אַ גרעסערן הימל — דעם ירושלימער הימל... צי שטעלטו זיך פֿאַר
 מער הימל וויפֿל מיר פֿאַרמאָגן? ...

די ירידה פֿון אָסיפּ אַוואַקומאַוויטש קראַסאַווסקי

(דערציילונג)

צום אַנדענק פֿון זשורנאַליסט,
דעם אַסיר-ציון יעקב איידעלמאַן ז"ל

1

ער איז שוין, דאָכט זיך, גלייכגילטיק געוואָרן צו זײַן ענגער באַגרע-
בעניש, צו אירע דיקע שטיינערנע ווענט, באַדעקטע מיט גליטשיק-פֿייכטער
קלעפּיקייט, ס'האַט אים שוין אויך נישט געאַרט דאָס ליגן פֿון קעלט אַ
צונויפֿגעקאַרטשעטער אויפֿן צעפֿוילטן מאַטראַצל, פֿון וועלכן ס'האַט זיך
דורכגעשלאָגן צו אים די נעץ פֿון דער צעמענטענער פּאַדלאַגע. ר'האַט
זיך שוין איינגעווינט מיט דער האַלב-פֿינצערניש, מיטן שאַרפֿן עיפּוש.
ס'האַט שוין אויך אַפֿילו נישט געערגערט די טויב-שטומע איינזאַמקייט
זײַנע... פשוט — ער, יעקבֿ זאַבאַראַוו, האָט שוין אויפֿגעהערט צו קלערן
וועגן אַט די נאַרישע זאַכן.

יעקבֿ האָט זיך איבערצײגט, אַז יאָ, זײַן "בירגער-אויספֿאַרשער" דער
זײער העפֿלעכער פּאַדפֿאַלקאַוויק לאַוורענטיעוו איז גערעכט געווען:
— ס'איז מיר אַ שאַד, מײַן חשובֿער יעקבֿ נאָמאַוויטש — האָט ער
דאָן מיט רחמנות געשמייכלט — ס'איז מיר אַ גרויסער שאַד, וואָס מיר
דאַרפֿן זיך שײַדן מיט אײַך, כ'מוז אײַך, צום באַדויערן, אַראַפּשיקן אין
אונדזער לוביאַנקע-קאַרצער, דאַרטן וועט איר זיך שוין אויסטשוכען —
איר זענט בײַ מיר נישט דער ערשטער און נישט דער לעצטער... דאַרטן
וועט איר גוט איבערקלערן ווי אַזוי צו פֿאַרוואַנדלען אונדזערע ווייטערדיקע
באַגעגענישן אין געמיטלעכע נעכט, אין אַ האַרמאַנישער, אַזוי צו זאַגן,
פֿאַרשטענדעניש צווישן צוויי עכטע אינטעלעקטואַלן...
און ווייטער:

— איך גלויב, אַז איר זײַט עס בכּוּח... איר זײַט גענוג קלוג און איר
זײַט נאָך גענוג יונג, און איר וועט נישט וועלן פֿאַרבלייבן דער זעלבער
נאַרישער עקשן ווי ביז אַצינד.

פֿאַדפֿאַלקאַוּניק לאַוּרענטיעוּ האָט זיך אויף אַ וויילע שטאַרק פֿאַר-
טראַכט און דערנאַך, מיט אַ ווייטיקלעכּן זיפֿך געוואָרנט :

— טאַמער וועט, גאַט באַהיט, זיך פֿאַרציען אייער אינגעשפּאַרטקייט,
קען זיך עס ענדיקן פֿאַר אונדז אַלעמען זייער טרויעריק: דאַרטן איז ניט
קיין גרויסער קונץ אָדער אויסציען די פֿיס פֿאַר הונגער, אָדער פֿאַרקאַליעט
ווערן פֿון קעלט ...

אַנקוועטשנדיק דאָס קנעפל — אַ סיגנאַל, אַז די קאַנוואָזירן זאָלן קומען
נעמען — האָט ער אַ פֿאַרקלערטער געפֿרעגט :

— איר האָט מורא פֿאַר שטשורעס? ... איך, למשל, פֿאַרטראַג זיי
נישט, ניט אַזוי אויס פּחד, נאָר פֿאַר זייער העסלעכקייט. ברר — ס'וילט זיך
מיר ברעכּן. דאַרטן, איז די קעלערן שוויבלט עס מיט אַט די ברואים ... אַט
אזעלכע ... — האָט ער צענומען מיט די הענט. — — — — —

איצט, ליגנדיק אויפֿן צעפֿוילטן שעניק, איז ער געקומען צום אויספֿיר,
אַז די דאָזיקע "ברואים" זענען ווייט נישט פֿון די סאַמע שרעקלעכסטע און
העסלעכסטע באַשעפֿענישן אויף דער וועלט ... זיי פּישטשען בלויז אַ ביסל
צו פֿיל ביז ער וואַרפֿט זיי פֿאַנאַנדער די ברעקלעך — אַ טייל פֿון זיין
מאַגערער ברויט-פֿאַרציע ... דערנאַך צעלויפֿן זיי זיך פֿריילעך צו זייערע
מיט בלעך אַרומגעקלאַפטע לעכער ...

יא, צו אַלץ קען אַ בן-אָדם געוויינט ווערן, אפֿילו ווען ס'איז געבליבן
די ברייה: "אָדער אויסציען די פֿיס פֿאַר הונגער, אָדער פֿאַרקאַליעט ווערן
פֿון קעלט" ...

יעקבֿס גוטער מלאך האָט אָבער ווייזט אויס, נישט געוואַלט, סע זאָל
זיך אַזוי באַנאַל ענדיקן זיין שטיקל לעבן ...

נאָך צוויי וואַכן לוביאַנקע-קאַרצער, האָבן זיך פּלוצעם צעגריילצט
די שווערע שליסלען אינעם שלאַס פֿון דער געפּאַנצערטער קעלער-טיר,
אַ שטראַם לופֿט געמישט מיט ליכט האָט אַ שפּאַר געטאַן פֿון דער צע-
עפֿנטער לאַך ...

אויפֿן שוועל פֿונעם ערשטן טרעפל, וואָס אַראַפּ צו זיין קעלער-צעלע,
האָט ער סמוטנע דערזען איבער זיך דעם אויספֿאַרשער אין דער באַגלייטונג
פֿון צוויי טורמע-וועכטער ... אָבער לאַמיר, ווי זאָגט מען דאָס, נישט
פֿאַרכאַפּן די פֿיש פֿאַר דער נעץ — צוערשט האָט יעקבֿ נישט דערזען,
נאָר ער איז ממש פֿאַרשיפורט געוואָרן ביז צו קאַפּ-דרייעניש פֿון דעם
דערשטוינענדיקן, דעם דאָן יענוועלטיקן ריח פֿאַר אים — דעם שאַרפֿן

גערור פֿון אַדעקאַלאַן, וואָס האָט זיך געטראָגן פֿון זייערע גוט אויסגעגאַלטע
גאַמבעס, דערנאָך האָבן זיך אַ וואָרף געטאַן אין די אויגן לאַוורענטיעווס,
ביז צו שפּיגל-גלאַנץ אויסגעפּוצטע, אַפֿיצירסקע שטיוועלעך און שפּעטער
האָט ער שוין דערזען די אַלע דריי פֿינע לייט.

— דו זשיפעסט נאָך דאָרטן, היי דו? ... — האָט אַראַפּגעשריגן איינער
פֿון די וועכטער.

אַבער דער איידעלער פּאַדפּאַלקאַוויק האָט יענעם בייז אַ צופּ געטאַן
פֿאַרן אַרבל און נישט גאָר איידל אים אַפּגעשטויסן. איבערבאַרענדיק דאָס
איבלעניש פֿון דעם קאַרצער-געשטאַנק האָט ער זיך אַראַפּגעבויגן און
גערופֿן:

— בירגער חשובֿער, אויב איר קענט, זינט אַזוי גוט און קומט צו
אונדז ...

מיט אַפּגעשוואַכטע טריט האָט יעקבֿ גוֹבֿר געווען די עטלעכע טרעפּלעך
און, זשמורענדיק די אויגן, אַרויף צום קעלער-קאַרידאָר פֿון דער לוביאַנקע.
— איי, איי, איי — צו וואָס איר האָט זיך דערפֿירט! — האָט באַ-
דויערנדיק געשאַקלט מיטן קאַפּ זיין "בירגער אויספֿאַרשער" ... האָט איר
זיך דאָרט כאַטש צו עפּעס דערטראַכט? — האָט לאַוורענטיעווס פֿאַרטרוילעך
אַריינגעשעפּטשעט אין יעקבֿן.

— איך האָב שוין בכלל פֿאַרגעסן ווי צו טראַכטן, בירגער אויספֿאַר-
שער — האָט ער קוים צוריקגעשעפּטשעט.

— נו, נעמט דיר דער טייול, יאַקאָוו נאָומאַוויטש — יאַ אַנערקענט
צי ניט אַנערקענט זיך — דיניקס וועסטו אַלציינס באַקומען! נאַטשאַלסטוואָ
האָט באַשטימט איבערגעבן דיין ענין צו דער טרויקע¹.

ווען די קאַרצער-טירן האָט מען שוין צוריק פֿאַרהאַקט און צוגעשלאַסן
האָט לאַוורענטיעווס באַפֿוילן צו די וועכטער: פֿירט אים צוריק אין זיין
פֿריערדיקער קאַמער, אין דער זעכצנטער, אויפֿן דריטן ... און — טשאַרט
ס טאַבוי² — האָט ער נישט פֿאַרגעסן זיך צו געזעגענען ...

2

איידער וואָס האָט מען יעקבֿן שווינגנדיק אַריינגערוקט אַ שטיקל זיין

1 אַ געהיימנישפֿולע קאָמיסיע פֿון דריי פּערזאָן, וואָס פֿלעגט נאָר אַלע ענדגילטיקע
פֿאַרשונגען אַרויסטראַגן דעם פּסק דין איבער דעם באַשולדיקטן.

2 דער טייול זאָל דיר נעמען! (רוסיש).

אין האנט, באפֿוילן אַראָפּוואַרפֿן פֿון זיך די ברודנע און דורכגענעצטע בגדים, פדי זיי דורכזשאַרען בלע"ז — דעזינפֿעקצירן — "סאַנאַבראַבאַטקע" האָט דאָס געהייסן... דערנאָך — פֿאַרשפּאַרט אין באַד-צימעל פֿון דער טורמע, וווּ ער האָט דורכגעלעבט דעם סאַמע ליכטיקסטן פֿאַרגעניגן, די סאַמע זיסטע צוואַנציק מינוט פֿאַר אַלע זיינע יאָרן: ער האָט זיך גוט אַרומגעזיפֿט, אַרומגעוואָשן און אַרומגעשטשאַבעט זיך, געפּלוישקעט זיך אין קאַלטע און זוּדיקע וואַסערן און ר'האַט, דאַכט זיך, דערפֿילט דעם חיותדיקן טעם, וואָס עס וואַלט געוויס באַדאַרפֿט שפּירן אַ צוגעפּלעטשטער צו דער ערד וואַרעם, וועלכער וואַלט פּלוצים באַקומען... פֿליגל צום פֿליען.

און אָט פֿירן אים שוין זיינע מונדירטע צוויי זשאַבעס מיט די שטום-געשאַלטענע פּנימער איבער דעם לאַנגן, ווייך אונטערגעבעטן און קלאַנג-לאָזן טורמע-קאָרידאָר פֿון דריטן שטאַק. אָט פֿירט מען אים שוין אַ פֿריש אויסגעצוואַגענעם און פֿריש-געגאַלטן, אין דעם באַניטן, דערוואַרעמטן אַנטוועכץ, וואָס שמעקט נאָך מיט זיסלעכן רויך פֿון דער "פּראָזשאַרקע". מע פֿירט אים ווי להבדיל, אַ חתן-בחור צום גן-עדן-טיש, צוריק אין דער "היימישער" זעכצנטער קאַמער וווּ ס'וואַרט אויף אים געוויס זיין גוטער שכן מאַיאַטשעווסקי, אַ גאַנץ וויל גויעצל, וועמענס טרויעריקע געשיכטע ס'לוינט זיך באַזונדער דערציילן, אָבער וועגן דעם — ביי אַנדערע אומ-שטענדן...

נאָר אָט, האָט מען אים שוין אַרײַנגעשפּאַרט אין זיין היימישער זעכצנטער. די שווערע טיר האָט מען שוין צוגעהאַקט און צוגעשלאָסן און שטאַט מיטדאַטשעווסקין שטייט פֿאַר אים אַ ווילד-פּרעמדער פּאַרשוין. אויף יענעם לענגלעך אויסגעדאַרט פּנים — טיף-אַרײַנגעזעצטע אויגן, וואָס ברענען מיט עפעס אַ מיין פֿאַרצערנדיקן און דאַרשטיק-טרוקענעם פֿלאַם. אַזעלכע אויגן האָט יעקבֿ אַ מאַל געזען ביי די "הייליקע" און "מאַרטירער" אויף די בילדער פֿון מיטלאַלטערלעכן רוסישן קינסטלער און "איקאַנאַ-פּיסיעץ" אַנדריי רובליאָוו...

דער פּאַרשוין קוקט אויף אים שווינגנדיק און ס'איז שווער צו פֿאַרשטיין וואָס באַטייט דער דאָזיקער בליק. שפּיגלען אָפּ יענעם אויגן שרעק און מיטלײַד, (זעט ער טאַקע אויס אַזוי שרעקלעך און... נעבעכדיק?), אַדער

3 אַ מאַלער פֿון "הייליקע בילדער" (איקאַנעס).

פיינלעכע נייגעריקייט צו אן ערשט געקומענעם נייעם קאמער-חבֿר ? ...
 צי האָט יעקב זיך ערשט געקליבן, צי ער האָט שוין באַוויזן עפעס צו זאָגן,
 נאָר ס'האָט זיך אויף אים פלוצים אַרויפֿגעוואַלגערט אַ מוראדיקע מידיקייט,
 אַ קאָפּ-דרייעניש ... און ווער קען וויסן, ווי ער האָט זיך צוגעשלעפט צו
 דער אונטערשטער נאָרע, זיך אויסגעצויגן און אַריינגעפֿאַלן אין טיפֿן
 שלאָף. דאָס איז געשען, ווי ער האָט שפעטער פֿאַרשטאַנען, אַ זייגער
 צוועלף ביי טאָג. דורכן שלאָף האָט זיך צו אים דערטראָגן אַ פֿאַרזיכטיקער
 שאַרף פֿון טריט און שליסל-געקלאַנג. ווען יעקב האָט געעפֿנט אַ ווילע די
 אויגן איז שוין זיין שכן ניט געווען. דער עלעקטרישער לאַמפּ פֿון הויכן
 סופֿיט האָט שאַרף געבלענדט ...

— קענטיק — האָט ער אַ קלער געטאָן — מע האָט אים, דעם שכן,
 ערשט אַוועקגענומען אויפֿן פֿאַרהער — אויף אַ נאַכט-”דאַפֿאַס” (לויט זיין
 אייגענער דערפֿאַרונג — פֿון פֿינף אַזייגער אין אַוונט ביז דריי-פֿיר גאַנצ-
 פֿרי).

אויפֿן איינגעשרויפֿטן צום דיל מעטאַלענעם טישל האָט געוואַרט אויף
 אים דער אויסגעקילטער מיטאָג, דער טראַדיציאָנעלער לוביאַנקער הערינג-
 זופּ און אַ ביסל הירזשענע קאַשע, צוזאַמען שוין מיט אַן אַוונטברויט —
 ווידער די זעלבע קאַשע און אַ טשאַשקע מוטנע לעבלעכע נאָך טיי, ס'האָבן
 זיך אויך געשוואַרצט אויפֿן טישל די דריי רייפֿטלעך ברויט — די געווייני-
 לעכע טורמע-פֿאַרציע. ווי סע זאָל אים נישט געווען קלעמען דאָס האַרץ,
 נאָך אַ פֿאַר וואָכן אויסהונגערן זיך, בעתן קאַרצער-רעזשים, איז יעקבֿ
 פֿאַרט נישט בפּוח געווען צו זעצן זיך צו אַט דער מלכותדיקער סעודה —
 ס'האָט אים ווידער אַ פֿאַרפענטעטן אַריינגעשלעפט אין די טיפֿענישן פֿון
 שלאָף ...

ס'איז שוין געווען גרויסער טאָג, ווען יעקבֿ האָט זיך אויפֿגעכאַפט אַ
 ביסל אַ דערפֿרישטער. זיין נייער קאמער-חבֿר איז געזעסן קעגנאיבער ביים
 טישל. דעם קאָפּ איז ביידע הענט, האָט ער זיך געשאַקלט, ווי להבֿריל ביים
 דאווענען, אַדער גאָר ווי אַ מענטש בעת אומדערטרעגלעכן ציין-ווייטיק.
 ער איז קענטיק פֿאַרזונקען געווען אין זיינע גאָר נישט פֿריילעכע מחשבֿות ...
 ווען יעקבֿ האָט זיך אַ הייב געטאָן פֿון געלעגער, האָט זיין שכן אויפֿ-
 געצאַפֿלט ווי פֿון שרעק, ער איז אַבער תּיבֿף געקומען צו זיך און האָט שטיל
 און ווי פֿאַרשולדיקט געזאַגט :

— זיי האָבן באַפֿוילן מע זאָל אייך ניט וועקן. דאָס נעכטיקע עסן

אייערס האָבן זיי ערשט צוגענומען... אָבער זאָרגט ניט — האָט ער אים פֿאַרטרויט — מיר איז דערלויבט באַקומען אינגעקויפֿטס פֿון "לאַריאַק". כּוועל מיט פֿרייד זיך טיילן מיט אייך און כּוועל אפֿשר אויך זיך פֿאַרדינען אַ מיצווה. זאָל דער מלך-מן-השמים זיך אַ ביסל מרחם זײַן אויף זײַן, אין זינד פֿאַרזונקענעם, קנעכט — האָט ער זיך פֿרום איבערגעצלמט.

ער האָט איינליק צעבונדן אַ ריינע לײַוונטענע טאַרבע, אַרויסגענומען פֿון דאָרט און אַרויסגעלייגט אויפֿן טיש עסנוואָרג, וועגן וועלכע יעקבֿ האָט שוין לאַנג אָפֿילו אין די זיסטע חלומות נישט געהלומט: ווירשט און ווירשטלעך, קעזן און קעזלעך, פוטער-קיכלעך און בייסקוויטן...

פֿאַרשטייט זיך, אַז יעקבֿ האָט אים געטאָן די טובֿה און געהאַלפֿן אים זיך ריינוואַשן פֿון זינד... און למען-האמת — דער מענטש האָט זיך נישט געקאַרגט און בפֿירוש זיך געקוויקט פֿון גאַנצן האַרצן מיט יעקבֿס אָפעטיט, קיין עיז-הרע... יונג איז ער דאָן געווען, יעקבֿ, פֿמעט אויף אַ יאָר צען יינגער פֿון דעם גוטתאָרציקן שכן און קיין גרויסע חרטה-פֿייניקונגען האָבן אויך נישט צו פֿיל דאָן פֿאַרפֿאַלגט זײַן זינדיקע נשמה — פֿאַר וואָס טאַקע נישט הנאה האָבן פֿון אַזאַ מין פֿרעס? אמת, דערביי האָט ער אויך אַ קלער געטאָן: דער אויספֿאַרשער דערלויבט זײַן קרבן אויסשרײַבן זיך פֿראַדוקטן פֿון טורמע-לאַריאַק, פֿאַרן געלט וואָס ער האָט מיטגעבראַכט מיט זיך, אַדער וואָס זײַנע קרובֿים טראַגן אַרײַן פֿאַר אים — מע דערלויבט עס אָבער נאָר אין דעם פֿאַל, ווען ער, דער קרבן "שפֿאַלט זיך", דאָס הייסט ער "אַנערקענט זיך" אין זײַנע "חטאים" און הייבט אָן אַרויסגעבן זײַנע "מיט-פֿאַרברעכערס"...

מען מוז אָבער מודה זײַן, אַז בײַ דעם געדאַנק האָט יעקבֿ זיך נישט אַנגעהויבן צו וואַרגן מיטן ביסן — ווייל ווער ווייסט — האָט ער דערביי געקלערט — ווער ווייסט, וואָס דער מענטש האָט געהאַט אויסצושטיין אין די נעכט בעת די "דאָפֿראַסן"! ⁴ נישט יעדן, סוף-כל-סוף, פֿאַלט אויס אַזאַ מזלדיקע קאַרט ווי בײַ אים, נישט יעדן איז באַשערט אַרײַנצופֿאַלן אין די הענט פֿון אַזאַ מין אויספֿאַרשער ווי לאַוורענטיעוו! נישט איין מאָל, בעת די לאַנגע אויסמאַטערנדיקע נודנע דאָפֿראַסן, פֿלעגט יעקבֿ אויפֿצײטערן, דער-הערנדיק טויבע קלעפֿ, גראַבע זידלערײַען און האַרצרייַסנדיקע געשרײַען, וואָס האָבן זיך דערטראַגן צו לאַוורענטיעוו שטילן צימער פֿון די אַרומיקע

4 פֿאַרשוונגען (רוסיש).

קאבינעטן. דאָס פֿלעגט, אמת, געשען ווען די דיקע, מיט דערמאָטין באַ-
דעקטע, טיר האָט עטוואָס, אויף אַ שפּאַרונקעלע זיך צעעפֿנט.

זײַן פּאַדפּאַלקאַוויק פֿלעגט אין אַזעלכע פֿאַלן מיט גרויס פֿאַרדראָס
זיך אַפּריינטן פֿון די פּאַפּירן, שווערלייביק זיך אויפֿהייבן פֿון טיש און אַוועק
צושפּאַרן די טיר און שטענדיק מיט איינער און דער זעלבער טענה:

— אַזעלכע קרעטינען ... אין דער מוטערס מאַמען אַרײַן! ... מענטשן
זאָלן נישט קענען רעכט צומאַכן אַ טיר!

פֿאַרשטייט זיך, אַז אויך זײַן לאַוורענטיעוו איז ווייט ניט געווען קיין
מלאַך ... אָבער וועגן דעם, האָב איך שוין אַ ביסל דערציילט.

דערווייל האָט יעקבֿ ענדלעך געשטילט דעם הונגער און מיט אַפֿענע
אויערן געהערט ווי זײַן נײַער שכן גיסט אויס פֿאַר אים דאָס פֿאַרביטערטע
האַרץ. בעת די טורמע-אַפּקומענישן, צי שפּעטער אין די צוואַנגס-לאַגערן
האַט יעקבֿ זיך ניט אָנגעטראָפֿן אויף קיין אַנדער מענטש אַזעלכן, וואָס זאָל
אַזוי געפּלאַגט זײַן, וועלכער זאָל זיך אַליין אַזוי פּייניקן, גלייך ער וואָלט
אויף זיך אַליין אָנגערייצט אַ גאַנצע כאַפּטע בייזע צעיושעטע יאַגד-הינט,
זיי זאָלן אים יאַגן און רײַסן פֿון אים שטיקער.

אַזוי טאַקע האָט ער, דער שכן זײַנער געזאָגט: — מײַנע פֿינצטערע
חטאים פֿאַרפּאַלגן מיך ווי, ווי דעם ניט-גוטנס כלבֿים ...

און ווייטער:

— איך הער נישט אויף צו זאָגן ווידוי און וואָס מער כֿבֿין זיך מתוודה,
וואָס מער כֿפּאַל מיט פּנים צו דער ערד פֿאַר אונדזער ליכטיקן יעזוס דעם
באַרמהערציקן — אַלץ מער צעוואַקסן זיך מײַנע גרויסע זינד קעגן גאָט
און לײַט ...

קראַסאַווסקי, אַסיפּ אַוואַקומאַוויטש — אַזוי האָט מען אים גערופֿן,
יעקבֿס שכן — האָט שוין געדאַרפֿט פֿאַרענדיקן די גלחים-סעמינאַריע,
וואָס אין דער אַלטער און באַרימטער קלויסטער-שטאָט זאַגאַרסק, ניט
ווייט פֿון מאַסקווע ... אָבער אין איינער אַ פֿינצטערער ווינטער-נאַכט האָט
מען זיך אַרײַנגעריסן צו זיי אין הויז, אַרויסגעשלעפט אים פֿון זײַן וואַרעם
געלעגער ... ער איז דאָן געשטאַנען אין איינע וועש, אַ פֿאַרשטאַרטער און
ווי פּרילישעט פֿון אַט דעם אומגעריכטן און ברוטאַלן איבערפֿאַל. איינער
פֿון די געזונטע חבֿרהלייט האָט זיך אַוועקגעשטעלט אים היטן, די איבעריקע
צוויי האָבן עפּעס געזוכט: איבערגעטרייסלט דאָס בעטגעוואַנט, איבער-

גענישטערט די בגדים און דאָס וועש, געקלאָפט אין די ווענט, געבלעטערט ביכער און הייליקע ספרים און זיי געשליידערט אויפן דיל, אַרײַנגעקוקט איבער און אונטער די שאַפֿעס, געפּוּזעט, זוכנדיק עפּעס אונטער די בעטן...

ער האָט דאָן געלעבט צוזאַמען מיטן פֿאַטער (די מוטער איז צוריק מיט אַ יאָר אַוועק אויף דער גוטער וועלט...). זײַן טאַטע איז געווען אַ באַשיידענער מענטש — די רוסן זאָגן: "שטילער פֿון וואַסער, נידעריקער פֿון גראַז" — כאַטש ער, דער פֿאַטער זײַנער האָט זיך גערעכנט און געשט צווישן די ווייניק פֿאַרבלענע האַלצשניצערס און פֿאַלקס-מאַלערס, ווי איינער פֿון די בעסטע, איידלסטע פֿאַכלייט ביים אויסמיניסטערעווען די זאַ-גאַרסקער פֿאַלירטע שקאַטולקעס און חריפֿותדיק-באַמאַלטע קעסטעלעך, די פֿריילעך קאַלירטע און קונציק אויסגעשניצטע שפּילצײג, באַרימטע אויף גאָר דער וועלט. איצט איז ער אויך געשטאַנען, אַן אַרויסגעריסענער פֿון שלאָף, געפּינטלט מיט די קורצזיכטיקע אויגן. ער האָט קײן זאַך נישט באַנומען פֿון דעם וואָס דאָ טוט זיך אָפּ. ער איז כּמעט ווי זיכער געווען, אַז דאָס איז נישט מער ווי זייער אַ שלעכטער חלום, פֿון וועלכן מע דאַרף זיך אַרויספֿלאַנגטערן און אַז אַט-אַט כאַפּט ער זיך אויף און אַטעמט אַרויס מיט פֿאַרגעניגן דעם דאָזיקן קאַשמאַר, צו אַלדי שוואַרצע יאָר. אָבער דאָס פֿאַטערלעכע האַרץ זײַנס איז אַלץ מער און מער פֿאַרלאַפֿן געוואָרן מיט גרויס פּחד פֿאַר זײַן איין-און-אייניציקן נחת אויף די עלטערע יאָרן — זײַן געראַטענעם בן-יחיד, וועמען גאַטספֿאַרכטיקע טאַטע-מאַמע האָבן אין די ביטערסטע צײַטן אויסגעקעכלט און מיט מסירות-נפֿש אויסגעהיט פֿון אַ בײז אויג, מיט גרויס געפֿאַר פֿאַרן אייגענעם לעבן, אַרויסגעראַטעוועט אים, אויסבאַהאַלטן פֿון די גאַטלאַזע שקאַלעס און קאַמסאַמאַליעס.

די ק.ג.ב.-לײַט האָבן אַקוראַט פֿאַרפּאַקט דאָס אויסגעזוכטע אויף צו נעמען מיט זיך: אַ פֿאַר נאַטיץ-ביכלעך, אייניקע דינע העפֿטלעך מיט קאַנספּעקטן אויף טעאַסאַפֿישע טעמעס, פּערזענלעכע דאָקומענטן און צײַגענישן און, פֿאַרשטייט זיך, זײַן ניט פֿאַרענדיקטע דיפּלאַם-אַרבעט "צו דער געשיכטע פֿון דער פּראַוואַסלאַווישער קירך אין רוסלאַנד". דערנאָך האָבן זיי אים באַפֿוילן זיך אַנטאָן און גײן מיט זיי "נישט מער ווי אויף אַ פֿאַר שעה, פֿדי אויסצוקלאָרן אייניקע קלײניקייטן". דער פֿאַטער האָט זיך כּליפענדיק געוואָרפֿן צום זון מיט אויסגעשטרעקטע הענט, אָבער די לײַט

האָבן, זידלענדיק מיט די גראַבסטע ניבֿל-פה-רייד, אים אָפּגעשטויסן און ער איז הילפֿלאַז געפֿאלן צום דיל וווּ ס'האָבן זיך געוואַלגערט די ספֿרים.

יעקב נאָמאָוויטש זאָבאַראָוו האָט זיך געהאַלטן ביי אַ פּלל: צו קיינעם, מיט וועמען ער זאָל זיך ניט טרעפֿן אין טורמע-צעל, צי שפעטער אין די לאַגערן — צו קיינעם ניט צושטיין מיט קיין איבעריקע שאלות, נישט קריכן יענעם אין דער נשמה, כאַטש ער אַליין בטבֿע איז משונה-ווילד נייגערק געווען צו נייע מענטשן...

טאַמער אָבער פֿלעגט מען צושטיין צו אים, האָט עס אים לגמרי ניט גערעגט — ער האָט רייק און קורץ געענטפֿערט דאָס וואָס ער אַליין האָט געוויסט וועגן זיך און וועגן זיין "ענין", דאָס האָט איינגטלעך אויך זיין "בירגער אויספֿאַרשער" שוין אויך געוויסט אויף אויסנווייניק; און יעקב האָט געהאַט פֿון אים געבראַטענע צרות, "יעקב נאָמאָוויטש — האָט ער געטענהט — ביסט דאָך ווי כ'האָב געהערט אַ גאַנץ פֿיינער זשורנאַליסט און ס'קלעקט ביי דיר נישט קיין ברעקל פֿאַנטאַזיע בדי דו זאָלסט דערציילן עפעס מער פֿון דעם וואָס דו אַליין ווייסט וועגן זיך, צי וועגן אַנדערע...". בקיצור, אויב עמעצער האָט זיך שטאַרק פֿאַראינטערעסירט פֿלעגט יעקב ענטפֿערן און ס'האָט זיך באַקומען בערך אַזאַ מין שטיקל דיאַלאָג:

— פֿאַר וואָס האָט מען דיך אַרײַנגעזעצט?

— כ'ווייס ניט.

— וואָס האָט מען אינקרימינירט?

— שפּיאַנאַזש, בורזשואַז-נאַציאָנאַליסטישע גרופֿן-אַגיטאַציע און פֿראַפּאַגאַנדע... שפּיאַנאַזש איז אָפּגעפֿאלן.

— אַגיטאַציע... פּלאַפּלעריי, הייסט עס... האָסט ערגעץ, צי פֿאַר עמעצן אויסגעדריקט אומצופֿרידנקייט מיט דער פּאָליטיק?

— וואַרשיינלעך... ווען אַרום און אַרום זעצט מען דיינע באַליבטע לערער, דיינע טרייע חברים און פֿרײַנט — טאַנצט מען נישט פֿון שִׁמחה און מע פּאַטשט ניט קיין בראַוואָ... .

ווי ס'ווייזט זיך אַרויס, האָבן די דאָזיקע, ווי ווייט מעגלעך קורצע און מער ווייניקער פֿאַדראַבנע, ענטפֿערס שטאַרק אויסגענומען ביי זיין נייעם שכן-לצרה קראַסאָווסקיז. ס'האָט ביי אים אַרויסגערופֿן עפעס אַ מין באַזונדער-דער חשיבֿות און צוטרוי צו יעקבֿן... זיין פֿרײַערדיקער שכן מאַידאַטשעוו-

סקי האָט, לויט קראַסאָווסקיס רייד, זיך געפֿירט מיט אים אינטעליגענט
אַבער ביז גאַר קאַלט און אָפּגעפֿרעמדט ...

ווען מע פֿלעגט קראַסאָווסקין ברענגען פֿון די דאָפּראַסן אַ זייגער
פֿינף פֿאַרפֿרי, אַ בלייבן, אַ געהויקערטן און ווי אין גאַנצן אַן אויסגע-
קוועטשטן, פֿלעגט ער קוים פּלאַנטערן מיט די פֿיס און די ניט באַזיניקטע
אויגן האָבן געבלאָנדזשעט ווער ווייסט וווּ ...

ס'איז נאָך דערלויבט געווען צו שלאָפֿן אַ גוטע פֿיר שעה, זיך אַ ביסל
אויסרוען און קומען צו זיך, אַבער ער פֿלעגט זיך זעלטן באַנוצן מיט אַט
דער "פּריווילעגיע", וויפֿל יעקבֿ זאָל אים נישט געווען איינרעדן דערצו —
נישט מיט גוטן און נישט מיט שלעכטן.

ער פֿלעגט זיך זעצן אויפֿן געלעגער, דעם קאַפּ פֿאַרגראַבן אין די הענט
און שאַקלען זיך ווי אַ זייגער-אומרו און אויך די ליפּן האָבן אַן אויפֿהער
עפעס געמורמלט ... ווען יעקבֿ האָט זיך איין מאָל אויפֿגעוועקט פֿון שלאָפּ
האַט ער אים דערזען אויף די קני, ער האָט זיך פֿיבערהאַפֿט געציילעמט
און געשלאָגן זיך מיטן קאַפּ אין דיל ... אַ גליק וואָס דער טורמע-וועכטער,
וואָס פֿלעגט צייטנווייז אַרייַנקוקן אין דער "וואַלפֿן-אויג" פֿון דער גע-
קאוועט-פֿאַרשפּאַרטער טיר, האָט אים קיין איין מאָל נישט געכאַפט ביי די
דאָזיקע "מאָליטוועס". אַנדערש, וואָלט ער זייער שלעכט אָפּגעשניטן ...
נאָך איינעם פֿון די דאָפּראַסן האָט ער יעקבֿן פֿאַרטרוילעך אַרייַנגע-
פֿליסטערט אין אויער:

— היינט האָב איך אַנגערעדט שרעקלעכע זאַכן אויף מיין נאָענטסטן
חבֿר פֿון סעמינאַריע-קורס ...

יעקבֿ האָט אויפֿגעציטערט ... קראַסאָווסקי האָט אַנגעשטעלט אויף
אים אַ פֿאַר מוטנע בעטלענדיקע אויגן, גלייך ער וואָלט געוואָלט ביי יעקבֿן
אַרויסקריגן פֿאַרשטענדעניש און ... רחמים. — "וואָס וויל ער פֿון מיר?" —
האַט יעקבֿ כּמעט מיט שרעק און מיט ווידערווילן געקלערט — "צו וואָס
דאַרף איך דאָס וויסן?" — — — — —

ער האָט שוין באַגעגנט מענטשן וואָס האָבן זיך "געשפּאַלטן", אייני-
געבראַכענע, וואָס האָבן זייער בראַך געטראַגן, אויסבאַהאַלטן טיף אין זיך
און זייער זעלטן, ווען זיי האָבן דאָס פֿאַרטרויט אַ צווייטן, אַנדערע ביי
וועמען מע פֿלעגט אויך דורך מערדערלעכע פֿיניקונגען, אויספּרעסן "אַנער-
קענונג" אין שרעקלעכע זינד, אויסקוועטשן נעמען פֿון "מיטבאַטייליקטע",
האַבן, ווי ס'דאַכט, אויסבאַהאַלטן זייער שוואַכקייט און אומבאַהאַלפֿנדיקייט

נישט נאָר פֿאַר יענעם, נאָר אויך פֿאַר זיך אַליין, פֿאַר אַזעלכע איז די ערגסטע שטראַף געווען איינזאַמקייט, זיי האָבן מורא געהאַט פֿאַרבלייבן אויג-אויף-אויג מיט זיך אַליין. ס'פֿלעגן זיך טרעפֿן אויך ציניקער. ציניקער געוויינלעכע און ציניקער "אידעאָלאָגישע". די ערשטע פֿלעגן אויסגעפֿינען פֿאַרשידענע פֿאַרענטפֿערונגען פֿאַר זייער שוואַכקייט, ווי למשל איינעם אַזאַ: "וואָלט איך נישט אָנגערופֿן דעם נאָמען פֿון מיין הֶבֶר, וואָלט יענער אָנגערופֿן מיין נאָמען און מיר וואָלטן במילא ביידע געמוזט אַנערקענען זיך אין די פֿאַרברעכנט". ... די "אידעאָלאָגישע" האָבן זיך געשפּירט נאָך פֿעסטער. איינער אָן אַלטער באַלשעוויק, אַפֿילו אַ געוועזענער מיטגליד פֿון צ.ק. האָט יעקבֿן אַ מאָל געגעבן צו דערקלערן:

— איר פֿאַרשטייט, מיר זענען גענויגט געווען צו דערפֿירן סטאַלינס רעפּרעסיעס ביז צום אַבסאָלוטן אַבסורד, דעריבער האָבן מיר באַשטימט זיך אַנערקענען אין פֿאַרשידענע שווערע זינד און בעיקר אַנרופֿן וואָס מער נעמען, וואָס מער — הונדערטער, טויזנטער, אַפֿילו — מיליאָנען! — איז ער אַריין אין עקסטאַז — זאָל מען דערקלערן פֿאַר פֿאַרברעכער, שעדיקער, קאָנטר-רעוואָלוציאָנערן, שפּיאָנען, פֿאַררעטער דריי פֿערטל פֿון די פֿאַרטיי-מיטגלידער, זאָל מען אַנרופֿן פֿאַלקס-שונאים העכער האַלב פֿון פֿאַלק! זאָל די וועלט פֿאַרשטייען, זאָל די פֿאַרטיי, זאָל דאָס לאַנד ענדלעך קומען צו זיך און אַראָפּשליידערן דעם "געניאַלן" מטורף, דעם גרויסן מענטשן-פֿרעסער מיט זיינע בלוטיקע משרתים! ..."

"זאָל מען" — סי'האַט זיך אָבער נישט געזאָלט ... יאָ, געווען אויך אַזעלכע.

פֿיל אַנדערע און פֿאַרשידענע האָט יעקבֿ באַגעגנט איבער זיינע טורמע-און גולאַג-וואַגלענישן, אָבער אַזאַ אויסטערלישער פֿאַרשוין ווי אַט דער קראַסאַווסקי איז פֿאַר אים געווען גאַר אַ באַזונדער מין אַנט-פלעקונג.

— צו וואָס דאַרף איך דאָס וויסן? און וואָס ווילט איר פֿון מיר, אַסיפּ אַוואָקומאַוויטש, מיט וואָס קען איך אייך טרייסטן אין אַזאַ פֿאַל?

— איר דאַרפֿט ניט, טייערינקער, און ס'איז נישטאַ פֿאַר מיר קיין טרייסט ... איר מוז מיך פֿאַר אייך מתוודה זיין ... — האָט ער זיך מיט שוויסיקע דלאַניעס איינגעקלאַמערט אין יעקבֿס הענט ... — פֿאַר קיין אַנדערן וואָלט איך דאָס נישט געטאַן ...

”ער טוט מיר נאך א גרויסע טובה!...“ — האט יעקב מיט עקל א קרומען שמייכל געטאן אין זיך.

— כ׳בין דאך אבער נישט קיין גלח, באטיענקע, כ׳בין אויך נישט קיין קריסט, כ׳בין א פשוטער ייד און אפילו נישט קיין פרומער...

— יאקאוו נאומאווויטש, טיערינקער... — האט ער זיך נאך מער גע-קלאמערט און שטיל-סקאוויטשענדיק זיך צעכליפעט ווי א קינד.

יעקב האט קיין מאל נישט געקענט פארלינדן דאס אומגליקלעכע געוויין פון קליינע קינדער, ער ווערט אויך איבערפולט מיט ווייטיקלעכן רחמנות, ווען עס סקאוויטשעט עפעס א געשלאגן הינטל... וואס האט ער געקענט טאן? פון יענעם פרימארגן האט ער שוין נאך יעדן דאפראס געהארכזאם געהערט קראסאווסקעס ווידוי-זאגן...

אסיפ אוואקומאווויטש איז נישט שטענדיק געווען קיין גוט קינד ביי זיינע טרייע גאטספארטיקע טאטע-מאמע און ביי דער רוסיש-פרא-וואסלאוויער צערקווע. ערגעץ אין די צוואנציקער יארן איז ער יינגלווייז געשטרויכלט געווארן: ער איז מגולגל געווארן אין א הייסן ״חסיד״ פון דעם ארכיעריי אלעקסאנדער וויעדיענסקי — דעם גרינדער פון דער בא-וועגונג ״אבנאוויליענטשענסקאיא צערקאוו״, דאס הייסט — ״די באנייטע פראוואסלאוויע (רעכטגלויביקע) קירר״.

מעגלעך, אז אלעקסאנדער וויעדיענסקי, איינער פון די קליגסטע, גע-לערנסטע און שארפזיניקסטע גלחים (קראסאווסקי האט געזאגט אפילו, אז ער איז פון א יידישן אפשטאם), מעגלעך, אז ער האט געהאט א גוטע פוונה! ראטעווען פון אונטערגאנג די רוסישע פראוואסלאוויע, וועלכע האט אויסגעזען דאן גאנץ נעבעכדיק: פיל פון אירע פירער, אירע הייליקע פאסטעכער, האבן די באלשעוויקעס אדער אומגעבראכט אדער פארטריבן אין אזעלכע ווייטן, פון וועלכע מע קומט שוין זעלטן צוריק. די גרעסטע סאבארן, קלויסטערס און מאנאסטירן האט מען פארמאכט אדער פאר-וואנדלט אין סקלאדן און אנדערע ״נוצלעכע בנינים״, די גלעקער האט מען אראפגעשלינדערט פדי זיי איבערשמעלצן אין ״נוצלעכן מעטאל״ פאר דער רעוואלוציאנערער מאכט...

דאן טאקע איז צווישן אנדערע אויך אויפגעשוומען דאס פאטערל וויעדיענסקי און אנגעהויבן צו פריידיקן, אז די קאמוניסטישע אידעאלן פאלן זיך פינקטלעך צונויף מיט די הייליקע רייד און שריפטן פון יעזוסן און זיינע טרייע אפאסטאלן.

דער יונגער קראסאָווסקי איז געוואָרן אַ באַגניסטערטער תלמיד פֿון דעם נייעם "נביא", אויסגעווען אויף אַלע זיינע פֿייערדיקע דרשות פֿאַר די פראַוואַסלאַווע, אויף אַלע שטורמישע דיספּוטן מיט די גרעסטע באַלשע-וויסטישע אַטעיַסטן-קולטורטרגער, איינגעשלאַסן דעם פֿאַלקס-קאַמיסאַר פֿאַר בילדונג אַלעקסאַנדער לונאַטשאַרסקי, און אויך אים אַפֿילו, אים — דעם הויך-אינטעלעקטועלן דעמאַגאָג פֿון דער "פראַלעטאַרישער רעוואַ-לוציע", האָט קראַסאָווסקי "נביא" נישט איין מאָל פֿאַריאַגט אין אַ טעמפּן ווינקל מיט זיינע טאַקטישע, אַבער שאַרפֿזיניקע דערווידערונגען לטוֹבת דער רעליגיע. צווישן דעם שטורמיש-אַפּלאַדירנדיקן עולם, האָט, דאַכט זיך, מער פֿון אַלע התלהבֹותדיק געיוֹבלט דער יונגער אַסיפּ. אַבער צו אַלץ נעמט אַ סוף און גיכער פֿון אַלץ — אין סאַוועט-רוסלאַנד.

אַלץ ווייניקער און ווייניקער זענען פֿאַרבליבן מתפללים אין די "אַב-נאַווליענטשעסקע" קלויסטערס — מען איז זיך צו ביסלעך צעקראַכן און אַוועק פֿון די "רויטע גלחים" צוריק אַהיז, צו די אַלטע נאָך פֿאַרבליבענע צערקוועס. קראַסאָווסקי, שוין דאַן אַ שטיקל "רויטער פּאַפּ", איז פֿאַרבליבן צווישן די לעצטע "כהנים" אין איינעם פֿון די "נייע" טעמפלען. . . . אַלעקסאַנדער וויעדיענסקי שטערן איז שטיל און כּמעט פֿון קיינעם נישט באַמערקט, אונטערגעאַנגען. ער אַליין איז אַ פֿאַרגעסענער גע-שטאַרבן אין מאַסקווע, אין יאָר 1942, צי אפֿשר שפּעטער, מע זאָגט אַז ער איז פּלוצים געפֿאַלן, בעת ער האָט געפּריידיקט פֿאַר אַ שיטער געזעמל אַנהענגער אין זיין קלויסטערל אויף נאַוואַסלאַבאַדסקי-גאַס. דאָס דאָזיקע איינציקע קלויסטערל בשכּנות מיט דער באַרימטער בוטיקע-טורמע, האָט סטאַלין, ווייזט אויס צוליב חוזק אויף אַ ווילע נאָך איבערגעלאָזט פֿאַר יענער אַ מאָל מעכטיקער פראַוואַסלאַווער רעפֿאַרם-באַוועגונג. . . .

און טאַקע בעת יענע מלחמה-יאָרן האָט דער אַמאָליקער סעמינאַריסט יאַסיף סטאַלין פּלוצים אַרויסגעוויזן שטאַרק סענטימענטן צו דער טראַ-דיציאָנעלער רוסיש-פראַוואַסלאַווער קירך, גענומען זי אונטער זיינע "פֿאַ-טערלעכע פֿליגל" און אומגעקערט צו איר ניט ווייניק פֿון דעם, וואָס לענין האָט ביי זיי צוגערויבט. . . . די "אַבנאַוולענצעס" האָט מען ענדלעך צעטריבן און געהאַלטן זיי אויפֿן אויג. . . . ס'איז פֿאַרביי אַ שטיק צייט. . . . שוין לאַנג ווי אַסיפּ קראַסאָווסקי האָט זיך שוין אויפֿגעהערט צו שלאָגן על-חטא פֿאַר זיינע יוגנט-זינד, טאַטע-מאַמע האָבן אים שוין אַוודאי מוחל

געווען און זיך געשפיגלט אין זייער בן-יחיד, וואָס ענדיקט שוין באַלד די סעמינאַריע... ווי פּלוצים, אין איינער אַ פֿינצטערער ווינטער-נאַכט... אָבער וועגן דעם, אויב ס'געדענקט זיך אײַנר, איז שוין דערציילט געוואָרן.

ווי יעקב זאבאַראָוו האָט פֿאַרשטאַנען פֿון קראַסאַווסקיס "ווידיי זאַגן", האָט זיך זײַן אויספֿאַרשער פֿון סאַמע אָנהייב נישט צו פֿיל באַדאַרפֿט באַמײַען, פֿדי ער, קראַסאַווסקי, זאָל "באַקומען לשוין", בפרט, אַז פֿון סאַמע אָנהייב האָט זיך דער ענין געדרייט אַרום דער טעטיקייט פֿון זײַן אַמאַליקן פֿאַלשן נביא אַלעקסאַנדער וויעדיענסקי, וועגן וועמען ער האָט אַליין פֿאַר-צייכנט גאַנץ שאַרפֿע קריטישע באַמערקונגען אין די נאַטיץ-ביכלעך, וועלכע זענען איצט געלעגן בײַ דעם אויספֿאַרשער אויפֿן טיש.

דער מאַיאָר ליפּאַטאָוו, וועמען ס'האַט, אַגבֿ, פּאַטראָנירט "יעקבֿס" פּאַדפֿאַלקאַוויק לאַוורענטיעוו, איז געווען אַ קליינװוקסיק מענטשל. זעלטן, ווען ס'איז שטאַרק נייטיק געווען, פֿלעגט ער זיך אַרײַנזעצן און ווי פֿאַרלירן זיך אין זײַן פֿאַטעל ביים גרויסן שרײַבטיש, מיינסטנס אָבער האָט ער ליב געהאַט אַרומדרייען זיך מיט ליכטע קעצישע טריטעלעך איבערן קאַבינעט — אַ מאָל נעענטער און אַ מאָל ווײַטער פֿון זײַן קרבן, וואָס פֿלעגט זיצן אַ פֿאַרחלשטער אין אַ ווינקל.

בלעטערנדיק קראַסאַווסקיס אַ נאַטיץ-ביכל, האָט ער, דרך אַגבֿ, פֿרידלעך אַ פֿרעג געטאָן יענעמס מיינונג וועגן זײַן "פֿאַרגעטערטן קומיר", דעם "רויטן אַרכיעריי" אַלעקסאַנדער וויעדיענסקי, דערביי איז ליפּאַטאָוו צו צום טיש, זיך באַקוועמלעך פֿאַרלאָרן אין פֿאַטעל און ווי אַ געניטער אַנטרײַבער אויף זײַן קעלניע, נאַכגעלאָזט די לייצעס, זיכער זײַענדיק, אַז דאָס פֿערדל וועט שוין אַליין דערפֿירן ווהיזן ס'איז נייטיק...

בײַ אַסיפּ אַוואַקומאַוויטש האָט נודאַטנע אָנגעהויבן צו קלעמען ביים האַרץ און ער איז קוים בכוח געווען אַפּצושטעלן די קני-טרייסלעניש, ווען ער האָט דערהערט די ווערטער: "אײַנער פֿאַרגעטערטער קומיר". אַ ווײַלע האָט געדויערט ביזן איבערכאַפּן דעם אַטעם, פֿדי פּמעט ווי געלאָסן צו ענטפֿערן:

— ס'איז אמת, בירגער אויספֿאַרשער, אַז בעת מײַן נאַרישער יונגל-שאַפֿט, בין איך אַ קורצע צײַט אַראָפּ פֿון דרך הישר... אָבער... אָבער איר קענט זיך איבערצײַגן, לײַענענדיק מײַנע פֿאַרצײכענונגען, אינעם נאַטיץ-ביכל, ווי כ'פּיניק מײַך דאָס גאַנצע לעבן איבער דעם וואָס כ'האַב

א מאָל אַ נאַריש, אַ ניט געניט יינגל, פֿמעט אַ קינד, זיך געלאָזט פֿאַרפֿירן פֿון אַט דעם פֿאַרשאַלטענעם אַנטיכריסט, זאָל מען דאָרטן נישט אויפֿהערן צו פרעגלען און בראַטן אים אויף די גיהנום-פֿלאַמען, גאָט מיין באַרם-הערציקער! ...

קראַסאַווסקי האָט זיך אָפּגעשטעלט, וואַרטנדיק, ווייזט אויס, אויף צוגאַב-פֿראַגן.

דער "בירגער אויספֿאַרשער" האָט אָבער ווי נישט געהערט דאָס, וואָס קראַסאַווסקי האָט דאָרטן געבעבעט און דאָכט זיך אויך נישט קיין פינטל געטאָן מיט קיין אויג, ווען יענער האָט זיך פֿלוצים אָפּגעשטעלט. ליפּאַטאָוו אין אין גאַנצן פֿאַרטאָן געווען ביים פּרין זיך די נעגעלעך מיט אַ בלישטשענע-דיק שאַב-מעסערל. ער האָט עס געטאָן מיט אַזוי פֿיל פֿלייס און פֿאַרטיפֿט-קייט, גלייך אַל דאָס איבעריקע אינעם לעבן וואָלט איצט בכלל פֿאַר אים קיין שום ווערט נישט געהאַט. ...

אַסיפּ אַוואַקומאַוויטש האָט אַ צעטומלטער צוגעוואַרט אַ ביסל, דערנאָך, ווייזט אויס, אַנגענומען זיך מיט מוט — ווי ס'ניט איז געבן צו וויסן, אַז אויך ער, קראַסאַווסקי, געפֿינט זיך דאָ אין אַ ווינקל פֿון גערוימען קאַ-בינעט — האָט ער נישט גאָר זיכער און פֿאַרזיכטיק זיך צעהוסטלט. ... אָבער מאַיאָר ליפּאַטאָוו איז ווייטער מיט גרויס התמדה פֿאַרנומען געווען בני זיין וויכטיקער "עבֿודה" פֿון נעגל-פּרצעניש. די פּאַזיע האָט זיך שטאַרק פֿאַרצויגן. געהערט האָט זיך בלויז די רעגלמעסיקע ווייכע שאַרכעניש פֿון עלעקטרישן ווענטילאַטאָר, דאָרט, ערגעץ פֿון הויכן ספֿיט. ... צו קראַ-סאַווסקי אין זיין טונקל ווינקל האָט זיך צוזאַמען מיט אַט דער שאַרכעניש פֿאַרגנבֿעט אַ זיסער דרימל און ווי צעפענטעט, אַנגענעם לויז געמאַכט די מידע גלידער זיינע און. ... אַ שאַרפֿע פּראַזשעקטאָר-שיין האָט ביז ווייטיק אַ שניט געטאָן איבער קראַסאַווסקי אויגן און מיט פּוח זיי פֿאַנאַנדער-קלעפט און אויפֿגעריסן.

ס'האָט זיך ווי פֿון זייער ווייט דערטראַגן צו אים דאָס שטרענגע קול פֿון אויספֿאַרשער:

— נו? וואָס זשע זענט איר אַנטשוויגן געוואָרן? כ'הער אייך זייער אויפֿמערקזאַם. ...

קראַסאַווסקי איז געזעסן מיט אויפֿגעריסענע אויגן און געאַטעמט מיט אַן אַפֿן מויל ווי אַ פֿיש, אַן אַרויסגעשלינדערטער אויף דער יבשה. . . ער האָט פֿינלעך זיך באַמיט צו באַזיניקן ליפּאַטאָוו ווערטער. און ווען ער

איז נאך אלץ נישט געקומען צו זיך, האָט זיך מיט זינע ווייכע קעצן-טריטעלעך גאָר נאָענט ווי צוגעשאַרט, דער אויספאַרשער. ער האָט מיט שטוינונג און מיט וואַסנדיקן צאָרן זיך אינגעקוקט אין קראַסאָווסקיס געזיכט:

— וואָ-אַ-אַ-סס?! איר שלאָפֿט גאָר בעת דער פֿאַרשונג?! — האָט ער מיט פעס און גאָר אויף אַ הויכער נאָטע אַריינגעפֿאַלצעטעוועט גלייך אין די אויערן פֿון צעשראַקענעם אָסיפֿ אַוואַקומאַוויטשן. — ביי אונדז זענען אַזעלכע זאַכן קאַ-טע-גאַריש פֿאַרבאַטן, שטרענג און קאַ-טע-גאַריש! פֿאַר אַזוינע "קלייניקייטן" — האָט זיין פֿאַלצעט גענידערט אויף אַ פֿאַר טענער — פֿאַר אַזוינס, זייט וויסן, פֿאַרמאַגן מיר אַ פֿאַר פֿינע חֲבֵרָה־לייט, וואָס קענען גוט אַנבויקערן די ביינער און זענען פֿעיק ווייניקסטנס אַפּצו-שלאָגן די לונגען! ... נו, גוט — איז ער פֿלוצים מילדער געוואָרן — איר זייט נאָך אַ "פֿרישינקער", צום צווייטן מאָל אויף אַ דאָפּראַס, דעריבער בין איר דאָס מאָל מוחל. דערציילט, דערציילט מיר וועגן אינער אַרכיעריי. כ'האַב זיך זייער אַ סך אַנגעהערט וועגן אים און מיר ווייסן אויך וועגן זיין פֿאַרברעכערישער טעטיקייט.

— יאָ, יאָ — איז קראַסאָווסקי געקומען צו זיך — איר האָט טרעפֿלעך באַמערקט: "זיין פֿאַרברעכערישע טעטיקייט" ... דער דאָזיקער טיטוול אין געשטאַלט פֿון אַ ליכטיקן מלאַך האָט זיך געפרוּווט מיט זינע שיינע געקליגלטע דרשהלעך פֿאַנגען און פֿאַרשלעפֿן אין זיין פֿינצטערער נעץ יונגע ריין-קריסטלעכע נשמהלעך, אויך מיין זינדיקע נשמה ... און כ'האַב טאַקע אַ שטיקל צייט אויפֿריכטיק געקלערט, אַז ער איז כלומרשט באַרופֿן צו ראַטעווען דעם רוסיש-פּראַוואַסלאַווישן גלויבן, ווען אין דער אמתן האָט דער דאָזיקער מאַנסטר-אַנטיכריסט געפרוּווט זיך העלפֿן חרובֿ צו מאַכן און דעמאָראַליזירן אונדזער הייליקע מוטער — די רוסיש-רעכט-גלויביקע קירך ...

דאָ האָט זיך שוין ליפֿאַטאַוו גאָר ברייט צעשמייכלט:

— ווי זאָגט איר: "ראַטעווען"? "העלפֿן חרובֿ מאַכן"? ... "ראַטע-ווען" — פֿון וועמען? פֿאַרשטייט זיך — פֿון די באַלשעוויקעס! כע-כע, "העלפֿן חרובֿ מאַכן"? וועמען העלפֿן? ווידער טאַקע, דער סאַוועטישער אַרדענונג, וואָס וויל פֿלומרשט "חרובֿ מאַכן" די קירך ... אַט דאָס הער איר ענדלעך אויפֿריכטיקע ווערטער פֿון אַ פֿאַרביסענעם אַנטיסאַוועטישן רכילות-טרייבער. אַט דאָס לוינט זיך שוין אַריינשרייבן אין פּראַטאַקאַל! — האָט

ליפאטאוו, א צופרידענער, כיציקעט און זייער שנעל אָנגעהויבן צו פֿאַר-
צייכענען.

"פֿאַרפֿאַלן... כ'האָב זיך שוין אַליין אַרײַנגעפּאַקט" — האָט קראָ-
סאָוסקי אַ קלער געטאַן אין גרויסער דערשלאַגנקהײט. דאָך האָט ער נאָך
געפרוווט דערווידערן:

— איר האָט נישט אַזוי פֿאַרשטאַנען מײַנע רײד, בירגער אויס-
פֿאַרשער... ווען כ'האָב געזאָגט "ראַטעווען" האָב איר... .

— אַזוי גאָר? ! האָט ליפּאַטאָוו, ווי אַ טשערעפּאַכע, אַרויסגערוקט זײַן
קעפל אַריבער די פּאַפּירן און אַרויסגעפּלאַצט: דו! דו, פֿון גאַטעניו
געבאַרעטער מודאַק⁵ איינער, דו וואָג נאָר אַפּלייקענען כאַטש איין וואָרט,
כאַטש איין אות פֿון דעם, אין וואָס דו האָסט זיך נאָר-וואָס אַנערקענט...
מירן דיך אויף שטויב צערייבן!

פֿון אומפֿאַרשטענדלעכער רציחה האָט זיך פּלוצים זײַן קטלעכיק
פּנימל אָנגעגאַסן מיט אַ מין קרענקלעכער רויטקהײט:

— "ראַטעווען" — האָט ער איבערגעקרימט קראַסאָוסקין — די רע-
וואַלוציע האָט, דאַכט זיך, באַפֿרײַט יענע נאַציע, וועגן וועמען די רעאַקצײַא-
נערע שוואַרצמאהניקעס האָבן אַ מאָל געשריגן "ביעי זשידאָוו — ספּאַסאַי
ראַסין"⁶... איז וואָס? זענען זײ, די כּיטריאַקעס, פּדי צו אויסהיטן די
אייגענע שקורע, אַליין געוואָרן די גרויסע "רעטערס" פֿון רוסלאַנד און פֿון
גאָר דער וועלט, מיר קענען זײ שוין גוט די טראַצקיס, די זינאַוועווס, די
ראַדעקס און אַנדערע שלעק... אַצינד קומסטו מיר דערציילן וועגן נאָך
איינעם אַ זשידאָוסקי "וויקרעסט", וואָס איז געקומען "ראַטעווען" די
פּראַוואַסלאַווע רעליגיע...

קראַסאָוסקי, וואָס איז געזעסן ווי אין געהאַקטע ווונדן און ממש
געשפּירט ווי ס'באַדעקט אים אַ קאַלטער שווייס וואָס צעטריפֿט זיך נודאַטנע
איבערן ציטערנדיקן לײב, האָט דאָך מיט שטוינונג זיך איינגעהערט אין דעם
לעצטן ווערטער-אויסברוך פֿון ליפּאַטאָוו. אין די דאָזיקע ווערטער פֿון
אויספֿאַרשער האָט ער דערשפּירט עפעס גאָר קרובֿישעס מיט זײַנע אייגענע
געדאַנקען, אויסגעטראַגענע און פֿאַרבאַרגענע אין די טיפֿסטע טיפֿענישן
פֿון דער נשמה. אמת, נישט אַזוי ווילגאַר און פּרימיטיוו, ווי בײַ אַט דעם

5 א זירלוואָרט אין רוסיש.

6 שלאַג יידן — ראַטעווע רוסלאַנד.

פֿאַרגרעבטן פּויער — דער הייליקער מאַן פֿון נצרת איז דאָך אויך געווען פֿון ייִדישן אָפּשטאַם און אויף געוויס און אַן שום ספֿק, האָט ער געבראַכט דער מענטשהייט אויסלייזונג פֿון טויט, ער איז דאָך געווען דער אמתער גואל... דאָך מיט אַלדעם איבעריקן איז ער מספּים געווען מיט ליפּאַטאָוו. און דאָס האָט אַרײַנגעטראָגן אַ מאַדנע מין רויקייט אין זײַן פֿאַרטומלט-צעשראַקענעם געמיט, עפּעס אַ מין שטיקל טרייסט...

אַבער נישט לאַנג איז אים באַשערט געווען צו געניסן פֿון אַזאַ ביסל רויקייט און טרייסט. אַ קלאַפּ אין טיש, אַזאַ מוראדיקער טראַסק, וואָס האָט פֿאַרטויבט די אויערן און ס'האַבן זיך צעקלונגען, אונטערשפּרינגענדיק, די מעטאַלענע געציאַצקעטע שרײַב-מכשירים, די פרעס-פּאַפּיע — דער שווע-רער קלעקער, האָט זיך רעשיק אַראַפּגעקײקלט צו דער פּאַדלאַגע.

— גאַטעניו, אין אַזאַ קליין פּוויסטל — אַזוי פּיל פּוּח! — האָט מיט פֿאַרכטיק-אַבערגלויבערישן פּחד זיך בגניבָה געציילעמט קראַסאָוסקי.

— צום טײַול! — האָט געגוואַלדעוועט ליפּאַטאָוו — צו אַלדי רוחות דיין מיט ווירערך פֿאַרשטונקענע פּראַוואַסלאַווע! דיין רוסישע יעוואַנגעליע מיטן פֿאַרשמאַלצענעם פּסאַלטיר איז פּונקט אַזאַ געקנאַבלטער אַפּיוּם ווי דער זשידאָווסקער תּלמוד...

דער אויף טויט איבערגעשראַקענער קראַסאָוסקי, האָט דאָך נישט געקענט פֿאַרשווייגן אַזאַ פֿאַרשוועכונג פֿון דער רוסישער קירך.

— בירגער אויספֿאַרשער — האָט ער אויסגערופֿן — פֿאַרגעסט נישט, אַז אַליין דער גרויסער יאַסיף וויסאַריאַנאָוויטש סטאַלין האָט אַפּגעמערקט די פּאַטריאַטישע אויפֿטוען פֿון דער רוסישער רעכטגלויביקער קירך בעת דער מלחמה און אויף די אַקופּירטע דורך די דײַטשן געביטן!...

וויזט אויס, אַז ליפּאַטאָוו האָט זיך אַ ביסל פֿאַרלוירן אַבער נישט אויף לאַנג און ער האָט זיך מיט אַ באַנײַטער קראַפֿט צעצאָרנט:

— ווי וואַגסטו גאָר, ווי וואַגסטו, אין דיין מוטערס מוטער, אַרויס-ברענגען אויף דינע טריפֿענע לעפֿצן דעם הייליקן נאַמען פֿון אונדזער גרויסן פֿירער?!... דו, וואָס דיין פֿאַרגעטערטער קומיר, דער פּאַפּ וויעדיענ-סקי, און דאָס האַבן מיר שוין אויסגעקלאָרט, איז געווען אַ לאַנגיאַריקער רעזידענט בײַ דעם באַוואָוסטן ייִדיש-אַמעריקאַנישן שפּיאַנאַזש-צענטער "דזשיננט"! וואָס דרייסטו זיך אויפֿן קאַרעק, ווי אַ קורווע אויף אַ צעגליטער סקאַוואַראַדקע — פֿאַר וואָס דערציילסטו נישט וועגן דעם?...

— כ'האב נישט געוויסט, בירגער אויספֿארשער — האָט געשטאַמלט דער בלייך געוואָרענער קראַסאַוסקי.

ליפֿאַטאַוו האָט מיט זײַנע ווייכע טריטעלעך זיך צוגעשאַרט צום סאַמע ווינקל, ווי קראַסאַוסקי איז געזעסן :

— אויפֿשטיין! — האָט ער אַ באַפֿויל געטאַן אויף דער העכסטער נאַטע. און ווען יענער איז אויפֿגעשפרונגען, האָט ער מיט זײַן שטאַרק פֿויסטל אַ זעץ געטאַן אים אין ברוסט אַזוי, אַז אַסיפֿ אַוואַקומאַוויטש האָט זיך אַ וואַקל געטאַן און איז ווי צוגענאַגלט געבליבן אַ צוגעשפֿאַרטער צו דער וואַנט.

— האָסט, נעבעך, נישט געוויסט... דו, אין מויל געבאַרעטער פֿאַפּיק! האָסט נישט געוויסט און אַזוי פֿיל צײַט האָסטו זיך געדרייט, געריבן זיך אַרום אים, דעם געפּגרטן הונט און נעבן זײַן שוואַרצער גלחים-סוויטע. וועסט זיך נישט אַרויסדרייען, דו הערסט, פֿאַררעטער איינער! אַלעמען האָסטו געקענט, מיט יעדן איינעם ביסטו אויסגעקאַכט געווען. וועגן יעדן איינעם וועסטו מוזן פֿאַדראַבנע דערציילן אַלץ וואָס דיר איז באַוויסט וועגן זייערע פֿאַרברעכערישע טעטיקייטן קעגן דער סאַוועטישער מדינה, וועגן אַלע אייערע שמועסן און קאַנספּיראַציעס...

מיר ווייסן זייער גוט — איז ליפֿאַטאַוו ווייכער געוואָרן — מיר ווייסן, אַז דו ביסט געווען צווישן זיי דער ייִנגסטער צוציק און אויף ווייניקער שולדיק פֿון זיי... דעריבער גיבן מיר דיר אַ גוטן שאַנס זיך ריינצוואַשן פֿון די אייגענע זינד און באַקומען אַ מילדערע שטראַף, פֿאַרשטייסטו, סוואַלאַטש איינער?

אַצינד וועט מען דיר אַפֿפֿירן אין דיין קאַמער — האָט פּלוצים ווייך און פּמעט גוטברודעריש אַ שמיכל געטאַן ליפֿאַטאַוו — אַ גאַנצן מעת-לעת וועסטו זיך אַפרוען... שלאָף זיך גוט אויס, זאָלסט האַבן אַ קלאַרן קאַפּ, פּדי אויפֿסניי זיך גוט באַקלערן...

אַנקוועטשנדיק דאָס סיגנאַל-קנעפל פּדי אַרויסרופֿן דעם קאַנוואַי, האָט ליפֿאַטאַוו זיך פּלוצים דערמאַנט :

— יאָ, היינט איז דאָרט פֿון אונטן געווען אויף אַ באַזוך דיין טאַטע און איבערגעגעבן פֿאַר דיר געלט. וויי, וויי, וואָס פֿון דעם אַלטן איז, נעבעך, געוואָרן. און אַלץ איבער דיר — האָט ער מיט פֿאַרווורף געזאַגט — כּווייס, אַז דו ביסט אַן איבערגעגעבענער זון, און ער, ממש ער צאַנקט. טאַג ווי נאַכט זאָרגט ער פֿאַר דיין געזונט — — — — —

יא, וועדליק יעקב האָט פֿאַרשטאַנען פֿון יענעמס ווידוי-זאַגענישן, האָט זיך בערך טאַקע אַזוי אָנגעהויבן די שרעקלעכע ירידה פֿון אַסיפּ אַוואַקומאַוויטש קראַסאַווסקי — — — — —

”וואָס טיפֿער אין וואַלד — זאַגט מען — געדיכטער די ביימער”. צו ערשט איז דאָס געגאַנגען ווי ס’פֿאַרט אַ טרוקן-סקריפענדיקער וואָגן מיט ניט געשמירטע רעדער, דערצו נאָך מיט שלעכט געקאָוועטע טלאַען אונטער דעם פֿערדלס פֿיס, וואָס הייבן זיך פֿוילבלעך און נישט זיכער איבער דעם גליטשיקן וועג. אַ געניטער אַנטרייבער וויאַקעט נישט צו פֿיל, פֿאַרקערט — ער איז מער נאָכגעביק און צוגעלאָזן צום בידנעם פֿערדל. ער ווייסט: מע דאַרף פֿאַמעלעך איבערקומען דאָס שטיקל גליטשיקע וועג און ווי נאָר ס’מאַכט זיך די ערשטע מעגלעכקייט מוז מען אַוואַדאי פֿעט אַנשמירן די רעדער-אַקסן.

מאַיאָר ליפּאַטאַוו איז טאַקע געווען, ווי קראַסאַווסקי האָט געקלערט, אַ פֿאַרגרעבטער פּויער, אַבער גענוג קלוג און פּויעריש-כּיטרע איז ער אויך געווען ...

מיר, דאָס הייסט, איר, דער מחבר פֿון אַט דער געשיכטע, און מיין פֿרײַנד, וואָס האָט זי מיר דערציילט — יעקב בן נחום זאַבאַראָוו, מוזן פֿאַרביילאָזן פֿיל זאַכן צי געשעענישן, וואָס זענען פֿאַר זאַבאַראָוו אַליין ביז היינט נישט אויסגעקלאָרט און זיי קענען דעריבער שווער מאַכן דעם אַזוי אויך ניט געמיטלעכן גאַנג פֿון מיין סיפור המעשה. אַזוי, למשל, קען מען נישט דערציילן ווי אַרום איז קראַסאַווסקי, איינער פֿון די יינגסטע און די לעצטע צווישן די באַגייסטערטע תּלמידים פֿון רויטן רעפֿאַרמאַטאָר וויע-דיענסקי, ווי אַרום, האָט ער זיך אַזוי שווער אַנטישט אין דער ”נייער לערע” און געקומען צוריק אַ טיף-געשלאַגענער בן-סורר אין שוויס פֿון דער טראַדיציאָנעלער רוסיש-רעכטגלויביקער קירך ...

פֿאַר אונדו, דאַכט זיך האָט זיך שוין אַסיפּ אַוואַקומאַוויטש אַנטפלעקט ווי אַ נפֿש אַן איבערגעפֿולטער ביז צום גאַרגל-קנאַפּ, מיט פֿאַרשידנאַרטיקע, ווי זאַגט מען דאָס היינט, קאַמפלעקסן. צווישן דעם אַלגעמיינעם כאַאַס פֿון געדאַנקען און שטימונגען, וואָס האָבן געבושעוועט אין קראַסאַווסקיז האָבן צו מאַל צוויי קעגנזעצלעכע געפֿילן אַזוי לאַנג און עקשנותדיק זיך געבאַרעט איינס מיטן צווייטן, ביז זיי האָבן זיך, צוזאַמענגעפֿלאַכטענע, פֿאַרוואַנדלט אין איינס עפעס אַ מגושמדיקס ...

אַסיפּ אַוואַקומאַוויטש האָט זייער טיף און אויפֿריכטיק חרטה געהאַט;

ער האָט פֿיל מאָל אין צער תּשׁוּבָה געטאָן פֿאַר זײַן חטאת-נעורים און דאָך און בײַ אַלעם דעם, האָט ער נישט אַזױ זיך באַשולדיקט, װי אים, זײַן פֿאַרפֿירער, דעם יודאָ — אַלעקסאַנדער װיעדיענסקי. ער האָט אײַצט זײַן "אַמאָל פֿאַרגעטערטן קומיר" באַקלערט װי דעם גרעסטן שׁונא זײַנעם אַפֿילו אױף יענער װעלט, און אַ מוראדיקע שׁינאה האָט ער געטראָגן אױף אים און אױף זײַנע מקורבֿים. אינקװיזיטאָרישע נקמה-פֿלאַמען האָבן אים געװאַרעמט דורך שלאָפֿלאַזע אומרויקע נעכט, פֿלאַמען, װאָס האָבן געזאָלט פֿאַרצערן די לעצט-פֿאַרבליבענע צעזײטע אײבערן לאַנד אָנהענגער פֿונעם "רויטן אַרכױעריי"...

אַלץ האָט ער געקענט גלייבן אױף אַט דעם רױטן אַנטיכריסט — אַלץ אָבער פֿון דעסטװעגן האָבן זיך אים צוערשט שׁווער געלייגט אױפֿן שִׁכּל ליפּאַטאָװס רײד, װעגן דעם, אַז אַלעקסאַנדער װיעדיענסקי איז גאָר יאָרן-לאַנג געװען רעזידענט פֿון אַן אױסלענדישן שפּיאַנאַזש-צענטער. — װי קען דאָס געמאַלט זײַן? — האָט ער געטראַכט — האָט ער, װיעדיענסקי דען נישט דער ערשטער און אפֿשר דער אײנציקער דאָן, צװישן הױכן פּראַװאַסלאַװישן קלער, נישט געפּריידיקט אין זײַנע פֿלאַמיק-אײבערצײגעװודיקע דרשות, אַז צו דער רעװאָלוציע און צו אירע סאָװעטן דאַרף מען זיך באַצײען לאַיאַל, מע דאַרף זײ אױפֿנעמען מיטן גאַנצן האַרצן און בענטשן, װײל — נישט געקוקט אױף זײער צײטװײליקן אַטעײזם, פֿאַר-װירקלעכן זײ דאָך — די רעװאָלוציע און איר פֿאַלקסמאַכט — די שענצטע פּאַסטלאַטן פֿון קריסטנטום?!

— װיעדיענסקי — אַן 'אַבער-שפּיאַן'?! — און קראַסאָװסקין האָט אָנגעכאַפּט אַ קאַלטער שׁוידער בײַם טײפֿן תּהום אײבער װעלכן ער אַליין איז אײצט געשטאַנען... — גאָט מײַן באַרמהערציקער, בין אײך דאָך אױך... — אָבער פֿאַר װאָס טאַקע ניט? — האָט אים געמונטערט דער צד שפּנגד: — דו האָסט טאַקע קײן זאָך נישט געװוסט, אָבער דױקא דאָס, װאָס ער, "דײַן פֿאַרגעטערטער", האָט אַזױ שׁיין געפּריידיקט לאַיאַליטעט און ליבשאַפֿט צו דער מאַכט, דױקא דאָס איז דאָך אַ בפֿירושער באַװײַז אױף װאָס דער שִׁטן איז פֿעיק. הײַנט זעסטו שׁוין סאַראַ טײװלאַנישער צבֿועק, דער דאָזיקער אַנטיכריסט איז געװען?!

— גאָט מײַנער, גאָט מײַנער — האָט זיך קראַסאָװסקי נישט אױפֿגע-הערט צו צײלעמען — באַהײט זאָל מען װערן, באַהײט זאָל מען װערן!... — ... און אַ באַהױכטער פֿון הימליש-גערעכטן צער-און-צאַרן, איז שׁוין

קראסאָווסקי צום וויפֿלטן מאָל ווידער געזעסן פֿאַררוקט אין זײַן געוויינלעך-
צוגעטונקלט ווינקל פֿון דעם גערוימען אויספֿאַרשונגס-קאַבינעט.
דאָס מאָל האָט שוין ליפֿאַטאָוו נישט געפּרעזט די נעגעלעך, נישט געשמעסט
דורכן טעלעפֿאָן שעהנווייז מיט זײַן געליבטער, אַרײַנוואַרפֿנדיק פֿרײַוואַליש-
אינטימע חכמהלעך, נישט געזעסן פֿאַרטיפֿט איבער די פּאַפּירן, אַרײַנ-
דרינגענדיק אַלץ מער אין דעם ענין פֿון אַסיפּ אַוואַקומאַוויטש קראַסאָווסקי,
בעת יענער האָט, נעבעך, נישט געוויסט וואָס צו ענטפֿערן אָדער ער פֿלעגט
צו לאַנג פֿאַרציען מיט זײַנע אַנערקענונגען.

ניין, דאָס מאָל האָט שוין ליפֿאַטאָוו קוים באַוויזן צו פֿאַרשרײַבן דאָס,
וואָס אַסיפּ אַוואַקומאַוויטש האָט דערציילט.

און וואָס האָט אײַגנטלעך געהאַט צו דערציילן קראַסאָווסקי?

געווען אײַנס אַ פֿאַטערל אילאַריאַן, וואָס האָט זיך צו נאָענט געשאַרט
נעבן דעם "הויך-געזאַלבטן" אַלעקסאַנדער וויעדיענסקי, מען פֿלעגט אַפֿילו
אונטערמורמלען, אַז דער דאָזיקער אילאַריאַן, כאָטש פֿון נידעריקן גלחים-
ראַנג, איז שיער נישט געווען פֿון די ערשטע פֿאַרטרויונגס-לייט ביים
"אַלטן", מיט וועמען ער פֿלעגט זיך טאַקע צו אַפֿט אַן עצה האַלטן.
אויפֿן פֿאַטערל אילאַריאַן האָט שוין פֿון לאַנג קראַסאָווסקי געטראָגן
אַ בײַז האַרץ, ווייל יענער האָט קיין מאָל נישט געהאַט צו אים קיין צוטרוי
און נישט צוגעלאָזט אים אַפֿילו אויף דער שוועל צו דעם "קדוש".
אַבער נישט דערפֿאַר, חלילה, האָט אַסיפּ אַוואַקומאַוויטש אים אָנגע-
רופֿן דעם ערשטן בעת די פֿאַרהערן, נאָר פשוט און ס'איז דאָך אַ קלאַרע
זאַך, אַז אויב אַ מענטש שושקעט זיך עפעס פּסדר און פֿאַרשפּאַרט זיך צו
אַפֿט אין די חדרי חדרים מיטן רעזידענט אַליין, איז ער דאָך אַוודאי אויך
נישט פֿון די לעצטע שפּיָאַנען ...

וועגן אַן אַנדערן, וואָס, צו זײַנער צײַט איז ער אַפֿילו געווען זײַנס אַ
גוטברודערל, האָט זיך קראַסאָווסקי דערמאַנט, אַז נאָר אײַנעם פֿון די
באַרימטע דיספּוטן אין מאַסקווער פּאָליטעכנישן מוזײ, האָט יענער מיט אַ
גליקלעכן שמײכל אים פֿאַרטרויט אַז :

— "לונאַטשאַרסקי וואַלט געמעגט פּרעזן די פּאַנטאַפֿל בײַ אונדזער
פֿאַטער אַלעקסאַנדער, וואָס מיט זײַן גאַט-געבענטשטער חכמה און קענטע-
נישן — סײַ רעליגיעזע און סײַ וועלטלעכע — קען ער בכלל פֿאַרשטעקן אין
גאַרטל אַלע קאַמיסאַרן צוזאַמען גענומען ..."

וועגן אַ דריטן ...

אָבער צו וואָס אויסרעכענען די אַלע באַווײַזן, אָנערקענונגען און באַשטעטיקונגען, וואָס בײַ אַ מער נאַרמאַלן מענטשן, אין אַ מער נאַרמאַלער סבֿיבֿה, קען עס אַ מאָל אַרויסרופֿן שרעקלעכע שטוינונג, און אָפֿטער פֿון אַלץ, וואָלט ער, אָט דער מער פֿרייער מענטש, בכלל אונדז נישט געטרויט קיין וואָרט, דרייענדיק מיט ווייַזפֿינגער ביים שטערן, ווי מען טוט עס, גע- וויינלעך, נישט אַנרוֹפֿנדיק דײַך מיטן נאָמען: "מטורף!" יאָ, אַזעלכע באַווײַזן, אַזעלכע, מיט צוואַנג אַרויסגעקלאַפטע מסירות אויף זיך און בעיקר אויף אַנדערע, זעען איצט אויס, איצט אויף דער העלער שיין ווי נאַרישלעך און אַפֿילו לעכערלעך, אָבער פֿאַר אַזעלכע נאַרישע לעכערלעכקייטן פֿלעגן אָפֿט די ק.ג.ב.-מייסטערס לעכערן דעם קאַפּ מיט אַ קויל אַדער פֿאַרשיקן אויף אומקום "צו די ווייסע בערן" מיט לאַגער-טערמינען פֿון פֿינף-און-צוואַנציק, פֿופֿצן און אין בעסטן פֿאַל — פֿון צען יאָר (אַ "קינדער-טערמין" פֿלעגט מען דאָס רופֿן) ...

יעקבֿ האָט זיך געטראָפֿן מיט קראַסאָוסקין נאָך דעם, ווי ער, קראַס- סאָוסקי, האָט שוין פֿאַרן אויספֿאַרשער אַרויסגעלייגט אַלץ וואָס ער האָט געוויסט, וואָס ער האָט פֿאַרגעדענקט, אַדער, וואָס עס האָט זיך אים געדאַכט, אַז ער ווייסט און געדענקט וועגן זײַנע אַמאָליקע מיטגייער- אַבנאָווליענצעס. די אינקוויזיטאָרישע נקמה-פֿלאַמען, וועגן וועלכע ער האָט אַ מאָל געזלומט, האָבן שוין איצט אויף דער וואָר אַנגעהויבן צו סמאָליען זײַנע אייגענע בגדים ... אָבער נישט איבער דעם איז ער איצט געווען אַזוי נידערגעשלאַגן און זיך געקאַרטשעט אין אַנגסט. ס'איז פֿאַראַן אַזאַ ווערטל: "ווער סע זאָגט אַרויס דעם אות 'אלף' מוז שפּעטער אויך אַנרוֹפֿן דעם אות 'בית'..."

ליפּאַטאַוו האָט זיך מיט קיין 'אלף' נישט באַנוגנט: נישט נאָר די פּערזאָן און די סבֿיבֿה פֿון אַסיפּ אַוואַקומאָוויטש קראַסאָוסקי אין דער פֿאַרגאַנגענ- הייט האָט אים אינטערעסירט. ווייַזט זיך אַרויס, אַז דאָס אַלץ — האָט ער געזאָגט — איז פֿאַר זיי גאַרנישט שבגאַרנישט, דאָס אַלץ איז פֿאַר זיי שוין פֿון לאַנג נישט קיין סוד. נישט מער — דאָס, וואָס קראַסאָוסקי האָט ריכטיק טרייַ און פּרטימדיק איבערגעגעבן, דאָס וואָס זיי האָבן שוין פֿון פֿריער אַליין געוויסט, האָט אים, ליפּאַטאַוו איבערצײַגט אַז ער האָט דאָ צו טאָן נישט נאָר מיט עפעס אַ פֿאַרדריפּעטן פּאַפּיק, נאָר אויך מיט אַ סאָוועטישן בירגער וואָס קען אַמאָל פֿעיק זײַן אויף פּאַטריאַטישע מעשים ...

ליפּאַטאַוו האָט זיך שוין בעיקר געוואָלט וויסן וועגן די איצטיקע

פֿאַרשידענע פֿאַרברעכעריש-אַנטיסאָוועטישע ריידערייען, פֿלומרשט רעלי-
גיעזע דרשות, אַרויסזאַגונגען פֿון גלחים, סעמינאַריסטן, סתם מתפֿללים ...

... און ווען דאָס פֿערדל האָט מיט די לעצטע פּוּחות געפרוווט זיך אַ
שטעל טאָן "דיבאַם", האָט דער אַנטרייבער שוין גוט געוואָסט ווי צו
פֿאַרצײען די לייצעס אַזוי, אַז דאָס צײַמל זאָל ביז בלוט זיך אַרײַנשניידן אין
די מויל-ווינקלען — סע זאָל אַ זעץ טאָן אַ רויטער שוים פֿון די פֿערדישע
לעפֿצן ... און אַן רחמנות וועט שוין אַ שניט געבן די סוויטשענדיקע
בייטש און טרייבנדיק — שינדן, שינדן די צעקאַרדאַשעטע פֿעל פֿון ווילד-
געוואָרענעם פֿערדל ...

— היינט האָב איך אַנגערעדט שרעקלעכע זאַכן אויף מיין נאָענטסטן
חבֿר פֿון סעמינאַריע-קורס ...

אַזוי, אויב ס'געדענקט זיך אייך, האָבן זיך אַנגעהויבן די ווידוי-
זאַגענישן פֿון אַסיפֿ אַוואָקומאַוויטש קראַסאַווסקי.
און פֿון דאָן — יעדעס מאָל, ווען מען האָט אים ווידער געבראַכט צו
שלעפֿן פֿון דאָפּראָס :

נאָך אַ חבֿר פֿאַרשייט ... נאָך אַ פֿריינד באַגראָבן ... נאָך אַ שכן ...
אַ קרובֿ ... ביז — — —

מיט אַ שוואַרץ געוואָרענעם פנים, ווי פֿון אַן אַלטער איקאַנע אַרויס
און מיט טיף-אַרײַנגעזעצטע בלוט-פֿאַרלאַפֿענע אויגן, האָט ער גלייך ווי
מען האָט פֿאַרהאַקט הינטער אים די שווער-געקאַוועטע טיר, צוגעפּוּזעט
און איז צוגעפֿאַלן צו יעקבֿס הענט ... דאָס מאָל נישט מיט קיין כליפּעריי,
נאָר מיט אַן אומגעריכטער כיכיקעניש :

— כי-כי-כי ... מיין גאַטזעליקן פֿאַטער ... דעם אייגענעם טאַטן ...
כי-כי — אַליין איבערגעגעבן, כי-כי, אין זייערע רוצחישע הענט ...

דאָס כיכיקעניש איז איבערגעוואָקסן אין אַ שטיל און שרעקלעך דינעם
געוויי, ווי פֿון אַ שטערבלעך געראַניעטער מאַדנער מיין חיה, דאָס געוויי האָט
זיך ווי אַרײַנגעשרוּיפֿט אין אויער און, דאַכט, געשניטן זיך ווייטער — ביז
אין סאַמע מאַרר אַרײַן ...

זאָל גאָט אייך אויסהיטן פֿון הערן ווען עס איז אַזאַ מיין געוויי!

שווער איז אין אַן איינצל-קאַמער, ווײַל מע קען דאָרט אויף קיין רגע
נישט אַנטריינען פֿון זיך אַליין.

צײַטנווייז איז נאָך ערגער, ווען מען זיצט אין צווייען און ס'איז לחלוטין נישטאָ ווהיין זיך אַהינצוטאָן איינס פֿון צווייטן... בפרט נאָך ווען דאָס בלינדע גורל שיקט דיר אַריין אַזאַ מין שכן ווי דער אומגליקלעכער קראַסאָווסקי.

ס'האָט זיך מיר נישט געוואָלט איבערגעבן גענוי און מיט אַלע "פישטשעווקעס" וועגן די פֿאַרשידענע מדריגות פֿון אַסיפּ אַוואַקומאַ- וויטשעס אַרונטערפֿאַלן, און כ'בין אפֿשר אויך נישט מסוגל דאָס צו טאָן; כ'וויל נישט און כ'קען אפֿשר אויך נישט עפעס אָפּטאָן אַזוינס, איר זאָלט זיך, חלילה, דערשפּירן אַזוי ווי מײַן פֿריינד יעקבֿ אַליין האָט זיך דאָן, נישט פֿאַר אייך געדאַכט, געשפּירט...

ווהיין האָט ער זיך דען געקענט אַהינטאָן פֿון קראַסאָווסקי, וואָס האָט אַרויסגערופֿן בני אים מיט זײַנע ווידויס אַ מין זייער פֿאַסקודנע איבלעניש ביים סאַמע האַרצן, אַן איבלעניש, געמישט מיט ווייטיקלעכן רחמנות, יאָ, מיט רחמנות צו אַ סקאַוווטשענדיק שווער-צעטראַטן הינטל...

... זענען זיי אין איינעם אַ טאָג געזעסן ווי תמיד אין זייער זעכצנטער קאַמער. יעקבֿ האָט געלייענט עפעס אַ ביכל פֿון דער טורמע-ביבליאָטעק און קראַסאָווסקי האָט ווי שטענדיק זיך געשאַקלט ווי פֿון גאַר-שאַרפֿן ציינווייטיק. יעקבֿ האָט זיך אָפּגעריסן פֿון ביכל, ווען אַסיפּ האָט קוויטשיק אַרויסגעקרעכצט:

— וויי, וויי, פֿאַטער באַרמהערציקער, האָסט אַוועקגענומען פֿון מיר ביידע וועלטן — סײַ די, סײַ יענע וועלט...

— נו, נו, פֿאַטערל — האָט יעקבֿ געפרוּווט, מ'שטיינס געזאַגט, טרייסטן: — גענוי וועגן יענער וועלט, זײַט איר, אַסיפּ אַוואַקומאַוויטש, געוויס אַ גרעסערער מומחה פֿון מיר, אָבער וואָס שײַך דער וועלט, דאַכט מיר, אַז איר זײַט זיך טועה: איר זענט נאָך גענוג יונג, איר וועט נאָך פֿיל איבער-לעבן. איר וועט זיך, מײַן איר, נאָך אַרויסריסן אויף דער פֿריי... אַסיפּ אַוואַקומאַוויטש איז פּלוצים אַ צערייצטער פֿלינק אויפֿגע-שפרונגען. זײַן צאָרן און זײַן פּלוצימדיקע פֿלינקשאַפֿט האָט יעקבֿן שטאַרק איבערראַשט. מיט גרויס חידוש האָט ער נאַכגעשפּירט, ווי יענער לויפֿט פֿון וואַנט צו וואַנט און פֿון וואַנט צו דער שווער-געקאָוועטער טיר און ווידער צו דער וואַנט און אומעטום פּרוּווט ער מיט אַלע כּוחות ווי אַוועקרוקן סײַ די טיר און סײַ די ווענט...

דערנאך האָט ער זיך פונקט אזוי האַסטיק אַ קער געטאָן צו אים און פֿון די איינגעפֿאלענע אויגן זינע האָבן, דאַכט זיך, געשפּריצט פֿייערדיקע פֿונקען. פֿול מיט סאַרקאַסטישן חזק און נישט פֿאַרשטענדלעכער פֿאַר יעקבֿן שינאה האָט ער אַרויסגעכריפּעט:

— איר זעט? איר האָט געזען, יעקבֿ נאומאַוויטש? די ווענט האָבן זיך אַ ריר געטאָן? זיי וועלן אזוי אייביק שטיין! און זיי וועלן אַלץ שטאַרקער ווערן! און איר... איר באַלעבעטשעט וועגן פֿרײַהייט!

אינך די יידן, וועט קיינער, אפֿילו נאָכן טויט, ניט איבערמאַכן... אַ גוטע פֿאַר טויזנט יאָר, ווי איר טרעט נישט אָפּ פֿון אייער "לשנה הבאה בירושלים", "לשנה הבא"... געווען איז ירושלים, געווען איז רוים און איצט און אויף שטענדיק — שטייט מאַסקווע מיט אירע... ווענט!...

יעקבֿ איז שוין טאַקע אויף אַן אמת און צום ערשטן מאל שטאַרק אַרויס פֿון די פֿלים, אַ בלייך געוואָרענער אָבער מיט נאָך שטאַרקערע געצוימטקייט, האָט ער קוים צו הערן אַרויסגעשעפטשעט:

— ווען איר, באַטיושקאַ, איך אַ ייד, וואָס האָט נאָך דערצו זיך דער-צויגן אין די סאָוועטישע גאַטלאַזע שקאַלעס, ווען איך וואַלט אזוי געקלערט, וואַלט איך בײַ דער ערשטער געלעגנהייט זיך תּיפּף אויפֿגעהאַנגען אויף דער ערשטער קראַקווע!... אָבער איר, אַ "פֿרומער" און אַ "גאַסטפֿאַרכ-טיקער" קריסט, כּמעט אַ גיטטלעכער... אין וואָס גלויבט איר? — אין דעם וואָס לעבט אייביק, צי אין די דאָזיקע ווענט וואָס קענען אויך פֿאַלן און צעשטויבט ווערן ווי פֿיל אַנדערע אַזעלכע פֿאַר זיי?...

— זײַ מוחל מיר, אייביקער, זײַ מוחל מיין זינדיקע נשמה... — האָט קראַסאָווסקי זיך ווידער צעסקאָוווטשעט.

יעקבֿס גאַנצער מיטלייד האָט זיך שוין אָבער אויסגעוועבט. ער האָט זיך סוף-סוף באַפֿרייט, אַראַפּגעשלינדערט פֿון זיך דעם שווערן הויקער פֿון רחמנות צו אַט דער אומגליקלעכער באַשעפֿעניש מיטן נאָמען קראַסאָווסקי. און ער האָט זיך פּלוצים דערפֿילט אפֿשר פֿרייער ווי אַלע מאל דווקא אין אַט דער ענגער טורמע-שטייג...

אויף דעם האָט ער זיך צעשיידט מיט אַסיפּ אַוואַקומאָוויטשן, ווייל טאַקע דעם זעלבן טאָג האָט מען אים, יעקבֿן, אַרויסגערופֿן "מיט די זאַכן", פּדי אויפֿסני אַנהויבן פֿאַרשן אין אַ מער פּאַסיקן מקום — מען האָט יעקבֿן איבערגעפֿירט אין דער טרויעריק-באַרימטער טורמע "סוכאַנאָווקע".

יוני 1987, אַקספֿאַרד-ירושלים